

К
Р
И
В
О
В
И

...ТН ГОПОРІАНА БСІТКОЦНА
...АНЖЕН ПРКОРОАНА
ТАКОБЕ ГОПОРІАНА
...ХУ ЭПАНАЕАНІ,
...НЕ НЕАНЛЕ ПРКОРОАНА
ИСТОМАЧЕНО ИЗРАЗАНКИ КАНІГА ЛАТИНСКИ,
...СЛАЖЕНО ЖНЕЗНК ИЛАНЕНУКИ ПО
...ГОЛАХОНОМЪ ДОГОСЛОПУЪ
...ФРА СТИПАИЪ
...АНУАННЪ МАРКОПУЪ
...АНТИ МАРГІТНАЪ,
ИЗКРАДІСТНА ШОСАНСКОГА

МАРГІТНАЪ

o Stipanu
Margitiću

ZBORNİK O STIPANU MARGIĆU

K n j i ž n i c a
TIHI PREGAOCI
Knjiga 13

U r e d n i š t v o
Pavao Knezović, glavni urednik
Rudolf Barišić, Šime Demo, Marko Jerković,
Marinko Šišak, Tamara Tvrtković

ISBN 978-953-7823-44-3

ZBORNIK
O
STIPANU MARGITIĆU

*Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
„Fra Stipan Margitić i Bosna srebrna (1650.–1750.)“
Sarajevo, 22.–24. svibnja 2014.*

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Institut za latinitet BiH

Zagreb, 2015.

KAZALO

<i>Predgovor</i>	7
<i>Pavao Knezović: Fra Stipan Margitić</i>	11
<i>Miroslav Palameta: Margitićeva radionica</i>	35
<i>Ivan Karlić – Milan Gelo: Elementi franjevačke kristologije</i> u propovijedima Stipana Margitića.....	51
<i>Marija Pehar: „Neodcvrnjeno začetje“ – teološki sadržaj i štovanje</i> u propovijedima fra Stjepana Margitića	67
<i>Alojzija Tvorčić Kučko: Struktura propovijedi, biblijski likovi,</i> sveti (i svete) u propovijedima na četiri nedjelje došašća	85
<i>Stipe Kutleša: Uskršnje propovijedi Stipana Margitića</i>	101
<i>Branka Tafra: Raznolikošću do jednosti</i> – franjevački put književnojezične ujednake	113
<i>Emanuel Franjo Hoško: Katekizamski pisac i tajnik biskupa</i> Nikole Ogramića Ivan Grličić.....	135
<i>Luciana Boban – Jelena Ostojić: Gracićeva Ljekaruša</i>	147
<i>Marijana Borić: Franjevačko pučko školstvo do konca 18. stoljeća</i>	165
<i>Stipan Margitić: Izpovijest krstjanska – izbor (prir. Pavao Knezović)</i>	181
<i>Stipan Margitić: Verši – izbor (prir. Pavao Knezović)</i>	208
<i>Stipan Margitić: Fala od sveti – izbor (prir. Pavao Knezović)</i>	249
<i>Marinko Šišak: Kronika skupa</i>	291
<i>Kazalo imena osoba i mjesta</i>	299

Predgovor

Novi u nizu zbornika o tihim pregaocima, tim marljivim franjevcima koji su posve nezasluženo do sada bili nedovoljno zastupljeni u hrvatskoj znanstvenoj literaturi, posvećen je fra Stipanu Margitiću. Rezultat je to znanstvenoga skupa održanoga 22.–24. svibnja 2014. u Sarajevu, gdje su okupljeni izlagači nastojali valorizirati opus samoga fra Stipana Margitića, ali i još nekih članova franjevačke provincije Bosne srebrenе, subraće ovoga tihog pregaoca, koja su svojim literarnim i javnim djelovanjem također zaslužila našu pozornost. Organizator i ovoga skupa bili su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, ovoga puta u suorganizaciji s Franjevačkom teologijom u Sarajevu i Institutom za latinitet BiH u Mostaru. Ovim *Zbornikom* zainteresiranom čitatelju želimo dati uvid u fra Stipana rad, ali i u osobnost ovoga franjevca koja se zrcali u njegovim djelima te svakako i predstaviti šire razmjere franjevačkoga utjecaja na društveni, jezični, literarni, teološki i općenito kulturni život u cjelini u njegovo doba. Vidljivo je to i po tomu što *Zbornik* donosi priloge autora raznih struka, ponovno naglašavajući važnost interdisciplinarnoga sagledavanja franjevačke prošlosti i njihove organske povezanosti sa svim društvenim zajednicama s kojima su kontinuirano u kontaktu i čiji razvoj njihova duhovnost od samih začetaka oblikuje. Prvi rad u *Zborniku*, autora Pavla Knezovića, upoznaje nas s fra Stipanom Margitićem, njegovom biografijom i djelima. Iscrpno je i cjelovito, na jednome mjestu, prikazan i valoriziran opus ovoga tihoga pregaoca, odnosno ukazano na mjesto njegovih djela u literarnoj, propovjedničkoj i teološkoj tradiciji. Miroslav Palameta, pak, razmatra Margitićevo djelo *Ispovid krstjanska* u okvirima književne tradicije – analizira odnos Margitića prema literarnom kanonu, problematizira o tomu što sve obilježava stav autora prema književnim uzorima i koje su općenito karakteristike ove Margitićeve knjižice. Potom u *Zborniku* donosimo radove o teološkom značaju fra Stipana Margitića. Njega, na temelju Margitićevih propovijedi, pomno analiziraju

Ivan Karlić i Milan Gelo. Oni prvo ukazuju na ulogu propovijedi u povijesti franjevaca općenito, a onda osobitu pozornost posvećuju razmatranju franjevačke kristologije kod Margitića. Teološkim aspektima Margitićeva opusa bavi se i Marija Pehar, koja istražuje oblike i načine štovanja Bezgrešne na što potiču Margitićeve propovijedi. S jedne strane, ovaj nam rad ukazuje na to da kod Margitića nalazimo tipične elemente marijanskih propovijedi 17. i 18. stoljeća, kojima, međutim, fra Stipan dodaje i originalne teološke dijelove. Strukturom Margitićevih propovijedi, biblijskim likovima i svecima, bavi se rad Alojzije Tvorić Kučko. Razmatrajući njegovu zbirku propovijedi *Fala od sveti*, ukazuje se na to kako ovdje nalazimo obilježja karakteristična prvenstveno za baroknu književnost, a dijelom i za renesansnu. Time i ovaj rad ukazuje na književno bogatstvo fra Stipanove ostavštine, otkrivajući istodobno ukorijenjenost općeuropske literarne tradicije u franjevačkome opusu. Cjelinu o ulozi i važnosti propovijedi ovoga tihog pregoaca zaključuje prinos Stipe Kutleše o Margitićevim uskršnjim propovijedima. Propovijedajući Margitić se dotiče teoloških, ali i raznih drugih tema, poglavito filozofskih, društvenih i moralnih te međuvjerskih. Razmatrajući tu višeslojnost Margitićevoga opusa, dubina njegove misli postaje još jasnija te se u potpunosti otkriva mjesto ovoga franjevca u okvirima uvijek aktualnih općeljudskih pitanja. Nakon razmatranja uloge fra Stipana Margitića u književnoj, teološkoj i hrvatskoj kulturnoj tradiciji, *Zbornik* donosi radove o prinosima nekoliko drugih franjevaca hrvatskome, ali i općemu društvenome i intelektualnome razvoju. Tako u radu Branke Tafre dobivamo uvid u zajednička jezična obilježja inače raznolikoga i heterogenoga književnojezičnoga opusa franjevaca iz razdoblja 17. i 18. stoljeća. Upravo u toj raznolikosti autorica uviđa kohezivne elemente i ulogu bosanskih franjevaca u izgradnji hrvatskoga književnoga jezika. Potom nas Emanuel Franjo Hoško uvodi u crkveni život Slavonije 17. i 18. stoljeća, razmatrajući poglede bosanskoga biskupa Nikole Ogramića i njegova tajnika Ivana Grličića na pastoralnu službu i ulogu franjevaca u dušobrižništvu. U tom kontekstu promatra se Grličićev katekizam namijenjen župnicima u Slavoniji, kako dijecezanskim svećenicima tako i franjevcima, te se ukazuje na njegovu recepciju među franjevačkom subraćom. Luciana Boban i Jelena Ostojić skreću nam pozornost na Franju Gracića i njegovo djelo iz 1795., knjižicu koja je zapravo „lječaruša“, ali koja sadrži i podatke o povijesti Bosne i njezinim prirodnim ljepotama. Dva zadnja poglavlja, u kojima Gracić donosi te dodatne sadržaje, osobita su književna cjelina u kojoj se miješaju proza i stihovi, što također svjedoči o osobitostima i širini intelektualnoga stvaralaštva bosanskih franjevaca. I franjevački doprinos prosvjeđivanju puka i organizaciji školstva također je nemjerljiv. Ovim se važnim pitanjem bavi rad Marijane Borić koja ukazuje na ulogu franjevaca u pučkom školstvu, razmatra njihove školske

udžbenike i priručnike, kao i način poučavanja te suočavanje franjevacu s monarhijskim zahtjevima oko reforme školskoga sustava.

Upravo zato što su svojim prilogima rasvijetlili osobu fra Stipana Margitića, ali isto tako i otkrili nove podatke o pojedinim drugim franjevcima, tim predvodnicima vjerskoga i kulturnoga života, uredništvo svim autorima od srca zahvaljuje. Također, zahvaljujemo i svima koji su na bilo koji način pomogli u realizaciji ovoga u nizu skupova o tihim pregaocima i izradi ovoga Zbornika, još jednoga priloga u našim nastojanjima da se iscrpnije valorizira hrvatska kulturna prošlost. A kako bi uloga franjevacu u razvoju hrvatskoga društva bila što kvalitetnija razmotrena, *Zbornik* na kraju donosi i izbor iz djela fra Stipana Margitića. Time je ujedno očuvana tradicija knjižnoga niza *Tihi pregaoci*, prema kojoj se osim znanstvenih radova široj akademskoj zajednici u *Zborniku* predstavljaju i izvadci i/ili cjelovita djela hrvatskih franjevacu, a nerijetko je to i *editio princeps* pojedinoga djela. Ovoga puta čitatelj u *Zborniku* može pronaći „čudesa i događaje“ iz *Izpovidi krstjanske*, fra Stipanove „verše“ za Krista i svece te razne njegove propovijedi. Budući da svako daljnje razmatranje fra Stipanove uloge u hrvatskoj kulturi nužno mora poći od njegove ostavštine, nadamo se da će ovaj izbor predstavljati dobar temelj svakomu idućemu valoriziranju Margitićeva života i djelovanja. Jednako tako nadamo se da će *Zbornik o fra Stipanu Margitiću*, kao i ostali iz knjižne serije *Tihi pregaoci*, pomoći otrgnuti zaboravu sve one djelatnike koji su kao sljedbenici svetoga Franje pomogli oblikovati duhovnost i kulturni identitet cjelokupne zapadne civilizacije.

Zagreb, 27. ožujka 2015.

Marko Jerković
Pavao Knezović

Pavao Knezović

FRA STIPAN MARGITIĆ

Jajce, oko 1650. – Fojnica, 1730.

Izvorni znanstveni rad

UDK 930 Margitić, S.

1. Sitnice o životnom putu

Stalna ratovanja između Osmanskog carstva, Mletačke Republike i Austrije tijekom druge polovice 17. stoljeća (kandijski, morejski i veliki bečki rat) i goleme migracije stanovništva i pojačane represije lokalnih turskih vlasti kao i carigradskog patrijarhe te česte pojave raznih epidemija – okolnosti su u kojima je živio i djelovao fra Stipan Margitić.¹ Mnoge osnovne podatke iz Margitićeva života i njegova obnašanja redovničkih službi i dužnosti predaja nam nije sačuvala. To su godina rođenja, mjesta školovanja, funkcije i službe u provinciji. Većina od tih podataka, koji su nedokumentirani, ukoliko se navode u literatura, najčešće su kontradiktorni. Tako se obično navodi da je rođen polovicom 17. stoljeća ili oko 1650. godine.

Pošto sam sebe naziva *Jajčaninom* na naslovnica djela, a posvetu potpisuje: *fra Stipan Jajčanin Markovac aliti Margitić*, drži se da je rođen u Jajcu ili vjerojatnije u njegovoj okolici. U prilog tome svakako ide njegov odabir idioma: „Ja onako izgovaram kako u nas u Jajcu govore“ (Margitić, 1701: III) i donekle primjer u 24. propovijedi *Na priobraženje Gospodinovo*, gdje donosi: „Recimo ovako: Da sritnemo jednog prijatelja i da ga upitamo, kuda ide, i da nam odgovori: ‘Idem u Jajce.’ Pak da okrene u planinu. Što bismo rekli? Ne bismo drugo, nego da malu volju ima poći u Jajce. Tako mnogi krstjani vele da idu u raj, ali okreću putem koji ide u pakao. Kako će jedan vojnik doći u Jajce, ako ne ide onim putem koji vodi u Jajce?“ (Margitić, 1708: 62). Pretpostavlja

1 Usp. Batinić, 1883: 113-186; Zlatović, 1888: 105-218; Jelenić, 1912: 159-182; Mandić, 1986: 183-214; Zirdum, 207: 256-311. Stanje franjevacu može se shvatiti *cum grano salis* iz pisma fra Miđe Radnića koje je 14. 6. 1686. poslao Kongregaciji za širenje vjere u Rim gdje „crta nam bosansku državu, kao da već izdihuje, jer da su mnoga braća prošle tri godine na komade sasječeni, da su mnoga umrla u tamnicah, mnoga pako i sada čame. Crkve i samostani stajali su opustošeni, crkveno posudje bilo je založeno ili prodano, na mjestih dapače bilo je pokradeno ili razgrabljeno, a svim samostanom bili su naprčeni dugovi preko mogućnosti, pak završujući ovaj žalosni opis, veli: *životarimo samo na časove, držeći smrt u ustih, ter se sakrivamo danju po špiljah i šumah, i sa svim tim neima* (bosanska država) *ni jednog od tolikih svojih milih, da ju utješi.*“ Batinić, 1883: 162-163.

se da je osnovno i srednje školovanje završio u fojničkom samostanu, a višu teološku izobrazbu negdje u Italiji. Najvjerojatnije je za vrijeme studija dobro naučio talijanski jezik što je razvidno iz služenja literaturom pisanom talijanskim jezikom. I on je po tadašnjim običaju obnašao razne službe u provinciji od kojih znamo samo za neke. Tako je 1682. bio kapelan u Jajcu (Lašvanin, 2003: 193)², zatim 1688. gvardijan u Fojnici (Lašvanin, 2003: 195).³ U Carigrad je putovao s Filipom Brnjakovićem 1692. da isposluje ferman kojim će biti suspendirane ovlasti carigradskog patrijarhe da pobire „bir od katolika u Bosni“.⁴ Na početku „B“ dijela *Ljetopisa* piše Lašvanin: „I ovo što slidi, najдох u rukopisu o. p. fra Stipana Margitića iz Jajca jurve definitura od provincije i koji je bio mlogo godina gvardijanom u Fojnici, u manastiru Duha Svetoga, u vrime tvrdih godina i žestokih ratâ“.⁵ Dostupni izvori od fra Sipanovih službi u provinciji navode da je od 1708. do 1711. bio definitor, a to potvrđuju Lašvanin i nekrologij (usp. Božitković, 1935: 119; Mandić, 1968: 212; Jelenić, 1916: 345). Na kapitulu u Našicama 1708. Margitić, koji je tada bio župnik u Brotnju,⁶ izabran je za definitora i imenovan načelnikom samostanskih škola (*praefectus studiorum*) za područje Bosne.⁷ Iz propovijedi se doznaje da je mnogo putovao ne samo po provinciji, koja je tada doista bila prostrana (u Europi se uglavnom podudarala s granicama Osmanskog carstva), nego i izvan njezinih granica. U 54. propovijedi na temu: *Kako pošten 'je imamo nosit crkvi* pripovijeda: „Recite mi malo za ljubav vašu da se bude zgodio jedan čovik koji je prošao zemlju krstjansku, pak otišao sa mnom u Carigrad, na Crno more, priodio u Ažiju, prošao zemlju Grčku, Bugarsku i Arnautsku, i vidio one narode...“ (Margitić, 1708: 144). Iz nekih opisa sitnih detalja iz ribarskih poslova može se pomišljati da je neko vrijeme boravio u nekom od primorskih

2 „Kao mladog svećenika, kapelama, susrećemo ga 1682. godine u Jajcu. Već tada je ugledan, jer ga Jajčani šalju do paše, da ne bi platili golemu svotu koja se od njih tražila.“ Gavran, 1995: 30.

3 Gavran donosi da je već od 1686. bio gvardijan u Fojnici (Gavran, 1995: 30). U fojničkom je samostanu 1692. bio Margitić jedini redovnik: „...od strane katolika odoše u Carigrad fra Stjepan Margitić, fojnički gvardijan i domaći ljetopisac, te čestopot spomenuti Filip Brnjaković. U kolikoj stisci i pogibelji bijahu franjevci, dokazom nam je okolnost, da je rečeni Margitić morao svoj samostan u Fojnici osloniti na kmeta, da ga on pričuva i nadgleda, jerbo nije iza sebe ostavljao ni jednog ciglog redovnika, kojemu bi samostan i župu povjerio; pak s toga izprosi od vezira bujrontiju, da nitko do njegova povratka, ne iziskuje od kmeta jela ni konaka, a tijekom se potvrđuju viesti u Rim stigavše, da je tada bosanska država spala na ciglih 26 misnika i 5 lajika ...“ (Batinić, 1883: 172).

4 Da je 1662. putovao u Carigrad navode Božitković, (1935: 89) i Rizvić (1985: 91), a Gavran (1995: 31) donosi da je „1694. morao krenuti u Carigrad“.

5 Lašvanin, 2003: 193 (tj. bečkog rata). Iz *Ljetopisa* može se naslutiti da je 1690. bio gvardijan, a fojnički gvardijan od 1693. do 1696. bio je fra Nikola Bogić (Božitković, 1935: 108).

6 Usp. Batinić, 1887: 17.

7 „Praefectus Studiorum in Bosnia R. P. Stephanus a Jajcze“ (Jelenić, 1927: 9).

samostana.⁸ Zbog tiskanja knjiga neko je vrijeme boravio u Veneciji.⁹ Kako je u Mletke otputovao bez dozvole starješina „zato je bio proglašen ‘odmetnikom od Reda’ i za kaznu smješten u Našice“ (Gavran, 1995: 31). I on se morao 1697. parničiti s pečkim patrijarhom pred Mehmed-pašom u Sarajevu – o tome se opširnije govori u pjesmi koju neki pripisuju fra Stipanu.¹⁰ Kao fojnički gvardijan vodio je veoma tešku i mučnu parnicu sa spahijom Kasumom iz Kasapovića kojem su ramski fratri dugovali 1700 groša.¹¹ Škrti su podaci o fra Stipanu osobito zadnjih dekada života: navodi se da je 1714. bio gvardijan u Kreševu, zatim ponovo 1725. gvardijan u Fojnici i nakon toga vikar. Gavran donosi da je bio „na službi u Rami, vikar u Kreševu a pred kraj života duhovni pastir u Brotnju“ (Gavran, 1995: 31). Margitić je 8. prosinca 1730. preminuo u fojničkom samostanu. Prema sutjeskom nekrologiju, kojeg je dva puta objavio Jelenić, fra Stipan je preminuo 13. studenog 1714. u fojničkom samostanu.¹² Ta pogrešna godina fra Stipanove smrti u nekrologiju zavela je nekolicinu naših povjesničara književnosti.¹³

„Teško je prema svemu ovome točno sagledati lik ovog franjevca, kojega jedan kadija smatra ‘čudom puka kršćanskog’. Ukoliko to nije pretjerana

8 Usp.: „Kano ribar kada golemu ribu ufati na udicu, ne potegne na ti čas, dočim dobro udice ne proždre i ne umori je malo da mu ne pritrzne konca i ne uteče“ (Margitić, 1708: 164, slično i 187). Toj se hipotezi protivi činjenica da Zlatović (1888) uopće ne spominje Margitića.

9 „Više puta je putovao i u Veneciju“ (Karamatić, 2011: 29). To se najvjerojatnije zaključuje iz pretpostavke da je u Mletke putovao zbog tiskanja svojih knjiga, a to bi bilo gotovo desetak puta.

10 „1697. Opet dojde pačara u Sarajevo da podlaže Latine u svoj rit. Pak što mu se zgodi u ovi verši što slide, ako Bog da, hoćemo vidjeti“ (Lašvanin, 2003: 275).

11 „Uz ostale muke imao je težak spor sa spahijom Kasumom iz Kasapovića. Ovom su ramski fratri dugovali 1700 groša (oko 500 cekina), a kako su oni u to ratno vrijeme pobjegli u Dalmaciju, Kasum se kušao namiriti od najbližeg, fojničkog, samostana. Stvar je išla i do sultana, ali je fratrima i prije njegova rješenja valjalo plaćati u naravi: jednom su dali 30 oka bakrenog posuđa, dosta sira i masla, te nekoliko ovaca, a kasnije i dio u novcu. Parnica je bila obnovljena 1690. pa je tada došlo do neke nagodbe, ali je konačno završena tek 1703. i to pred mletačkim generalom, koji je odredio da fojnički samostan do kraja plati dug, a za uzvrat da uzme ramsku župu.“ Gavran, 1995: 30.

12 „*Jajčanin (Margitić) Stephanus*: Die tertia decima Novembris Foiniczae in Bos[n]a (1714) obiit in Dno R. P. Stephanus Jaicsanin ex Diff^o qui Libellum praecatorium et conciones Illyricas edidit“ (Jelenić, 1916: 345 i Jelenić, 1917: 11).

13 Jukić (1850), Šurmin (1898), Prohaska (1911), Kreševljaković (1912), Vodnik (1913), Ujević (1932), Bogdanović (1933), Kombol (1961) ne navode godinu Stipanove smrti. A da je preminuo 1714. navode: Jelenić (1912: 239), Ježić (1933: 163), Georgijević (1969: 292), Bogišić (1974: 334), Lovrenović (1982: 89), Rizvić (1985: 81), Alilović (1986: 35), Zirdum, i Pranković (2005: 28) koji samo dva retka niže donosi: „Biran je u dva navrata za fojničkog gvardijana 1678. i 1725. ...“ i Zirdum, 2007: 328. Svi ostali, koje sam konzultirao, navode da je fra Stipan preminuo 8. prosinca 1730. u Fojnici: Kuna (1974: 166), Kovačić (1991: 220), Karamatić (1994: 22), Prosperov Novak (1999: 877), Duda (2000: 451) i HFBL 2010: 356.

udvornost, uobičajena kod turske administracije, mora da je fra Stjepan očaravao ljude svojom ličnošću i svojim nastupom“ (Gavran, 1995: 31).

2. Margitićev opus

Margitićeva tiskana djela navodi već fra Filip Lastrić u najstarijem bosanskohercegovačkom bibliografskom ogledu: „P. Stephanus a Jajce typis dedit Conciones in omnes dominicas et festas per annum, ac doctrinam Christianam cum instructione pro poenitentibus Illyrice“.¹⁴ Lastrić po tadašnjem običaju ne navodi doslovno naslove i spominje samo tiskana djela, a to i naglašava osobitim izrazom. Iako Ivan Franjo Jukić piše prvi poslije Lastrića, on nam je već 1850. u *Bosanskom prijatelju* ostavio još uvijek najiscrpniju i najpouzdaniju Margitićevu bibliografiju. Jukić navodi *de visu* podatke o tiskanim djelima i rukopisima pa ga zato prenosim doslovno:

“a) ‘Izповied karstianska i nauk znati se pravo izповiditi itd. složeno u jezik bosanski aliti ilirički, po fra Stipanu Jajčaninu ot Markovac itd. u Mlecie 1701. kod Nikole Peccana’ u 16. str. 285 - Ovo je moje izdanje. G. Stojačković spominje još od g. 1704, 1707. i 1788. kao najposljednje azbukom bosanskom štampano. Ova ‘Ispovied’ više je putah u Mlet[ci] i Splitu lat[inskim] slov[ima] preštampana.

b) ‘Fala ot Sveti. Aliti govorenja ot svetkovinah zabilježeni priko godišta. Takojer govorenja sverhu evanđelja u sve nedilje priko godišta; istomačeno iz razlikih knjigah latinski, a složeno u jezik ilirički po bogoljubnomu bogoslovcu fra Stipanu Jajčaninu ot Markovac alliti (sic!) Margitiću iz kraljestva bosanskoga u Mnecie 1708 kod Nik. Peccana’ u 4. str. 296.

Osim ovih tiskanih knjigah imadu još njegovi rukopisi. a) ‘Homilie’ priko sve godine, za jednu nedilju ima ji po dvi-tri. - b) ‘Likaruše’ u kojim su domaće likarie i liečjenja napisana. Obadva rukopisa su kod mene. c) ‘Kronika’ u kojoj je pisao događaje svog vriemena po Bosni, koji su se sbili. Ovi rukopis svezan je zajedno s drugom kronikom fra Nikole Lašvanina, vlastitost samostana fojnič[koga], sada je u Sutiskoj, i buduć da je u vlažnu miestu bio, to je dosta utart i jedva se čitati može; i jednu i drugu kroniku prepisao je fra Mato Krističević latins[kim] slov[ima] a kod mene se nalazi“ (Jukić, 1850: 31-32).

Od tiskanih djela Batinić navodi samo: „a) ‘Fala ot svetih aliti govorenja ot svetkovinah zabilježeni priko godišta, takojer govorenja sverhu evanđelja u

14 „Otac Stjepan iz Jajca izdao je na hrvatskom propovijedi na blagdane svetaca i u sve nedjelje tijekom godine, te nauk kršćanski s poukom za one koji se ispovijedaju.“ Lastrić, 1776: 82.

sve nedilje priko godišta, istomačeno iz razlikih knjigah latinski, a složeno u jezik illirički ... u Mnecie 1708 kod Nikole Pecana, 4°, str. 296' Drugo izdanje kod istog g. 1788. – b) 'Homilie na cielu godinu,' rukopis, čuva se u fojničkoj knjižnici. I c) 'Kronika', u kojoj su zabilježeni dogodjaji, koje je većom stranom sam doživio" (Batinić, 1887: 102). Gotovo je čudno da Batinić ne spominje najpopularnije fra Stipanovo djelo, kao i to da je drugo izdanje zbirke propovijedi *Fala od sveti* tiskano 1788. godine.

Matković je Stipanovom bibliografijom doista stvorio velike probleme svima koji su nakon njega pisali o Margitiću. On navodi da su tiskana četiri Margitićeva djela i da su dva ostala u rukopisu, a pri tom ne spominje tzv. *Ljetopis*. Pored bibliografskih opisa *Izpovidi karstjanske* pod a) i *Fala od sveti* pod b) među tiskanim djelima donosi: „Njegova su djela: c) Molitvenik, narečen u Bosni: 'Stjepanuša'. (Kašnje izdan latinicom.); d) Propoviedi. U Mlecih 1705. ili 1708.“, a među netiskanim: „e) Homilie na cielu godinu. Rukopis čuva se u fojničkoj knjižnici; i f) Likaruše. (Rukopis)“ (Matković, 1896: 10-11).

Jelenić navodi zbirke propovijedi, pozivajući se na Matkovića,¹⁵ i među bogoslovnim djelima *Izpovied karstianska*,¹⁶ ali dodaje: „Osim ovih djela Margitić je otiskao jednu molitvenu knjižicu, koja je u Bosni poznata pod imenom 'Stjepanuše'“ (Jelenić, 1912: 230). Iz toga se vidi da Jelenić nije znao da je to jedno te isto Margitićevo djelo, a što je još gore, tim potvrđivanjem stare Kukuljevićeve zablude dao joj je značajnu težinu budući je uživao glas veoma ozbiljna i pouzdana historiografa. Na koje je sve probleme naišao Kreševljaković tražeći taj „molitvenik narečen u Bosni 'Stjepanuša' ili 'Stjepanuša'“ kad je sakupljao „građu za biografiju hrvatske i srpske knjige u Bosni i Hercegovini“, jer je htio „crpati vodu s izvora, a ne iz lokve“, ukratko je opisao 1918.: „Dugo sam vremena tražio po fratarskim samostanskim bibliotekama Stjepanušu, ali uzalud. Mnogi naši ujac i rekoše mi, da su imali to djelo u rukama, pa mi ne preostade drugo nego da ga tražim, jer su mi podaci iz dotadanje literature bili manjkavi“, tim više je Kreševljaković bilo teže, jer „gotovo svi naši bibliografi i literarni historici povedoše se za Kukuljevićem, te u svojim djelima citiraju i ovaj molitvenik“ (Kreševljaković, 1918: 39-40).¹⁷ I

15 „U bosančici napisao i fra Stjepan Markovac ili Margitić svoje: *Fale od sveti, alliti govorenja od svetkovina, zabilježeni priko godišta*. ... koje je sastavio, 'iz razliki knjiga latinski' i 1708. u Mlecima ih objelodanio. Margitiću Matković pripisuje i zbirku homilija, što se čuvaju u Fojnici“. Jelenić, 1912: 239.

16 „Od Margitića djela u ovu struku unosimo *Izpovied karstianska, i nauk znati se pravo izpoviditi urešen s mnogim stvarima duhovnim i prilikam izvagjeno iz razliki knjiga latinski, veoma korisno*. Ovo je Margitićevo djelo ugledalo svjetlo u Mlecima 1701.“ Jelenić, 1912: 230.

17 Taj podatak navode: J. Matković, D. Prohaska od koga preuzima J. Jelenić, zatim Šime Ljubić, M. Napotak, Đ. Šurman, R. Strohal, ali je Kreševljakoviću presudno bilo što ga

nakon neuspješnog višegodišnjeg traženja *Stipanuše* napokon je Kreševljaković uz pomoć fra Branka Škarice 1913. pronašao tu knjižicu kod nekog njegova župljanina iz Podmilačja. Prema dogovoru Škarica je otkupio knjigu i poslao je poštom Kreševljakoviću. „Otvorivši paketić nađoh u njemu staru, poderanu i od dima pocrnjelu knjižicu u šesnaestinskom formatu. Naslovnog lista nema. Listajući ju opazih, da bi i zoolog našao u njoj materijala za izučavanje svoje struke. Pošto mi je bio dobro poznat sadržaj *Ispoviedi* od 1704., to se čitajući ovu knjižicu uvjerih, da to nije ništa drugo nego jedno od ona dva izdanja što su tiskana latinicom“ (Kreševljaković, 1918: 41). I tako je konačno nestalo i toga gordijskog čvora iz popisa Margitićevih djela, ali je ostao onaj o brojnosti izdanja i *Ispoviedi krsťjanske* i propovijedi *Fala od sveti*.

Iz najnovije literature čini se da je vrlo upitno postojanje Margitićeve rukopisne ostavštine; tzv. *Ljetopis* objavljen je unutar Lašvaninova, a problem je razjasnio Ignacije Gavran.¹⁸ Nasuprot tome ostaju nejasnoće glede *ljekaruša* i zbirke propovijedi *Homilije*, tim više jer se prema starijim obavijestima među njima nalazi oko polovice, ako ne i više, onih koje nisu tiskane. Bilo bi interesantno usporediti ih s tiskanima u zbirci *Fala od sveti*. Međutim, sudeći prema Gavranu, koji se poziva na Batinića, i prema informacijama o građi u arhivu, veoma je upitno postoje li one još u fojničkom samostanu.

2. 1. Tiskani fragmenti

Margitić je poznat prije svega po svojim tiskanim djelima: *Izpovied krsťjanska* (Venecija, 1701) i zbirci propovijedi: *Fala od sveti* (Venecija, 1708). Pored toga fra Nikola Lašvanin na početku drugog dijela svog ljetopisa piše da se od 1690. godine vratio na 1682. zato što je to „vadio iz razlićih rukopisa starih“, a kao autora poimence navodi samo fra Stipana: „I ovo što slidi, najđoh u rukopisu o. p. fra Stipana Margitića iz Jajca“ (Lašvanin, 2003: 193). Premda je fra Ignacije Gavran ustvrdio da se Lašvanin i Margitić jako razlikuju po mišljenju, jeziku i stilu, ipak priznaje: „Teškoća predstavlja to što ne znamo toćno odakle seže Margitićev tekst i što nemamo mogućnosti porediti Margitićeve bilješke (jer nam nisu saćuvane) s Lašvaninovim tekstom. ... Moglo bi se s dosta vjerojatnosti tvrditi da je Margitićev tekst reproduciran u prikazu godina 1682., 1688., 1690., 1696., koji je donesen vrlo opširno“ (Gavran, 2003: 16).¹⁹ Za razdoblje od 1697. do 1731. Lašvanin se služio najvjerojatnije nekim

navodi Julijan Jelenić. Usp. Kreševljaković, 1918: 40.

18 U svoj *Ljetopis* Lašvanin je dio „B“ ili „Bosanski ljetopis“ preuzeo „najvećim dijelom iz bilješka fra Stjepana Margitića“. Ipak je problematićno što je u tom djelu Margitićevo, a što Lašvaninovo.

19 „I u njegovu ljetopisu ima mnogo ćudesa, tj. pojava koje on tumaći kao znakove božanske

drugim samostanskim bilješkama, a to može značiti da za taj period nije imao fra Stipanovih bilježaka.²⁰

Pored toga odlomka u Lašvaninovu *Ljetopisu* uz 1697. godinu nalazi se duža pjesma,²¹ koju neki pripisuju Margitiću.²² Ta pjesma ima sve osobitosti koje se nalaze u pjesmama što ih je Margitić objavio u knjižici *Izповied krstjanska*.

2. 2. Stipanuša

Samo je djelomično iskren Margitić kad na naslovnici priznaje da je djelo *Izповied krstjanska* izvađen iz različitih latinskih knjiga. Na naslovnici donosi: *Izповied krstjanska nauk za znati se pravo izповiditi urešena s mnogim stvarima duhovnim i prilikam izvađen iz razliki knjiga latinski veoma korisno*. Složeno u jezik bosanski aliti ilirički po bogoljubnomu bogoslovcu fra Stipanu Jajčaninu od Markovac aliti Margitić, reda svetoga Franceška Provincije Bosne ardentine. *U Mlecije na 1704. Po Nikoli Pecanu knjigaru u Marcariji pod biligom lilijana*. Tu popularnu knjižicu koju je narod od mila zvao *Stipanuša* ili *Stjepanuša* tvori šest dijelova: prvi dio su *govorenje od izповidi karstianske* (str. 1-50), drugi *molitve* prije i poslije ispovijedi (51-76), treći *čudesa i događaji* (77-121), četvrti *verši* (str. 122-266), potom slijede litanije: od *Prisvetoga imena Isusova* i *Gospine*, a na kraju se nalazi *odgovor misni*.²³ Sadržaj je vrlo marljivo i umješno birao tražeći poput pčelice najbolju i najkorisniju duhovnu hranu za svoje stado po stranoj i domaćoj literaturi. Zato i nije čudno što je narod zavolio tu knjigu i od mila tepajući joj zvao je *Stipanuša*, i to je prva knjiga koja je postala tako popularna u pučkim masama kod nas, pored Divkovićeve tzv. malog *Nauka krstianskog* i nešto kasnije *Cvit razlike mirisa duhovnoga* fra Tome Babića poznatiji kao *Babuša*.

ili đavolske intervencije. Ali ima i događaja iz života kao što je zapis iz 1696. o poštenom Marku kujundžiji iz Podmilačja, što plodove s kadijine jabuke koji su pali na njegovu zemlju prebacivao na kadijinu stranu, pa ovaj reče 'komšijama' pred svoj odlazak u Carigrad: 'Već ako jošter upitaju ima li svetih ljudi u Bosni, hoću reći – ima Marko kujundžija'.“ Rizvić, 1985: 93.

20 Usp. Gavran, 2003: 16-17

21 Lašvanin, 275-279 Pjesma je ispjevana u osmercima, a ima 227 stihova.

22 „Pjesmu pod tom bilješkom fra Mijo Batinić pripisuje fra Stjepanu Margitiću, [koji je] bio na sudenju o kojem govori pjesma“ (Gavran, 2003: 20). I Batinić donosi više puta po nekoliko stihova i tvrdi da ju je ispjevao Margitić, npr.: „... pak zato u vieću, koje uoči sudbene odluke držaše, mogaše pisati Margitić: Tu se tvrdo svi zakleše ...“ Batinić, 1883: 174-175.

23 Vrlo je interesantan taj posljednji dio jer je u njemu tekst na latinskom jeziku otisnut bosanicom. Usp. Knezović: 2005, 45-50.

Pitanje Margitićevih izvora u *Stipanuši* najvećim je dijelom razriješio Franjo Fancev 1924., kada je jedan književni povjesničar prvi put pročitao *Izповijed krstjansku*.²⁴ Samo je Margitić otkrio tri svoja izvora iz kojih je izvadio *Čudesna i događaji koja su se dogodili onim koji se nijesu pravo izповidili*. Tu na samom početku donosi: „... štije se u knjiga koje se zovu Skala nebeska“. Tri prva događaja uzeo je iz djela *Scala coeli* čuvenoga francuskoga dominikanca Jeana Gobija mlađega († 1350.)²⁵ koje sadrži obilje raznih priča, a nastalo je između 1327. i 1330. Propovjednici su rado iz njega uzimali primjere, ali je i Giovanni Boccaccio veliki broj Gobijevih priča, prerativši ih, unio u *Decameron*. Margitić je mogao te priče susresti u raznim zbirkaма propovijedi, pored ostalih i kod fra Ivana Ančića. Fancev misli da Margitić te Gobijeve prilike nije preuzeo iz svog glavnog izvora: *Casos raros de la confesion* (Valencia, 1653.) od Cristóbal de Vega (1595.- 1672.) odakle je izvadio sve ostale događaje i prilike.²⁶ Taj svoj glavni izvor Margitić otkriva na početku pripovijedanja prilika: „U knjiga od izповijedi otca fra Kristofora Vege družbe Isusove“ (Margitić, 1701: 86). Od njega je izvadio sve druge prilike (Margitić, 1701: 86-121), iako uz osmu piše: „Kaže fra Bernardin Bušte strašnu priliku“ (Margitić, 1701: 106). Iz toga bi se moglo zaključiti da je te prilike Margitić *izvadio* iz trećeg izvora. Fancev je utvrdio da je i te prilike B. Bustija Margitić uzeo iz Vegina djela.²⁷ Pažljivo

24 Fancev odgovara na napade B. Vodnika i njegovu „trublju“ A. Barca, opravdano im spočitavajući da olako izriču sudove o nekom djelu čiju ni naslovnici nisu do kraja pročitali. Usp.: „I zato nije presmjelo, ako se kaže, da je [tj. *Stjepanušu*] najveći dio naših literarnih historika nije ni ogledao, a rijetki oni koji su ipak u nju zavirili, u svome ogledanju nisu išli dalje od predgovora. Da je to tvrđenje potpuno ispravno, može da vidi svatko iz ono nekoliko vrsta, kojima naši literarni historici popraćuju tu knjižicu u svojim literarnim historijama. Samo u potpunoj neobaviještenosti o njezinu sadržaju mogao je npr. dr. Vodnik da nazove tu sitnu knjižicu od 285 strana 16° ‘zbornikom religiozno-moralnoga štiva’. ... baš kao što naziva i *Falu od svetih*, od istog pisca, koja imade 296 strana u 4°, zbornikom propovijedi za blagdane svetaca.’ ...“ Fancev, 1924: 38-39.

25 Poznat kao Iohannes Gobii Alestensis Junior, Johannes Gobius Junior, Iohannes Gobii, Iohannes Gobius, Iohannes Goby, Iohannes Grabius i Ioannes Junior.

26 Usp.: „I Margitićev se izvor *Škala nebeska* spominje u Verginu djelu: L’ autore del Libro intitolato *Scala Coeli* ... Da li je Margitićeva *Škala nebeska*, odnosno Vergina *Scala coeli* istovetna s istoimenim djelom (*Liber iste vocatus scala coeli*) monaha zvanoga Joannes Junior, ord. praed. *Scala coeli*, štamp. prvi put g. 1476., ili je mišljeno koje drugo djelo, ne mogu kazati. Ono što je u Margitića izvadeno iz ‘*Škala nebeska*’ ne dolazi u Verge, a Joannesova djela *Scala coeli* nemam pri ruci.“ Fancev, 1924: 41.

27 Bernardino Busti (Bernardino de Busto / Bernardinus de Busto/ od Milana, oko 1450. – Melegnano, 1513) franjevac, glasoviti propovjednik i propagator marijanske pobožnosti. Najpoznatije su njegove zbirke propovijedi: *Rosarium sermonum per quadragesimam ac in omnibus diebus tam dominicis quam festis per annum necnon de unaquaque materia praedicabilium*, (ed. 1492., 1588. i 1607.) u tri volumena i *Defensorium Montis Pietatis*. Fra Ivan Ančić u svojim propovijedima *Porta coeli et vita aeterna – Vrata nebeska i život vični* (Ankona, 1678) navodi Bustija među autorima kojima se služio.

je usporedio Fancev svaku pojedinu Margitićevu priliku s Veginim djelom prevedenim na talijanski.²⁸ Već osme godine poslije izlaska Vegino je djelo preveo na talijanski Joseph Alione (Monreale, 1621.- Chieri, 1701.)²⁹ i objavio pod naslovom: *Casi ed avvenimenti rari della confessione*, scritti in lingua Spagnuola dal P. Christoforo de Vega della Compagnia di Gesù, e trasportati nella nostra volgar favella da un sacerdote della stessa Compagnia. Aggiuntovi in questa ultima impressione con un avviso al Lettore, alcune utili riflessioni in Antonio Heraldò di Lorenzo Sacerdote secolare. In Cuneo, Appresso Bartolomeo Strabella, 1661. Fancev je uspoređivao s nekim od kasnijih izdanja toga prijevoda. Nakon toga se Fancev osvrće na tzv. treći izvor, tj. prilike za koje fra Stipan navodi da ih je uzeo od fra Bernardina Bustija: „*Kaže fra Bernardin Bušti strašnu priliku*, ali je i ta prilika kao i sve dalje uzeta iz Vergina djela“ (Fancev, 1924: 41). Fancev je utvrdio da je isti poredak prilika kod Margitića i Vege, ali je uočljiv i fra Stipanov izbor, jer ne preuzima sve Vergine primjere.³⁰ Zbog toga se ne može taj Margitićev rad prije smatrati prijevodom, ali je riječ i o vještom izboru pored onakvog „prevođenja“, odnosno pripovijedanja koje je bilo tada veoma blisko i milo hrvatskom puku. I Fancevu je ostalo pitanje *Škale nebeske* kao izvora.³¹ Fancev na kraju glede čudesa i prilika dodaje da tu „nema ništa *fantastično*, a nema među njima ni literarno interesantnih ‘*priča i legendi*‘“, jer Margitić nije mnogo mijenjao tekst svoga izvornika. „Čudesa i događaji“ kaki se pripovijedaju u ‘Stjepanuši’ nalaze se više manje u svakom našem molitveniku 17. i 18. stoljeća. Taka čudesa i taki događaji za ono doba nisu važili za ‘priče i legende’ već za zbiljske događaje“ (Fancev, 1915: 42). Ukoliko je te čudne događaje i prilike bilo moguće čitati u svakom našem tadašnjem molitveniku, kako tvrdi Fancev, onda bi se moglo zaključiti da taj dio *Izpovidi krstjanske* nije bio razlogom stjecanja popularnosti kod ondašnjeg

28 Usp.: „Ja sam se za svoje poređenje služio talijanskim prijevodom: *Casi ed avvenimenti rari della confessione*. Opera del padre Christoforo Vega teologo della Compagnia di Gesù. Aggiuntovi in questa impressione da un altro Padre teologo della medesima Compagnia in modo di far bene la confessione con illustri esempj d’essa (Roma, 1725), a kako drugih izdanja nemam pri ruci, to ne znam, kojim se upravo izdanjem služio Margitić.“ Fancev, 1924: 41.

29 U bilješci Sommervogel pojašnjava da je *Antonio Heraldò di Lorenzo Sacerdote secolare* pseudonim Alionea pod kojim je objavio taj prijevod. Premda se navodi na naslovnici da je to posljednje izdanje, zapravo je riječ o prvom talijanskom izdanju, koje je već 1668. ponovo tiskano u Rimu, a 1670. u Viterbu. Neovisno od Alionea to isto djelo preveo je P. Fazi i tiskao 1668. u Bassanu (Venecija), u predgovoru se naglašava: *questa e un altra traduzione dell’opera sopra notata*. Margitiću su, dakle, bile na raspolaganju dvije verzije. Usp. Sommervogel, 1848: I/col. 177-178.

30 Usp. Fancev, 41-43

31 „Ono što je u Margitića izvađeno iz ‘Škala nebeska’ ne nalazi [se] u Verge.“ Fancev, 1924: 41.

čitateljstva i slušateljstva. Meni se čini da se ne može isključiti doprinos *Čudesna i prilika* omiljenosti u puku te Margitićeve knjižice i da njihova uloga nije zanemariva, kako tvrdi Fancev, nego upravo značajna prvenstveno zato što se s njima nastavlja „Divkovićeve tradicija“ čudnog, što se dopadalo tadašnjim pučkim masama, iako je nedvojbeno njihova uloga u stjecanju omiljenosti kod puka daleko manja od one koju su odigrali *verši*.

Svakako najinteresantniji dio knjižice tvore *verši* koje Maritić nije izvadio iz *razliki knjiga latinski* nego hrvatskih. Stihovni dio knjige tvori svojevrsnu antologiju duhovne poezije karakteristične za pučku franjevačku pobožnost: *Verši od imena Isusova* (122-129), *Verši od tijela i krvi Isusove* (130-133), *Zdrava krvi Isusova* (133-136), *Verši od uznesenja Blažene Divoce Marije na nebesa* (136-146), *Verši od svetoga Ivana Krstitelja* (147-154), *Verši od svetoga oca Franceška* (155-162), *Verši od svetoga Stipana* (173-172), *Verši od svete Klare divice reda svetoga oca Franceška* (173-184), potom dolaze prenja: *Govorenje kako Isukrst izvede svete otce iz limba složeno u verše* (285-247) i *Verši od duše osuđene kako bi očitovano svetomu Bernardu* (248-267). Fancev misli da među tim *veršima* nema sasvim originalnih sastavaka Margitićevih, ali je problem utvrditi koliko je pridonio oblikovanju i izboru stiha, tj. da li je fra Stipan pjesme gotove preuzeo iz nekog rukopisa i/ili tiskanih djela (usp. Fancev, 1915: 44). To što fra Tomo Babić u *Cvitu razlika mirisa duhovnoga* (1726.) donosi iste pjesme koje Margitić naziva *veršima*, ne znači da su ih i Margitić i Babić preuzeli iz nekog izvornika koji je imao više varijanti kako to zaključuje Fancev.³² Ne smije se zanemariti činjenica da je *Izpovied krstjanska prije Babićeva Cvita razlika mirisa duhovnoga* doživjela najmanje pet izdanja (1701., 1703., 1704., 1706. i 1707.) bosanicom, što jasno govori o njejoj prijemčivosti među običnim pukom. I druga je činjenica, koja mi se čini da je vrlo važna, jest da se od izdanja do izdanja povećava ili češće skraćuje broj stihova u pojedinim pjesmama. Kako su mnoga izdanja ugledala svjetlo dana dok je fra Stipan još bio živ najvjerojatnije je on sam unosio te promjene. Pa i sam fra Tomo Babić u predgovoru *Cvita razlika mirisa duhovnoga (Bogogljubnomu stiocz)* govori samo o nauku kršćanskom, tj. o sadržaju prvoga dijela te knjige, a ni slova o pjesmama koje se nalaze u njezinom drugom dijelu.³³ Što govori ta šutnja? I mogu li se pobožne pjesme u Babićevom *Cvita razlika mirisa duhovnoga* smatrati prvim latiničnim izdanjem Margitićevih *verša*? Meni se čini da je slobodniji Babićev postupak pri priređivanju *verša* sasvim sukladan vremena tiskanja *Cvita*. Margitićevo *Govorenje kako Isukrst izvede*

32 „Te razlike i slaganja objasniti ćemo najlakše time, ako kažemo, da su sve te pjesme bile svojina bosanske katoličke crkve, pa su pri prepisivanju dobivale različite oblike od prepisivača, koji su ih raširivali i skraćivali.“ Fancev, 1924: 109.

33 Usp. reprint predgovora u *Zborniku o Tomi Babiću*, Šibenik – Zagreb, 2002: 45-48.

svete otce iz limba složeno u verše, prema Fancevu jest prerada Vetranovićeve prikazanja *Uskrsnutje Isukrstovo*. Razlike su uglavnom posljedica prerade Vetranovićeve dvanaesteraca u osmerce (usp. Fancev, 1924: 110-113). I tu se očituje Margitićeva sposobnost prenošenja iz dvanaesteraca u bliže i puku omiljenije osmerce, tj. stih u kojem su ispjevane i sve ostale pjesme u knjizi, a nije zanemariv ni novi leksik i osuvremenjenje pjesničkog izraza. Prenje *Verši od duše osuđene kako bi očitovano svetomu Bernardu* jedna je od prerada poznatoga srednjovjekovnog prikazanja *Visio Bernhardi* ili *Visio Philiberti*. U hrvatsku književnost uveo ga je Marko Marulić pod naslovom *Govorenje sv. Bernarda od duše osujene*. Druga naša obrada (*Razgovaranje među dušom i tijelom - viđenje sv. Bernarda*) toga prenja nalazi se u jednom bosanskom rukopisu, kojeg je objavio Fancev,³⁴ a potječe iz 1659. godine. „Margitićevi Verši od duše osuđene upravo su prerada već spomenutoga bosanskog teksta“ (Fancev, 1916: 113) s promjenama koje su posljedica okretanja dvanaesteraca (u kojima je ispjevano *Razgovaranje* u bosanskom rukopisu) u osmerce i osuvremenjene kako leksika tako i ritma. Zbog uobičajenije uporabe osmeraca u pučkoj pjesmi Margitić ili netko drugi (što sugerira Fancev) preradio je prenja i prikazanja iz dvanaesteraca u osmerce najvjerojatnije zbog njihova prikazivanja po samostanima ili drugdje na prikladne blagdane. Nedvojbeno su ta prikazanja uz ostale *verše* glavni uzrok što je puku bila tako mila ova Margitićeva knjižica. Nasuprot suvremenom uvjerenju da su *verši* Margitićevu knjižicu *Izповid krstjanska* učinili popularnom kod puka, priređivač latiničkog izdanja³⁵ fra Franjo Radman³⁶ navodi da su nauk za ispravnu ispovijed i molitve upravo ono zbog čega je ta knjižica postala tako mila puku.³⁷ Zamjećuje on

34 Usp. Fancev: 1915, 12-38.

35 Na naslovnici je otisnuto: *Ispovid karstjanska i nauk znati pravo i dostojno ispovidit se, urešeno s razlikim molitvam prija i poslih ispovidi, prija i poslih pričestjenja s mnogim prilikam aliti događajim i pismam duhovnim*. Sve složeno u slova i jezik slovinski po bogoljubnomu bogoslovcu fra Stipanu Jajčaninu reda svetoga Franceska Provincije bosanske. Prineseno u slova latinska po otcu fra Franji Radmanoviću istoga reda Provincije Prisetoga Odkupitelja u Dalmaciji. /Prikazano na slavu Božju i na korist duhovnu pravovirni krstjana naroda slavnoga./, U Mleci, Po Seabastijanu Coleti, 1799.

36 Na naslovnici sam sebe naziva „Radmanović“, dok Matković navodi da je to izdanje priredio „Franjo Radošević“ (Matković, 1896: 10). Radman je mogao prirediti samo prvo izdanje latinicom koje je tiskano 1766. Usp. Radman, Franjo Lovro (1722-1789) u: HFBL, 2010: 467.

37 „Knjižice ove koje su složene od rečenoga fra Stipana Jajčanina i zato prozване STIPANUŠE, uzdrže mnogo stvari duhovni koje ne samo jesu korisne, dali još i veoma potribite za spasenje dušah krstjanski. Kaže se u njima način kako se učiniti ima dobra i korisna ispovid. Svi smo grišnici i svi sagrišit možemo, i po grihu izgubiti vičnju slavu, a dobiti muke paklene za uvike. Što, dakle, potribitije biti može i što veće želit imamo nego znati pravi način svete ispovidi po kojoj, kad sagrišimo, moremo se od griha izbaviti, s' Bogom se pomiriti, uteći od mukah pakleni i dobiti kraljestvo nebesko? ... Valja dakle, znati pravi način kako se ispovid činiti

da pjesme *nisu učinjene po zanatu pivaoca* jer neki stihovi imaju više, a neki manje slogova, ipak su *drage našem narodu* zato što im je sadržaj veoma dobar.³⁸

2. 2. 1. Izdanja *Izpovidi krstjanske*

Broj izdanja *Stipanuše* još nije utvrđen. Nakon Lastićevih i Batinićevih podataka o Margitićevim djelima, te Jukićeva svakog slova i broja točnog, dolazi se do Matkovića i njegovih problematičnih i djelomično netočnih podataka iz kojih je jasno da nije znao što je *Stjepanuša* čim ju je naveo kao zasebno Stipanovo tiskano djelo.³⁹ On je Margitićev prvenac naveo: „a) Izpovid karstjanska, i nauk znati se pravo izpoviditi, urešen s mnogim stvarima duhovnim i prilikam, izvadjeno iz razliki knjiga latinski, veoma korisno. Složeno u jezik bosanski aliti ilirički. U Mlecie kod N. Pezzana 1701., 16., str. 285; II. izdanje kod istoga 1704., 12., str. 285; III. Izdanje kod istoga 1707., 16., str.165; IV. Izdanje u Mletcih 1788. – Ovu je knjigu izdao latinskimi slovi fra Frane Radašević, u Mletcih kod Sebastiana Koleta 1799. u 16., str. 354., a godine 1842. preštampana je u Splitu kod Oliveta“ (Matković, 1896: 10). Matković ne spominje prvo izdanje latinicom koje je pripremio Franjo Radman, to je donekle razumljivo, ali je donekle čudno da ne spominje splitska izdanja iz 1849. i 1882.

ima, koji način svaki krstjanin pod smrtni grih dužan je znati, budući da smrtno sagrišuje svaki put, kad čini brezrednu ispovid. Ovi način od tolike potrebe i od tolike koristi uzdrži se u ovim knjižicama tako bistro da ga može svak lako razumiti i naučiti da bi bijo vrlo tupe pameti. Zato mnogo drage i ugodne bile su vazda ove knjižice krstjanom naroda slavnoga ne samo svitovnjakom, dali još i istim ispovidnikom, budući da i oni š' njima pomoći se mogu za dilovati dobro i korisno ovi sakramenat svete ispovidi. Ali budući davno štampane, jurve i[h] je nestalo, niti se mogu najti, premda se od mnogi ištu i veoma žele.... Smišljajući ja toliku korist duhovnu i zato želeći ispuniti želju mnogi pravovirni krstjana, evo ji s golemim truidom prištampanem u slova latinska, a ne u cirilska kako su bile najpri štampane, budući ova štampa u Mleci pomanjkala. Držim da neće zaludu biti ni ovi moj trud ni tratnja, jer kojigodir znao bude štiti scinim da će ove knjižice dobaviti za naučiti lako i sebe i svoga isknjega ono što je krstjaninu grišniku od najveće potrebe za spasenje duše. Imadu isti pastiri duša i otci duhovni ponukovati pravovirne krstjane koji štiti znaju da dobave ove knjižice, da ji često štiju u svojim kućam, neka i dičica izmalana uče što se uzdrži u njima za znati s vrimenom ispuniti dužnost svoju na svetoj ispovidi za ne primiti na misto likarije duhovne, smrt vičnju. ...“ Radman, 1799: III-V.

38 Usp.: „Verši aliti pisne premda nisu učinjene po zanatu pivaoca, budući da na više mista ramlju, ništa nemanje u svomu bistvu jesu veoma dobre i zato drage našem narodu. Tko je pak pravi pivaoc, neka napravlja i piva na svoj način.“ Radman, 1799: IX-X.

39 „c) Molitvenik, narečen u Bosni: ‘Stjepanuša’. (Kašnje izdan latinicom.)“ Matković, 1896: 11.

Kovačić je *de visu* opisao dva izdanja: prvo mletačko iz 1701. i drugo splitsko iz 1849. dodajući u bilješki: „Još nije točno utvrđeno koliko puta je tiskano ovo djelo. Navodi se da je tiskano bosančicom u Mlecima 1701., 1704., 1707. i 1788., zatim latinicom u Mlecima 1799., te Splitu 1842. U rukama sam imao izdanja, ali nepotpuna, tiskana u Mlecima 1704. i Splitu 1842, kao i izdanja tiskana vjerojatno 1765., kako se to može zaključiti na temelju Tabele svetkovina od 1766. do 1797.,⁴⁰ a latinično izdanje tiskano u Splitu 1849.“ (Kovačić, 1991: 221).⁴¹ U našim knjižnicama nisu pronađeni primjerci koji bi potvrdili sve te bibliografske podatke. U Sveučilišnoj i nacionalnoj knjižnici u Zagrebu čuvaju se četiri primjerka tiskana bosanicom (R II-16°-2 a, b, c, d) od kojih samo primjerak *d* ima naslovnicu i tiskan je 1701. godine. Kalendar pomičnih svetkovina (*Poznavati svece*) na primjerku *a* počinje s 1704. i ide do 1723. godine, na primjerku *b* ide od 1705. do 1724., a na primjerku *c* od 1707. do 1726. godine. Sudeći prema tome može se pouzdano reći da je *Stipanuša* pored spomenutih još bosanicom tiskana 1703. i 1706. godine. Kovačić i drugi navode da je *Stipanuša* u Splitu tiskana samo dva puta, tj. 1842. i 1849. godine. Međutim u Knjižnici Franjevačkog samostana na Humcu (Ljubuški) nalazi se izdanje iz 1882. i to je, koliko se sada zna, posljednje kompletno izdanje.⁴² Iz sakupljenih podataka moglo bi se zaključiti da je Margitićeva knjižica *Ispovied krstjanska* od 1701. do 1882. doživjela jedanaest izdanja (iako se u literaturi spominje četrnaest), od kojih je šest tiskano bosanicom i pet latinicom.

Razumljivo je da su priređivači zadirali i u sami tekst: kratili ga ili dodavali, a redovito osuvremenjivali kako je razvidno iz donesenog izbora primjera i pjesama.⁴³ Osobito su bili veliki zahvati u pjesmama gdje su priređivači novih izdanja izostavljali brojne stihove ili pak dodavali nove. Na to neki priređivači

40 Primjerak tiskan u Mlecima 1765. posjeduje Knjižnica Franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci.

41 U literaturi se gotovo redovito navode izdanja bosanicom 1701., 1704., 1707. i 1788. te latinicom: Mleci 1765. i 1799. zatim u Splitu 1842. i 1849. (usp. Karamatić, 2011: 29). „Ispovid, koja je tiskana 1701. u Mlecima, odmah je ponovo tiskana 1704, zatim opet 1707, sve bosančicom; 1766. je tiskana latinicom, a 1788. opet bosančicom. Posljednja dva izdanja 1799. i 1842. (u Splitu) tiskana su latinicom“ (Pederin, 1971: 217). „*Ispovied karstjanska*, Venecija, 1701, 1707, 1788; Split, 1794, 1842“ (Duda, 2000: 451).

42 Naslovnica glasi: *Ispovied karstjanska ili nauk za pravo idostojno* (sic!) *ispoviditi se – urešen s razlikim molitvam prija i poslie ispoviditi, prija i poslie pričješčenja i s drugim zabavam duhovnim*. Sve složeno slavjanski po Fra Stipanu Jajčaninu Reda Sv. Frane države bosanske. Novo izdanje. U Spljetu, Iv. Krst. Soregotti izdavatelj, 1882., 264 str., 12, 5 cm.

43 Za primjer donosim početak *Druge prilike* iz izdanja 1701. i posljednjeg splitskog iz 1882. godine:

ukazuju i popratnim predgovorima kao navodeći ujedno i čija su djela dodali i zbog čega su to uradili.⁴⁴

2. 2. 2. Značaj *Stipanuše*

U novije se vrijeme naglašava da svoju popularnost *Izповid krstjanska* duguje svim svojim dijelovima.⁴⁵ Postavivši si pitanje popularnosti *Stipanuše* „koja ima malo izvornoga“, Gavran pronalazi da je ona očito „čitateljima godila“ a to objašnjava: „Odgovarala im je svojim prvim dijelom jer je bila pisana jezikom razumljivim i pastirima. Ali i drugi dio, ispjevan u lako preglednim, poletnim stihovima od osam slogova, morao je oduševiti čitaoce. Tako je ta knjiga, pisana lijepim narodnim jezikom, postala pristupačna svima od Drave do Jadrana i posvuda našla čitalaca“ (Gavran, 1995: 32). Meni se čini da Pederin *rem acu tetigit* tvrdeći: „*Ispovid* je prva hrvatska knjiga koja je osvojila mase i doživjela masovne naklade. Bjelodano je, da je to bilo moguće zato, što je

1701.	1882.
U Italiji u jednom gradu bijaše jedna gospoja na očiju i svijetu vrlo dobra. Činjaše lemozine, idaše po crkva vrlo Boga moleći i ostala dobra čineći. I tako umrije. I osta joj jedna kći bogabojuća koja svaki dan činjaše koje dobro dilo za materinu dušu. Do nekoliko vrimena jedan dan stojeći na molitvi oćuti nikakovu trešnju od koje se veoma pristaši i pogleda k vratima od pribivališta i vidi jedno čudo golemo i strašno kano krmče odrto. Usta s molitve i od golema straha otijaše skoćiti s jednog obloka da bi utekla od take strašne živine.	U jednom gradu u Italiji bijaše jedna gospoja, koja prid svitom činjaše vrlo dobra: mnogo Boga moljaše i odaše po crkvam; diljaše lemozine i ostala dobra čineći umri. Ostade joj jedna ćer veoma Boga bojeća koja svaki dan činjaše kojegodi dobro za dušu svoje matere. Jedan dan stojeći na molitvi, oćuti niku trešnju i ukaza joj se kakono jedno prase odrto: ktiaše od straha skoćiti niz jedan prozor da bi utekla.

44 „Kad sam pripisivao ove knjižice, na više mistah ostavio sam koji redak ili koju riječ, a na više mista nadostavio. I gdi je bilo upisano *prilika* ja sam upisao *dogođaj*, gdi je bila rič *verši*, ja sam metnuo *pisna*, jer tako vidilo mi se je bolje. Imalo se još štogod ostavit, a štogod nadostavi, ali za ugoditi mnogim nastojao sam, što sam više mogao, pisati onako, kako je bilo u istim knjižicam“ (Radman, 1799: VIII-IX). Pored tih zahvata priređivači novih izdanja Margitićevoj su *Ispovid krstjansku* dodavali dijelove drugih pisaca koja su u narodu bila popularna: „Na svrhi nadostavio sam *Plač Gospin* izvađen iz knjiga Divkovića i Babića, budući tako moljen. Tko pak želi *Gospin plač* učinjen po pravomu zakonu pivaoca, neka uzme onoga koga je sastavio otac fra Petar Knežević iz Knina, nedavno uštampan i opet prištampan u Mleci na 1765. Odviše nadostavio sam *Pisnu koja se piva u Veliki Petak* kada se ljubi križ. Također *Nauk krstjanski ukratko i dila vire, ufanja, ljubavi i skrušenja*, budući ova od tolike potrebe da brez nji nitko saranit se ne može“. Radman, 1799: IX-X.

45 „Čudesni događaji, koje nalazimo u njegovoj Ispovijedi, našli su mjesta u molitvenicima XVIII. stoljeća, a bile su i popularne i njegove pobožne pjesme vezane za Isusa i pojedine svece, kao i prikazanja u stihovima.“ Karamatić, 2011: 30.

Margitić postigao jednu tako reći općehrvatsku *koinè*, jedan jezični i naobrazbeni standard prihvatljiv na jednom tako širokom području [u granicama Drava, Drina i Jadran], kakvo dotadašnji hrvatski pisci nisu mogli ni sanjati. *Ispovid* je prvi veliki i značajni pokret standardizacije hrvatskog jezika velikih i općih razmjera“ (Pederin, 1971: 217). Postigao je to „obnovom“ onog starog pučkog osmerca, koji nam je poznat iz misala kneza Novaka iz 1368., uklonivši učene renesansne korelacije iz dvanaesteraca kao i kićenost i končetozni stil Ivana Gundulića⁴⁶ te time oformio stih koji su brzo prihvatili svi slojevi društva, a ne samo neuki puk. Svakako je ta knjiga čitateljima godila i zbog prave reforme hrvatske stilistike koja će se znatnije ostvariti u Margitićevim propovijedima (usp. Pederin, 1971: 219-221).

I ovo je pouzdan dokaz kako je i Margitićeva *Stipanuša* značajno doprinijela stvaranju franjevačke štokavske *koinè* i u krajevima gdje je nekoć prevladavao čakavski, a donekle i kajkavski, tj. koji je blizu Germaniji. Tako su Margitićeva stihovana prikazanja i verši pored katehetskih uputa („koje su tako jasne da ih lako i oni što su tvrde pameti lako mogu shvatiti“) uvelike pridonijeli razvoju i stvaranju standardnog hrvatskog jezika upravo svojom popularnošću na tadašnjim velikim prostorima koji su tvorili franjevačku provinciju Bosnu srebrenu. U mnogom bih se mogao složiti s F. Fancevim o dijelu „naših literarnih historika“ da su njihove prosudbe *Stipanuše* prilično površne i/ili pak uopćene⁴⁷ zato što nisu detaljnije pogledali tu knjižicu pa o njoj donosili pogrešne podatke, tj. one koje su našli u literaturi nekog drugog, jednako površnog, našeg povjesničara književnosti.⁴⁸

46 Usp. Dunja Fališevac, (1988), „Barokni postupci u kompoziciji Gundulićeva *Osmana*“, *Književni barok*, (Ž. Benčić i D. Fališevac, ur.), Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 247-291.

47 „U prvom djelu, štampana su ‘govorenja’ o ispovijedi, molitve, te ‘čudesa i događaji koja su se dogodila onim koji se nису pravo ispovidili’, puni crkvenog misticizma i praznovjerja, simboličnih slika pakla, grješničkih patnja i pokora. U pjesničkom zborniku drugog dijela knjige objavljene su pjesme s religiozno-mitskim fabulama i tematikom, o čijem karakteru svjedoče već sami naslovi ovih ‘verša’.“ Rizvić, 1985: 91.

48 „I zato nije presmjelo, ako se kaže, da najveći dio naših literarnih historika nije ni ogledao, a rijetki oni, koji su ipak u nju [tj. Stipanušu] zavirili, u svome ogledanju nisu išli dalje od predgovora. Da je to tvrđenje potpuno ispravno, može da vidi svatko iz ono nekoliko vrsta, kojima naši literarni historici popraćuju tu knjižicu u svojim literarnim historijama. Samo u potpunoj neobaviještenosti o njezinu sadržaju mogao je n. pr. Vodnik da nazove tu sitnu knjižicu od 285 strana u 16° ‘zbornikom religiozno-moralnoga štiva ...‘ Fancev, 1294: 38-39.

2. 3. Fala od sveti

Konstantno se propovjednik nalazio pred rašomonom pitanja: što (koju čest iz poklada objavljenih istina) i kako propovijedati, kako uskladiti sadržaj i formu ili stil, kerigmu i retoriku. Jest čudno, ali i istinito da se kroz povijest nije uvijek poštivao Kristov stil propovijedi koju krase slikovito, slobodno, neustrašivo, jednostavno i kratko izražavanje. Nasuprot tome čini se da je većina propovjednika uvijek svoj stil usklađivala s izrazima svojih suvremenika i načinom koji je dostupan njihovu razmišljanju. Ako se Margitićeve propovijedi usporede s ostalima njegova vremena, onda su one izrazito kratke, iako se može kome učiniti da i među njima ima dugih. Tematski su sve propovijedi homilije u širem značenju, jer se ni u jednoj propovijedi ne tumači čitavi tekst evanđelja ili poslanice, koji je na toj misi čitan, nego se redovito izvlači po jedna izreka ili poruka svetopisamskog teksta, kojeg su vjernici taj dan slušali i ona se uzima kao geslo ili tema koju se detaljnije i jako persuazivno razlaže. Glede sadržaja kod Margitića nema „čistih“ nego u svakoj propovijedi ima dogmatskih, katehetskih, moralnih i apologetskih dijelova, a donekle su najčistije panegiričke s tim da i u njima ima dijelova koji su karakteristični za druge tipove propovijedi.⁴⁹ Stroga razdioba strukture propovijedi na proemij ili uvod (*proemium / introductio*), izlaganje ili pripovijedanje (*narratio*), dokazivanje: iz spisa, tj. nauk vjere od objave do suvremenih propovjednika i zdravorazumskog dokazima iz pojavnog svijeta (*argumentatio: conceptus scripturalis / ratio*), završno uvjeravanje i poziv na obraćenje (*epilogus*), prava su rijetkost u Margitićevoj zbirci propovijedi, zapravo ih u egzemplarnom obliku i nema. Snaga njegove propovijedi leži u neposrednosti i uklopljenosti u vrijeme, njegove običaje, način ophođenja i zornosti dokaza. Doduše, može se kome učiniti da fra Stipan svoje slušatelje straši i prijeti im. Ne, to nikako. On samo neustrašivo naviješta spasonosni nauk vjere i vrlo neposredno priopćava neugodne činjenice svojim slušateljima suočavajući ih s realnim ishodom ukoliko takvim načinom života nastave živjeti, ali im i istovremeno pruža sredstva ili model pomoću kojega će stići željenom cilju. Izraz je također podređen tom istom cilju. Iznosi li Margitić

49 Prema crkvenom zakonu propovijed „treba izlagati na temelju svetog teksta tajne vjere i načela kršćanskog života“ (Kanon 767, §1). S toga gledišta prema naglasku u sadržaju obično se propovijedi dijele na: *dogmatske* (omogućuju slušateljima da steknu ispravan pogled na Boga, svijet i život, te time u njima bude pravi vjerski duh i da po vjeri žive), *katehetske* (laganim metodičkim načinom tumači vjerske istine), *moralne* (u njima propovjednik proglašava slušateljima zakon Božji, a vršenje toga zakona uvjet je spasenja), *apologetske* (raspršuju sumnje i pobija tvrdnje koje osporavaju osobitost Boga, ustanovu Crkve i pojedine dogme) i *panegirične* (u kojima se istražuju tajne pošto se čuju činjenice, tj. prema sv. Augustinu: *Factum audivimus, mysterium inquiramus – Čuli smo činjenicu, istražimo tajnu*). Pored te podjele svaka je propovijed homilija u širem značenju ili u strogoj značenju te riječi.

istinite činjenice glede moralnog stanja slušatelja i povijesnih događaja u to se ne može ni najmanje sumnjati, jer u svakom trenutku je propovjednik u službi Istine i njezina navještaja.⁵⁰ I upravo zbog toga čini mi se da su dragocjena propovjednikova direktna obraćanja slušateljima-vjernicima jer se u njima nerijetko iznose gotovo nevjerojatni podaci i najrazličitije zgone iz njihove svakodnevnice, npr.: „Pravovirni i poljubljeni, svi koji me slušate, vam je danas ovo govorenje moje. Ne velim da malo na misu idete i u crkvu, ali velim da malo poštenje crkvi nosite. Što vas je veće to je veće govorenja i smijanja kakono na trgovištu. Ulizite u crkvu gdi je puna puka: koga ćeš naći na kolini da muči, prida se gleda i Boga moli? Četiri pet starica i nikoliko ljudi bogabojući, a ostali svikolici kano da su na sajmu. Niki besidi, niki se smije, niki govori o trgovini, niki gleda malo pošteno na ženske glave, niki sidi kano u krčmi, niki okrenuo leđa k otaru ne spominajući se da je ono kuća Božja, da je ondi Isukrst, toliki sveti i anđeli Božji. Učinili su jedan [h]anan aliti karvasariju od crkve. Pak vele da ju ne pogrđuju! Pak hoće da ondi Bog pribiva, a uzeli ste mu misto, izagnali ste ga. Recite mi malo za ljubav vašu da se bude zgodio jedan čovik koji je prošao zemlju krstjansku, pak otišao sa mnom u Carigrad na Crno more, priodio u Ažiju, prošao zemlju Grčku, Bugarsku i Arnautsku i vidio one narode u njiovi muškeja aliti mečiti, koji ne imaju ni križa, ni otara, ni prilike od sveti, samo okrenuv se k istoku od sunca, čine njiove molitve. I nije potrebe govoriti. Znamo tko su i koji su. Nijedan ne diže očiju kano da su slijepi. Nijedan se ne čuje kano da su nijemi, straom se prokašlje usta zatiskujući. Koliko puta klekav u zemlju poljubi. Pak da vidi ove žene i ove mladiće kako stoje, kako govore, kako gledaju, kako se smiju, što bi rekao? Ne bi drugo uistinu, nego da su pogrđitelji Božji. Ja ne govorim da narod u sadinje vrime ne viruje, ali velim da se ne boji onoga, koji izagna iz crkve svoje kol[ji] joj malo poštenje nošao“ (Margitić, 1708: 144). Takva su obraćanja propovjednika u Margitićevim propovijedima redovita i vrlo nam živo dočarava tadašnje navike vjernika koje se mogu i danas nedjeljom i blagdanima doživjeti kad je na misi nazočan golemi broj ljudi. Propovjednikov je prijekor rafiniran. Kara ih i tuče njihovim oružjem. Evo i primjer jedne usporedbe, koja se odnosi gotovo na istu situaciju, tj. s kolikim poštovanjem i pažnjom vjernici nazoče misi: „Veliki Aleksandro prikazujući posvetilište idolu, jedan sluga dodajući mu kadionik, pade mu goruć[i] ugljen na ruku i toliko goraše ruka da svi uokolo stojeći čujao miris. I tako drža ruku, ne makavši i bolest podnese da kralja ne smuti, a glasa ali kadionika ne pusti. A jao nami! Ako nas buha ujede ma molitvi, privrnemo ju i smetemo se“ (Margitić, 1708: 211). Takvim je opomenama ili prijekorima

⁵⁰ Usp.: „Nedopustiva je bilo kakva znanstvena ili povijesna netočnost, jer bi to bilo za uslugu protiv same božanske istine koju je propovjednik pozvan obznanjivati.“ Baotić, 1984: 84.

protkana gotovo svaka propovijed. Tim zornim primjerima propovjednik se koristi i kad iznosi sveti i spasonosni nauk: „K nebesom valja oči uzdizati i pomoć izkati, a prošasti ne zaboraviti, zašto jedno brez drugoga ne valja. Ankoru aliti tvrđav od očiu naši ne imamo pustiti na zemlju, ni u more, nego na nebesa. Vidimo kako dica malakna ili im prikažeš što lijepo ili ružno, kriju glavu u krilo materino. Tako pravedni u svijju stvari Bogu se utiče. Kad dobra imaju, zafaljuju mu. Kad su u nevolji da i[h] pomaže“ (Margitić, 1708: 180). Za objašnjavanje češće rabi više poredbi koje su svakome poznate iz svakodnevnog života, kao npr. kad govori o grijesima: „Svakomu dobromu naslađen'ju duovnomu grijesi se protive, zašto čovik ne sagrišuje, nego po volji. I po grihu sve nevolje do-[h]ode. I Bogu istomu mučan je [grijež]. ... Grišniku sve nevolje Jobove nikad ne mančaju, koji će mu zao glas doniti. Od svakoga griha ima zao glas, što kolje dušu kano tko zlo vino pije na svrsi očuti. U žene nepoštene lijepe su riječi, ali poslidak smrt. Rana, dočim svrbi drago je češat, a posli boli. Bolesnik u golemu ognju želi studenu vodu, ali mu posli naudi. Grišnik je kano pijan čovik, koji pijan mnogo zla učini, a kada se raztrizni veoma ga je stid“ (Margitić, 1708: 183-184).

Pored tih zornih primjera iz vjerničkog života Margitić unosi u propovijedi i konkretne povijesne događaje kao npr. kad govori o zlima koja sa sobom donosi rat: „Pak nije potrebe da ištem ove stvari po Pismu svetomu, što je učinio u vrmena stara u strana istočni, u Ažiji, u Africi, ali u našoj Europi. Oće li biti, koja je bila? Koja se u njoj krv prolila? Bi li mogla golema rijeka teći? Narod, koji je od sablje poginuo i umrijo na boju, bi li se kraljestva napunila? Gospoda, koja su izginula? Gradovi, koji su opustili? Tko bi izbrojio vojnike i gospodu što je izginulo? I toware blaga, što je otišlo? Što se čini sada, u vrime naše, u zemlji cesarovoj? U Španji? U Franciji boj bijući? Ovo nije za drugo, nego za grihe. Neće Bog svemogućići da projdu nepokarani. Pak vidimo očima, u vrime naše, u Kraljestvu bosanskomu, nevolnomu. Koliko je godina da su ga izgubili i što je u ruka neprijatelja svoji? Ako je tko od gospode stare? Sada pasu stado, ali kopa zemlju! Od crkava i sveti mista učinene su konušnice. Ovoga rata opali se niko dvade[s]et crkvi i manastira u koja sam ja misu govorio i pripovidao“ (Margitić, 1708: 142). Jeziv je opis stanja koji navodi u 76. propovijedi (*Pravedni u nevolja na ovomu svijetu*) održanoj na 3. nedjelju poslije Uskrsa: „Samo spomenite se u vrime naše, ovoga rata i nemijera da se bijaše u Sarajevu rika zajazila od mrtac[a] što dovođao Turci i sicijao. Od kuge i od glada po svoj Bosni po putu mrci ležao. Koga bi posikli ali obisili ne dadijao mu umrt, nego bi ga izili. Za dvanajest iljada bosanski jaspri bijaše vrića žita. Rob aliti robinja za groš možaše se uzet. Ostavljam iljadu nevolja, a sada krstjani jauču ako

su malo uvriđeni, za malo progonstvo od nevirnika“ (Margitić, 1708: 204).⁵¹ Uz to mnoštvo konkretnih primjera iz bosanske povijesti⁵² i svakodnevnice susreće se u Margitićevim propovijedima i znatan broj narodnih poslovice i izreka. Propovijedajući o oholosti, donosi: „I promisliv sva dila ljudska smija su dostojna. I tako promisliv od petu do glave, nije pravde u čoviku. I svrha njegova pirka i smrdi, a početak u grihu začet. I sa svim tim žalosni čovik holi se i čini se nika nevolja, štono reku u Bosni: Golo, a holo“ (Margitić, 1708: 252-253) ili pak: „Trud nauk[u] otvara pamet“ (Margitić, 1708: 160). Ponekad se zamjećuje modificiranje pučkih izreka, npr.: „Žene su devote, ali ako se neka kiti prima ogledalu, neće u crkvu“ (Margitić, 1708: 173) ili: „Neće jedne noge staviti nego nasliduju pute od djavla i trče na pogibio, kano konji brez uzde“ (Margitić, 1708: 139).

U Margitićevim propovijedima nalazi se obilje citata iz Svetog pisma, crkvenih otaca i naučitelja, primjera iz života svetica i svetaca te izreka glasovitih propovjednika ili pak iz djela poganskih pisaca i znanstvenika. To izobilje najpouzdaniji je pokazatelj da se Margitić poslužio najvjerojatnije s više različitih zbirki propovijedi.⁵³ Česta pogrešna pripisivanja citata nekom autoru, pa čak i evanđelistima, potvrda je da ih je Margitić kao takve preuzimao. Možda fra Stipanu nije bilo toliko važno tko je nešto rekao, nego što je rekao i koliko je to prikladno za uvjeravanje slušatelja i za pozvati ih na obraćenje. Veću je pažnju posvećivao sadržaju propovijedi, nego stilu propovijedanja. Glavnu je pomoć vidio u neospornim auktoritetima, tj. u Svetom pismu i nauku Crkve koji se zrcali iz djela crkvenih otaca i naučitelja. Tu se naziru i nedvojbene upute Tridentskog sabora i uzusi rimokatoličke obnove. Margitić je u propovijedima

51 Margitićeva svijest o Bosni i o zajedničkom životu njenih stanovnika svjedoči o njegovom rodoljublju i otvorenosti prema ljudima. To ilustrira i jedna zgoda iz njegova života, koju je on sam, sa osobnim stavom priznanja prema pravednosti i poštenju glavnog junaka u njoj, zabilježio u svome rukopisnom ljetopisu, o Arslan-begu Kovačeviću, koji ga pozove i reče mu: „Imam jednu oporuku na duši; imao sam jednog momka krstjanina u najmu, koji je od kuge umro i rekao mi je još za života da od njegova najma ukopam ga u groblje krstjansko i da mu usadim križ od kamena i greb ogradim i to sam mu sve ispunijo. Ali je još rekao da mu činim misu na grobu i da mu dadem kanta /pjevanu/ misu. Za to molim da mu načiniš oltar više glave, i misu rečeš. I dade mi misu govoreći: Neka znadeš fra Stipane da njegovo pri meni ništa ne ostade. A ja to sve zabilježi za višu pogrdu niki naših krstjana, koji se lakome, i ne mogu izvršiti poruke njihovih mrtvih. Ovakvim ljudima treba viknuti: vječna mu slava na obadva svita.“ Rizvić, 1985: 92-93.

52 Npr.: „Na iljadu i šestotina i devedeset pade po Bosni snig krvav iza toga pomori kuga i glad da nije čovik umrli zapantio.“ Margitić, 1708: 129.

53 Mnogi primjeri koje donosi Margitić navodi Balthasar Exner u knjizi: *Valerius Maximus Christianus, hoc est Dictorum et factorum memorabilium unius atque alterius s[a]eculi imperatorum, regum, principum imprimis Christianorum libri novem*, Hanovae: Typis Wecheliani apud Danielelem & Daudum Aubrios & Clementem Schleichium, 1620.

svu pažnju i svu snagu riječi usmjerio na obnovu kršćanskog morala i razumno štovanje Stvoritelja i svega kako to traži sveta majka Crkva. Pogriješit će tko kod njega traži zgodne priče kakvih ima u Divkovićevim *Besjedama*, jer im se poimanja svrhe propovijedi jako razlikuju. Prosperov Novak primjećuje: „U toj knjizi Margitić je pisac žive sintakse, sposoban da svojim, kako ih on zove ‘ubogim i nenaučnim’ čitateljima ponudi neočekivano točne slike i stajališta“ (Prosperov Novak, 1999: 878). I Kuna ističe da je fra Stipan „pokazao izuzetnu inventivnost i elokvenciju, a ponekad i sposobnost da dâ poetsku sliku, kao što je ona o djevici Mariji, gdje se u nekim obrtima i stilskim figurama osjeća utjecaj narodne poezije“ (Kuna, 1974: 167).

U literaturi se navodi da je i ova zbirka propovijedi za blagdane i sve nedjelje doživjela tri izdanja: „u Mlecima bosančicom 1708., 1770. i 1778.“ (Kovačić, 1991: 221).⁵⁴ Matković spominje dva izdanja s naslovom *Fala od sveti* i dva pod *Propovijedi*.⁵⁵ Iz nepotpunih podataka za drugo izdanje i za „Propovijedi“ očito je da primjeraka tih izdanja nije imao u rukama. Ni Matkovićevi, a ni Kovačićevi bibliografski podaci nisu identični onima koji se nalaze na primjercima što su tiskani u Veneciji 1708. koje sam imao u rukama, a imao sam ih i pažljivo prepisao naslovnici preko dvadeset. Na naslovnici piše: FALA OD SVETI | alliti govorenjia od svetkovina | zabilježeni priko godšta | takoier govorenjia | SVARHU EVANĎELIA | usve nedilje prikogodišta: | Istomačeno izrazliki knjiga latinski, | isloženo uiezik Illirički, po | bogoljubnomu bogoslovcu. | Ō. P. FRA STIPANU | Iaičaninu Markovcu, | aliti Margitiću, | izkraljestva bosanskoga | - U MLECI, AŌI [1708.] | po Nikoli Pecanu pod biligom odliliana |.⁵⁶ Iako sam pregledao „pješice“ brojne naše knjižnice u mnogim krajevima kao i bibliografije starijih ili pak rijetkih knjiga, te pretražio mnoge kataloge, od kojih su neki dostupni i na internetu, nigdje nisam pronašao primjerak knjige *Fala od sveti* izuzev onih što su tiskani 1708. u Mlecima, pa čak sam i njih uspoređivao i nisam pronašao nijednu razliku ni u tisku ni u ilustracijama. Ako su postojala izdanja 1770. i 1778., koja neki navode, kako se može objasniti činjenica da se

54 „*Fala ot sveti* ... objavljena je prvi put također u Mlecima 1708, a poslije toga još dva puta“ (Rizvić, 1985: 91).

55 Usp.: „b) *Fala od sveti*, aliti govorenja od svetkovina, zabilježena priko godišta. Takodjer govorenja svarhu evanđelja u sve nedilje priko godišta, iztomačeno iz razliki knjiga latinski po bogoljubnomu bogoslovcu o. P. Fra Stipanu Jajčaninu Markovcu aliti Margitiću iz kraljestva bosanskoga. U Mleci kod Pecana 1708., 4., str. 296; II. izdanje kod istoga 1770. d) *Propovijedi*. U Mlecih 1705. ili 1708.“ (Matković, 1896: 11).

56 Kovačić donosi: „*Fala od sveti* : alliti govorejnja od svetkovina zabilježeni priko godišta : takoier govorejnja svarhu Evandjelja, u sve nedilje priko godišta / istomačeno izrazliki knjiga latinski, i složeno u jezik illiricki, po Stipanu Jajčaninu Markovcu, aliti Margitiću. – S. I. : s.n., 1708 (U Mleci : po Nikoli Pecana pod biligom odliliana). – 296 str. : ilustr.; 23 cm“ – Tako brojne razlike teško se mogu smatrati tipfelerima.

sačuvalo tako mnogo primjeraka od „najstarijega“ izdanja, tj. onog iz 1708., a nije nijedan primjerak od tih navodno novijih izdanja? Upravo zbog toga mislim da je Margitićeva zbirka propovijedi doživjela samo jedno izdanje.

„Markovac je pišući svoje knjige osjećao svu dramatičnost jezične nestandardiziranosti pa se žalio što u njemu ima mnogo natruha iz drugih jezika. Bio je taj franjevac svjestan pokrajinskih razlika, ali i srodnosti između onih koje on naziva Šokcima, tj. Slavonaca, te Hercegovaca i Bodula, kako je krstio Dalmatince“ (Prosperov Novak, 1999: 878). Mora se zaključiti da je Margitić pisac religiozne tematike bio ne samo u svojoj sredini slavan pisac koji je znao ugoditi željama svoga puka iako je stvarao u krizno doba (on „svoju Bosnu nije napuštao“⁵⁷ zbog toga će neki krajem 20. st. isticati njegovo rodoljublje i svijest o Bosni).⁵⁸ „Naime, on je jedini između svih pisaca koji govori o ‘kraljevstvu bosanskom’, ali i o nekim zajedničkim tradicijama pripadnika svih religija na ovom tlu, kroz koje probija stara slavenska mitologija“ (Kuna, 1974: 167). Jelčić pak ističe samo Margitićevu učenost i jezičnu osjetljivost.⁵⁹ Osvrćući se na prenja ili prikaze u *Izpoviedi krstjanskoj* Pederin tvrdi: „Prije Margitića nismo sretali ovako glatkoga i nama bliskoga jezika u našoj književnosti“ (Pederin, 1971: 214).

Margitić je kroz propovijedi vjernicima pokazao spasonosni nauk koji mogu steći život vječni, a kroz *verse* im je pružio ne samo korisni i spasonosni nauk, nego i ugodnu zabavu.

57 „Bio je Margitić svojedobno i u svojoj sredini slavan pisac, jedan od onih koji su znali ugoditi željama puka. On je pisac kriznog vremena, jedan od rijetkih koji svoju Bosnu nije napuštao zbog ugoda europskih putovanja ...“ Prosperov Novak, 1999: 879.

58 „Margitićeva svijest o Bosni i o zajedničkom životu njenih stanovnika svjedoči o njegovom rodoljublju i otvorenosti prema ljudima.“ Rizvić, 1985: 92.

59 „Fra Stjepan Markovac Margitić (1650.-1730.) objelodanjuje u Mlecima zbornik propovijedi i duhovnih pjesama *Izповid karstianska* (1701.) i to bosančicom, objasnivši u predgovoru, da u Bosni ima redovnika koji znaju tri ili četiri jezika, i svoje knjige tiskaju latinicom, ali veliki dio puka ta slova ne razumije, zato treba tiskati knjige ‘u naša slova i u naš jezik, premda je mučan naučiti svakom’. Učeni franjevac upozorava i na to, da ‘u našoj Bosni i u našem jeziku svaki grad ima svoje riječi i izgovaranje osobito’.“ Jelčić, 2004: 132.

Literatura

- Baotić, Zvonimir (1984), *Temelji propovjedništva*, Vrelo života, Sarajevo.
- Batinić, Mijo (1883), *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka*, sv. II - Provincija (1517-1699), Dionička tiskara, Zagreb.
- Batinić, Mijo (1887), *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka*, sv. III - Provincija (1700-1835), Dionička tiskara, Zagreb.
- Bogišić, Rafo (1974), *Književnost prosvjetiteljstva*, u: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3., Liber – Mladost, Zagreb, 293-376.
- Božitković, Juraj (1935) *Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala (1359-1735)*, Štamparija Dragomira Popovića, Beograd.
- Duda, Dean (2000), Margitić, Stjepan (Markovac, Jajčanin), u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb.
- Fancev, Franjo (1915), „Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost“, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 8., Zagreb, 1-62.
- Fancev, Franjo (1924), „Stjepanuša fra Stipana Jajčanina“, *Nastavni vjesnik*, knj. 32., Zagreb, 38-44 i 108-114.
- Gavran, Ignacije (1995), *Putovi i putokazi*, knj. II., Svjetlo riječi, Livno.
- Gavran, Ignacije (2003), *Uvod*, u: Lašvanin, Nikola: *Ljetopis*, (Priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran), Synopsis, Sarajevo-Zagreb.
- Georgijević, Krešimir (1969), *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb, 292-294.
- Jelčić, Dubravko (2004), *Povijest hrvatske književnosti – tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Drugo znatno prošireno izd., Pavičić, Zagreb.
- Jelenić, Julijan (1912), *Kultura i bosanski franjevci*, I. svezak, „Prva hrvatska tiskara“ Kramarić i M. Raguž, Sarajevo.
- Jelenić, Julijan (1916), „Necrologium Bosnae Argentinae (Prema kodeksu franjevačkog samostana u Kr. Sutjesci)“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 28., Sarajevo, 337-358.
- Jelenić, Julijan, (1917), *Necrologium Bosnae Argentinae po kodeksu Franjevačkog samostana u Kr. Sutjesci*, Zemaljska štamparija, Sarajevo.
- Jelenić, Julijan (1927), *Spomenici kulturnog rada franjevaca Bosne srebreničke*, Tisak Hrvatske tiskare, Mostar.
- Jukić, Ivan Franjo (1850), „Pisaoci, koji su azbukom pisali“, *Bosanski prijatelj, časopis sadržavajući potrebite korisne i zabavne stvari*, sv. 1. Zagreb, 28-32.
- Karamatić, Marko (2011), *Franjevačka književnost u Bosni u XVIII. stoljeću*, *Stoljeća hrvatske književnosti* 109, Matica hrvatska, Zagreb.
- Knezović, Pavao (2005), „Margitićev latinski tekst iz 1704. otisnut bosanicom“, *Croatica Christiana Periodica*, God. 29 (br. 56), Zagreb, 45-50.
- Kovačić, Anto Slavko (1991), *Biobibliografija franjevaca Bosne srebrenice*, Svjetlost, Sarajevo, 220-222.
- Kreševljaković, Hamdija (1918), „Stjepanuša“, *Nastavni vjesnik*, knj. 24, Zagreb, 39-41.

- Kuna, Herta (1974), *Hrestomatija starije bosanske književnosti*, knj. 1., Svjetlost, Sarajevo.
- Lastrić, Filip (1776), *Epitome vetustatum Bosnensis provinciae seu Brevisimum compendium historico-chronologicum de antiquitate variisque suis vicissitudinibus et consistentia usque ad haec tempora*, Locupletata in haec nova editione, Ex typographia Petri Pauli Ferri, Anconae.
- Lašvanin, Nikola (2003), *Ljetopis*, (Priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran), Synopsis, Sarajevo-Zagreb.
- Matković, Jako (1896), *Bibliografija bosanskih franjevaca – tiskane knjige*, Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 10-11.
- Mandić, Dominik (1968), *Franjevačka Bosna*, Hrvatski povijesni institut, Rim.
- Markešić, Luka (2004), „Marija u propovijedima fra Stipana Margitića († 1730.)“, *Marija u propovijedima hrvatskih katoličkih obnovitelja – Zbornik radova s nacionalnoga znanstvenoga skupa u Splitu 31. svibnja – 1. lipnja 2002.* (ur. Vlado Košić), Zagreb, 137-152.
- Pederin, Ivan (1971), „Pojam jezičnog i književnog standarda kod bogoljubnog bogoslovca Stipana Margitića Jajčanina“, *Kritika – dvomjesečni časopis za kritiku umjetnosti i kulturnopolitička pitanja*, knj. 17 (ožujak – travanj), 211-224.
- Pranjeković, Ivo (2005), *Predgovor*, u: *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od XIV. do sredine XVIII. stoljeća* (priredio Ivo Pranjeković), Matica hrvatska u Sarajevu – HKD Napredak, Sarajevo, 28-29.
- Prosperov Novak, Slobodan (1999), *Povijest hrvatske književnosti od Gundulićeva „poroda od tmine“ do Kačićeva „Razgovora ugodnog naroda slovinskoga“ iz 1756.*, Antibarbarus, Zagreb.
- Radman, Franjo (1799), *Bogogoljubnomu sctioczu*, u: Margitić, Stipan: *Ispovid karstjanska i nauk znati pravo i dostojno ispoviditi se ...* (Prineseno u slova latinska po otczu fra Frani Radmanovichu), Po Sebastianu Coleti, U Mleczi, III-XI.
- Rizvić, Muhsin (1985), *Pregled književnosti naroda Bosne i Hercegovine*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Zirdum, Andrija (2007), *Povijest kršćanstva u Bosni i Hercegovini*, Slovoznak, Plehan.
- Zlatović, Stipan (1888), *Franovci države Presvet. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, C. Albrecht, Zagreb.

FRA STIPAN MARGITIĆ

Sažetak

U književnoj historiografiji prepisuju se po običaju pogrešni podaci o životu i djelima fra Stipana Margitića. Čini se da neki povjesničari književnosti nisu ni vidjeli nijedno Margitićevo djelo, ali donose svoje procjene u njegovoj vrijednosti i kvaliteti. U radu se ispravljaju takve „zablude“, ukazuje na neke izvore kojima se Margitić poslužio sastavljajući svoju *Izpovied krstjansku* ili *Stipanušu* (pronađeno je i nekoliko ranije nepoznatih izdanja). Velika popularnost koju je to Stipanovo djelo uživalo u hrvatskom puku gotovo puna dva stoljeća nedvojbeno je pridonijela formiranju hrvatskog književnog jezika. U radu je također posvećena dostatna pažnja i njegovoj zbirci propovijedi *Fala od sveti* ukazano je na neke izvore i dokazano da je doživjela samo jedno izdanje.

Ključne riječi: Stipan Margitić, *Izpovied krstjanska* ili *Stipanuša*, propovijed, bibliografija.

FATHER STIPAN MARGITIĆ

Abstract

In literary historiography copying of false data about the life and works of father Stipan Margitić continues as usual. It seems that some historians of literature have not even seen a single piece of Margitić's work yet still venture to give their assessment of its value and quality. The paper strives to correct such "misconceptions", referring to certain sources that Margitić availed himself of in composing of his *Izpovied krstjanska or Stipanuša* (several previously unknown issues have been found). The great popularity this Stipan's work enjoyed among Croatian people for almost two centuries has undoubtedly contributed to the formation of the Croatian language. The paper also devotes sufficient attention to his collection of sermons entitled *Fala od sveti* – the paper refers to certain sources and proves that the collection experienced only one issue.

Key words: Stipan Margitić, *Izpovied krstjanska* or *Stipanuša*, sermon, bibliography.

Miroslav Palameta

MARGITIĆEVA RADIONICA

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42.09 Margitić, S.
821.163.42(091)

I. U vremenu katoličke obnove tajna ispovijedi posve logično postala je jedno od ključnih mjesta katoličkog djelovanja, prava dramska scena u kojoj se ispovjednik bori sa samim sotonom za dušu grešnikovu. Stoga je posve jasno zašto je toliko naslova ili poglavlja tiskanih vjerskih knjiga posvećeno upravo toj temi. Od Komulovićeve *Zarcala od ispoviesti (za onieh koise cesto ispoviedayu)* pa do Margitićeve *Izpoviedi karstjanske* mnogi su hrvatski pisci priredili štogod korisno za održavanje i podizanje kakvoće i kulture ispovijedi kao i u drugim katoličkim krajevima Europe na latinskom ili na nacionalnim jezicima. U svakom slučaju ti su tekstovi, kao i propovijedi iz istog vremena, jedinstvena diskurzivna mreža kojom su ribari duša pokušavali spasiti svoju pastvu od pogubnih paklenih tmina. Margitić je i na jednom i na drugom planu posve u duhu svog vremena. To potvrđuju oba njegova djela s početka XVIII. st. i *Izpovied krstjanska* i *Fala od sveti*. Dovoljno je za ovu priliku spomenuti da je i jedna i druga knjiga po svojoj strukturi, pristupu i stilu u dosluhu s onodobnim najčitanijim, što je uglavnom značilo i najkvalitetnijim knjigama te vrste. Vrijedna pozornosti je i činjenica da se *Izpovied krstjanska* snažno oslanja na hrvatsku tradiciju sličnih izdanja u kojima se još od Kašića i Posilovića njeguje kalendarska kultura na samom početku knjige s dvojezičnim imenima mjeseci (kod Margitića samo na hrvatskom), s fiksnim i pomičnim blagdanima i njihovim nazivima, koji su do danas u narodu preživjeli; zatim da je ona antologija različitih tekstova u kojima pored katehetskog dijela (aktualnog i danas u vjerskom i obrednom smislu) glavninu zauzimaju primjeri čudesa i neobičnih događaja. U tom smislu ona je katalog primjera, kao i spomenute najutjecajnije knjige slične namjene u evropskim relacijama. Donesene pjesme s dva prikazanja također je dio domaće tradicije u priređivanju sličnih djela. Praktičnost knjige naglašuju i litanije kao naročit pobožni pučki performans poslije svećanih misa prigodom blagoslova polja i u sličnim prilikama. Dragocjen je i Margitićev bosanički zapis latinskog teksta, u većini sačuvanih primjeraka uništen, koji izgovaraju

svećenik i ministrant tijekom mise.¹ Propovijedi u *Fali od sveti* teže kao i najbolji tadašnji europski primjeri jezgrovitim, skoncentriranim izlaganjima, vezanim za predviđena nedjeljna i blagdanska čitanja evanđelja. U njima nema više primjera iz poznatih kataloga ukoliko nisu naznake onih iz Sv. pisma ili tvrdnje crkvenih autoriteta ili pak stvarna domaća bosanska iskustva, koja su poznata puku, – a to je nesumnjiva Margitićeva originalnost. Tradicionalna višeznačna egzegeza posve je otklonjena ukoliko se moralni smisao izlaganja, na kojem Margitić kao i njegovi suvremenici snažno inzistira, ne shvati kao sačuvani odjek njezina tropološkog smisla.

II. Prvi dio *Izpoviedi* katehetski je diskurs s napomenama, metodološkim uputama i priložima koji u konačnici nude vjernicima na vrlo sugestivan način mogućnost dobre i prave kršćanske ispovijedi. U tom je smislu posve sugestivan talijanska inačica naslova, koju donosi *imprimatur* odnosno kratki tekst procjenitelja na početku knjižice: *Instruzione di ben Confessarsi del P.F. Steffano Marchi in lingua Illirica*. Od utemeljenosti ispovijedi u novozavjetnoj i starozavjetnoj objavi preko usmjeravanja i nagovaravanja na razmišljanje o vlastitim grijesima, za koje se valja pokajati, do samih formulacija i bogata izbora prigodnih molitava Margitić oblikuje osobit kompendij kojim se mogu služiti i vjernici i katehete i svećenici. Margitić nije tu ponudio samo jedan kvestionar prema kome se pokajnik može prisjetiti vlastitih grijeha i tim redom izreći ih pred ispovjednikom, već je on naveo cijeli repertoar, koji se može u kombinacijama ili u cijelosti koristiti. Jedan za drugim nižu se tu upitnici složeni prema deset Božjih zapovijedi, sedam glavnih grijeha, zatim prema tjelesnim osjetilima, djelima milosrđa, te prema sedam djela duhovnih do grijeha protiv Duha Svetoga. Svojim sugestivnim uobličenjima Margitić je uspio otkloniti bilo kakav formalizam i suhu retoričnost sličnih kvestionara i uvesti postupno čitaoca ili pokajnika u stanje kontemplacije.

1 Taj zapis, kako upućuje rad „Margitićev latinski tekst iz 1704. otisnut bosanicom“ autora Pavla Knezovića (*Croatica Christiana Periodica*, Vol. 29 No. 56. 2005.), vrlo je stara hrvatska tradicija izgovora latinskog jezika. On će bez sumnje biti od velike koristi onima koji se zapitaju zašto se u srednjovjekovnim domaćim tekstovima imena Priamuš, Pariš, Ahileuš izgovaraju upravo na taj način. Za ukorijenjenost tradicije takvog čitanja latinskog teksta na bosanskim prostorima jamči jedna glosa tzv. *Vatikanskog evanđelja* (Vat. slav. 4) i koje je datirano u prvu polovicu XIII. stoljeća. Na kraju je ispisala druga ruka tamnijom tintom kurzivnom bosanicom kratak tekst nekog zaklinjanja koje bi trebalo završiti jednim *pater noštar i ave maria*. Usp. Aksinija Džurova, Krasimir Stančev, Marko Japundžić, *Catalogo dei manoscritti slavi della Biblioteca vaticana*, Svjat, Sofija, 1985., 67-69., bugarski i talijanski).

U razmišljanju muke Isusove on nije ostao na predlošcima evanđelista. Poslužio se ekspresivnijim tekstom, *Viđenjem sv. Brigite* (koje su koristili prije njega drugi hrvatski katolički pisci XVII. st.) u kome sam Krist svetici kazuje o svojim mukama.² Posve je moguće da je upravo ta sposobnost priređivačeva i ta kakvoća teksta poticala brojna kasnija izdanja Margitićeve *Izpoviedi krstjanske* gotovo sve do XX. stoljeća.

Moglo bi se tim razlozima pridružiti i druge stilske naznake kao što je sažetost, jasnoća ili referiranje na vlastita ispovjednička iskustva iz prostora kome je knjižica namijenjena. Međutim, spomenute odlike također upućuju na snažniji Margitićev autorski prinos u tom tekstu, a to je, s obzirom na tradicionalni kompilativni značaj takve literature, jamstvo piščeve kreativnosti. Motivirajući pisanje svog teksta Margitić ističe da se veliki broj ljudi ne samo u Bosni, već i preko Save i u Primorju, u Skoplju, Drinopolju i Carigradu, svuda gdje se poznaju i mogu čitati bosanička slova, ne umije valjano ispovjediti.

Svjestan opsežne literature upravo o tom pitanju, na koju će se i sam oslanjati, on je u prvi plan istaknuo domaću tradiciju. Poimenično je spomenuo odmah na početku svog teksta *Naslađenje duhovno*, opsežnu knjigu Pavla Posilovića iz 1639. pisanu istim slovima, koja je salio još ranije Matije Divković. Svakako, valja odmah pridodati da Posilovićevo djelo, opsežna *ars moriendi christiana*, nije poslužilo Margitiću kao poseban poticaj za njegovu jezgrovitu i kratku dekonstrukciju stida, koji je najčešća prepreka potpunij i kvalitetnoj ispovijedi.

III. Govorilo se o brojnim izdanjima *Stipanuše*, kako se popularno nazivala Margitićeva *Izpovied krstjanska*, češće i upornije kako bi se istaknula snažna čitalačka recepcija djela i ugled pisca u tom okružju, nego da bi se utvrdile same činjenice glede izdanja. Međutim, sačuvani primjerci latiničkih izdanja pokazuju da su priređivačke intervencije bile očite na svim razinama tako da je tekst osim na grafičkoj ravnini pretrpio i leksičke i sintaktičke mijene koje nisu male.

2 Brigita, sancta, *Relevationes caelestes*, Grignanus Ludovicus, Romae, 1628.

Usporedi li se tekst cjelovita primjera, onog o putniku koji je zalutao i prenoćio u strašnoj pećini, koji je u Margitićevo izvorno bosaničko izdanje 1704. prevedena iz Kristofora de Vege, s verzijom latiničkog izdanja iz 1799., koje je priredio fra Frane Radman (Radmanović), postat će odmah jasno da se radi o dvije redakcije.

Casi et avvenimenti rari della Confessione, 1661.

str. 188-189.

a) Un viandante smarrisce la strada & sopraggiunto dalla notte ò dal freddo, ne sà che farsi rimira da per tutto e finalmente stima gran ventura, hauere trouato una grotta. Entra dentro e steso à terra si mette à dormire fin à che il Sole dandogli nelli occhi lo risueglia. Guarda attorno e vedè una gran serpe macchiàta à verde, e nero con molte altre vicine oltre á rospi, scorpioni & altri animali velenosi de' quali non sà li nomi ma teme la sembianza.

b) Rimane spauentato rattenendo il fiato pian pianino esce dalla grotta e monta sopra un albero per veder il paese & ecco vede venire orsi e lupi dalla caccia notturna.

c) Stordito nel rimirare il pericolo in cui si è trouato dice: *Da me alla morte non v'è stata lontnanza che della sottigliezza d'un soldo: rendo infinite gratie à Dio; per innanzi mi guardarò di non ismarrire la strada; ho dormito frà veleni sono stato compagno de draghi, è douere ch'io rimiri come caminno.*

d) Questo auuiene nel caso nostro. Caminavi verso il Cielo e peccasti; smarrito il camino entrasti nella bocca di Satanasso & hai dormito nel peccato sin à tanto che il Sole Diuina inspiratione t' ha dato occhi hai veduto li pericoli frà li quali hai dormito e dici Socius fui Draconum [Job 30, 28] Sono vissuto frà Dragoni paulo minus habitasses in inferno anima mea da me all'Inferno non é stato discosto che la sottigliezza d' soldo.

e) Io voglio auertire come devo vivere per l'innanzi per smarrire mai il camino della legge di Dio.

Ispovid krstjanska, 1704.

a) Valja činiti đeneralu ispovied da nam se ne dogodi kano onomu putniku koi put u noć³ zajde i put izgubi. Pristupi noć i navali zima i ne znadući što će učiniti i tako [h]odeći opazi, ali se namiri na jednu špilju iliti pećinu i reče u sebi: *Sričo, tu li si*. Obeseli se da se ondi sarani dočim sunce izajde. Ondi ulize i leže spavati. I kada sunce pusti zrake i pogleda oko sebe i vidi jednu strašnu zmiu viperu liepo kod glave i druge mnoge zmie, žabe, škorpione i ostale mnoge živine koim imena ne znadiaše.

b) Osta toliko pristrašen da se teško u sebe povraća⁴⁴ i polako izaide iz one špilje i pope se na jedno darvo golemo da vidi zemlju i put kuda mu ostane i vidi gdi mnogi vuci i medvidi vraćaju se iz polja koi su [h]rane izkali i idu k onoi jami iz koie biše malo parvo izišao.

c) I promislivši pogibio u⁵ kojoj je bio počeo govoriti sam sebi: *Među mnom i među smartiu nie više ostalo nego je debeo jedan dinar*. I tako neizmjerne fale Bogu uzdade i varlo zaviti učini paziti se da puta ne zajde, bivši spavao među otrovi. I umali nie na sebe dočekao razdarti živina.

d) Ovo se nam događa koi putujemo k nebesom i po grihu⁶ zajdemo s pravoga puta od spasenja i ulizimo u peć i justa vražia i spavamo toliko u grihu dočim sunce od nadanuća božiega doide prid oči i vidimo i poznamo u čemu smo spavali, u pogibili od duše, i rečemo: *Bio sam drug od drakuna i malo je mankalo da nie bila u paklu duša moia, da među mnom i paklom nije bilo više nego je debeo dinar*.

e) I valja da učinimo zaviti da nigda ne zaidemo s puta od zakona Božiega, da ne navale vuci i medvidi gladni, to iest diavli pakleni da ne ra[z]dru i dušu i tielo.

Ispovid krstjanska, 1799.

a) Jedan putnik, budući zašao u goru i noćio u jednoj pećini, kad se svanu i sunce izajde, pogleda oko sebe i vidi blizu glave mnoge zmiije, žabe i škorpione.

b) Pristrašen veoma izajde polagano iz pećine. Pope se na jedno stablo visoko da vidi kuda mu put ostaje i ugleda gdi mnogi medvidi vraćaju se iz polja ter idaju rečenoj pećini.

c) I promislivši pogobiu u kojoj bio je, počeo sam sebi govoriti: *Doistine među mnom i među smrću nije više ostalo nego je debela jedna dlaka vlasi moji*; Pak neizbrojene fale dade Bogu koji ga je učuvao i temeljit zaviti učini paziti se unapridak da sputa ne zajde.

d) Ovo se događa i nami, koji putujemo k nebesom. Po grihu zajdemo s puta od spasenja i uniđemo u pećinu, to jest u čeljust vruga paklenoga, ter spavamo toliko u grijehu, dočim sunce od nadanuća Božijega dođe prid oči naše, i doklen vidimo i poznamo da smo spavali u pogibli duše naše. Daklem, imamo reći ovako: *Bio sam do sada drug zmaja, i drakuna pakleni, i malo je mankalo da nije bila za uvike u paklu duša moja; među mnom i među paklom nije bilo više nego je debela jedna dlaka vlasi moji*.

e) Imamo paka zafaliti dobroti Božjoj, koja nas je učuvala. Potom toga imamo se od svega srca pokajati i pravu ispovied od svi griha učiniti, s jednim tvrdim zavitom da nigda nećemo zajti s puta od zakona Božjega, da ne navale vuci i medvidi gladni, to jest udobe paklene, i da ne razdru i tijelo i dušu.

3 nući

4 poirati

5 o

6 trihu

Prema suprotsavljenim cjelinama posve je razvidno i nedvosmisleno kako se radi o dvije redakcije. Sondirajući tekst *Izpoviedi* i na drugim mjestima, izvjesne su čak i veće razlike u prestiliziranju, posebno u sažimanju teksta, otklanjanju kratkih digresija i ritmizaciji, također i u *Veršima*:

Od svi(h) svetih porođenih — Od svi(h) sveti(h) i obrani(h);

Sveti Frano sve nadajede / vas to ovi sviet znade —

Sveti Frano sve nadajede / kako vas svit ovi znade;

Još budući dite mlado / u obrazi golobrado —

Jošter mlado dite biše / Apoštolski život kriše;

A u limbu jur glas dođe / da sužanjstvo već nji(h) projde —

A u limbu jur glas dođe / da sužanjstvo njima prođe.

Je li sam Margitić u kasnijem nekom izdanju popravljao svoj tekst ili je to napravio priređivač Radman ne da se zaključiti bez provjere u kasnijim izdanjima, a njih nemam na dispoziciji. U ovom trenutku jedan argument upućuje na Margitića: obje inačice spomenute prispodobe dadu se povezati s talijanskim izvornikom i s njim ni u čem nisu u koliziji. Prva mu je verzija bliža dok je druga otklonila niz suvišnih pojedinosti i pokazala se stilski ujednačenom. Ipak, uočena pojava makar na nekoliko primjera, dovoljna je da se bez temeljitije provjere ne može biti do kraja sigurno što je u ovom slučaju izvorni tekst. Dok se ne utvrdi je li Margitić za neko izdanje poslije 1704. redigirao tekst, valjalo bi polaziti od tog najstarijeg dostupnog autorskog izdanja.

IV. Osim u prvom dijelu *Izpoviedi* gdje spominje Posilovića i svetu Brigittu Švedsku, svoje autoritativne izvore Margitić je naveo određenije samo u poglavlju Čudesu i događaji koja su se dogodili onim, koji se nisu pravo izpovijedali. U tom smislu on izričito navodi najprije, uz nekoliko primjera na samom početku da se mogu pročitati u knjizi *Skala nebeska* i tvrdi da su tri početna primjera donesena prema navedenoj knjizi. Nakon toga spominje sv. Antonina uz jedan kratki primjer, misleći svakako na djelo *Confessionale di S. Antonino arcivescouo fiorentino* iz 1566. Iza toga navodi naslov novog potpoglavlja „Prilike u knjiga od izpovijedi oca fra Kristofora Vege, družbe Isusove“, misleći pri tom na poznati naslov tog Španjolca *Casos raros de la confesion*, odnosno *Casi et avvenimenti rari della Confessione*, kako se naslovljavaju talijanska izdanja od 1661., od kojih je jedno koristio i Stipan Margitić. Na četvrtom mjestu spomenut je Bernardino Busti, plodni katolički

talijanski pisac s kraja XV. stoljeća, poznat po svom *Marijalu* i drugim djelima na latinskom koja su doživjela brojna izdanja u sljedeća dva stoljeća. Međutim, kao i uz ime sv. Antonina, tu ne započinje bilo kakva cjelina naznačena podnaslovom, kao i u ostala dva slučaja, što može biti indikativno u preciziranju izravnih izvora, pa izgleda da je Margitić i Bustija i Antonina naveo prema Vegi, koji ih spominje kao svoje izvore za iste sadržaje.

U tom navođenju svakako je vrijedno pozornosti da Margitić nije ujednačio svoje obavijesti, pa je u tri slučaja spomenuo autore, a u jednom i to prvom samo naslov knjige, koji se ne da tek tako identificirati. Naime, ima cijeli niz knjiga na koje bi se mogla odnositi piščeva uputa i naslov *Scala nebeska*. Na prvom mjestu knjiga Ivana Klimaha, sinajskog opata čije izdanje na latinskom iz 1491. u Veneciji ima naslov *Scala Paradisi*, a na talijanskom *Scala del Paradiso*. Tu je i *Scala celestiale* Dominica e Francesca di Cavalli, Antonio de Fatis, Venegia 1543., *Scala celeste* di Leonardo Bonaventura, Palermo 1583., Gabriele Inchino *Scala coeli seu conciones de viis coelestibus*, Coloniae Agripinae, 1609. latinski je prijevod s talijanskog koji je pripremio kartuzijanac fra Antonio Dulcken. Bernhard Hertfelder objavio je *Scala coeli sive meditationes piae et utiles de vita, doctrina, passione et resurrectione Domini nostri*, Auguste Vindellicorum, 1655. Međutim ni u jednoj od tih knjiga nema primjera koje navodi Margitić.

Tek u zbirci primjera *Scala Coeli* koju je napisao dominikanac Johannes Gobi u XIV. stoljeću i koja se često navodi kao izvorište u katalozima primjera, nalazi se prvi kojega donosi *Izpovied krstjanska*, dok ostalih Margitićevih primjera nema. Drugi Margitićev primjer o uglednoj talijanskoj matroni koja se javila nakon smrti svojoj pobožnoj kćeri da se ne moli za nju jer je u paklu, naveden je u spomenutoj knjizi *Casi et avvenimenti rari della Confessione* u kojoj Cristofor de la Vega na samom početku spominje da je tu kratku priču preuzeo od Serafina Razzija, talijanskog dominikanca i povjesničara, koji inače u svojim putopisima spominje moliške Hrvate i koji je napisao i jednu povijest Dubrovnika. Upravo u Razzijevu djelu *Spechio dei esempi* nalaze se jedna za drugom sva tri Margitićeva primjera. Uz taj drugi primjer Razzi komentira da ga je u svojim propovijedima koristio fra Damiano da Bozzolo Cremonese, veliki propovjednik kojem je cijeli događaj ispričala kćerka nesretne žene što je otišla u pakao. Njega je ona pozvala u stan gdje se sve to dogodilo tijekom jedne korizme, pa je nemoguće da taj primjer navedi Gobi. Razzi uz prvi primjer o dvojici putujućih propovjednika, odnosno ispovjednika, i gospođi, koja je otišla u pakao jer se stidjela na ispovijedi kazati teški grijeh, spominje zbirka primjera *Scala coeli* iz koje je on preuzeo taj exemplum. Sad se postavlja pitanje je li Margitić iz Gobijeve knjige preuzeo prvi primjer ili je samo po Razzijevoj indikaciji naveo *Scala coeli*. Da je Margitić upravo iz Razzija preuzeo i taj tekst

upućuje nekoliko pojedinosti. Naime, u Gobijevoj *Scala coeli* spominje se kako su dva propovjednika putujući stigla *ad quendam castrum*, kod Razzija je taj *castrum* postao *castello*, a u Margitića u *kašteo iliti grad*. U Gobija je matrona osuđena na maštovite paklene muke imala pored ostalog *in capite ... lacertae*, kao i u nizu kataloga. Međutim, samo u Razzija piše *lucertole e ramarrii*, što bi se dalo prevesti gušterice i zelembaći, a kod Margitića *daždvenjaci i gušteri*.

Zanimljiv je kratki popis grijeha zbog kojih žene dolaze najčešće u pakao. To je mjesto u samoj primjeni ili u brojnim katolizima primjera prepušteno dijelom iskustvu samog propovjednika ili sastavljača. Za ilustraciju bi se mogla navesti nekoliko primjera. U Gobijevoj *Scala coeli* na prvom jest *peccatum linguae*, pod čime treba pored psovke pojmiti ogovaranje ili lascivne iskaze, a na drugom mjestu su grijesi kićenja i ukrašavanja (*peccata ornatus et pictionis*), na trećem grijesi krivokletstva, odnosno svetogrđa (*peccata sacrilegii*) i četvrti stid na ispovijedi (*erubescencia confessionis*). Kod Razzija u istom primjeru na prvom mjestu je bludnost (*luxuria*) kao kod Margitića koji navodi *putene grihe*, na drugom su mjestu: isprazni uresi (*invani ornamenta e i lisci*), odnosno *odića i rumenilo* kod Margitića. U svih je pisaca četvrti uzrok paklenog pravca među ženskim grijesima stid na ispovijedi, ali je treći, makar u ovom slučaju, mjesto najvećih razlika. Kod Razzija je to svetogrđe, a kod Margitića umorenje djece, svakako jedna šokantna tvrdnja bosanskog fratra. Zanimljivo je da je prvo mjesto, koje je među najčešćim i najpogubnijim grijesima prije katoličke obnove zauzimala hula i vrijeđanje Boga preuzeo puteni grijeh, a to je znatno izrazitije u različitim homiletičkim tekstovima. Prema tome nije teško zaključiti kako je Margitić koristio uz knjigu *I casi rari* Španjolca Vege još i Razzijev *Giardino d'esempi, ouero Fiori delle vite de' santi*.

Franjo Fancev pripisao je sve ostale primjer u tom drugom dijelu *Izpoviedi krstjanske* Vegi, pa je ovom prilikom suviše o tome govoriti.⁷ Međutim, valja samo spomenuti da se on nije osvrnuo na onaj primjer o putniku koji je zanoćio među zmijama u nepoznatoj pećini koju Margitić navodi u prvom dijelu knjige kao ilustracija za potrebu obavljanja generalne ispovijedi. Ignorirao je i cijeli sadržaj tog poglavlja i nije imao potrebe istaknuti da se ne radi o pukoj kompilaciji knjige španjolskog isusovca. Margitićev glas slijedi njegov koncept koji je samo sličan i blizak Veginom djelu. Stoga bi ipak bilo pravedno u tekstovima sličnih pristupa istaknuti po koji kompilatorov izvorni doprinos. A u Margitića takvih mjesta ima više nego u drugih pisaca vjerske provenijencije. Njegove usporedbe stanja duše s pojavnostima, poznatim njemu i puku kome

7 Franjo Fancev, „O Stipanušić fra Stipana Jajčanina“, *Nastavni vjesnik*, 32., Zagreb, 1924., 108-114.

se obraća, imaju više književne i retoričke učinkovitosti nego li brojni primjeri koje je navodio prema ukusu onoga vremena. Jedno od takvih mjesta pokazuje Margitića u punom svjetlu stvaralačkog postupka, gdje nikakav izvornik ne sputava njegovu jezgrovitu propovjedničku i pripovjednu sintaksu: „Koji se na grihe povraćaju i prilični su vlaškim crkvama aliti ćelijam po planina(h), koje su nepometene, pune paučina, miša i svake pogani. U mnoge ulaze goveda i krmci i leže. Dojde vrijeme jedan put priko godine da kod one crkve bude zbor aliti pazar, lijepo ju pometu i počiste. Ali kako projde zbor opet jedna ćelija puna praha i svake pogani: i krmci i goveda ulaze. Dakle, pazi svak dobro svoje crkvice, to jest duše svoje, koja je pribivalište Duha Svetoga da nije u njoj pogani od griha. Često ju pometi i nareši čistom izpovijedju. Ne daj u nju ulaziti poganim živinam, to jest grihom. Ne povraćaj se na grihe, jer će doći iznenada vitar strašan od srčbe Boga živoga i obori'će crkvicu, i nećeš imati vrimenta izpoviditi se. Izgubiš dušu, a druge nemaš. Nije dosta jedan put na godinu crkvu pomesti, to jest izpoviditi se, a najgore je na grijehse se povraćati.“

Dakako, Fanceva su više zanimali stihovi na kraju knjige, pa je njima posvetio i posebnu pozornost iznijevši nekoliko ozbiljnih zaključaka koji se ne daju ignorirati.

Margitićeva *Izpovied* može se smatrati i zbirkom pobožne poezije koja je na osobit način njegovala pučku pobožnost, posebno marijansku i euharistijsku, i poticala slično pučko stvaralaštvo. Deset naslova opsežnih osmeračkih uradaka („Verši od imena Isusova“, „Verši od tiela i karvi Isusove“, „Verši od uznesenje blažene divice Marie na nebese“, „Verši od svetoga Ivana Krstitelja“, „Verši od svetoga oca Franceška“, „Verši od svetoga Stipana“, „Verši od svete Klare, divice svetoga oca Franceška“, „Govoronje kako Isukarst izvede svete oce iz limba“ i „Verši od duše osuđene kako bi očitovano svetomu Bernardu“) govori tomu u prilog. Iz književno-povijene perspektive najzanimljivije su dvije posljednje dijaloške cjeline “Kako Isukrst izvede svete oce iz Limba” i “Razgovor osuđene duše sa svojim tijelom”. Ignacije Gavran naziva ih spjevovima i tvrdi uopćeno da je prvi od njih preuzet od Vetranovića, a drugi iz poznatog srednjovjekovnog spjeva „Videnje sv. Bernarda“.⁸ Načelno, Gavran je u pravu, ali ti tekstovi zaslužuju ipak još po koji komentar, ilustraciju i odgovor na koji je način Margitić pristupao svojim izvorima. Zapravo, Franjo Fancev je govorio posve relevantno o toj problematici. Usporedi li se Margitićevo *Govorenje kako Isukarst izvede svete otce iz limba* s crkvenim prikazanjem *Uskrsnuće Kristovo* koje se pripisuje Mavri Vetranoviću,⁹ onda se na prvi pogled pokazuje da je

8 Ignacije Gavran, *Putovi i putokazi II*, Livno, 1995., 30-34.

9 Mavro Vetranović, „Uskrsnutje Isukrstovo“ *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*, SPH, knj. IV, dio II, JAZU, Zagreb, 1872., 199-234.

dvanaesterac zamijenjen osmercem. I jedan i drugi tekst obuhvaćaju samo onaj dio koji je nadahnut apokrifnim tekstom Nikodemova evanđelja, a izostavljaju teme iz uskrsnog dramskog ciklusa koje se odnose najprije na muku, a onda i temu samog uskrsnuća. Samo kratka ilustracija dostatna je da se vidi narav prožimanja tekstova i potvrdi tvrdnja prije Franje Fanceva, pa onda i fra Ignacija Gavrana.

Isus govori Adamu

Prišle su veće, o Adame,
tvoje suze sve prida me.
I moj otac po milosti
tvoje grihe sve oprosti
i blagosov moj(h) sad primi
ter uvike veće živi.

Jesus Adamu govori

Moj dragi Adame! Adame dragi moj!
Prišlo je prida me cviljenje i plač tvoj.
Moj otac naredi po svojoj milosti,
da ti se sve zledi i tvoj grih oprosti;
prosto ti sve budi, blagosov primi taj
i veće ne trudi, neg s mirom počivaj.

Ipak, početak Vetranovićeve teksta intoniraju Luciferove zapovjedi i uzbunu u paklu na čija vrata stiže Krist, pa u takvom obliku djeluje nedovoljno motivirano i zapravo fragmentarno. Margitićev tekst, međutim, taj nedostatak prevladava pripovjednim iskazom u 3. licu koji započinje Kristovom smrću na križu, što upućuje jasno da mu tradicija cjelovitih predstava za Uskrs nepoznata.

Još na križu Isus staše,
koji za nas umiraše,
a u limbo već g[l]as dojde
da sužanjstvi već nji[h] projde.

Pored toga naratizirao je Luciferov nastupni monolog iz predložka, pa je cijeli početni dio dobio ulogu osobitog prologa, nakon kojega je predao riječ jednom od Luciferovih slugu. Tim istim postupkom prestiliziranja zasvodio je završne sekvence i dobio cjelinu uokvirenu epskim narativnim iskazom. Kako ni jedan prijepis Vetranovićeve izvornika nema isti završetak, nemoguće je utvrditi je li mu poslužio neki poznati ili nepoznati prijepis. Mogao je to biti čak i onaj bosanički dubrovački rukopis iz XVII. st. koji je objavio Fancev, a u kome se nalazi pored većeg broja cjelina prepisanih iz Divkovićeve katekizma i inačica Vetranovićeve prikazanja.¹⁰

¹⁰ Franjo Fancev, (1916), „Nekoliko priloga za stariju hrvatsku književnost“, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knjiga 8, JAZU, Zagreb, 1-62.

U istom zborniku Fancev je čitao *Razgovor duše i tijela* inačicu koju će tek desetak godina poslije pronaći u Margitićevoj *Izповiedi*. Stoga je tada na kraju iscrpne rasprave zaključio kako ne nalazi nijednu analogiju u hrvatskoj starijoj književnosti i smatra da je u tim okvirima posve nova inačica poznatog viđenja sv. Bernardina, koja također nije u bilo kakvoj vezi s onim srednjovjekovnim viđenjem istog sveca, koje se pripisuje Marku Maruliću. Prema tome je izvjesno da Gavran nije imao u rukama njegove tekstove. Tvrdnja o još jednoj srednjovjekovnoj inačici viđenja sv. Bernarda na hrvatskom jeziku nije beznačajna obavijest. Kada se Fancev susreo s Margitićevim stihovima, postalo mu je razvidno ne samo da se radi o istoj tradiciji, već da je Margitić prepjevao upravo tekst *Razgovora duše i tijela* koji donosi taj isti rukopisni zbornik. Suprotstavio je samo nekoliko početnih stihova jednog i drugog teksta sa slikom tek zazelenjela proljeća, ambijentom u kojem je umro bogatun iz Bernardova viđenja, a zaključci o bliskosti dvaju tekstova nametali su se sami od sebe.¹¹

Zanemari li se u ovom trenutku zamjena dvanaesteraca osmercima, pri čemu je izgubljena scenska dramatičnost, sadržaji i njihova linearna distribucija prema replikama posve su podudarni. Čak se i ne primjećuje da je Margitić na odgovarajućim mjestima preobličio Bernardove replike u integralni razgovor! U svakom slučaju, cijela struktura obaju cjelina jamče da je Fancev dovoljno dobro procijenio vrijednost svog dojma.

11 Franjo Fancev, (1924), „O *Stipanuši* fra Stipana Jajčanina“, *Nastavni vjesnik*, 32. Zagreb, 38-44. i 108-114.

Duša tilu govori

Rano si se ti spustio
kao da te mraz ubio,
kamo obraz tvoj veseli,
kamo li ti vrat debeli,
kamo pogled tvoj veseli,
kad očaše ti po seli.
Kud se bile ruke diše,
ke od sunca ti kriaše.
Vidim da se ti opiraš,
a krivicu na me tiraš.
u se dobro ti promisli,
ni inako ti ne misli.
Kad te duša nukovaše
i u carkvu tebe slaše,
Ti nikako ne ktiaše,
nego se u lov otimaše,
Još vele ti voljaše,
u sela poč otiaše.
Sva misao tvoja biše,
kralju ugodit otiaše,
a dobroga Boga tvoga,
Isukarsta svemogoga,
za pleći si ostavio.

Duša tilu govori

Što si se spustio, kano da te je ubio mraz,
kuda se dio svoj veseli obraz?
Kamo ti ruke tvoje, debeli vrat,
I pogled gizdavi, koji mi kaza vele krat?
Vidim, da se očeš opriet ustremena,
a na me oborit od gria zla brimena.
Nu dobro promisli, kada te ponukava:
pođi to do carkve, da ne pođeš u pakao;
onda si volio poći na selo,
nisi me tio slušati, živio si veselo.
Mnokrat si tio kralju ugodit,
a Boga dobroga za pleća staviti.

Prema svemu tome *Razgovor duše i tijela* povezuje izravno Margitića i Dubrovački bosanički rukopis. Stoga bi se ozbiljnije moglo pomišljati da je tekst *Govoronje kako Isukarst izvede svete oce iz limba* nastao prepjevom dvanaesteračkog Vetranovića prikazanja iz istog rukopisnog vrela.

Zaključak

Članak *Margitićeva radionica* zanima se prije svega piščevim oblikovanjem različitih duhovnih i kulturnih sadržaja u knjižici *Izpovied krstjanska* (1701), pisanoj bosaničkim pismom za puk i svećenstvo čije je bosansko, odnosno iliričko jezično-prostorno središte obilježio pisac trokutom Jajce-Dubrovnik-Split. Prema tradiciji sličnih izdanja Margitić na početku donosi sve nužne obavijesti o kalendaru i svetkovinama, stalnim i pomičnim blagdanima, dok imena mjeseci navodi samu u formi hrvatskih narodnih naziva. Svijest o svom položaju u vremenu jasno ističe pozivajući se na tradiciju koju markira biskup Pavao Posilović svojom knjigom *Naslađenje duhovno* (1639.).

Prvi i glavni dio Margitićeve knjižice upućuje kako se u formalnom i suštinskom smislu valja dobro ispovjediti, pa izloženim katalogom kvestionara za preispitivanje savjesti i njegovim uobličanjem spretno uvodi pokajnika u proces ne samo prisjećanja već i dubokog pokajanja zbog vlastitih grijeha. Ni jedan trenutak svog pokajnika Margitići ne ostavlja samog: nagovara ga ne samo na redovnu već i generalnu ispovijed, upućuje, nalazi mu riječi, prati mi misli, nudi mu molitve, solucije, oblikuje mu rečenicu. To piščevo umijeće da od katekhetski suhe i nezanimljive građe napravi čitak i privlačan tekst, jedan od najboljih u hrvatskoj tradiciji, osiguralo mu je veći broj izdanja tijekom XVIII. i XIX. st.

Tijekom tih izdanja kao štivo praktične namjene *Izpovied* je mijenjala svoj leksik i sintaksu, pa se u radu postavlja nužno pitanje koju varijantu valja smatrati autorskim Margitićevim tekstom. Kako je ozbiljna stvar, autor predlaže da to bude tekst najstarijeg sačuvanog izdanja, a to je ono iz 1704. dok se ne nađe ili starije izdanja ili izravna potvrda autorskih intervencija.

Izpovied je drugim svojim dijelom katalog primjera o čudesima i zgodama koje su se dogodile onima koji se nisu valjano ispovjedili. Margitić inzistira na primjerima u kojima je stid na ispovijedi bio razlog njezine nevaljanosti. U izboru primjera i jednog dijela komentara služio se knjigom *I casi e avvenimenti rari* (1661), talijanskim prijevodom španjolskog isusovca Critofora de Vege. Margitićeve indikacija da je pojedini primjer uzeo iz Bustija ili sv. Antonina samo su citatne vrijednosti, jer ih je preuzeo iz Vege. Naznake uz prva tri primjera da potječu iz *Skale nebeske*, pod čime treba razumjeti knjigu *Scala coeli* Johannesova Gobija, svojevrсна je nepreciznost. Ta tri primjera navedena su prema knjizi Serafina Razzija *Giardino d'essempi, ouero Fiori delle vite de' santi* u kojoj su ti primjeri otisnuti jedan za drugim kao i kod Margitića.

Iz trećeg dijela *Izповiedi* koji sadrži deset pjesničkih cjelina u ovom se članku s posebnim zanimanjem izdvajaju *Govorenje od limba* i *Razgovor duše i tijela*. Za prvi od ta dva teksta, koji afirmiraju srednjovjekovne hrvatske književne tradicije, Frano Fancev je ustvrdio da je prestilizacija Vetranivićeva istoimenog prikazanja, a za drugi da je inačica viđenja sv. Bernardina različita od one, koja se tradicionalno pripisuje Marku Maruliću.

MARGITIĆEVA RADIONICA

Sažetak

U knjigama hrvatskih pisaca katoličke obnove za potrebe vjernika i samih svećenika redovito su prepoznatljivi tragovi drugih tekstova slične provenijencije i tematske usmjerenosti. Ponekad ti tragovi zaklanjaju bilo kakvu individualnost i ne upućuju na bilo kakav književni doprinos samog sastavljača. Međutim, postoje i tekstovi, kao što su *Izповied krstjanska* i *Fala od sveti* Stipana Margitića (oko 1650-1730), koji zaslužuju dublje i pomnije znanstveno preispitivanje. Stoga je ovaj rad pokušao odgovoriti na pitanja u čemu je ključ uspjeha Margitićeve *Izповiedi*, kakav je autorov odnos prema uzorima, koja bi se redakcija njegovih izdanja valja smatrati autorskom i po čemu je još za književnu znanost ta knjižica zanimljiva.

Ključne riječi: književnost katoličke obnove, uzori, redakcija, primjeri, prikazanja.

MARGITIĆ'S WORKSHOP

Abstract

In the books of Croatian Catholic renewal writers, which were written for the needs of the congregation and the priests themselves, one regularly recognizes traces of other texts of similar provenance and thematic focus. Sometimes these traces obscure any individuality and do not indicate any kind of literary contribution by the compiler. However, there are texts, such as *Ispovid krstjanska* and *Hvala od sveti* by Stipan Margitić (1650-1730), that deserve a deeper and closer scientific scrutiny. This study has therefore tried to answer the question of what is the key to the success of Margitić's *Ispovid*, what is the author's attitude towards the role models, which edition of his works could be considered a work of authorship and what else makes the booklet interesting to literary science.

Key words: Catholic renewal literature, role models, editions, examples, miracle plays.

NOI REFFORMATORI
Dello Studio di Padoa.

HAvendo veduto per la Fede di revisione, & approbatione del P. F. Raimondo Asperti, Inquisitore, nel Libro intitolato : *Istruzione di ben Confessarfi del P. F. Steffano Marchi in lingua Illirika*, non v'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Attestato del Segretario nostro ; niente contro Prencipi, & buoni costumi, concedemo Licenza à Nicolò Pezzana Stampatore, che possi esser stampato, osservando gl'ordini in materia di Stampe, & presentando le solite copie alle Publiche Librarie di Venetia, & di Padoa.

Dat. 17. Settembre 1703.

(Ferigo Marcello Proc. Reff.

(Girolamo Venier Kay. Proc. Reff.

Agostino Gadaldini Segret.

ISPOVID KARSTJANSKA

I nàuk znati pravvo, i dōstōjno ispoviditi
urēscen s' razlikim Molitvam, pryà,
poslih ispovidi; pryà, i poslih rēce-
sctenja, s' mnogim prilikam, i listi
dogogtājim, i pisram duhovnim sve
sloveno ù slova, i jezik Slovīn-
ski po Boggozliubnōmu
Boggoslovczu

FRA STIPANU JAJČANINU

*Rēda Svētoga Franceska, Provincie
Bosanske.*

Prineseno ù slova Latinskà po Otci

FRA FRANĀ RADMANOVICHU

*Istoga Rēda, Provincie prīvētoga Odkupitel-
glia u Dalmacij.*

Prikàzàno na slavu Bozju, i na korist
duhovnu pravovīrni katstjana
Naroda slavnoga.

U'Mleczi, Po Sebastianu Coleti. 1799.

S' Dopuscenjem Starescina.

Ivan Karlić – Milan Gelo

ELEMENTI FRANJEVAČKE KRISTOLOGIJE U PROPOVIJEDIMA FRA STJEPANA MARGITIĆA

Izvorni znanstveni rad

UDK 252

271.3 Margitić, S.

Uvod

Potaknuti spoznajom da je veći dio franjevaca koji su djelovali na našim hrvatskim prostorima ostao nepoznat ne samo široj javnosti, nego i znanstvenim krugovima,¹ potreban je neprestan napor u skidanju naslaga prašine s njihovih imena. Proučavajući tradiciju i upoznavajući bogatstvo vlastite povijesti, lakše se može koračati i prema, često neizvjesnoj, budućnosti. Štoviše, „tradicija otvara pogled u budućnost, uz pretpostavku da je živa, ukoliko reinterpreтира teme i slike koje je ukorijenila u prošlosti“ (Paul Ricoeur). U potrebi sigurnijeg hoda prema onomu što nas očekuje potrebno je pretražiti cjelokupnu tradiciju, u nadi da ćemo i sami postati zreli i dalekovidni stvaratelji nove budućnosti.² Bilo bi žalosno i tragično kada bismo kao kršćani, lakomisleno i brzopleto, poput samodostatnih pojedinaca, odbacili bogatstvo koje se čuva u bogatoj škrinji naše tradicije. Škrinja tradicije sadrži prave zlatnike koji su zapravo životi mnogih marljivih pripadnika našega naroda, potpuno predanih svojem pozivu. Iako se škrinja može otvoriti, nije puno onih koji bi, odškrinuvši njezina vrata, ponudili odgovore na pitanja koja nam se i danas postavljaju. Premda neki bezglavo bježe od vlastite povijesti, samim time i tradicije, čovjek ostaje biće na koje utječe vlastita povijest. Svaki pojedinac je „bačen“ u svijet, prepušten povijesti. Upravo zbog toga on stvara povijest: kao biće djelovanja utječe na područje u kojem djeluje. Osim toga, poznavanje povijesti omogućuje nam hod prema istini do koje se ne dolazi ukoliko gledamo povijest očima manipulanata, već istražujući prošle generacije shvaćamo da i sami činimo povijest kojoj možemo, poput velikoga broja naših predšasnika, dati svoj skromni doprinos. Svatko je pozvan ostaviti onoliko koliko je u granicama njegovih mogućnosti.

Listajući stranice povijesti koja čuva spomen na mnoga imena koja su nam danas nepoznata, nismo pozvani suditi im već učiti od njih. Premda se velikanima ne grade nužno i spomenici, bez obzira koliki je njihov doprinos,

1 Usp. Karlić, 2009: 7.

2 Usp. Šanjek, 1993: 12.

pozvani smo ubrojiti ih među ljude koji su željeli vjerno služiti Bogu i ljudima, živeći predano poziv na koji bijahu poslani. Uz mnoštvo imena, škrinja naše tradicije čuva i imena mnogih hrvatskih franjevaca čija se imena rijetko spominju i o kojima je rečeno malo, a još manje napisano. Unatoč nerijetkom ljudskome nemaru da vlastitu budućnost čvrsto temelji na tlu tradicije iz kojeg je niknuo, tragove neumornih Franjinih sinova nije moguće izbrisati. Nizu mnogih hrvatskih franjevaca, kojemu pripadaju mnogi pisci i propovjednici, čija nam je riječ ostala dostupna ali slabo poznata, pripada i bosanski franjevac i znameniti propovjednik fra Stjepan Margitić. U ovom ćemo radu na poseban način istraživati elemente franjevačke kristologije u nekim propovijedima ovoga bosanskog franjevca.

1. Franjevački red i propovijedanje

Iako na samom početku u franjevačkom pokretu nije bilo mnogo svećenika (ni sv. Franjo Asiški nije primio sakrament svetog reda), franjevci su vremenom postali poznati kao vrsni propovjednici. Propovijedanje, hodajući od mjesta do mjesta, tipičan je način djelovanja prvih franjevaca.³ Papa Inocent III. je Franji, kod usmenog odobrenja *franjevačkog* načina života 1209. godine, dao dopuštenje propovijedanja „pokorničkih propovijedi“, kao što su činili i članovi drugih pokreta Franjina vremena. Za razliku od „doktrinarnih propovijedi“ koje su imali uglavnom samo biskupi i njihovi svećenici, „pokorničke propovijedi“ bile su jednostavnije, uglavnom su sadržavale pozive na pokoru te kao da su bile „rezervirane“ za „jednostavnije“ svećenike-redovnike.

Franjo Asiški je osjetio poziv „živjeti i propovijedati Evandjelje“. Pod „propovijedanjem Evandjelja“ sveti Asižanin misli i na Evandjelja koja govore o Isusovu življenju, ponašanju i djelovanju, ali i na cijeli Novi zavjet, odnosno cijelo Sveto pismo,⁴ stvarajući time vlastitu duhovnost koja će kasnije utjecati i na filozofsko-teološko profiliranje franjevačke teološke škole, i na život franjevaca u njihovoj svakodnevici, odnosno u pastoralnom djelovanju. O važnosti propovjedničke službe u pastoralnom djelovanju franjevaca svjedoče Ustanove Reda „Alexandrinae“ (nazvane po papi Aleksandru VI. i proglašene 1501. godine⁵): »Predavači, učitelji i učenici neka se vježbaju u propovijedanju i iznošenju istine u samostanima i izvan njih da postanu sposobni poučavati u školama, održavati rasprave i propovijedati.«⁶ Propovijedi mnogih franjevaca

3 Usp. Esser, 1980: 30.

4 Usp. Karlić, 2009: 12.

5 Usp. Etzi 2009: 141.

6 Oreb 1973: 146.

svjedoče svojim sadržajem da se nije radilo samo o pukom podučavanju i odgoju vjernika, već da su njihove propovijedi bile i dobre prigode za izlaganje pravovjernog nauka s elementima tipične franjevačke teologije.

1.1. Kratki pregled razvoja franjevačke kristologije do XVIII. stoljeća

Iako za sv. Franju Asiškog ne možemo reći da je razvio nekakvu „svoju“ teologiju, njegov način života i njegovi spisi koje su koristile generacije franjevaca itekako su utjecali i na razvoj teološke misli. Franjin odnos prema Isusu Kristu nije jednostran ili parcijalan, nego *integralan*. Takav odnos prema „integralnom Kristu“ i prema Evanđelju kao globalnoj normi vodi i nadahnjuje Franju,⁷ on uporno propovijeda o „siromašnom i poniznom Isusu Kristu“. Svaki govor o Kristu bio je plod Franjine radikalne odluke u nasljedovanju Raspetoga. Antun Padovanski je jedan od prvih franjevaca koji je imao teološku naobrazbu, tek nakon njega razvija se cijela franjevačka filozofsko-teološka škola, počevši od Aleksandra Haleškoga i sv. Bonaventure iz Bagnoreggia. Teolozi koji su proučavali teološke, odnosno kristološke spise ove dvojice velikana Franjevačkog reda slažu se da je Isus Krist središte njihova (posebice Bonaventurina) kršćanskog iskustva i svekolikoga teološkog promišljanja.⁸ Iako franjevački govor o Isusu Kristu razvija svoje vlastitosti, ostaje duboko obilježen skolastičkim načinom teologiziranja. Osim naglašenog kristocentrizma, nezaobilazna je i Bonaventurina *mistična kristologija* u kojoj se naglašava osjećajnost u spoznavanju Isusa Krista, odnosno ne zanemaruje se *affectus* (osjećaj).

Nakon Aleksandra i Bonaventure, koji predstavljaju pravi temelj franjevačke teološke škole, potrebno je spomenuti i druge franjevačke učitelje i velike teologe toga doba, kao što su: John Peckham, Matteo d'Acquasparta, Ubertino di Casale, Raimondo Lullo i dr. Posebice pak valja spomenuti škotskog franjevca Ivana Duns Scota, nazvana *oštroumnim naučiteljem* (*doctor subtilis*) koji je također pisao i učio u duhu franjevačke tradicije te ostavio duboke tragove. Njegovo je učenje skolastičko, njegova teologija je obilježena afektivnim, polazeći od temeljne teze *Deus caritas est*. Iako se bavi nekim tipično skolastičkim kristološkim temama, u svojoj je teologiji itekako originalan. U kristološkom razmišljanju posebice mu je stalo do pune afirmacije potpunoga čovječtva Isusa Krista, kako na razini bitka, tako i na razini djelovanja.⁹ Skotizam ili Scotovo poimanje kristologije je specifično po promatranju Isusa Krista kao središnjeg

7 Usp. Karlič, 2009: 14.

8 Usp. Karlič, 2009: 24.

9 Usp. Karlič, 2009: 37.

mjesta u Božjem naumu ljubavi;¹⁰ odgovarajući na klasično skolastičko (tada sveprisutno i ponajvažnije kristološko pitanje) pitanje o *temeljnom motivu i uzroku* utjelovljenja Sina Božjega on kaže: utjelovljenje se dogodilo poradi okrunjenja ili krunidbe svega stvorenoga, odnosno zbog privođenja svega Isusu Kristu. Utjelovljenje nije podređeno ljudskom padu ili grijehu, nije ničim uvjetovano, mišljeno je kao takvo odvijeka u Božjem naumu. U svakom slučaju, od prve polovice XIV. st., pa nadalje, Scotovo naučavanje postalo je „službeno“ teološko naučavanje Reda, najprije među franjevcima konventualcima, a ubrzo i među franjevcima opservancije.¹¹

Vremenom se oblikuju dva različita kristološka konteksta unutar franjevačkog reda: onaj koji se više odnosio na življenje (liturgija, pobožnost, propovijedanje i pučke misije) i koji je bio pretežito „bonaventurijanski“, u kojem prevladava govor o siromašnom, poniznom i raspetom Kristu. Možemo ga smatrati svojevrsnom *christologia crucis* unutar franjevačkog promišljanja o Isusu Kristu. S druge strane, u *teološkom promišljanju* dominantno postaje Scotovo produbljivanje govora o misteriju Isusa Krista, s posebnim naglaskom na tezi o njegovu apsolutnom primatu. Isus Krist, utjelovljeni Logos koji je došao na svijet, otkupio čovjeka i nakon toga „ušao“ u slavu koju je Otac/ Presveto Trojstvo „predvidio“ odvijeka; u tom se kontekstu može govoriti o *christologia gloriae*. Isus Krist se „zaogrnuo“ tjelesnošću i smrtnošću, kako bi mogao ostvariti otkupljenje čovjeka i svijeta, i nakon toga „ući“ u slavu. Ova dva, po sebi različita ali i komplementarna odnosa prema Isusu Kristu predstavljaju bogatstvo tradicije koju franjevački red nosi u sebi. Iako različiti, nikako ne isključuju jedan drugoga: niti je na planu življenja bila zapostavljena teza o Kristovu primatu, niti je na planu teološkog promišljanja bilo zapostavljeno konkretno življenje i nasljedovanje Krista. Štoviše, zajedno s tezom o Kristovu prvenstvu i o Marijinu privilegiju Bezgrješnog začeca, itekako je bila raširena i propovijedala se na pastoralnom i devocionalnom planu, među vjernicima.

Nakon Duns Scota i generacijâ skotistâ, svoje tragove u sferi govora o Isusu Kristu ostavlja i sv. Bernardin Sijenski koji je snažno promicao franjevačku duhovnost i teologiju, odnosno kristologiju. Njegova kristologija je manje spekulativna, više je praktične naravi, doktrinarno temeljita i kristocentrična. Uz njega treba spomenuti i sv. Lovru iz Brindisija koji je u povijesti poznat kao vrstan propovjednik i istinski sin franjevačke teološke škole. U vremenu nakon Tridentskog sabora javljaju se i druge teološke škole. I tada ona franjevačka pruža zanimljivo svjedočanstvo vlastita govora o Isusu Kristu, koji se prvotno odnosio na liturgijski život i pobožnost. No, i nadalje veliki broj franjevaca

10 Usp. Karlić, 2009: 42.

11 Usp. Karlić, 2009: 44.

predaje na ondašnjim poznatim sveučilištima; dolazi i do određenih odstupanja od tradicije, iako se nastojalo izlagati kristologiju „ad mentem Scoti“. Tako dolazimo do XVII. i XVIII. stoljeća u kojima živi i djeluje bosanski franjevac fra Stjepan Margitić koji svojim propovijedanjem, kao i većina ondašnjih hrvatskih franjevaca, nastavlja tradiciju svoga Reda. Franjevačka kristologija biva više usmjerena pastoralno, zahvaljujući propovjedničkoj službi i poslanju koji su vrlo bitni u povijesti Reda i Crkve. Teološka misao mnogih franjevaca, tako i propovijedi fra Stjepana Margitića, pokazatelj su da postoji i specifično franjevački način govora o Isusu Kristu, koji nastoji u njemu, u njegovu životu, naučavanju, djelovanju i primjerima otkriti ono što na poseban način zasijeca u svagdanji život zajednice vjernika. Franjevci Margitićeva doba (XVII.-XVIII. st.) spremno su odgovorili na potrebe svoga vremena i propovijedima, nadahnute franjevačkom teološkom tradicijom, odgovorili na izazove koje je tada pred njih stavljala Crkva i društvo.

2. Stjepan Margitić – franjevac, pisac i propovjednik

Fra Stjepan Margitić, negdje poznat i kao *Margetić*, *Markovac* i *fra Stipan Jajčanin*, rođen je u Jajcu oko 1650. godine, a prijelaz u vječnost dočekao je u franjevačkom samostanu u Fojnici, 13. prosinca 1730. godine. Zbog razdoblja stalnih nemira koji su pratili Bosnu, sve do naših dana, nemamo mnogo pouzdanih biografskih podataka o njemu. Školovao se vjerojatno u fojničkom samostanu i u Italiji.¹² Obnašao je razne službe (gvardijan, vikar samostana, definitor...). Vrlo dobro poznaje prilike u Bosni, a i u susjednim područjima, stječući jak osjećaj za jezične i običajne razlike o kojima govori u predgovoru svojih *Izpovidi*, koje je narod rado čitao i nazivao *Stipanuša* ili *Stjepanuša*.¹³ U Veneciji je tiskano njegovo djelo *Izpovijed krstjanska* 1701., a *Fala od sveti* 1708. Osim tiskanih djela postoje i druga koja nisu tiskana *Homilije*, *Kronika* i *Ljekaruša*.¹⁴

¹² Usp. Kovačić, 2010: 356.

¹³ Usp. Kovačić, 2010: 356. *Stipanuša* je tiskana u Veneciji 1701., 1704., 1717. i 1766. te u Splitu 1794. i 1842. godine. Djelo *Stipanuša* je steklo popularnost zbog svojega sadržaja. Sadrži tumačenje ispovijedi, upute za pravilno ispovijedanje i jedan niz pobožnih pjesama upućenih Kristu, Gospi i sv. Stjepanu. Uz prozne dijelove, u *Stipanuši* se nalaze i prikazanja nekih vjerskih tema u stihu.

¹⁴ Usp. Kovačić, 2007: 356. *Fala od sveti* je zbornik 48 pohvala posvećenih Isusu, Mariji i nekim svecima te 61 govorenje o krepostima i grijesima. Ovo djelo je namijenjeno svećenstvu jer donosi propovijedi koje su dijelom prijevod s latinskoga, a dijelom prerade nekih prijašnjih tekstova. Pisano je vrlo jednostavnim stilom, bosanicom i doživjelo je više izdanja.

Glavna djelatnost većine bosanskih franjevaca, a sigurno i fra Stjepanova, bila je u izgrađivanju moralnog života u našem hrvatskom narodu, u pružanju pomoći našem čovjeku da upozna Isusa Krista, da živi u ljubavi i pravdi, da ljubi slobodu i poštenje. Iako je fra Stjepan živio u možda najtežim vremenima u povijesti našega naroda u Bosni, ostavio je ogroman i vrijedan trag koji su mogli prepoznati već njegovi suvremenici. Svojim suvremenicima je bio dostupan zahvaljujući jeziku kojim se služio. Govorio je i pisao ikavsko-ijekavskom mješavinom s nešto naglašenijom ikavskom podlogom. Uspješno se služio bosanicom i latinicom¹⁵ i time je svjesno, koristeći se pismom i jezikom puka, prilagođavao tekst čitateljima i uspješno propovijedao.

3. Elementi franjevačke kristologije u propovijedima fra Stjepana Margitića

Propovijedi fra Stjepana Margitića, u kojima smo tražili kristološke elemente, namijenjene su puku i imaju, prije svega, pastoralnu svrhu. Njegove napisane propovijedi kao: *Na očitov[a]nje Gospodinovo*, *Na očištenje B. D. Marije*, *Na svetog Jozipa*, *Na navištenje B. D. Marije*, *Na pohođen'je B. D. Marije*, *Na svetu Anu mater B. D. Marije*, *Na Gospu od anđela*, *Na Gospu od sniga*, *Na uznesenje B. D. Marije*, *Na porođenje B. D. Marije*, *Na neodcvrtno začetje B. D. Marije*, *Na Božić*, *Na svetoga Luku evanđelista*,¹⁶ svjedoče pastoralnu usmjerenost i jednostavnost stila. Temeljno obilježje ovih propovijedi je strogo držanje onoga što Crkva naučava, ali ipak na pojednostavljen način. Ne radi se o filozofsko-teološkim traktatima, već o iznošenju nauka i tumačenju Riječi Božje u vremenima kada je Crkva nastojala obnoviti ili sanirati rane koje su nastale reformacijskim djelovanjima.

Spomenuta temeljna obilježja prisutna su i u Margitićevoj zbirci propovijedi *Fala od svetih*, koja svjedoči o fra Stjepanovu propovjedničkom umijeću i njegovu dobru poznavanju teologije uopće, te posebno misli franjevačke teološke škole.¹⁷ Sv. Franjo je svojim životom i svojom duhovnošću svjedočio *integralnog Krista*,¹⁸ što su slijedili i mnogi drugi franjevački učitelji

15 Usp. Karamatić, 1994: 5.

16 Budući da je više djela fra Stjepana Margitića ostalo u rukopisu, a među njima su i propovijedi koje su studirane prilikom izrade ovoga rada, nije moguće navesti djela iz kojih su citirani pojedini dijelovi. Stoga, ono što je ostalo u rukopisu navodit će se u tekstu s ovom vrstom navodnika („“).

17 Citirani dijelovi zbirke propovijedi *Fala od svetih*, do koje smo došli zahvaljujući prof. P. Knezoviću koji nam ju je dostavio u digitalnom obliku, bit će navedeni u drugoj vrsti navodnika («»).

18 Usp. Karlić, 2009: 14.

i propovjednici. U propovijedima našega bosanskog franjevca Margitića mogu se također uočiti tipični elementi franjevačke kristologije; pokušat ćemo iznijeti ono što fra Stjepan govori o Isusu Kristu, nadahnut franjevačkom teološkom i kristološkom tradicijom.

Jedno od znakovitijih obilježja njegovih propovijedi jest stalno pozivanje na razne franjevačke autore.¹⁹ Možda je ovo posljedica odluke sabora u Toledu (1634.) kojim se uvodi sustavno skotističko učenje na franjevačka učilišta. Istina je da treba uzeti u obzir izoliranost Bosne, no takav je utjecaj (sa Zapada) bio moguć poradi školovanja franjevačkih kandidata u europskim središtima. Osim citiranja franjevačkih teologa, prisutne su i anegdote povezane sa životom sv. Franje, u kojima se naglašavaju milosti i darovi koje je Franjo dobio od Boga i koji su ga „učinili“ *drugim Kristom*. Uz sveprisutno citiranje franjevačkih autora, fra Stjepan citira i mnoge druge crkvene oce i naučitelje²⁰ te svece,²¹ a često citira i parafrazira Tomu Akvinskoga. Navođenje i nefranjevačkih autora i teologa može se tumačiti općeprihvaćenošću nauka Tome Akvinskog u Crkvi postridentske katoličke („protureformacijske“) obnove. Uz spomenute teologe katkada navodi i učenja nekih filozofa, koristeći anegdote iz njihovih života, kako bi čitateljima/slušateljima bio bliži i jasniji.

Tako, na početku svoje propovijedi za Bogojavljenje (*Očitovanje Gospodinovo*) govori o zvijezdi koja je dovela kraljeve da se poklone novome Kralju: „...poznaše kralja novoga, Isukrsta okrunjena, u svite zavita o[d] matere svoje“. Naglašavanje Isusa Krista kao Kralja prisutno je na mnogim drugim mjestima, što je specifično franjevačkom govoru o Isusu Kristu i mogu se naslutiti tragovi skotističke *christologia gloriae*. To se vidi i u propovijedi na Prikazanje Gospodinovo (*Očištenje B. D. Marije*); posebice ističe da Isus „bješe najveći od svijeta“, da je „kralj nebeski na zemlji porodiv se ukaza svoje mogućstvo u siromaštvu i u uboštvu, ne u svili ni u zlatu“. Nedugo zatim nastavlja govoreći o Isusu kao Svevladaru: „Isukrstu koji vlada svitom i zvizdam“. Iako Svevladar, Isus je bio „uzeo obličje o[d] sluge. (...) I najdoše ga u štali među ži[vi]nam, koga nebesa i zemlja zdržati ne može“. Očit je naglasak i na Isusovoj malenosti, siromaštvu i skromnosti u otajstvu utjelovljenja. U jednoj uskrstnoj propovijedi iz zbirke *Fala od sveti* piše o utjelovljenju kao o poljupcu Boga čovjeku. „Ljubav velika Boga našega da je dao Sina svoga jedinorođenoga. Poljubi dakle Bog svemogućí narod umrlí toliko virno, čudnim načinom neizmírnim da ne mogu dosegnuti pametju kad promislim. (...) Nije

19 Od franjevačkih autora najčešće citira sv. Bernardina Sijenskoga (Margitić ga naziva *sveti Bernardo*).

20 Najviše citira sv. Augustina i sv. Ivana Zlatoustog.

21 Osim sv. Franje Asiškoga, često navodi imena mnogih svetaca, kako franjevačkih tako i drugih Božjih ugodnika, čije životopise izvrsno uklapa u svoje propovijedi.

mala stvar da nas ljubi on koje Bog neizmorni koji ne ima potrebe ni od kakova stvorenja. Ne ljubi nas sebe radi, nego radi nas; da nas ljubavju k sebi dovede koji nas je od vika poljubio i u vike ljubi«. Proslavljeni se *Logos* zaogrnuo tjelesnošću i poniznošću kako bi otkupio čovjeka i nakon toga je „ušao u slavu“. Zato fra Stjepan poziva da »promislimo Isukrsta proslavljena u slavi od koga je i naše proslavljen'je«. Bog je pokazao čovjeku da svako stvorenje pripada Bogu. „Kakono je pticam po naravi aer, ribam voda, tako je vlastito misto po naravi čoviku Bog, ljubav Božja i slava vičnja.“

U Margitićevim propovijedima nerijetko se naglašava da je Isus Krist, kao Sin Božji, središte svega što postoji, „neba i zemlje“. Takav govor također upućuje na tradicionalnu franjevačku kristologiju koja u teološkom promišljanju uvijek naglašava sveobuhvatni *kristocentrizam*: središnje mjesto Isusa Krista u Božjem naumu spasenja; Isus Krist je središnji put prema Bogu i vrhunac objave Boga koji je najuzvišenije dobro.

U propovijedi na *Uzašastje Gospodinovo* ističe usmjerenost svega na Isusa Krista koji je „gospodin od sviiju stvorenja“. U gotovo svim propovijedima Isus Krist „zauzima“ središnje mjesto u Božjem planu spasenja. „Bog bivši stvoritelj od vika svihu stvari, svaka su u ruci njegovoj koja su na nebu i na zemlji gospodin svrhu sviu kralja zemanski, sam Gospodin, sam privičnji svrhu sve zemlje, i ovo je Bog i gospodar naš.“ Propovijedajući *Na Prisveto Trojstvo* piše da je Isus Krist „Riječ Božja; i priličan Ocu u svemu: u božanstvu, u vičnjosti, u mogućstvu“ i „po pameti Očinoj (...) Sin se porada od Oca“ i Sin, po volji Očevoj, dolazi među ljude kako bi im objavio Presveto Trojstvo. Isus Krist, druga božanska osoba, nalazi se u središtu božanskog djelovanja i po njemu se Bog približio ljudima obznanivši istinu i o Bogu i o čovjeku. Kroz stalno spominjanje uloge Isusa Krista u povijesti spasenja Margitić pokušava istaknuti njegovo središnje mjesto u svekolikoj povijesti spasenja čovječanstva, ali i svakog čovjeka-pojedina.

Poput mnogih drugih propovjednika i fra Stjepan Margitić postavlja pitanje razločnosti Isusova dolaska na zemlju. Ovo pitanje „*Cur Deus homo?*“ ili *Zašto je Bog postao čovjekom?*, ulazi u teologiju sa sv. Anzelmom Canterburyjskim (ili iz *Aoste*) i od tada mnogi su teolozi (posebice skolastički i neoskolastički) iznosili svoje odgovore. U teološkoj tradiciji spominju se dva temeljna odgovora, odnosno teze. Prvi, nazvan „otkupiteljska“ ili „soteriološka“ teza, vidi u Isusovu utjelovljenju prije svega sredstvo ili pomoć protiv čovjekova grijeha. Drugi, nazvan „usavršavajuća“ ili „kristološka“ teza, naglašavajući Kristov kozmički primat, gleda na utjelovljenje kao na dovršenje stvaranja. Najpoznatiji predstavnik prve struje je, uz samoga Anzelma, Toma Akvinski, a druge pak Ivan Duns Scot, prije njega i Albert Veliki te još neki teolozi koji

smatrahu da bi se Logos (Isus Krist) utjelovio i da čovjek nije sagriješio.²² Margitić spomenuto pitanje otvara riječima: „Zašto je snišao na zemlju da nas uzvisi na nebesa. Ne bojmo se da smo grešnici zašto je došao zvati grišnike i spasene, (...) što je Bog dilovao radi našega spasenja. A sada, Gospodine, zaradi nas i našega spasenja snišao si s nebesa, prominio si se u svemu da te tvoji prijatelji ne mogu poznati i znamo da je to sve za ljubav i spasenje naše. Ovo je stvar najveća što je dilovao Bog svrhu zemlje. On je došao zvati grišnike. Dakle, tko godi i on sad može spasen biti. Isukrst se za nas porodio. Ovo je ljubav! Ovo je spasenje, koje nam Isukrst dopustio.“ Ovo su završne riječi propovijedi koju je izrekao na Božić. Iako otvara pitanja koja su već općepoznata u ondašnjoj teologiji, iako ne toliko u pučkom propovijedanju, nudi i već poznate odgovore. „I najveći uzrok zašto dojde na svijet da narod ljudski z Bogom O[d]tcm vičnjim umiri.“ Uz činjenicu da se Bog utjelovio kako bi nas spasio, navodi i još neke razloge. U jednoj propovijedi ovako piše Margitić: „Zašto nas je odkupio; zašto je uzeo narav našu, zašto podnese muke u tilu našem. Imamo ga ljubiti zašto umrije za nas bivši neumrli, pridobi djavla neprijatelja našega; i ovo nam je sve učinio radi velike ljubavi.“ Fra Stjepan ne zaboravlja spomenuti da je sama *Božja ljubav* ponukala ili potaknula samoga Boga da na svijet pošalje svoga Sina, iako razlog njegova dolaska jest i *davanje zadovoljštine*: „[...] Da bude razumio da je Bog većma poljubio ljude nego anđele, zašto ne uze narav anđeosku, nego ljudsku.“ U čestom isticanju riječi *ljubav* („radi velike ljubavi“, „od velike ljubavi“) dok govori ili piše o utjelovljenju Sina Božjega, vidi se da dobro poznaje doprinos franjevačke teološke škole o pitanju „motiva utjelovljenja“. U jednoj božićnoj propovijedi nanovo citira jednog od najvećih franjevačkih mislitelja Ivana Duns Scota, tumačeći Kristovo začecje riječima: „Bog je tako otio, mogao je, učinio je“ (*Potuit, decuit, ergo fecit*). Može se zaključiti da je glavni motiv utjelovljenja (»upućenja«) ljubav Boga prema čovjeku koja je neovisna o učinjenom grijehu.

Obrise franjevačke kristologije vidimo i u još jednom odlomku iz Margitićevih propovijedi: „O Bože svemogućí, dakle, s[i] nam tja taku ljubav ukazao da te tvoji prijatelji ne mogu poznati. Dogodivši se u vrime zimnje za podniti veću muku pod kraljom Irudom, tvojim neprijateljom i imati jednu štalu za polaču, jasle za kolivku, siromašnu Divicu za mater, siromašna čovika za oca scinjenoga, dvi živine za sluge, plač za veselje.“ Uporno i često naglašavanje siromašnoga Krista podsjeća opet na Franjin govor o „siromašnom i raspetom“ Isusu Kristu, kao i na govor kasnijih franjevačkih učitelja koji su snažno naglašavali upravo Isusovu poniznost i siromaštvo. Ta tematika dolazi do izražaja i u drugim Margitićevim propovijedima. Po uzoru na mnoge franjevačke

22 Usp. Karlič, 2009: 107.

teologe, on često govori i o križu nazivajući ga »stablo od spasenja«. Križ Kristov je znak da je »Isukrst sve okoliše zemalske sebi podložio«. Stoga se naš propovjednik ne umara ponavljati važnost Kristove muke za čovjeka. Iz ljubavi prema čovjeku, Isus Krist podnosi muku. »Križ je gotov, a on ide dobrovoljno na muku radi ljubavi naše, zaboravio se o[d] plemenštine svoje, o[d] čudesa, o[d] neo[d]cvrtnjen'ja.« Samim time se može reći da je križ znak velike ljubavi zbog koje se ponizio do kraja (usp. Fil 2, 8), kako bi izišao ususret čovjeku. Upravo zato što se po križu dogodilo spasenje čovjeka Margitić, po uzoru na starije velikane franjevačke teologije (sv. Bonaventura, Ubertino da Casale i Giovanni de Calibus)²³ govori o križu kao o drvetu života (»Ovo je ono drvo od života« - *arbor vitae*). Isus Krist »toliko sebe ponizi da uze priliku o[d] sluge s l[j]judmi hoti pribivati i ljudsko spasenje dilovati« kako u trenutku utjelovljenja tako i u trenutku muke i smrti na križu. Ovaj Margitićev govor, uz onaj o utjelovljenju, tipičan je za franjevačko kristološko promišljanje od samih početaka franjevačke teologije/kristologije i često se susreće, osim u *Spisima sv. Franje*, u kristološkim spisima sv. Bonaventure, bl. Ivana Duns Scota i drugih velikih franjevačkih učitelja.

Dakle, govor o utjelovljenju „siromašnoga i poniznog Sina Božjega“ kao izrazu Božje ljubavi prema čovjeku povezuje se s Isusovom smrću na križu: ta dva događaja su apsolutni i najuzvišeniji izrazi Božje ljubavi koja se najbolje izražava u Božjem „poništenju“ (tj. krajnjem poniženju) ili *kenozi*. Ovako Margitić piše u jednoj propovijedi: »Bog (je) snišao s nebesa za ljubav našu i čovikom se učinio i da je od ljudi bio progonjen, nenavidean, krivo osvađen i osuđen, bijen priušci i biči, i umoren nemilo na drvu križa?« U propovijedima ovoga bosanskog franjevca često se spominju zajedno dva velika otajstva Kristova života: utjelovljenje i muka, u kojima se na poseban način očituje Božja ljubav prema čovjeku. Zato na više mjesta piše da Isus Krist »uze narav našu« (utjelovljenje) i »podnese muke« (muka) kako bi izrazio neizmjernu Božju ljubav.

Osim što o Isusu Kristu govori na način koji je bio prihvatljiv onima koji su čitali ili slušali njegove propovijedi, poput većine ondašnjih propovjednika, fra Stjepan pridijeva Isusu razne naslove (titule), pozivajući se neprestance na različite izvore, posebice na Novi zavjet. Naziva ga *Mudrost, janje neoskrvnjeno, novi zakonoša, spasitelj grešnika, novi cvijet, Riječ Očeva, sunce pravde, svjetlost svijeta* itd. Upravo ovo nabranje Isusovih naslova (kristoloških titula) također je neizostavni dio franjevačke kristološke tradicije koju je započeo sam sv. Franjo; iako „neuk“ i bez teološkog studija, Franjo nije ograničio svoj odnos prema Isusu Kristu samo na konkretno življenje (zato je

23 Usp. Karlić, 2009: 44.

i nazvan „alter Christus“), nego je znao i izreći (zapravo citirati Novi zavjet) ono što se odnosilo na otajstvo Isusa Krista i na njegovo poslanje. Nešto slično slijedi i naš fra Stjepan koji svaki govor o Isusu Kristu potkrjepljuje različitim biblijskim (kako novozavjetnim, tako i starozavjetnim) citatima, pojašnjava mišljenjima i tumačenjima nekoga važnoga (ne)franjevačkog teologa (najčešće sv. Bernardina Sijenskoga) i dopunjuje porukom ondašnjem čitateljstvu/slušateljstvu (aktualizacija).

Zanimljiv je govor (doduše, samo u tragovima) o *povijesnom* (zemaljskom) Isusu kod Margitića. Uz naslove koje pripisuje Isusu Kristu, on donosi i razne priče vezane za Isusov život, koje se dobro uklapaju u njegove propovijedi, a čija je svrha prvotno pastoralna. Tako se kod njega mogu pronaći i tragovi svojevrsne „narativne kristologije“, zato što progovara o različitim misterijima Isusova života, uvijek nastojeći istaknuti određene trenutke Isusova življenja (utjelovljenje, muka i smrt na križu, uskrsnuće, uzašašće). Kada god govori o Isusu različitim pričama, poveznicama sa starozavjetnim tekstovima i drugim anegdotama, nastoji istaknuti povijesnu konkretnost i stvarno postojanje Isusa iz Nazareta.²⁴ Tako u propovijedi na *Svetkovinu sv. Josipa* navodi da je Josip imao više milosti od Abrahama zato što je bio pastir i čuvalac Isusov. U trenutku kada su Isusa prikazali u hramu govori o Isusu kao o janjetu, Marijinu čistoću uspoređuje s golubicom, Josipa sa grlicom, a starca Šimuna s labudom. „A Isukrst koliko puta spava i počiva u krilu svetoga Jozipa, dakle, veći sv[e]-t[i] Jozip. Fali se sv[e]t[i] Toma apošto da se doticao prsa i rana Isukrstovi, a koliko puta sveti Jozip grli i milova sve tilo blagosovljeno i našega spasitelja, dakle veći.“ Fra Stjepan govori o očinskoj ulozi koju je imao Josip kao Marijin zaručnik. Uz to, zanimljivi su i njegovi govori o Mariji. Preko svega onoga što je Bog učinio po Mariji, fra Stjepan tumači veličinu samoga Boga, što je opet karakteristično za franjevačku teološku tradiciju: Bog je dao Mariji da bude bez istočnoga grijeha, zato što je to htio. Na više se mjesta mogu naći pravi hvalospjevi Mariji koja zaslužuje posebnu pažnju: divi se Marijinoj svetosti te što može biti tako blizu Bogu. Mariju naziva i Majkom Božjom, tumačeći da njezino Bogomajčinstvo ne smijemo shvaćati u smislu da je rodila Boga, nego je ona postala Bogorodica davši ljudsku narav Sinu Božjemu.²⁵ Za Mariju također kaže da trajno »osta divica neo(d)cvrnjena«. Iako u svojim propovijedima često spominje Mariju i naziva je *kućom i prebivalištem Isusovim, maslinom, najvećom gospojom, kraljicom nebeskom*, središte je uvijek „rezervirano“ za Isusa Krista, zato što on spašava i oslobađa ljude od grijeha i smrti. Dakle, središnjost

24 Nerijetko fra Stjepan prepričava cijeli Isusov život ili samo pojedine dijelove njegova života na neobičan, zanimljiv i dojmljiv način.

25 Usp. Karlić, 2009: 105.

Kristove uloge u povijesti spasenja je neupitna. Značajno je da Margitić nikada ne zaboravlja spomenuti Marijinu čistoću (bezgrješnost), kojoj je franjevačka teološka škola uvijek posvećivala mnogo pozornosti; napokon, proglašena je i dogma o Bezgrješnom začecu Isusove Majke u XIX. stoljeću (bula „*Ineffabilis Deus*“ pape Pija IX. iz 1854. godine, u kojoj se citira mariološko učenje Ivana Duns Scota). Konačno, Margitić naglašava da Isus, preko riječi s križa, koje je uputio svojoj majci, daje na neki način svojevrstne upute vjernicima. Zato naš franjevački propovjednik izdvaja Mariju kao primjer pravog vjernika, osobe koja do kraja slijedi ono što je Bog zamislio od njezina života, te prati Isusa sve do smrti.

Margitić u svojim propovijedima nerijetko naglašava i ono afektivno u čovjeku kao nešto relevantno u spoznavanju Boga. On podsjeća da je potrebno uz ono što se vjeruje pristati i „srcem i pametju“. Uz pamet, srce je ono koje treba pristati uz određene istine kako bi sve ono u što vjerujemo postalo očito u djelima. I to je specifična tema franjevačke kristologije koju je posebice razradio sv. Bonaventura. Naime, za *doctora Seraphicus* promišljanje i približavanje Isusu Kristu i njegovim otajstvima ne smije biti čisto intelektualno, nego i *afektivno*, dapače, to posebno. Bonaventura je jedan od prvih teologa koji valorizira teološku dimenziju *affectusa*; za njega (kao i za neke njegove učitelje) ona je zapravo esencijalna, o čemu on i govori na početku svoga djela *Commentarium Sententiis* (teologija je „*scientia affectiva*“). Naravno, osjećajnost mora biti praćena spoznajom, jer tada ispravno vodi čovjekov duh Isusu Kristu te on „počiva“ u Kristovim otajstvima koji za njega postaju „slatke tamnice ljubavi“.²⁶

Budući da je cijeli čovjek uključen u spoznavanje Boga, moglo bi se pomisliti da je moguće Boga učiniti jednostavnim predmetom teološkog promišljanja. Stoga, razmišljajući o Kristovim otajstvima, Margitić ostaje svjestan Božje *drukčijosti* koja se najbolje vidi u njegovoj trajnoj skrivenosti (transcendentnosti). Iako je okosnica svih njegovih propovijedi osoba Isusa Krista u kojem se Bog potpuno objavio, on konstatira i naglašava trajnu Božju skrivenost: „Evo Bog naš vazda sakriven za nas, sakriven u utrobi B. D. Marije, sakriven u štali, u jasla, otajno u Eđiptu, sakriven u pustinji, sakriven na križu, sakriven u grobu, dakle on je Bog sakriveni.“ Često indirektno poziva da, uz sve ono što znamo o Bogu, trebamo biti svjesni neizmjerne Božje veličine i stalne ljudske ograničenosti, čime se ne umanjuje vrijednost i potreba teološkog promišljanja.

26 Te „tamnice ljubavi“ za Bonaventuru su posebice: utjelovljenje, muka (na poseban način), euharistija, Srce Isusovo, proslavljeni Krist. O tome *doctor Seraphicus* posebno nadahnuto piše u djelu *Lignum vitae*.

Zadaća svakog kršćanina je razmišljanje o Kristovim otajstvima koja treba slaviti, kako bismo zadobili milost ulaska u život vječni. Izgleda da se prečesto zaboravljalo govoriti o Isusu Kristu na jednostavan način, koji bi bio puku razumljiv; kod fra Stjepana Margitića pronalazimo pravu pastirsku brigu da sve ono što Crkva naučava narod što bolje prihvati, kako bi lakše shvatio svoju vjeru i živio od nje. U pozivu na nasljedovanje Krista njegova kristologija postaje bitno praktičnom, što ne umanjuje doktrinarno obilježje njegovih propovijedi. Fra Stjepan često poziva na istinsko nasljedovanje Isusa Krista - *sequela Christi* - riječima: „Svak tko misli naslidovati stope njegove, ugoditi mu, ob služiti zapovidi njegove i drag mu biti valja da se ponizi.“ Stoga, njegova kristologija ostaje uvijek doktrinarno ispravna i duboko obilježena pozivom na pravo, konkretno nasljedovanje Isusa Krista. Svaki govor o Kristu pronalazi svoju svrhu u istinskom i radikalnom nasljedovanju „siromašnog i poniznog“ Isusa iz Nazareta.

Zaključak

Fra Stjepan Margitić nije bio sveučilišni profesor, niti se posebno bavio znanošću. Svoje franjevačko poslanje ostvarivao je živeći kao propovjednik i dušobrižnik bosanskih (hrvatskih) katolika. Iako je dobro poznao Sveto pismo, tradiciju i učenja mnogih kršćanskih učitelja, ne može se reći da je razvio svoju kristologiju. No, njegov govor o otajstvu Isusa Krista odiše franjevačkom tradicijom i u njemu nalazimo elemente tradicionalne franjevačke kristologije, ponajprije *kristocentrizam* (središnje mjesto Isusa Krista koji je put prema Bogu), objava Boga po Isusu Kristu koji je najuzvišenije dobro, siromaštvo i poniznost vječnoga Sina Božjega, koje je temeljno obilježje i njegova zemaljskog života. Uz neupitni kristocentrizam, valja istaknuti elemente praktične i svojevrstne „narativne“ kristologije. U svim svojim propovijedima Margitić nastoji približiti i objasniti otajstvo Isusa Krista, ne odstupajući od učenja i vjerovanja Crkve uz osjećaj za potrebe čitateljstva/slušateljstva.

Fra Stjepan Margitić, premda dosada nije dovoljno istraživao, zavrjeđuje biti uvršten među one koji su svoj život posvećivali Onome koga su naviještali – Isusu Kristu. Svojim životom i djelovanjem svrstava se među izuzetne tihe pregaoce i zato što je, poput mnogih drugih, predano i gotovo nečujno u XVII. i XVIII. stoljeću svojim doprinosom izgrađivao vjersku katoličku obnovu svoga doba, te oplemenjujući hrvatsku kulturu i jezik.

Literatura

- Karlić, Ivan (2009), *Franjevački tihi pregaoci o Kristu i Mariji*, Veritas, Zagreb.
- Kovačić, Anto Slavko (2010), „Margitić, Stipan (Markovac, Jajčanin)“, u: *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, Zagreb.
- Karamatić, Marko (1994), *Bosanski franjevci*, Erasmus naklada, Zagreb.
- Oreb, Marin (1973), *Zaslužni članovi*, Samostan sv. Jeronima Vis - Pirovo, Split.
- Etzi, Priamo (2009), *Iuridica franciscana. Monografski prohodi poviješću zakonodavstva triju Franjevačkih redova*, Franjevački institut za kulturu mira, Split.
- Esser, Kajetan (1980), *L'ordine di san Francesco*, Biblioteca francescana, Milano.
- Šanjek, Franjo (1993), *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. Srednji vijek*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

ELEMENTI FRANJEVAČKE KRISTOLOGIJE U PROPOVIJEDIMA FRA STJEPANA MARGITIĆA

Sažetak

Nedovoljno poznavanje hrvatske teološke misli i doprinosa mnogih nepoznatih franjevačkih teoloških autora znak su potrebe neprestanog napora u sustavnijem istraživanju bogatstva teološke pisane riječi na hrvatskom jeziku iz pera franjevaca koji su djelovali na našim prostorima i pisali ondašnjom inačicama hrvatskog jezika. Nizu mnogih naših manje poznatih, ali ne i manje vrijednih, franjevaca pripada i bosanski franjevac, spisatelj i propovjednik fra Stjepan Margitić. Stoga ćemo u prvom dijelu kratko prikazati ulogu propovijedi u povijesti Franjevačkog reda i donijeti sažeti pregled povijesti franjevačke kristologije do XVIII. stoljeća, a u drugom ćemo dijelu navesti osnovne Margitićeve biografske podatke. U trećem dijelu ćemo tražiti tragove franjevačke kristologije te iznijeti na vidjelo ono što fra Stjepan Margitić govori o Isusu Kristu, polazeći od njegova začeca i utjelovljenja do muke, smrti i uskrsnuća. Stoga, cilj ovoga rada je istražiti elemente franjevačke kristologije u propovijedima ovoga bosanskog franjevca te prikazati glavne kristološke naglaske u kojima se može prepoznati njegova povezanost s bogatom poviješću franjevačke teološke misli prilagođene potrebama njegove propovjedničke službe.

Gljučne riječi: Isus Krist, Stjepan Margitić, franjevačka kristologija, ponizni i raspeti Krist, utjelovljenje i muka Isusa Krista.

ELEMENTS OF FRANCISCAN CHRISTOLOGY IN THE SERMONS OF FATHER STJEPAN MARGITIĆ

Abstract

Insufficient knowledge of the Croatian theological thinking and the contribution of many unknown Franciscan theological authors are an indication that there is a need to invest continuous effort in the systematic study of the theological richness of the written word in the Croatian language as penned by the Franciscans who were active in our region and who used the Croatian variants prevailing at the time. Among the less famous, but no less worthy, Franciscans was a Bosnian Franciscan, writer and preacher, father Stjepan Margitić. In the first part we will, therefore, briefly address the role of the sermon in the history of the Franciscan Order and highlight the milestones of the history of the Franciscan Christology up until XVIII century, while the second part will present basic biographical information on Margitić. In the third part we will look for traces of Franciscan Christology and disclose what father Stjepan Margitić spoke of Jesus Christ, starting from his conception and incarnation to the passion, death and resurrection. Therefore, the aim of this paper is to explore the elements of the Franciscan Christology in this Bosnian Franciscan's sermons and to present the main Christological emphases by virtue of which we may recognize his connection with the rich history of the Franciscan theological thought adapted to the needs of his preaching ministry.

Key words: Jesus Christ, Stjepan Margitić, Franciscan Christology, humble and crucified Christ, incorporation and passion of Jesus Christ.

176,

P I S M A VI.

Svètoga Stipána.

K Ad uskarsnù Isus Svèti
Koji za nàs bì propèti.
Çifu tise pristrascisce,

Bár-

Marija Pehar

„NEODCVRNJENO ZAČETJE“ – TEOLOŠKI SADRŽAJ I ŠTOVANJE U PROPOVIJEDIMA FRA STIPANA MARGITIĆA

Izvorni znanstveni rad

UDK 252

271.3 Margitić, S.

Uvod

Mariološko-marijansku tematiku obrađuje fra Stipan Margitić gotovo isključivo u propovijedima marijanskih blagdana. Te se propovijedi nalaze u prvom dijelu knjige „Fala od svetih“, tiskanoj u Mlecima 1708. godine, unutar „govorenja od svetkovina“. Radi se o osam blagdanskim propovijedi: „Na Očištenje B. D. Marije“ (str. 8-10), „Na Navištenje B. D. Marije“ (str. 16-18), „Na Pohodenje B. D. Marije“ (str. 36-38), „Na Gospu od Andela“ (str. 51-54., tematika nije marijanska nego propovijeda o porcijunkulskom oprost), „Na Gospu od Sniga“ (str. 57-59), „Na Uznesenje B. D. M. Na Gospojnu“ (str. 68-71), „Na Porođenje B. D. Marije“ (str. 74-77), „Na Neocvrnjeno začetje B. D. Marije“ (str. 108-110)¹. Osim ovih propovijedi, Marija se izravnije spominje još samo u propovijedima: „Na Očitovanje Gospodinovo“, „Na Obrizovanje Gospodinovo“, „Na Porođenje Isusovo ili na Božić“, te nešto više „Na Svetoga Jozipa zaručnika B. D. Marije“, i „Na Svetu Annu mater B. D. Marije“. Zapravo je neočekivano da o Isusovoj majci, nema više spomena u drugim nedjeljnim ili blagdanskim propovijedima, osobito u onima u kojima bismo zbog evanđeoskog teksta koji se čita ili zbog dogmatskoga sadržaja očekivali bavljenje marijanskom tematikom ili barem njezino doticanje. Margitić se na tim mjestima okreće tematskom propovijedanju koje uglavnom razvija kao neovisnu temu, ne spominjući uopće Mariju.²

1 Budući su ovdje donesene stranice navedenih propovijedi, sve bilješke koje se u ovom radu referiraju na ove propovijedi bit će naznačene samo rednim brojem i naslovom propovijedi.

2 Tako primjerice, u drugu nedjelju poslije Bogojavljenja (Propovijed 55.: U nedilju drugu po Vodokrštu), kada se čitala perikopa o svadbi u Kani Galilejskoj, gdje bi se Mariju očekivalo kao temu, Margitić ima tematsku propovijed „*od pianača i proždrlača*“, u kojoj će Mariju spomenuti samo kao usputni argument u svom žestokom obračunu s grijehom pijanstva. „*I zato scinim ovi danas zazvaše Isukrsta i učenike njegove kano misnike i svete da bi pirnice ne sagrišole, da bi ne došla srčba Božija i da bude vidio Gospodin da ga brez razloga piju ne bi ga od vode činio ne bi B. D. Marija za nji molila.*“

U marijanskim propovijedima, kao što je i tipično za marijansku propovijed onoga vremena, govori o Mariji s velikim udivljenjem, u čestim hiperbolama i živopisnim slikama. No, kao propovijedi učenoga teologa, zanimljive su nam ove propovijedi ne samo zbog osebnog stila, nego i kao pokazatelj teološkog nauka onoga vremena o Mariji i kao odraz postojeće marijanske pobožnosti. Ovdje ćemo se usredotočiti na njegov teološki nauk o bezgrešnom začecu B. D. Marije (Neodcvrnjeno začetje) i pobožnost prema Bezgrešnoj, što je osobito zanimljivo jer Margitić svoje propovijedi piše skoro dva stoljeća prije dogmatskoga izricanja ovog nauka.

Da bismo lakše razumjeli taj Margitićev govor, potrebno je na početku kratko ukazati na povijesni razvoj teologije i štovanja Bezgrešne.

1. Povijesni razvoj teologije i štovanja Bezgrešne

Dogmu o bezgrešnom začecu Blažene Djevice Marije proglasio je papa Pio IX. 8. prosinca 1854. godine bulom *Ineffabilis Deus*.³ Njome se objavljuje i definira kao od Boga objavljeno „učenje koje drži da je blažena Djevica Marija, u prvom času svoga začeca, po posebnoj milosti i povlastici svemogućega Boga, predviđajući zasluge Isusa Krista Spasitelja ljudskoga roda, bila očuvana neokaljanom od svake ljage izvornoga grijeha“.⁴ Svečanom proglašenju prethodilo je propitivanje mišljenja teologa i vjere sveukupne Crkve, te se ovu dogmu, koja nema formalne potvrde u Svetom pismu, treba razumjeti kao izričaj i potvrdu postojeće vjere Crkve. No takav je izričaj vjere imao svoj dugi razvojni put.

Tako je već u prvim stoljećima u otačkim promišljanjima doticana tema Marijinog savršenstva. Iako su crkveni oci zastupali mišljenje da je Marija kao ljudsko biće posjedovala i pokazivala različite nesavršenosti (primjerice Tertulijan, Ivan Zlatousti), kroz spise osobito Ambrozija i Augustina probija se vrlo rano, najprije na Zapadu, a onda i na Istoku, mišljenje o Marijinoj savršenoj svetosti i bezgrešnosti. S ovim se mišljenjem sve više širi i marijansko štovanje, za koje se nakon Efeškog koncila otvorila prava mogućnost. U tom se štovanju Mariju ispočetka promatra kao savršenu kršćanku i jednu od članova Crkve, ali istovremeno i kao onu koja u Crkvi između svih njezinih članova ipak ima iznimno mjesto. Uz njezino bogomaterinstvo, upravo se na bezgrešno začecu gleda kao na Marijinu povlasticu, privilegij koji je izdiže iznad svih drugih članova Crkve.

3 Usp. DS 2800 – 2804.

4 DS 2803.

Od 11./12. stoljeća vjernički se interes sve više ekskluzivistički okreće prema Marijinoj osobi i njezinoj osobnoj ulozi u povijesti spasenja. U razdoblju srednjega vijeka uvelike je unutar takvoga interesa prisutna tema bezgrešnog začeća, i to kako u mariologiji kao teološkoj disciplini, tako i kroz različite oblike marijanskih pobožnosti. Zanimljivo je kako se veliki skolastički teolozi u svojim promišljanjima razilaze i spore oko ove teme. Tako benediktinac Eadmer, učenik Anzelma Canterburyskoga, među prvima teološki zagovara bezgrešno začeće.⁵ U isto je vrijeme Bernard iz Clairvauxa, poznati marijanski propovjednik i teolog svoga vremena, bezgrešno začeće odbacivao kao novotariju i oštro se protivio tom nauku.⁶ Među poznatijim skolastičarima koji su se bavili ovom temom svakako se ističe Toma Akvinski, koji je istina branio da je Marija bila najčistiji stvor i da nije bila okaljana nikakvom grešnom ljagom, ali se to prema njegovom promišljanju ne može pripisati samom njezinom začeću.⁷ Konačno se u 13. stoljeću, zahvaljujući osobito Bonaventuri, počinje unutar franjevačke škole razvijati ideja o Marijinom otkupljenju na način potpunoga očuvanja od grijeha. Unutar ove škole osobito je značajan Johannes Duns Scot, koji mariološka pitanja obrađuje polazeći od Kristovog otajstva spasenja u koje je Marija uvedena po Božjem naumu spasenja, te tako Kristovom inkarnacijom i njegovim univerzalnim posredništvom tumači njezino otkupljenje.⁸ On je prvi formulirao pojam „pred-otkupljenje“ koji je postao temelj za razvoj nauka o Marijinom bezgrešnom začeću, te je stoga nazvan i Učitelj Bezgrešne.⁹ Od početka 14. stoljeća mnogi teolozi, osobito franjevci, pristaju uz ovu Marijinu povlasticu i uglavnom prihvaćaju Scotov argumenat o Kristu kao savršenom posredniku koji je prema Mariji imao najuzvišeniji stupanj posredovanja zbog njezine jedinstvene uloge u otkupiteljskom djelu.

Kako je štovanje Marijinog bezgrešnog začeća sve više jačalo, papa Siksto IV. odobrio je 1476. godine u Rimu blagdan (8. 12.) i misni obrazac Bezgrešnog začeća. No, rasprave su još neko vrijeme bile veoma žive, pa je tako isti papa 1483. godine bulom *Grave nimis* proglasio ovu temu pitanjem od slobodnog mišljenja i zabranio međusobne optužbe za herezu između onih koji su je prihvaćali ili odbacivali.¹⁰ Na ovu će se papinsku odredbu pozvati i Tridentski koncil (1545.–1563.) na kraju svoga *Dekreta o izvornom grijehu*, kojim se Mariju izuzima iz govora o tom grijehu i priznaje njezin privilegij

5 Usp. Galot, 2001: 214-215.

6 On je tvrdio da Marija nije bezgrešno začeta, nego od začeća u utrobi majke posvećena. Usp. Courth, 1991: 180-183.

7 Više o Tominom stavu prema bezgrešnom začeću vidi kod Grabić, 1935, 2.

8 Usp. Greshake, 2014: 250-252.

9 Usp. Grabić, 1935, 4.

10 Usp. DS 1425-1426.

neokaljanosti njime. No, kako se ovaj koncil nije odvažio na dogmatsku definiciju, protivljenja i rasprave oko bezgrešnog začeća nastavljaju se, te kulminiraju u 17. stoljeću.

Mariologiju, koja u ovom vremenu sve više naglašava Marijine privilegije i uzvišenosti, prati i marijansko štovanje s istim naglaskom. Nerijetko su upravo propovjednici i redovnici bili glavni nositelji takvog kulta, u kojem se zbog međusobnoga natjecanja u štovalačkom zanosu nije štedjelo ni na pretjerivanjima. Ovakav će marijanski kult u vrijeme reformacije biti veoma osporavan, pa će pod utjecajem protestantske kritike za neko vrijeme i splasnuti, ali će se pod utjecajem protureformacije ponovno intenzivirati, te u 17. i 18. stoljeću doživljava svoj vrhunac. Marijanske su propovijedi ovoga vremena pune epiteta i kićenih slika, pretjerivanja, a nerijetko i hereza. Krajem 18. stoljeća nastupit će u širenju ovakve pobožnosti izvjesno smirenje, ali će već polovicom 19. stoljeća nastupiti renesansa marijanskih pobožnosti, među kojima je i pobožnost Bezgrešnom začeću.

Tako će raširena vjera Crkve u Marijino bezgrešno začeće voditi do dogmatizacije. No, prije proglašenja dogme o Bezgrešnom začeću bio je ovaj nauk u različitim lokalnim Crkvama liturgijski potkrijepljen, a konačno papa Klement XI. 1708. godine blagdan „Začeća bezgrešne djevice“ propisuje obvezatnim za cijelu Crkvu. Iako ovaj naziv nije identičan s „bezgrešnim začetom Djevice“, ipak je veliki napredak u smjeru liturgijske potvrde Marijine bezgrešnosti. Tako se i među Margitićevim propovijedima nalazi propovijed za blagdan Bezgrešnog začeća jer se ovaj blagdan u to vrijeme uvelike slavio u cijeloj Crkvi. Budući se ipak radi o vremenu u kojemu ovaj nauk nije dogmatiziran nego su o njemu vođene intenzivne teološke rasprave, zanimljivo je razabirati teološke argumente kojima se Margitić služio, kao i štovalački zanos na koji je poticao. Pogledat ćemo to prvenstveno u propovijedima za blagdan Bezgrešnog začeća i Navještenja.

2. Margitićeva propovijed na blagdan Bezgrešnog začeća

Započinjući propovijed „na Neodcvrnjeno začetje B. D. Marije“¹¹ Margitić daje do znanja da se radi o otajstvenom sadržaju koji nije moguće „izreći i skazati“, jer da bi se to moglo, „otila bi se pamet anđeoska i jezik apoštolski, duh proročanski, aliti i to bi malo bilo budući da je ona [Marija] kći nebeskoga, mati Sina Boga živoga, zaručnica Duha Svetoga, crkva Trojstva prisvetoga“. Marijino začeće naziva on „začetje čudnovito“, te napominje kako su „stari

11 Naslov 42. propovijedi na blagdan Bezgrešnog začeća, kako ga donosi sam Margitić.

naučitelji otci sveti patriarke i proroci prosvitljeni duhom božanstvenim“ ostajali nad tim otajstvom zadivljeni i nisu ga do kraja mogli razumjeti, nego su ga opisivali slikama nazivajući Mariju „*nebom, suncem, misecom, zvezdom Danicom, zorom, svitlos[t]ju, oblakom, rosom i plemenitom zemljom, planinom, poljem, studencom vode žive, rikom, bunarom, morem, lađom od mora, crkvom, tornom Davidovim, liljanom, ružicom rumenom, lozom vinovom*“, a Crkva je nazva „*Divicom osobitom*“. Ovaj naziv, kojeg Margitić smatra krunom svih marijanskih imena, jasno ističe Marijinu iznimnost u odnosu na sve druge ljude. Margitiću je očito stalo do isticanja te iznimnosti i osobitosti, jer odmah nastavlja nabrajati i tumačiti po čemu je sve i kako Marija osobita. Osobita je po smrti, jer nije umrla od bolesti i muka, kako po naravi i po Adamovom grijehu umiru svi ljudi, nego je umrla od ljubavi. Osobita je u životu, jer nikada nije sagriješila niti prestala hvaliti Boga. Bila je osobita na rođenju, jer su anđeli i nebesnici pjevali i divili joj se vidjevši je uzoritu i plemenitu. I konačno, bila je osobita u začeću, budući „*nje duša blagoslovljena, kako je stvorena čista, onako sačuvana od griha iztočnoga u komu se mi svikolici rađamo*“.

Margitić objašnjava narav istočnoga grijeha kao onoga u kojem se svi mi ljudi „*nikim nesrićnim načinom*“ rađamo, jer u njega „*upadoše prvi naši roditelji*“, a jedina je Marija od njega izuzeta. Ona je ona žena, koju je prema Pismu Bog obećao za neprijateljicu „*duhu nečistomu, zmiji paklenoj*“. U Knjizi Postanka, koju naziva Knjigom od poroda, u opisu grijeha prvih ljudi i Božjem obećanju spasenja Margitić tako nalazi prvi argumenat bezgrešnog začeća. „*Štujemo očitu priliku u pismu svetomu u Knjigi od poroda od nje začetja neodcvrjenog*.“ Osim toga, on grijeh prvih ljudi povezuje s grijesima u Noino vrijeme radi kojih se Bog „*razsrdio*“ i na zemlju poslao potop, te sliku Noine lađe koristi da iz nje izvuče dvije usporedbe s Marijom. Prva je usporedba Marije s korabljom. „*Nitko se ne sarani osim korablja aliti lađa u kojoj bijaše Noja patriarka. Tako nitko ne uteče od griha osim sama B. D. Marija, zašto lađa prilikuje plavce od uvita*.“ Druga je usporedba Marije s maslinom. Margitić najprije slikovitim govorom opisuje kako je stablo masline izbjeglo silne strahote općega potopa, da bi za Mariju rekao da je poput masline „*sačuvana mogućstvom Boga svemogućega*“ izbjegla strahote općega grijeha. „*I kako od potopa vodenoga biše sva stvorenja pomorena i smaknuta samo maslina osta neuvriđena tako svi narodi upadoše u grihi istočni na začetju njiovu. Nitko ne uteče osim sama B. D. Marija koja se maslini prilikuje*.“ U istom kontekstu Margitić uspoređuje Mariju s utvrđenim gradom „*komu neprijatelj ne može nauditi*“ i sa palmom čije je lišće kao mač, a „*B. D. Marija bi mač prioštri protivu grihu*“. Pozivajući se na psalam 140. „*Zaštiti si glavu svoju u dan boja*“, koji stavlja u usta Mariji, tumači da glava ovdje označava početak života, te da se zbog toga ovaj redak odnosi na početak Marijinog života, dakle na njezino začeće. „*Dakle od boja, od početka života i*

začetja isti čas od začetja našega kada djavao počne gospodovati svrhu duše, a grijom iztočnim, a njoj ne može.“

Margitić se zatim poziva na izjave poznatih teologa, kako bi njihovim autoritetom argumentirao svoje tvrdnje o „*Divici osobitoj*“. Tako uspoređujući Mariju s mjesecom, prema biblijskoj usporedbi iz *Pjesme nad pjesmama* u kojoj se zaručnica po ljepoti uspoređuje s mjesecom, poziva se na mariološki komentar *Pjesme nad pjesmama* Ruperta von Deutza¹² i njime argumentira i potkrepljuje svoju usporedbu: „*kako Ruberto govori*“ da nam se može učiniti da i na mjesecu vidimo neko zamračenje iako to ne odgovara istini, „*nego je čist misec kano zlato*“, tako neki i Mariji pripisuju istočni grijeh kao i svim ljudima, ali to ne odgovara istini jer je ona „*osobita od sviju stvorenja na začetju svomu, dakle divica osobita*“. Odmah iza toga poziva se na Augustina i na njegov argumenat Marijine bezgrešnosti kojim još jednom ističe Marijinu osobitost: „*Kada se od griha govori, od Blažene D. Marije, ja neću govoriti*“, te nastavlja u slobodnijoj interpretaciji istoga velikana: „*Od strane Isukrstove ako bi majka moja od koje se ja imadio poroditi tomu se grihu podložila dakle bi i ja od nje se porodiv. Što ne može biti da Bog pomisliti.*“¹³ Zatim Margitić, što je osobito zanimljivo, Tomi Akvinskom pripisuje kako je za Mariju rekao „*da je čista od svakoga griha smrtnoga, vrimenitoga i istočnoga*“. Gotovo je nemoguće da Margitić ne bi poznavao Tomino općepoznato mišljenje, prema kojemu Marija nije imala osobnih grijeha, ali je ipak osporavao njezino izuzeće od istočnoga grijeha od začeca. No, budući je Margitiću stalo naglasiti kako „*otci sveti i naučitelji ali još apoštoli ovo neodcvrtno začetje pripovidaše*“, on ovdje svjesno zaobilazi teološku spoznaju. U istom kontekstu se poziva i na velikog naučitelja „*svetoga Bernardina od Šiene*“.

12 Radi se o značajnom komentaru iz 12. stoljeća u kojem benediktinac Rupert von Deutz primjenjuje alegorijsko-mariološko čitanje, te razgovor zaručnika i zaručnice iz *Pjesme nad pjesmama* tumači kao razgovor Krista i Marije. Usp. von Deutz, 2005. U ovom komentaru o. Rupert Mariju naziva zorom jutarnjom, mjesecom i suncem. S mjesecom je uspoređuje zbog njezine ljepote koju ima kroz Isusovo začecje i porod. Prema o. Rupertu, Marija poput mjeseca nema vlastitoga svjetla, nego je njezino svjetlo odsjaj božanske milosti. Ovo djelo, koje je imalo značajan utjecaj na čitav srednji vijek pa i kasnije, očito je poznavao i Margitić. Ipak, zanimljivo je da on, iako se na nj poziva, usporedbu Marije s mjesecom primjenjuje očito sasvim drukčije i prilagođava je svojoj propovijedi o Marijinom bezgrešnom začecu.

13 Ovdje se radi o poznatoj Augustinovoj misli o Marijinom izuzeću od grijeha u kontekstu njegovog naglašavanja milosti: „*Excepta itaque Sancta Virgine Maria, de qua propter honorem Domini nullam prorsus cum de peccatis agitur, haberi volo quaestionem: unde enim scimus quid ei plus gratiae collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quae concipere ac parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum?*“ u: Augustin, *De natura et gratia*, 42, PL 44, 267.

Dakako da Margitić ne samo da ne zaboravlja, nego osobito ističe Duns Scotov argument. Duns Scota osobito cijeni, te ga naziva blaženim,¹⁴ a zbog nauka o Bezgrešnoj i prvim kapetanom „*koji poče braniti nje poštenje od opakoga i pogrdnoga griha istočnoga*“. Pri obrani bezgrešnog začeca pripisuje mu tada općeprihvaćeni argument: „*Bog je tako otio, mogao je, učinio je*“¹⁵ te želeći očito izazvati snažne emocije i kod svojih slušatelja, vrlo uživljeno opisuje kako su na te Duns Scotove riječi svi „*naučitelji od Pariža*“ ostali „*začučeni, ganuti u srcu i pristrašeni*“.

Na kraju svoje propovijedi, vraća se Margitić trinitarnom aspektu s kojim je i započeo, te će reći da je Marija „*začeta i određena u pameti i u volji od svega Trojstva presvetoga*“ još i prije prvoga grijeha, što je jasno oslanjanje na Duns Scotov argument o predotkupljenju. Mariju uspoređuje s „*čistom i narešenom*“ kućom koju je Otac nebeski sagradio za prebivalište Sinu, a Duh Sveti ogrnuo „*plāstom od sviju kriposti narešenim da posli Boga aliti osim Boga niti se može naći što lipše, ni čistije, ni sveće*“. I u tom hvalospjevu Marijinoj iznimnoj ljepoti, koju očito vidi kao ljepotu duše, Margitić se poziva na sv. Bonaventuru, koji Mariji pripisuje svu ljepotu i mudrost na nebu i na zemlji. „*Štogodi lipote, mudrosti na nebu i na zemlji sve je u njoj, svim vlada*.“ Bonaventurine su riječi Margitiću još jednom potvrda Marijine iznimnosti i uzvišenosti iznad svih ljudi, te će kao pečat svega za nju reći: „*Dakle, osobita*“.

Ovu Marijinu uzvišenost iznad svih Margitić ne ostavlja samo kao divljenja vrijednu sliku, nego je na kraju pastoralno koristi. Takva uzvišena i osobita Marija, upravo stoga što je iznad svih ljudi „*ona je skala i vrata po koji se ide na nebesa*“. Upravo stoga što je jedina „*brez griha iztočnoga*“, može svojim zagovorom pomoći grešnim ljudima i to više nego svi sveti. „*Ako se ona sama za nas uzmoli, dosta je*.“ Stoga Margitić vrlo prigodno svoju propovijed završava molitvom majci milosrđa, Gospi čistoj i bezgrešnoj, da se onomu koga je porodila moli za nas koji smo „*svaki čas u grihu*“ da se „*najdemo na čas od smrti brez svakoga griha*“, a Gospodina moli da nam to dopusti po milosti svoje bezgrešne majke. Iako, dakle, Margitić u ovoj svojoj propovijedi dobar dio posvećuje teološkom argumentiranju, što baš i nije uobičajeno za propovijedi onoga vremena pa ni za Margitićeve propovijedi, na kraju ne izostaje tipično pastoralno obilježje: usmjerenje prema štovanju koje jača vjeru i utemeljuje nadu u spasenje.

14 Zapravo ga je blaženim proglasio tek papa Ivan Pavao II. 20. ožujka 1993.

15 Izričaj „Potuit, decuit, fecit“ skraćeni je oblik argumentiranja Marijinog bezgrešnog začeca iz božanske mogućnosti. Izvorno potječe od kanterberijskog redovnika Eadmera (usp. Eadmer, *Tractatus de conceptione sanctae Mariae*, PL 159, 305), a Margitić ga ovdje pripisuje Duns Scotu.

Osim u propovijedi za blagdan Bezgrešnog začeća sadržaj o Bezgrešnoj nalazimo i u propovijedi za blagdan Blagovijesti.¹⁶

3. Bezgrešno začeće u propovijedi na blagdan Navještenja

Margitić vrlo dobro razlikuje dogmatski sadržaj između blagdana Bezgrešnog začeća (Marija bez grijeha začeta) i Navještenja (Marija je Isusa djevičanski začela). No, ono što je zanimljivo, a što otkriva Margitića kao vrsnoga poznavatelja teološkoga sadržaja, jest činjenica da on Marijino bezgrešno začeće koristi kao jedan od argumenata kasnijeg Marijinog djevičanskog začeća njezinoga sina.

U propovijedi „*na Navještenje*“ on jednostavno najprije izlaže sadržaj blagdana nazivajući Marijinu utrobu „*cvitnjakom plemenitim*“ u koji „*Isuskrst Sin Boga živoga*“ i „*kralj nebeski*“ „*ulize*“ i „*zače se po Duhu Svetomu*“. A onda, kako sam kaže, o tom cvitnjaku „*imamo tri stvari promisliti*“: „*prvo sagrad[e]n'je od istoga, drugo miris od cvitja, treće sladkost od ploda*“. Pod „*sagrađenjem*“ Margitić očito misli na teološko utemeljenje i argumentaciju djevičanskog začeća, te kao prvi temelj toga „*cvitnjaka*“ navodi Marijino začeće „*brez griha iztočnoga*“. „*Majstori od svijeta među u temelj kamenje neotesano, a ovi stavi isti Bog svemogući na nje začetju neocvrnjenomu. Bivši ju stvorio čistu i plemenitu kano kamen dragi, pak faleniju i braćeniju od griha svakoga*.“ Nakon što u prilog svoje tvrdnje navede nekoliko znamenitih teologa i njihovih izjava o bezgrešnom začeću, Margitić donosi i jednu veoma zanimljivu propovjedničku sliku, koju pripisuje sv. Bonaventuri. „*Kada jedna jabuka pade na zemlju u cvijetnjaku razbije se, akoli se po srići dogodi vrtlar po[d] njom i ufati ju u ruke svoje, ne razbije se. B. D. Marija o[d]pade o[d] simena Adamova, po zakonu bila bi pala u blato o[d] griha iztočnoga, ali Bog svemogući uzdignu je rukom svojom i začuva ju da ne pade u grihe, kako govori sveti Bonaventura, naučitelj šerafinski. Ostali posli padnutja uzdigli su se o[d] griha, a Blažena Divica uzdržana jest da ne pade u grije[h] istočni*.“ Ova slika nije samo dojmjljiva propovjednička figura, nego je značajna i zbog teološkoga sadržaja prema kojemu je Marijino bezgrešno začeće izričit plod milosti.

Zanimljivo je da Margitić na ovom mjestu neočekivano, kao da koristi priliku jer se iznenada sjetio, donosi i jedan primjer u kojemu bezgrešno začeće argumentira Marijinim bogomaterinstvom. Prisjeća se da je negdje pročitao o vladaru koji je svomu vijećniku naložio da u kuću primi nekog gospodina koji je htio izdati kraljevstvo, na što se vijećnik opire argumentirajući da on

¹⁶ Propovijed 7.: na Navještenje B. D. Marije, što u svemu Kraljestvu bos[a]nskomu zovu Blagovist, to jest o[d] blaga navještenje.

neće boraviti u kući u kojoj će izdajnik prenoćiti. Margitić ovo prisposobljuje Mariji koju naziva kućom i cvijetnjakom Božjim: „*Da bude u njo zamalo stanao izdajnik o[d] istoga Boga, reko grijeh iztočni, ne bi u njoj pribivao veliki Gospodin Isukrst, Bog naš, Bog je u njoj najprvo pribivao.*“

Drugi argumenat djevičanskoga začeca po Margitiću je potvrda anđela o tom začecu, te će i ovdje, iako u nejasnom kontekstu, jednom slikom ponovno istaknuti da „*samo B. D. Marija oružana pravdom iztočnom i milostju božanstvenom izide na ovi svijet*“.

Treći argumenat Margitić pripisuje nakani samoga Isusa, koji je majku s križa izbjegavao nazvati majkom da ne bi Židove koji su njega smatrali grešnikom naveo na zaključak da isto pomisle o njegovoj majci. „*Zašto, Čiputi scinjao Isukrsta da je grišnik i da bio rekao: Mati! Evo sin tvoj! bili bi pošli govoriti: Dakle, je i ona grišica, zašto je grišnika rodila. Zato otio prvo podniti da njemu reku grišnik, nego B. D. Mariji zaradi nje čistoće neizmirne.*“

Kao četvrti argumenat navodi Margitić poznatu izjavu Tridentskoga koncila u kojoj se iz dekreta o grijehu svjesno isključuje Blaženu Djevicu Mariju, što on ispravno prepoznaje kao neizravnu potvrdu nauka o bezgrešnom začecu. „*To će reći da je začeta brez griha iztočnoga.*“ Margitić ističe kako „*Crkva sveta ne da ni govoriti od toga*“, jer je Marija „*prvo griha s[t]vorena... u pameti Boga živoga, prvo nego štogodi učini o[d] početka*“, što je jasan ukaz na Duns Scotov „*praeredemptio*“. Dobro poznavanje Duns Scotove teologije potvrdit će Margitić još jednom i na kraju ove propovijedi, kada Mariju prikazuje uzvišenom iznad svih stvorenja već od samoga stvaranja. Pripisuje to Božjem posredovanju, koje ipak uključuje i Marijine zasluge. „*Bog svemogućii za stvoriti tako s[t]vorenje stavi snagu i mogućstvo svoje. Kada stvori nebo i zemlju i sva stvorenja, svaka samo s jednom riječju govoreći: Budi!, i biše svaka učinjena. Ali na nje stvorenju stavi svu snagu u desnicu svoju, jakost i mudrost, zašto pogleda poniženstvo službenice svoje.*“

4. Marijina bezgrešnost u ostalim Margitićevim propovijedima

Kod Margitića se u svim marijanskim propovijedima može naći čitav niz kićenih epiteta, hiperbola, književnih slika i usporedbi kojima opisuje Bezgrešnu. Ovo se najčešće očituje kroz naglašavanje njezine osobitosti i iznimnosti u odnosu na sve druge ljude. Ta se Marijina uzvišenost opisuje najčešće kao neusporediva ljepota. Margitić za to često koristi sliku „*cvita*“, odnosno „*đardina aliti cvitnjaka*“¹⁷, ali i tu sliku kad je u pitanju Marija ima

17 U propovijedima 2., 7., 20.

potrebu uzveličati i dodatno uresiti, pa je naziva „cvitnjakom plemenitim“ i „cvitjem i mirisom o[d] divičanstva i čistoće,¹⁸ ili za nju kaže da je „đardin aliti cvitnjak u komu je svako cvitje o[d] mirisa i milosti“¹⁹ ili „cvit ko(j)i žele mirisat anđeli i dvorani nebeski“.²⁰

Marijina je ljepota u njezinoj čistoći i neporočnosti, te će stoga Margitić u propovijedi na Svijećnicu²¹ reći da je ona „čista kano golubica“, odnosno, „prilikovana golubici koja žuči u sebi ne ima“ i „bilja svrhu snijega i čistija svrhu kora anđeoski uzvišena“. Ona je „golubica neo[d]cvrjnena“, „divica neocvrjnena... koja po grihu ne začne, niti nigda sagriši ni u misli, ni u pameti“. Poput golubica kojima „na krila navežu knjige i prinose i[h]“ na veliku radost onih kojima stignu, tako „čista ruka B. D. Marije“ donese „Riječ Očinu“, tj. Isusa, za koga unutar ove slike kaže da je „sin o[d] velike golubice“. Ipak, svoju uzvišenost i bogatstvo Marija živi skrovito i siromašno. Na prikazanju sina ona i Josip „prikazuju dvi grlice ali dva golubića, zašto blago i zlato što kralji doniše, jurve bijaše B. D. Marija zlato ubogim razdilila. Tamnjan dala misnikom na poštenje Božje, miris bolesnikom“.

Veličajući Marijinu ljepotu Margitić će u propovijedi na blagdan Pohoda²² reći za nju da je „lijepa kao misec“, štoviše „veća i plemenitija nego misec koji kadgod pomrči, a ona uvijek temeljita i stanovita“, „ogledalo brez pomu[će]nja“. U svom veličanju reći će da je Marija „manja svitlost o[d] Isukrsta, ali veća o[d] anđela... i sviju sveti zajedno“ ili jednostavno „najveća posli Isukrsta“. Stoga kršćani „štuju ovi misec zlameniti neo[d]cvrjnenu B. D. Mariju koja je o[d] Boga poštovana među svim stvorenjima i svetim, i na nebu, i na zemlji, i pod zemljom u dubina“.

I propovijed na blagdan sv. Ane,²³ majke Marijine, koristi Margitić da opiše Marijinu uzvišenost iznad svih svjetovnih žena koje bi bez nje bile „pogrda među svim stvorenjima zaradi griha prve žene Eve, niti bi smile ni mogle očiju k nebu uzdignuti“. Marija je „Gospoja“ koja ženama „ne samo da im diže pogrdu, ali učini slavu i poštenje. Dakle, veću slavu imaju žene nego ljudi.“ Ona „nigda ne sagriši i bi uzrok o[d] spasenja svega naroda“.

Margitić se divi njezinoj ljepoti, koja je očito više od obične fizičke ljepote. U propovijedi „na Gospu od sniga“²⁴ opisuje ju kao „lipšu i plemenitiju o[d] svi

18 Propovijed 7.: na Navištenje B. D. Marije.

19 Propovijed 2.: na Očitovanje Gospodinovo, što u svemu kralje[s]tvu bosanskomu zovu Vodokršte.

20 Propovijed 20.: na Svetu Anu mater B. D. Marije.

21 Propovijed 4.: na Očištenje B. D. Marije, što u Bosni reku Marina, a u Ercegovini kandelora.

22 Propovijed 16.: na Pohoda²² je B. D. Marije.

23 Propovijed 20.: na Svetu Anu mater B. D. Marije.

24 Propovijed 23.: na Gospu od sniga.

stvorenja i da nadodi lipotom sve ženske glave o[d] svijeta koje su bile [i] koje fali Pismo sveto“. Kolika je uzvišenost Marije nad sve druge žene pokazuje Margitić usporedbom „među trnjem i među lilianom“. Na svijetu se prema Margitiću ne može stvar „lipša viditi, nego obraz B. D. Marije“. Iz njezinog obraza „veća svitlost izodaše... da nje lipoti božanstvenoj i mudrosti čudnovitoj vas svijet čudaše se svak je vidit željaše“. Ta je svjetlost bila takva da je ni sveti Josip nije mogao „u obraz pogledati o[d] tolike svitlosti“. Ona je „gospoja toliko lipa, toliko plemenita kakono zora“. Njezina je duhovna ljepota toliko moćna „da ona sama veće može svojom lipotom i svojim poniženstvom nego svi sveti patriarke i proroci, mučenici i divice“. Marija je „mati sina Boga živoga, zaručnica Duha Svetoga, kći Oca nebeskoga“, „kraljica nebeska“, „cesarica o[d] anđela“, „Gospoja o[d] svi(j)eta“. A sve to navodi Margitić da bi na kraju mogao istaknuti da je ona „mati naša“ zbog koje nam „ne smiju nauditi neprijatelji naši.“

U propovijedi na Uznesenje Marijino²⁵ on bezgrešnoj Mariji pridaje toliku moć da je čak vidi sposobnom ukrotiti samoga Boga, koji je zbog ljudskoga grijeha do te mjere srdit i strašan da ga uspoređuje sa slikom strašnoga lava ili jednoroga kojega nije moguće „ustaviti, ufatiti, ni umiriti“. Takvoga se Boga prema Margitićevoj priči svi „strašau i bojau, ali kako se ukaza ona Gospoja čista i plemenita, neodcvrnjena, ufati ga, ustravi ga i kakono sveza ga“. Propovjednik se u svom zanosu ne može zadovoljiti čak ni ovom iznimno neprimjerenom slikom o Bogu, pa će ustvrditi da smo po Mariji „pomireni z Bogom svemogućim i sva dobra po njoj primamo“. Ona je „stablo od platana“ koje „imadući štitove sa sve četiri strane, zaslonja grišnike od srčbe Boga svemogućega“. „Ona hodi svrhu nebesa i gleda četiri strane da kuda ne pusti srčbe u narode.“ „Kada pravda Božja izvadi mač protivu nam, ona štitom o[d] milosrdja obrani i zaslonja.“ Po toj se snazi i vlasti, koja očito dolazi od neporočnosti, nitko ne može uspoređivati s Marijom, te će Margitić na kraju zaključiti „da se svi sveti stave moliti na nebesi...: anđeli, patrijarke i proroci, apoštoli i mučenici, izpovidnici i divice veće može sama B. D. Marija nego svi sveti i vas dvor nebeski“. Na ovo nas, prema Margitićevom tumačenju, upozorava i sam Isus, kad na križu prije nego ispusti duh „na onu stranu prignu glavu od koje bijaše B. D. Marija kako da otiše reći: Po njoj milosrdje grišnici prosite koji ste me svojim grisi uvridili [ako] mislite se saraniti“.

U propovijedi na blagdan Marijinog rođenja²⁶ nalazimo za Mariju epitete „zvizda nova i Danica plemenita“. Imajući pred očima očito sliku Bezgrešne Margitić ističe da se kod rođenja Marijina „veseli ajer koji nas je obastirao

25 Propovijed 27.: na Uznesenje B. D. Marije na Gospoinu.

26 Propovijed 29.: na Porodenje B. D. Marije.

zašto po ovoj majci Božijoj duhovi nečisti koji su po ajeru. I sve erežije koje su dilovane po ruke ljudi opaki imadijao se izkoriniti zašto ona sama satrtri glavu zmije stare“. „Zašto što nam uze Eva nesrićnim načinom ono nam B. D. Marija opet povrati.“ Ni u ovoj propovijedi neće Margitić propustiti priliku da naglasi Marijinu iznimnost i uzvišenost nad sve svete žene kroz povijest spasenja. Nijedna od njih „ne može svega svijeta plaćna utišiti, ne može nijedna od sužanstva duha nečistoga ni od muka pakleni odrišiti ni postaviti u slobodu ni u pribivanje neodcvrtnjen'ja. Ovo bi samo saranjeno ovoj gospoји neodcvrtnjenoj“.

Među svim usporedbama koje Margitić koristi za opis Marijine ljepote, čistoće i uzvišenosti, na neki je način najdojmljivija, a može se reći i najučestalija usporedba s mjesecom. Ova se usporedba, kao česta usporedba za Bezgrešnu u propovijedima onoga vremena, susreće na više mjesta i u različitim Margitićevim propovijedima, ali na osobit način dominira u jednoj propovijedi, koja je cjelovito utemeljena na njoj, u propovijedi na blagdan Marijina Pohoda. ²⁷ Ovdje se Mariju uspoređuje s mjesecom zbog njezine ljepote, dobrote, svjetlosti, ali i zbog mnoštva drugih njezinih kreposti. „Ne ima s[t]vari pod nebom, ni stabla u gori, ni cvita u vrtlu, ni ptice u aeru, ni vode u studencu, ni snage u čoviku, što misec ne pomaže. Zato mnogi aštrolođi aliti naravni zvaše misec mati o[d] mijera, tako B. D. Marija. Ona je studenac o[d] sviju milosti nebeski, ogledalo brez pomu[će]nja, mati o[d] pokoja vičnjega.“

Uz mnoge razloge za ovu Margitiću tako dragu usporedbu, izdvojiti ćemo jedan iz kojeg se osobito ističe činjenica Marijinog izuzeća od istočnoga grijeha koja u njoj rezultira dobrotom i nakanom da iz grijeha izbavi i druge, ovdje ponajprije Ivana Krstitelja dok je još bio u majčinoj utrobi. Naime, Margitić Marijin pohod Elizabeti pripisuje Marijinom znanju „da se sveti Ivan imadijaše posvetiti u utrobi matere svoje“ i da „mu se napuniti Duha Svetoga po nje došastju, po Isukrstu, blaženomu plodu o[d] nje utrobe“. Stoga ona prema ovoj propovijedi „nastoja veoma iteći da se [što] brže taki plod učini i tako dobro“. „Premda bijaše trudna aliti teška Isukrstom“ ona žuri u planine, slična mjesecu koji „svojim putovanjem tolikim brzim, dvanajest puta u godini obajde svu zemlju i svakomu stablu daje niki plod svojom dobrotom“. Stoga Margitić potiče vjernike da promisle „dobrotu o[d] ovoga miseca, B. D. Mariju“, jer „ako toliko nastoja da Ivana izbavi samo o[d] griha iztočnoga, koliko će većma učiniti svemu svijetu koji se naodi u toliko iljada griha svagdanji.“ Pri ovom poticaju Margitiću je ipak veoma stalo da ovakva usporedba ne bi kršćane zavela na neku krivovjernu pomisao, pa kaže: „Stari narodi o[d] Arkadije držao miseca među idoli, zašto nike držao na nebu nike na zemlji, nike pod zemljom u

²⁷ Propovijed 16.: na Pohoden'je B. D. Mari(j)e.

dubina... Ali što oni budalasti i slipi narodi činiše, neka muče, a govore devoti krstjani i štiju ovi misec zlameniti neo[d]cvrtnjenu B. D. Mariju koja je o[d] Boga poštovana među svim stvorenjima i svetim, i na nebu, i na zemlji, i pod zemljom u dubina.“

Iz svega navedenoga vidimo da se Marijina bezgrešnost u Margitićevim propovijedima pokazuje kao njezina osobitost i uzvišenost iznad drugih ljudi, i to u čistoći, ljepoti i neobičnim moćima i ovlastima. Ovo nije samo uobičajeni iskaz marijanskoga štovanja i tipično obilježje marijanskih propovijedi onoga vremena, nego odražava i profinjen pastoralni osjećaj za vrijeme u kojemu se živi i za potrebe konkretnih ljudi svoga podneblja. Upućivanje na Mariju i njezine kreposti kod Margitića ima za cilj jačanje kršćanskoga života i rast u krepostima onih kojima se obraća. Ali je ukaz na Mariju, zbog bezgrešnosti i čistoće moćnu zagovornicu, bez sumnje imao za cilj i sveukupno jačanje pouzdanja u različitim stradanjima oslabljenog i iscrpljenog hrvatskog naroda u Bosni onoga vremena, za koje se mnogi slažu da je obilježeno najtežim stradanjima katolika u Bosni. Radi se o vremenu slabljenja turskoga imperija zbog poraza pod Bečom 1683. i prisile povlačenja Turaka sa sjevernih hrvatskih područja, što je kod katolika u Bosni s jedne strane budilo nadu u vlastito oslobođenje, a s druge strane izazivalo najveća zlostavljanja od strane osvajača koji se morao povlačiti. U takvom je vremenu poticanje pouzdanja u Marijin zagovor značilo ne samo jačanje vjerske, nego i nacionalne samosvijesti.

Osim toga, u ovo je vrijeme smrt bila veoma raširena i dominantna tema, pa stoga strah od vječne smrti uzrokovane grijehom, koji često prelazi u strah od Boga i njegove srdžbe, i česta je propovjednička tema. Ne čudi stoga da Margitić u svojim propovijedima prikazuje Mariju kao moćnu majku i zaštitnicu koja zaslugama svoje bezgrešnosti ima iznimnu moć i one koji joj se utječu može djelotvorno zaštititi. Ističući Marijinu bezgrešnost, osobitost, moć i uzvišenost, ne čini to samo da bi je prikazao vrijednom divljenja, nego da bi tim osobinama istakao njezino uzvišeno značenje i privilegirani položaj pred samim Bogom, te tako vjernike ohrabrio da se osjećaju zaštićeni od svih zlih sila, pa i od srdžbe samoga Boga. Ta i takva uzvišena Marija u Margitićevim je propovijedima naša majka i pomoćnica. Njezina moć i ljepota, koja je zapravo duhovna ljepota čistoće i bezgrešnosti, u Margitićevom su propovijedanju u službi njezine majčinske brige i skrbi za naše spasenje. Jer je Marija neporočnošću uzdignuta iznad svih stvorenja, te smije stajati u Božjoj blizini, ona i nas potiče na život bez grijeha i štiti nas od njegovih posljedica, od kojih je najveća smrt.

Zaključak

Margitićeve marijanske propovijedi, kao i uopće propovijedi onoga vremena, nisu homilije u današnjem smislu riječi. U njima se ne mogu očekivati tumačenja svetopisamskih odlomaka koje donosi liturgija određenoga dana ili blagdana, nego su redovito tematske. Dakle, uz tumačenje sadržaja blagdana odnose se uglavnom na veličanje Marijine osobe i njezinih kreposti, te kao takve služe kao pouka o sadržajima kršćanske vjere i kao poticaj na molitvu i krepostan kršćanski život. Izvrstan primjer za to je sadržaj nauka o bezgrešnom začeću Blažene Djevice Marije.

Iz ovih se Margitićevih propovijedi očituje kako je vjera u bezgrešno začeće, iako tada još dogmatski nedefinirana, bila već duboko ukorijenjen oblik i sadržaj živog marijanskog kulta, među Hrvatima jednako kao i u sveopćoj Crkvi. Uz bogomaterinstvo i djevičanstvo, Marijina je bezgrešnost temeljno uporište marijanskoga štovanja, te ne čudi što je i Margitić osobito naglašava. Ipak, on u svojim propovijedima ne spominje konkretne iskaze marijanske pobožnosti niti u njih upućuje, nego budi, potiče i utemeljuje vjerske osjećaje prema Mariji, te redovito upućuje na nasljedovanje njezinih kreposti, a gotovo u pravilu na kraju potiče na molitvu Mariji, štoviše i svoju propovijed završava molitvom. Na više mjesta, i kada ne govori izričito o bezgrešnom začeću, on ima pred očima Mariju bezgrešnu, od početka života milošću očuvanu od grijeha i po tomu drukčiju od svih ljudi. Tom Marijinom darovanom dostojanstvu odgovara njezina osobna spremnost na suradnju u Božjem djelu spasenja, ali i njezina uzvišena moć.

Za Margitićeve se marijanske propovijedi općenito može reći da otkrivaju paradigme glavnih oblika hiperdulije kako baroka tako i prosvjetiteljstva: s jedne strane kičena slikovitost, uzvišenost i iznimnost, veličanje i slavljenje do uobičajenog pretjerivanja, a s druge strane pokušaj razumskog obrazloženja i utemeljenja Marijine osobitosti i dostojanstva, njezinih privilegija i sadržaja marijanske pobožnosti, teološkoga argumentiranja i opravdanja vjerničkoga povjerenja. Ovo sve vrijedi i kad je posrijedi tema Marijine bezgrešnosti. Navođenje vrlo ozbiljnih teoloških argumenata u prilog Bezgrešnoj otkriva da kod Margitića, bez obzira na neka nužna obilježja propovjedničkoga stila onoga vremena koja ni on uz svu svjesnost nije mogao izbjeći,²⁸ ipak ne prevladava puka retorička pretencioznost, nego su njegove marijanske propovijedi

28 U uvodu svoje knjige on vrlo kritički govori o kičenom propovjedničkom stilu, iščitavajući iz njega više propovjedničko sebeljublje i egoizam nego pastoralnu korist. „*Pripovidaoci mnogi nakite govorenje veće za falu svoju, nego za korist drugoga, mnogi produže govorenje da počne puk spavat aliti mormorat i tu malo nauče i razumju.*“

protkane jednostavnim izričajima, primjerenijima racionalizmu kao svojstvu nadolazećih stoljeća.

Ovo se može razumjeti iz riječi koje sam Margitić navodi kao jedan od motiva pisanja propovijedi. U uvodnoj riječi svoje knjige on kaže: „*Siromasi se izvituju da ne imaju knjiga od nauka koje mogu razumiti; ne umju pisma latinskoga ni [j]ezika razliki da mogu razumiti koliko se poštenje ima nositi Bogu svemogućemu i svetim njegovim, što je vira, ufanje i ljubav, što je slava vičnja i muka vičnja, što je svitovanje i nauk od evanđel’ja i ostale stvari polak spasenja što ima učinit i šta se ima varovati. I to sam sve promislio i odlučio ovi trud učinit zaradi ubogi od nauka, koji ne umju razliki jezika, ne umju štiti knjiga ni slova latinski da se ne mogu izvitovat da ne imaju knjiga u slova i jezik bosanski.*“ Očito, Margitić ne upućuje svoje propovijedi samo neukomu bosanskom puku, nego i kao pomoć propovjednicima koji nisu poznavali latinskoga jezika, pa sukladno tomu ni teologije.

Iako Margitić za svoje propovijedi kaže da one nisu „*visoko govorenje*“, nego „*nauk od nenaučnih*“, u njima je očit utjecaj studija u Italiji i njegova se učenost ne da sakriti. Margitić je dobar poznavatelj Svetoga pisma. Često citira svetopisamske tekstove, kako starozavjetne knjige, tako i evanđelja i tekstove svetoga Pavla. Pri tom, kako je to i uobičajeno za ono vrijeme, ne brine se previše nad preciznošću i točnošću navoda, nego nad njegovim smislom i uporabivošću za svoju propovjedničku nakanu. Ipak su citati u pravilu doneseni sadržajno vjerno i točno. Isto se može reći za mnoštvo mjesta na kojima se poziva na riječi značajnih teologa i crkvenih naučitelja, koje naziva „*bogoslovcima*“, kao i filozofa i drugih učenjaka koje naziva „*naravnim*“. Štoviše, on u svojim propovijedima pokazuje zavidno poznavanje tadašnje filozofije i teologije. Vrlo sustavno navodi teološke argumente, citate i imena znamenitih teologa i naučitelja. Nerijetko potkrepljuje svoj govor izričajem „*govore te[o]lođi aliti bogoslovci*“, ne navodeći pri tom konkretne teologe niti njihova djela, nego samo donoseći određene teološke sadržaje. Uostalom, on u uvodu svoje knjige i kaže da se u svom pisanju služi različitim knjigama na talijanskom jeziku („*iztomačeno iz razliki knjiga latinski*“).

Ova istaknuta dimenzija racionalnosti u Margitićevim marijanskim propovijedima ipak nije ni hladna ni kruta, nego apologetski usmjerena jačanju katoličkog nauka i marijanske pobožnosti kao primarnom cilju. U vremenu u kojem pastoralna djelatnost nije mogla biti ni sustavna ni redovita, njegovanje marijanske pobožnosti je i razumljivo i opravdano i treba je shvatiti u tom širem pastoralnom kontekstu u kojem ona nije bila neki katekizamski ukras ili dodatak, nego konkretan katolički izričaj vjere u Isusa Krista. Odatle ne čudi ni Margitićeva ozbiljna ponesenost Marijinom bezgrešnošću i zanosan govor o njoj.

Konačno, naglasak na uzvišenosti Bezgrešne, kakav je pokazan u njegovim propovijedima, proizlazi ne samo iz Margitićeve temeljite teološke izobrazbe i očite pastoralne nakane, nego bez sumnje i iz njegove osobne zadivljenosti Marijinim krepostima i dubokog uvjerenja u plodonosnost ovoga štovanja. Budući je očigledno i sam marijanski pobožan i ova mu je pobožnost veoma na srcu, nastoji je on svojim teološkim znanjem i govorničkim umijećem prenijeti i na druge. Iz njegovih sustavnih argumenata, slikovitih usporedbi, ali isto tako i zaobilaženja teoloških argumenata kada mu ne idu u prilog, vidi se da mu je štovanje Bezgrešne bilo izrazito na srcu, kao uostalom i mnogim propovjednicima ovoga vremena, osobito franjevcima kojima je i sam pripadao. Margitićeve su propovjedničke misli o Bezgrešnoj tako još jedan primjer da upravo ono što se oduševljeno živi postaje i najsnažnija propovijed.

Literatura

- Courth, Franz, (1991), *Mariologie*, u: Wolfgang Beinert (izd.), *Texte zur Theologie, Dogmatik 6*, Graz-Wien-Köln.
- Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter, (2002), *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, s njem. prev. Ljudevit Plačko (*Kompendium der Glaubensbekenntnisse und Kirchlichen Lehrentscheidungen*, Freiburg im Breisgau, Herder, ³⁷1991.), Đakovo, (u tekstu uobičajena kratica DS).
- Deutz, Rupert von, (2005), *Comentaria in Canticum Canticorum. Kommentar zum Hohenlied, lateinisch-deutsch*, *Fontes Cristiani 70*, Sv. 1-2, Turnhout.
- Galot, Jean, (2001), *Mariologija. Bog i žena. Marija u spasenjskom djelu*, Đakovo.
- Grabić, Petar, (1935), „Sveti Toma i Bezgrešno začecé“, *Bogoslovska smotra*, 2: 208-216.
- Grabić, Petar, (1935), „Duns Škot i dogma Bezgrešnog Marijina začecá“, *Bogoslovska smotra*, 4: 369-380.
- Greshake, Gisbert, (2014), *Maria – Ecclesia. Perspektiven einer marianisch grundierten Theologie und Kirchenpraxis*, Regensburg.

„NEODCVRNJENO ZAČETJE“ – TEOLOŠKI SADRŽAJ I ŠTOVANJE U PROPOVIJEDIMA FRA STJEPANA MARGITIĆA

Sažetak

Budući su Margitićeve propovijedi pisane gotovo dva stoljeća prije proglašenja dogme o Bezgrešnom začeću Blažene Djevice Marije, zanimljivo je istražiti oblike i načine štovanja Bezgrešne o kojima svjedoče i na koje potiču, a osobito teološke argumente koje Margitić u njima donosi. Rad pokušava sagledati obje razine. Analiza potvrđuje kako Margitićeve propovijedi po ovom svom sadržaju u mnogome odgovaraju tipičnim određenjima (marijanskih) propovijedi 17. i 18. stoljeća, ali otkriva i neke njihove specifičnosti. Među ovima se primjerice mogu pronaći veoma značajni i originalni teološki argumenti o bezgrešnom začeću. Sadržaj ovih propovijedi prvenstveno je ipak usmjeren štovanju Bezgrešne. Analiza otkriva, s jedne strane autorovu duboku i iskrenu osobnu pobožnost, a s druge strane pastoralnu usmjerenost i propovjednički žar koji se očituje zadivljujućim epitetima, slikama i usporedbama.

Cljučne riječi: bl. Djevica Marija, Margitić, propovijedi, mariologija, bezgrešno začeće.

NEODCVRNJENO ZAČETJE – THEOLOGICAL CONTENT AND WORSHIP IN SERMONS OF FATHER STIPAN MARGIĆ

Abstract

Since Margitić's sermons were written nearly two centuries before the dogma of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary was proclaimed, it is interesting to explore the forms and manner of worship of the Immaculate Virgin which the sermons present and encourage, and in particular the theological arguments that Margitić brings forth in the sermons. The paper tries to look at both levels. The analysis confirms that Margitić's sermons by their content share the typical features of Marian sermons of the 17th and 18th centuries, but also reveals some of their particularities. Among these, for example, one can find very significant and original theological arguments on the Immaculate Conception. However, the content of these sermons is still primarily focused on the worship of the Immaculate Virgin. The analysis reveals, on one hand, the author's deep and sincere personal piety, and on the other, the pastoral orientation and the preaching zeal manifesting in amazing epithets, images and comparisons.

Key words: Blessed Virgin Mary, Margitić, sermons, Mariology, Immaculate Conception.

O Isuse budi fagljen,
Po sve vike, vikom. Amen.

P I S M A III.

Od uznescenja Blaxenè Divicè
Marie na Nebo.

S Ve godine svète bísce,
Dok na svìtu pribívašce,
Slávná Mati Isusova.

Svèté virè práva slavva.
Pákse vríme priblixášce,
K'sebjè Isus zoviasce.
Isus hoti s'neba dójti,

Svo-

Alojzija Tvorić Kučko

STRUKTURA PROPOVIJEDI, BIBLIJSKI LIKOVI, SVECI (I SVETICE) U PROPOVIJEDIMA NA ČETIRI NEDJELJE DOŠAŠĆA

Pregledni rad
UDK 252.7

1. Uvod

U nizu tihih pregalaca i revnih djelatnika katoličke obnove kod hrvatskoga puka i skromni je Margitić prinio značajan doprinos kad su se polagali temelji novomu dobu.

(Knezović, 2005: 45)

U baroknom razdoblju u pisanju i izdavanju propovijedi na hrvatskim prostorima uglavnom dominiraju pavlini i isusovci, a na prostoru Bosne srebrene značajno su zastupljeni i franjevci,¹ zahvaljujući i Stipanu Margitiću Markovcu, iako je on ostavio samo dva djela. To je *Izpovied karstianska (Stipanuša)*² te zbirka propovijedi *Fala od svetih*.³ Franjevac Margitić je u predgovorima svojih djela isticao: *postojanje dijalekatskih razlika te leksičke i prozodijske varijacije* (Knezović, 2005: 45) kao i mnogobrojnost publike koja je u ono vrijeme bolje poznavala bosanicu nego latinicu (prema Knezović, 2005: 47) pa je: *Margitić vjerno zabilježio način realizacije glasova u latinskom jeziku na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće* (Knezović, 2005: 47).

Zahvaljujući takvome Margitićevom radu moguće je prikazati i druga obilježja zbirke propovijed *Fala od sveti* na primjeru četiriju propovijedi na četiri nedjelje u došašću. Analizirat će se i oprimjeriti elementi propovijedi u odnosu na klasične propovjedne strukture, tj. klasičnu retoriku te osobitosti baroknog razdoblja koje se u njima odražavaju: *hrvatsku epiku u doba baroka vrlo izrazito obilježava prepletanje povijesne i individualne tematike, prepletanje općevažnih društvenih događaja s osobnim, privatnim sudbinama*

1 O franjevačkim piscima detaljnije vidjeti u Katičić, 1999: 139 – 188.

2 ... jer je bila urešena mnogim stvarima duhovnim ... (Knezović, 2005: 45). Obilježja djela vidjeti u Knezović, 2005: 45 – 50 i u pripadajućim bilješkama.

3 U ovom je radu upotrebljavan transkribirani primjerak djela koji je svojom ljubaznošću ustupio Pavao Knezović. *Fala od sveti* objavljene su 1708. O djelu vidjeti i u Videk, 2006: 149 – 171.

pojedinih junaka i junakinja (op. A. T. ovdje biblijskih likova, svetaca i svetica) ... (Fališevac, 1991: 161). Tu se saznaju podaci iz njihovoga privatnoga, emocionalnoga i karakternoga stanja ličnosti i održavaju se kao duhovna komponenta raznovrsnih religioznih žanrova kao što su to propovijedi, a u ponekim se dijelovima oslanjaju na renesansne značajke u segmentu kroničkoga tipa strukturiranja teksta ili unošenja elemenata svetačkih legendi kao odjeka srednjovjekovlja.⁴

Bit će stoga navedeni i biblijski likovi koje franjevac Margitić u nedjeljnim propovijedima navodi, odnosno, u kojoj se javljaju češće, koji su ženski likovi najzastupljeniji, jesu li zastupljeniji starozavjetni ili novozavjetni likovi i slično. Tom se popisu pridružuju i sveci, ali i svetece koje autor spominje od kojih su pojedini ujedno crkveni naučitelji (npr. sveti Augustin i sveti Franjo Asiški)⁵ a pojedini su i biblijski likovi (muški i ženski) kao što je to Blažena Djevica Marija⁶. Time se ne zanemaruju povijesne ličnosti koje autor spominje, a dio su crkvene, kulturne i svjetske povijesti poput različitih vladara (car Neron, kralj Ozije koji se spominje u biblijskoj knjizi Ljetopisa, Poncije Pilat, kćer cara Marka Antonija Anija Faustina), istaknutih mislilaca (najčešće navodi Plinija Starijega) ili papa (npr. papu iz 11. stoljeća – Benedikta VIII.), a nadišli bi okvire ovoga rada u kojem se nastoje prikazati značajke propovijedi, biblijska imena te sveci i svetece iz četiri nedjeljne propovijedi došašća.

2. Struktura propovijedi, biblijski likovi, sveci i svetece u propovijedima na četiri nedjelje došašća

Govoreći o samoj strukturi svake pojedine propovijedi, osobito obuhvaćenih u ovome radu – nedjeljnih došašća u *Falama od sveti*, ne može se zanemariti snažan odjek baroka u njima. Doista, načelno je riječ o baroknim propovijedima s određenim obilježjima poput izrazito snažnih stilskih figura (izražena je pojavnost retoričkih pitanja), ali i izborom tema te načina na koji se duhovni segmenti u njima odražavaju jer je barok: *na području hrvatskih zemalja stilski i generički raznorodan* (Fališevac, 1991: 155). Njegov se *stil može analizirati u epskim djelima u kojima se – po generičkoj nužnosti – mora ispriopovijedati neki događaj, koji je u sukladnosti sa stvarnošću, koji pretendira da bude mimetičan, da bude istinit, događaj koji se strukturira u tekst kao priča*

4 O obilježjima baroka vidjeti primjerice u Fališevac, 1991: 155–198 i Kravar, 1994: 5–13.

5 Usporediti s Mihanović–Salopek, 2006: 20.

6 Dogma o bezgrešnoj BDM donesena je i stotinjak godina nakon nastanka *Fala od sveti* (objavljene su 1708.) i to 1854. godine bulom „*Ineffabilis Deus*“ pape Pio IX., više vidjeti u Dabić, 2005: 117. Ta promjena utječe na pisanje religioznih djela i otvara put prema novom stilskom razdoblju različitom od baroka. Opaska A. Tvorčić.

preuzeta iz stvarnosti, iz realnog događanja (Fališevac, 1991: 156), što se ostvaruje unutar propovijedi u *Falama od sveti* kroz epizodne događaje koje unosi autor kako bi potvrdio svoju temeljnu tezu.

Dotičući se strukture propovijedi,⁷ nije moguće zanemariti i određene jezične i leksičke značajke koje se zapažaju već u njihovim naslovima. Tako naslov svake od te četiri propovijedi ima izraz „došastje“, osim treće, gdje je upotrijebljen sinonimni izraz „prišastje“. Četiri propovijedi na nedjelje došašća i tematski su različite. Tako je prva „nedilja“ *Od suda strašnoga*, druga *Od griha puteni*, zatim *Od poniznosti* te četvrta *Da je lašnje otići u raj, nego u pakao*.

Franjevac Margitić vješt je propovjednik jer je kao i njegovi suvremenici učitelj, predvodnik kršćanskoga stada koje on svojim govorom na temelju Sv. pisma i objave potiče na kršćansko življenje, na pokoru i poslušnost crkvenom učiteljstvu (Bratulić, 1991: 280), a to će se potvrditi i analizom njegovih nedjeljnih propovijedi. On se kao propovjednik mora obazirati na vrijeme u kojem djeluje, na društvene prilike i tendencije, na slušaoce i njihove potrebe, a zatim i na opća shvaćanja o umjetnosti i književnosti, to su u barokno doba, upravo u propovijedima došle do izražaja sve odlike stila koji se tada utvrđuje u likovnoj umjetnosti, arhitekturi, književnosti i drugim pojavnostima života (Bratulić, 1991: 281) u kojima Margitić ne zaostaje jer naglašava čovjekovu grešnost (opačine, zlo, nepravda, blud, izdaja, krivnja, proganjanje i dr.) potkrijepivši je primjerima iz Biblije. Potvrda Margitićeva praćenja i poznavanja vremena u kojem živi, gdje se zapravo obraća suvremenom (tadašnjem) čovjeku i ističe njegove grijeha može se prepoznati, primjerice, u ovom: *Pravedni i sveti, poznajući težinu od ovoga griha, nisu mogli trpiti, svitovali su, karali su i život su gubili, kano sveti Krstitelj, koga danas spomina sveti Matija, da je u tavnici i svezan. Tako sv[e]t[i] Stanislav u polačkoj zemlji i ostali mnogi. Nastojeći grišnike od ovoga griha obratiti i život su izgubili. Zašto svakoga grišnika koji je otvrdnuo u komu grihu mučno je obratiti, ali jednoga koji je otvrdnuo u ovomu grihu najmučnije je, ...* (Margitić, 1708: 134). Razumljiva je poveznica biblijskih primjera s primjerima crkvene povijesti (pa i književnosti) i njihova primjena na okolnosti tadašnje suvremenosti sa svrhom spasenja grešnika kao duhovnom komponentom, ali istovremenoga približavanja slušateljstvu, odnosno čitateljskoj publici.

7 To je: govor izrečen ili napisan po pravilima govorništa ... preuzima značenje molitve, razgovora s Bogom, te se za govoreno objašnjavanje vjerskih istina vrlo rano javlja termin praedicatio. U baroku je popularan naziv contio. ... Hrvatski se propovijed naziva: prodika, prodeka, prodečtvo, besjeda, pripovijedanje, povidanje. Riječ propovijed ustalila se u 19. i 20. stoljeću (Bratulić, 1991: 279).

Doista, put kojim je krenula barokna propovijed sredinom 17. stoljeća išao je prema racionalnosti i razložnosti. U 18. st. propovjednici su često morali prihvatiti razgovor s učenim i nadriučnim sugovornicima, voditi rasprave s prosvjetiteljima i enciklopedistima. Povratak izvorima učinio je propovijed jednostavnijom i uvjerljivijom. Tako u Evropi. Kod nas je proces tekao malo sporije, iako je bio stalno u dosluhu s evropskim izazovima (Bratulić, 1991: 281-282), što potvrđuje Margitićev stil koji se donekle doima racionalan, ali u svojoj biti on je barokni jer: *U drugoj polovici 18. st. u crkvenom govorništvu ... još su jasno vidljivi barokni obrasci govornišтва, s prevagom retoričkih ukrasa, ali se već javljaju i tendencije da Božja riječ bude izrečena ili napisana jednostavno, kao evanđeoska poruka, razumljiva svima i jasna kao svakodnevni govor. U propovijedima se susreću i načitanost i citatnost ...* (Bratulić, 1991: 282), a to se ogleda i u ovom primjeru iz nedjeljnih adventskih propovijedi kao citatnost, oprimjerenost, jednostavnost,⁸ retorički ukrasi (ponavljanje primjera s invokacijom *Gospodine* ili varijantama riječi poniženje i govoriti): „Poniznost imade stotink zdravje služi svomu govoreći: *Gospodine, nisam dostojan da ulizeš pod krov moj.*⁹ Ona žena kanaanenska poniznostju izprosi od Gospodina zdravje kćeri svojoj.¹⁰ Poniznost opravda onoga očitnika u crkvi, zašto ni očiju k nebu ne uzdiže govoreći: *Gospodine, dobrostiv budi meni grišniku.*¹¹ S kolikom poniznostju govoraše Abram z Bogom kad reče: *Gospodine, kako ću govoriti s tobom bivši ja jedan prah.*¹² Kada ću Jeremija da će ga Bog učiniti prorokom s kolikim poniženstvom govoraše Bogu: *A, a, Gospodine, ne znam govoriti.*¹³ S kolikim poniženjem sveti Petar reče Gospodinu: *Izidi od mene, zašto sam grišnik, Gospodine.*¹⁴ S kolikim poniženstvom govoraše Ivan Krstitelj govoreći: *Nisam ja Isukrst, niti sam ja Ilija, ni prorok nego samo jedan glas vapijući u pustinji.*¹⁵ Koliko se ponizivaše sveti Pavao kada govoraše: *Ja sam najmanji od svijetu apoštola i nisam se dostojan zvati apošto.*¹⁶ Sveti otac Franceško velikim poniženjem od srca i molitve izprosi veliko poštenje od Gospodina u Ašizu. Radi velika poniženja srca njegova dade mu Isukrst dar golem, rane

8 Jednostavnost poruke se očitava u promicanju: *vrednota duhovnoga svijeta, nastojeći da ih vjernik prepozna i prihvati. Stipan Margitić Markovac ... nudi primjer istinskih životnih vrijednosti koje su put do vjernikova spasenja* (Videk, 2006: 153). Više vidjeti u Videk, 2006: 151-171.

9 Mt 8, 8.

10 Mt 15, 21-28.

11 Lk 18, 13-14.

12 Usp. Post 17-18,15.

13 Jr 1, 6.

14 Lk 5, 8.

15 Iv 1, 18-22, Mt 3, 3, Mk 2, 3 Lk 3, 4.

16 1 Kor 14, 9.

svoje. I tako promisli sve svete da su po poniženju darove od Boga primali. Ovo poniženstvo priporučuje Isukrst svim pravovirnim koji slide stope njegove. Ovo fali Pismo sveto“ (Margitić, 1708: 138). U navodu se mogu prepoznati, dakle, različiti refleksi: utjecaji različitih povijesno-misaonih razdoblja i promišljanja svijeta (skolastičkoga, protureformatorskoga), tematsko-motivički i simboličko-terminološki doprinosi dok će se u sljedećim odlomcima-primjerima iz propovijedi pojaviti i određeni jezično-terminološki doprinosi (npr. *đigant*)¹⁷. Iz citiranoga primjera također se može zapaziti da je Margitićevo propovjedno naučavanje motivirano svetačkim primjerom iz života Franje Asiškoga,¹⁸ što je jedna od tematsko-motivskih okosnica propovjednog teksta: *prema neoplatonističkom učenju o prednosti duše nad tijelom, u propovjednim primjerima propisuje način ponašanja i dijeli pedagoške savjete* (Videk, 2006: 150) sa svrhom približavanja svetačkom uzoru i njegovoj zaštitničkoj moći, ali s autorovom nakanom isticanja propovjednih teza (problema).

Uočljivi su kompozicijski elementi¹⁹ koji djelomično odstupaju od strukture antičke retorike: *Upravo je u baroku crkveno govorništvo doseglo svoj vrhunac, spojivši dostignuća stare retorike sa zauzetošću za obnovom evropskog kršćanstva koje je luteranskom, kalvinskom i anglikanskom reformom ponovno bilo ugroženo u svojoj jedinstvenosti, katolicitetu* (Bratulić, 1991: 280). Odstupanje se ogleda u tome što svaka propovijed započinje citatom iz Biblije kao temeljnom okosnicom retoričkog izlaganja, ali ne na latinskom jeziku i ne, stoga, u prijevodu. Ti su citati preuzeti iz triju evanđelja, gdje izostaje navod iz Markova evanđelja, a dva puta se javlja navod iz Lukinog evanđelja – u prvoj i četvrtoj nedjelji, tj.: *Biti će zlamen'ja u suncu i masecu i u zvizdah te I biće ovaka uprava: i oštra upute upravne*. U klasičnoj strukturi govora – propovijedi slijedio bi *exordium* kojem odgovara uvodni dio Margitićevih propovijedi. Uvod je u obliku kraće (epizodne) parabole ili egzemplja, u kojem se „navješta“ razmatranje vezano uz *temu* koja je na primjeru prve propovijedi već izrečena u podnaslovu (*sudu strašnomu*), a u uvodnom se dijelu isprepliće s biblijskim ulomcima iz *Knjige o Makabejcima* te parafraziranim jednim od tekstova iz nje. U razlaganju – *expositio* nizom rečenica propovjednik iznosi svoje tvrdnje te ih dokazuju – *confirmatio* pozivajući se na velike autoritete – *testimonium*, citirajući, pritom, crkvene naučitelje poput svetih Ambrozija,

17 Prema Mihanović–Salopek, 2006: 21.

18 Usporediti s Videk, 2006: 149, 152: *Tematskom propovijedi s prepoznatljivim franjevačkim stavovima* (opaska A. Tvorčić: poniznost, poslušnost, čistoća, siromaštvo) *o vrlini poniznosti, zapravo kritizira suvremeno mu, ali i općeljudsko duhovno stanje* (Videk, 2006: 151).

19 Izneseni su prema Mihanović–Salopek, 2006: 11–12. U istom vidjeti i najčešće uzore prema kojima su propovjednici stvarali svoje propovijedi te imena najznačajnijih hrvatskih propovjednika. Opaska A. Tvorčić.

Aurelija Augustina, ali i primjerima drugih značajnih svetaca poput Dominika, Franje i Bernarda. Margitić spominje i velikane antike, ali u ponešto manjoj mjeri, nego što se to inače čini u sastavljanju baroknih propovijedi, što je već spomenuto u uvodnom dijelu ovoga rada. U ovim adventskim propovijedima to je doista tako – njihova je zastupljenost mala u odnosu na njihovu zastupljenost u korizmenim i uskrsnim propovijedima, gdje se češće javljaju Seneka, Demosten ili Plinije Stariji. U adventskim propovijedima i to u posljednjoj – četvrtoj Margitić se poziva na Aristotela: „kako Aristotil govori, koja su po naravi vesela su, a stvari vesele lasno se učine. Ova se mučna čini i protiva naravi: oprostiti neprijatelju, poželjen'ja od stvari [tuđi], povoljno uboštvo. Ali i opet govorim da je lašnje obslužiti, nego pristupiti“ (Margitić, 1708: 139), druge, izuzev crkvenih naučitelja, ne spominje. Kao što je već također spomenuto, a ovdje dolazi do izražaja, javljaju se i drugi značajni povijesni karakteri poput papa (spomenuti Benedikt VIII.) i biskupa (sveti Remigije) s daleko većom zastupljenošću biblijskih likova kao što su: Jeremija, Izaija, David, Mojsije, Ivan, Marija Magdalena te mnogi drugi o kojima će se ovdje još pisati, ne zanemarujući ni ulogu, također povijesno značajnih lica poput Henrika VIII. ili Aleksandra Velikog: ‘Malo je više od jednog vika, što se dogodi u Engliteri aliti u Angliji kralju Enriku zaradi Ane Bolene.²⁰ Ovi otijući ju uzeti za ženu, a pustiti kraljicu Katarinu, ponukovan od pape, svitovan od biskupa i redovnika da take stvari ne čini. ... / Ali ne velim ti ja da ideš po svijetu obukav se u vriću, kano sveti Martin, da se valjaš po snijegu kano sveti Franceško, da se mećeš u studenu vodu kano sveti Bernardo. Čini dobro što možeš, a ne čini griha. Kada dojdu napasti reci: *Neću!* Ali neće da reku: *Neću!* Tako i idu po zlu kano i oni kralj sa svim kraljestvom. Tako mnogi gube kraljestvo nebesko za malo naslađen'je, kano kralj Lizimako²¹ izgubi kraljestvo za napitak vode. A doistine mučni su puti pakleni i narodi su njim okrenuli, grihe čineći i kolike nevolje za nji slide i ne boje se. Zapovidi, koje su najlašnje, neće da i[h] obsluže, koje daju život vičnji i ne mare“ (Margitić, 1708: 140).

20 Henrik VIII., engleski kralj (1491. - 1547.) vladao je od 1509. Henrik je u početku bio protiv M. Luthera i napisao spis *Obrana sedam sakramenata protiv Martina Luthera* (1521.), zbog čega mu je papa Leon X. dodijelio časn naslov *defensor fidei – branitelj vjere*. Međutim, uskoro je došao u sukob s papom jer je od njega tražio da mu poništi vjenčanje s Katarinom Aragonskom „zbog njene neplodnosti“ i dopusti vjenčanje s Anom Boleyn. Kralj je zbog toga 1534. porekao papi vlast nad Crkvom u Engleskoj i proglasio sebe vrhovnim glavarom te Crkve. Zatim je naredio da se zatvore samostani i u korist krune zaplijene crkvena dobra. Sve koji su se tome usprotivili nemilosrdno je pogubio, a među njima se nalazio i Thomas More. Rim je odgovorio ekskomunikacijom.

21 Nakon smrti Aleksandra Velikog (323. pr. Kr.) Lizimah je kao dijadoh upravljao Tracijom. Uspješnim bitkama svoje je kraljevstvo proširio u Maloj Aziji i na Makedoniju. Poginuo je 281. u bitci kod Kurupedija u Maloj Aziji, kada ga je porazio Seleuk I. Nikator.

Završetak, tzv. *epilogus* ili *conclusio* je, zapravo, pouka, odnosno poruka, svojevrsna opomena slušateljstvu kojom se ono pokušava navesti na ispravan kršćanski put, na razmišljanje o onome što je propovjednik rekao – kratko i jasno. Najčešće mu prethodi biblijski citat koji se razrađuje, što se može zapaziti na primjeru iz prve adventske propovijedi: „A tko misli uteći neka se uteče pokori i dilom od milosrdja i molimo svi kolici Isukrsta vele ponizno da budemo čuti glas njegov na dan sudnji ob desnu njegovu: hodite blaženi Oca moga, primiti kraljevstvo“ (Margitić, 1708: 133).

Autor početak svakoga tog segmenta (*expositio*, *epilogus*, ...) ne navodi na rubnicama, što se ranije činilo, nego stvara kompaktan tekst, piše priču. Svojim sadržajima i strukturom propovijedi zadržavaju temelje klasične retorike, ali ih Margitić prilagođava baroknim zakonitostima i donekle ih približava već spominjanom klasicističkom oblikovanju (pojednostavljenom strukturom klasične strukture propovijedi, relativno kraćim tiskanim tekstom jedne propovijedi) s izrazito jakim baroknim retoričkim figurama (tzv. končetožno²² sklapanje različitih figura), npr. većem broju retoričkih pitanja (koja su uglavnom preuzeta iz citiranih biblijski tekstova) koja obilježavaju Margitićev stil: „Ako će dakle križ strašiti, tko će utišiti? Ako ono zlamenje od svakoga utišenja i razgovora, smesti će grišnike, tko će razgovoriti [ih]? Ako će krv Isusova protiva grišnikom vapiti, tko će razgovoriti i utišiti? Ako u rana i u prsa Isukrstovi i ako i[h] milosrdje izlazi ne naodi se jurve, komu će se grišnici uteći? Dakle, sami od sebe reći će dostojno ova trpimo i podnosimo krv se njegova izizkuje. Izka'će dakle Isukrst na dan sudnji krv svoju od grišnika i tolika dobra i smrt svoju. I reći ne im[am], kako Auguštín sveti govori: *Ja sam priliku moju davaši upengao, duh sam u vas udanuo*.²³ I bivši svezani uži od vičnje smrti. Ja radi vas uze i tijelo vaše, u veliku uboštvu u jasla leža, trude i nevolje podneso, fruštán bih pri stupu, trnjem okrunjen, na križu umren, evo

22 Renate Lachmann objašnjava kakvo je končetiističko viđenje svijeta u 17. stoljeću, odnosno na početku 18.: *Prvobitno se slika otela, analogije između mikrokozmosa i makrokozmosa ustuknule su pred zahtjevima za dokazivanjem što ih postavlja usporedba, magija se sličnosti povukla pred poretkom stvari*. (Lachmann, 2002: 203), što propovjednici najčešće čine na ingenioznoj razini: *Sa ingegno, intelektualnoj moći koja generira concetta i sa argutezza - kao umjetnom instancijom koja ovima podaruje verbalnu prisutnost, obilježava se i retorički prerađuje jedno područje svojstava u kojemu se interpretira fantasia. Privilegirano retoričko mjesto jest metafora, u kojoj se demonstrira arguzia stranoga, novoga i rijetkoga jezičnoga proizvoda, koji izaziva zadivljenost i zapanjenost* (Lachmann, 2002: 328), što je za franjevačke pisce djelomično i točno i to u mjeri da je metaforičnost sveprisutna s obzirom na prirodu tekstova, ali za njezino razumijevanje nije potreban neki nadmoćni intelekt dok se s odnosom prema fantaziji treba biti oprezan jer su tekstovi spoj autorskih i najčešće biblijskih ulomaka (uz ulomke iz djela sv. Augustina, Ivana Zlatoustoga i dr.), ali svakako, zbog toga spoja, nju je u djelu moguće interpretirati.

23 Usp. Augustini Aurelii, *De Genesi ad litteram imperfectus liber*, c. 16.

rane od čavala, evo prsi otvorene. Zašto ja ova za vas podneso? Što će grišnici tada odgovoriti?“ (Margitić, 1708: 131), kao i postpozicija sročnog atributa u imenskim konstrukcijama (tzv. biblijski red riječi): *čovik umrli, suda strašnoga, pape osmoga, zlamenja golema, ognja vičnjega*.²⁴

U baroku se, što se propovijedi tiče, kao nasljeđe prethodnih razdoblja, nastavlja stvaranje tzv. atmosfere straha Božjega, što se može uočiti i na ovom primjeru: „... plač od ognja vičnjega u komu će živi goriti, a ne mogu se sažgati; želi'će smrt, a ona će bižati od njih. Želi'će da bi Bog u ništo okrenuo i da veće ne bude ni duše, ni tijela i neće toga imati. I ovo će biti rieči njiove: *Jao mene nevolna, zašto sam se rodio? Zašto svitlost od svita vidi? Zašto nisam živinom stovren da zajedno umre i duša i tijelo? Sad umrt želim, a ne mogu, nego umiram smrtju vičnjom!*“ (Margitić, 1708: 133), ali s pomalo drugačijim ciljem. Naime, autor „prijeti“ paklenim mukama, ali doslovno ne zastrašuje slušatelja – čitatelja, nego ga upozorava kakve su moguće posljedice njegova grijeha čime nadilazi svojevrtnu frazu *strah Božji: Propovjedna pouka Stipana Margitića Markovca protkana je optimizmom, što je vidljivo iz njegovih propovijedi s temom oprosta* (op. A. T. od ovdje analizirani propovijedi blisku komponentu imaju treća i četvrta adventska propovijed) *u kojima svetački primjeri potvrđuju da je put od spasenja lakši i od puta u pakao* (Videk, 2006: 156), što odgovara „pouci“ četvrte adventske nedjeljne propovijedi, *a u skladu s didaktičnom namjenom propovijedi ne isključuje ni prijekore* (Videk, 2006: 156). Svaka od propovijedi završava s karakterističnim „amen“, što je zadržano do današnjih dana.

No, posebnost Margitićevih propovijedi jest i unošenje drugih motiva koji nisu biblijski, nego su vezani, kako je već ranije navedeno, uz ljude i prostor na kojem Margitić propovijeda, što je rijetkost u propovjednim (hrvatskim) tekstovima²⁵: „Na iljadu i šeststotina i devedeset pade po Bosni snig krvav iza toga pomori kuga i glad da nije čovik umrli zapantio“ (Margitić, 1708: 129).

Stipan Margitić Markovac *u izboru i načinu oblikovanja tradiranoga propovjednog gradiva, služi se različitim retoričko-stilskim sredstvima*²⁶ *pri čem dijelove propovijedi organizira(ju) kao pripovjedne cjeline, u kojima tež(e) i poistovjećivanju s pripovjedačem, koji propovjedni sadržaj oblikuje poput*

24 Ovo su primjeri koje autor iznosi, a ne dijelovi biblijskih i drugih citata koje on unosi. Opaska A. Tvorčić.

25 Javlja se primjerice u propovijedima u *Cvetu sveteh* Hilarijona Gašparottija.

26 Iako primarna nakana ovoga teksta nije iznošenje retoričkih figura koje Margitić upotrebljava i koje se u tekstu javljaju, ali, s obzirom na vrstu teksta – propovijed, neizbježno je značajnije i učestalije spomenuti. One se u ovom radu prožimaju i spominju se u različitim kontekstima unutar analize propovjedne strukture, a izvor im je u www.hrvatskiplus.org 20.12.2014. Pranjković, Ivo, *Stilske figure i gramatika*.

priče (Videk, 2006: 150) često zapravo nižući po nekoliko priča – značajki iz života biblijskih i svetačkih likova te u oblikovanju propovjednoga sadržaja propovjednik – pripovjedač uspješno prelazi iz jednoga dijela tematske cjeline u drugi, razvijajući raspravu nizanjem pojedinih, nosivih motiva koje smisleno i asocijativno spaja. Nosivi se motiv najprije najavljuje u skupini s ostalim motivima, potom mu se pripovjedač vraća i razvija ga dalje, nakon što je ostale motive već obradio u dinamičkom postupku njihova ulančavanja (Videk, 2006: 157). Pojednostavljeno gledano, prvu adventsku propovijed provodi motivom sudnjega dana, a zatim prelazi na motiv grijeha koji oprimjeruje biblijskim motivima,²⁷ a zatim i križa koji je metaforično gledano zapravo sam Krist da bi se nakon grijehu i grešnicima te sudnjem danu, unoseći svetačke primjere i stvorivši tako jednu prstenastu simboličku zatvorenu kompoziciju, gdje se ponovno vraća na početak, odnosno završava propovijed o sudnjem danu, a da se pritom: *opširna epska građa svladava sažimanjem i usmjerivanjem pozornosti na izabrane životopisne segmente* (Videk, 2006: 158) izmjenom pripovijedanja i dijaloga s *pripovjedačevim posredničkim upadicama* (Videk, 2006: 159) i čemu su u prilog već spominjana ponavljanja (ritmična, motivska, retorički određena). To je ujedno i segment kroničkoga unutar Margitićevih propovijedi koji služi za pojašnjavanje osnovne teme *pri čemu je opis statičan poput izvješća promatrača* (Videk, 2006: 161), a parafraza svečeve hagiografije samo je uvod u tu temu, a uvođenjem tzv. čudesa iz života sveca (primjerice sv. Franje Asiškoga) približava se baroknom poimanju tadašnjega svijeta te navodi slušatelja – čitatelja na odabir moralno ispravnoga životnoga puta, što opet ne utječe na Margitićevu jasnoću i jednostavnost u iznošenju temeljne pouke propovijedi na njezinom kraju.

Mnogo je svetaca, svetica i već spomenutih biblijskih likova uklopljeno u ove propovijedi. U relativno kratkim propovijedima ima ih poprilično velik broj. Tako se na primjeru prve adventske propovijedi mogu izdvojiti sljedeći biblijski likovi, sveci i svete: Benedikt VIII., Mihael, Jeremija, Izaija, Ezekijel, David i Golijat, Isus Krist, Mojsije, Adam, Abel, Augustin, Ivan, Jakov, Josip, Efraim, Manaseo, Lazar, Noa, Danijel, Job, Petar, Stjepan, Martin, Pavao, Franjo, Dominik, Kain, Juda, Pilat i Neron, Ozije/Uzije, Lamek, Herod (Irud), Ananije dok se kao ženski likovi javljaju: Blažena Djeвица Marija, Marija Magdalena, Izabela, Ana, Safira (Ananijina supruga), ali i drugi što se iz tabelarnoga prikaza može i vidjeti. Mnogi se poput Joba, Mojsija, sv. Ivana Krstitelja, sv. Petra i sv. Pavla javljaju više puta unutar iste propovijedi.

27 U razvijanju glavne teme propovjednik-pripovjedač iznosi dokaze, i u tom se oslanja na svetopisamske događaje (Videk, 2006: 158) kao i događaje iz svetačkoga života sv. Franje Asiškoga ili svetoga Bernarda.

Često se ženski likovi spominju u negativnom kontekstu poput Izabele i bludnica Eve („žena s jabukom“), Safire te drugih, a s tek ponekom pozitivnom notom kao u slučaju Sare: „Samo govorim kako štitimo u Pismu svetomu, u *Knjiga od poroda*, kad Abram patrijarka ulize u Edipat veli Šari ženi svojoj: *Vidim da si lijepa i plemenita, a ovo su ljudi neznabožci, mene će ubiti radi tebe, nego reci da si mi sestra*. I tako rekoše i uzeše mu je. Ali uput Bog pusti pokaranje svrhu kralja“ (Margitić, 1708: 135) i najčešće spominjanje svetice (ali i unutar istih propovijedi) – Blažene Djevice Marije: „Poniznostju Blažena D. Marija dostojna bi da je sud obrani i mati Sina Boga živoga, zašto pogledao Bog poniznost službenice svoje.²⁸ Poniznost imade stotink zdravje služi svomu govoreći: *Gospodine, nisam dostojan da ulizeš pod krov moj*.²⁹ Ona žena kanaanenska poniznostju izprosi od Gospodina zdravje kćeri svojoj“ (Margitić, 1708: 135) ili nespominjanje imenom, ali opisivanje značajnih biblijskih žena poput Judite.

Iz tabelarnog se prikaza može zaključiti da propovjednik Margitić ne spominje svetice u svojim propovijedima. Ako se one spominju to su biblijske, uglavnom starozavjetne žene. Kao što je potvrđeno prethodnim citatom, središnja je ženska figura i uzor žena i muškarcima Blažena Djevica Marija. Zanimljivo je primijetiti da se među „ostalima“ – svjetovnim, povijesnim likovima javljaju značajni muškarci i žene bez obzira na njihovu pozitivnu ili negativnu konotaciju. Među njima su i biskupi i pape, kraljevi i carevi, kraljice i carice pa čak i nepoznati – neimenovani likovi koji su određeni nekim toponimom kao mladić iz Pariza. Među crkvenim naučiteljima javlja se često ime svetog Ambrozija i sv. Ivana Zlatoustoga dok se u samo jednoj od propovijedi (na četvrtu nedjelju došašća) pojavljuje antički filozof Aristotel. U istoj je propovijedi navedeno i najviše citata crkvenih otaca. Iako se ne javljaju svetice u propovijedima, pojavljuju se sveci. Među njima prevladava ime patrona i osnivača franjevačkoga reda sv. Franje Asiškoga pa nije slučajnost da se njegovo ime spominje u tri od četiri propovijedi pa čak i unutar iste propovijedi, propovjednik u različite svrhe, kako bi potvrdio svoju tezu, iznosi detalje iz Franjina života: „Sveti otac Franceško velikim poniženjem od srca i molitve izprosi veliko poštenje od Gospodina u Ašizu. Radi velika poniženja srca njegova dade mu Isukrst dar golem, rane svoje. I tako promisli sve svete da su po poniženju darove od Boga primali. Ovo poniženstvo priporučuje Isukrst svim pravovirnim koji slide stope njegove. Ovo fali Pismo sveto. Ovo fale i priporučuju svi naučitelji i oci sveti koji su nam priliku ostavili od poniznosti“ (Margitić, 1708: 138). Privlači pažnju i činjenica da se u dvije – treću i

28 Usp. Marijin hvalospjev Lk 1, 46-55.

29 Mt 8, 8.

četvrtu adventsku nedjeljnu propovijed pojavljuje ime svetoga Martina čija hagiografija obiluje dobrim djelima – djelima milosrđa te svojim primjerom odgovara zahtjevima franjevačkoga reda pa ga zbog toga Margitić u svoju propovijed i uvodi: „Ali ne velim ti ja da ideš po svijetu obukav se u vriću, kano sveti Martin, da se valjaš po snijegu kano sveti Franceško, ...“ (Margitić, 1708: 140). Naravno, biblijskih je muških likova (od kojih su pojedini i sveci poput Ivana Krstitelja) popriličan broj u odnosu na ženske likove. U propovijedima se često spominje starozavjetni kralj Salamon (u svima, osim u prvoj), a od novozavjetnih se biblijskih likova često javljaju Ivan Krstitelj i sveti Pavao. Njihova pojavnost je uvjetovana pričom kojom propovjednik nastoji potkrijepiti svoje tvrdnje pa ih kao primjere uzima jednostavno – po potrebi.

adventske nedjelje	biblijski muškarci	biblijske žene	naučitelji, filozofi	sveci	svete	ostali
1.	<i>Antiok</i> (Antioh), Jeremija, <i>Mikea</i> (Mikej) sv. Ivan, Isus Krist, Mojsije, Adam, Abel, Josip, Job, Jakov, Efraim, <i>Manašes</i> (Manaše), Lazar, Noa, Danijel, Job, sv. Petar, sv. Stjepan, sv. Pavao Pustinjač, Kajin, Lamek, Juda, <i>Irud</i> (Herod), Pilat, Ozije, David, Ananija	BD Marija, sv. Ana, <i>Mandarena</i> (Magdalena Pokornica), Izabela, <i>Šafira</i> (Safira)	sv. Augustin	sv. Martin, sv. Franjo Asiški, sv. Dominik	-	Benedikt VIII., Neron

2.	Ivan Krstitelj, sv. Matija, David, sv. Pavao, sv. Ivan, Abraham, Izak, Jakov, Mojsije, Jože (Hoše), Herod, Abraham, Urija, Eli, Ben-Had, Amon, <i>Šamšon</i> (Samson), <i>Solomun</i> (Salamon), Ruben, faraon <i>Šiken</i> (Šešonk)	Magdalena, <i>jedna žena nepoštena</i> , <i>Rab</i> (Reba), <i>Šara</i> (Sara)	sv. Ambrozije, sv. Ivan Zlatousti	sv. <i>Remidjo</i> (Remigije), sv. Stanislav	-	carica Faustina, mladić iz Pariza
3.	sv. Pavao, Barnaba, sv. Ivan Krstitelj, sv. Petar, sv. Ivan, <i>Solomun</i> (Salamon), Danijel, Nabukodonozor, Josip, Isus Krist, Ezekije, kralj Roboam, Abraham, Jeremija	BD Marija	-	sv. Bernard, sv. Martin, sv. Nikola, sv. Franjo Asiški	-	sv. <i>Aličija</i> (Ilija) biskup
4.	sv. Ilija prorok, Isus Krist, <i>Olofern</i> (Holoferno), <i>Goliot</i> (Golijat), Nabukodonozor, <i>Mardokej</i> (Mardokaj), <i>Šamšon</i> (Samson), Josip, <i>Solomun</i> (Salamon), kralj <i>Nin</i> (Ninus)	<i>Dalida</i> (Dalila), <i>Žužana</i> (Suzana), <i>Šremiramida</i> (Semiramida)	<i>Arištotil</i> (Aristotel), sv. Ivan Zlatousti, sv. Ambrozije, sv. Toma Akvinski	sv. Franjo Asiški, sv. Martin, sv. Bernard	-	Aleksandar Veliki, Henrik VIII., Anne Boleyn, kraljica <i>Katarina</i> , kralj <i>Lizimako</i> (Lizimah)

Tablica 1.: Prikaz likova zastupljen u adventskim nedjeljnim propovijedima.

Ovakav odnos i relativno visoka pojavnost različitih likova pokazuje s kolikom je vještinom Margitić kao propovjednik prelazi s jednoga biblijskoga teksta na drugi te unosi događaje vezane uz svaki od pojedinih likova – hagiografske ulomke svetoga Franje Asiškoga ili svetoga Bernarda, a da pritom ne zanemari druge literarne izvore (Aurelija Augustina, Benedikta VIII i dr.).

Svojim propovjednim tekstovima Margitić zaslužuje da ga se revalorizira, jer daje doprinos razvitku hrvatskoga jezika s aspekta razumijevanja teksta, njegove literarne vrijednosti, specifične kompilacije, unošenja lokalizama itd., što je dio specifičnoga (jednostavnog) izraza ovoga franjevca. Svojom inventivnošću oblikuje vlastiti propovjedni diskurs kombinirajući i mijenjajući naslijeđene retoričke komponente i postupke odgovarajući u nekoj mjeri senzibilitetu publike.

3. Zaključak

Zbirka propovijedi značajan je prilog pismenosti hrvatskoga naroda iz pera franjevačkoga pisca. Pokazuje se kontinuitet tiskanja i čitanja pisanih propovijedi na hrvatskom jeziku, pri čemu velik doprinos ima gotovo nepoznati franjevac Stipan Margitić Markovac jer se: *Barokna propovijed, bar u ranom razdoblju baroka, ne razlikuje (se) u ustima i knjigama franjevacca od one izgovorene, sastavljene i tiskane u knjigama isusovaca ...* (Bratulić, 1991: 289), ali i propovjednika iz drugih redova, premda su tiskane propovijedi bile primarno „lektira“ za njihovo usmeno sastavljanje pa je time njihovo tiskanje i značajnije jer su model po kojem su drugi redovnici i svećenici mogli sastavljati vlastite i prenositi ih puku, dakle propovijedati.

Franjevac Margitić, kao što se može vidjeti u svoje adventske nedjeljne propovijedi unosi čitav niz uglavnom starozavjetnih likova pažljivo birajući one novozavjetne (uglavnom evanđeliste) te istaknute crkvene oce – svece (i izrazito rijetko svete – samo štovanje Blažene Djevice Marije) katoličke crkve poput sv. Ambrozija, sv. Franje Asiškog, sv. Augustina, sv. Bernarda ili svetog Stanislava Kostke, a na jednostavan način, držeći se u nekoj mjeri zakonitosti antičke retorike i duha baroka, sastavlja propovijedi o posljednjem sudu, o bludu, poniznosti, odlasku u raj i pakao.

Pritom se nastavlja na tradicionalnu franjevačku literaturu, koja slijedi srednjoeuropski hagiografsko–homiletski kanon (Videk, 2006: 169), gdje su svetački likovi nosioci temeljnoga idejnoga i tematskoga sklopa (prema Videk, 2006: 169), a propovijed se prilagođava duhu vremena i jezika toga (hrvatskoga) prostora te proizlazi iz strogih kršćanskih nazora sa svrhom ugledanja u uzore i ciljem vođenja ispravnoga vjerničkoga života. Odabirom specifičnih tema i motiva, oblikovanjem određenoga svjetonazora te didaktičko–moralnom svrhom i ideološkom (angažiranom) namjerom propovijedi, ostvaruje se specifična književnoestetska vrijednost Margitićevih adventskih propovijedi unutar korpusa nabožnih djela hrvatske (uvjetno starije) književnosti.

Literatura

- Margitić, Stipan (1708), *Fala od sveti*, Mleci. Elektronska transkripcija.
- Bratulić, Josip (1991), „Hrvatska barokna propovijed“, *Hrvatski književni barok* (ur.: Dunja Fališevac), Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 279-295.
- Dabić, Goran (2005), „Od Marijine osobne svetosti do njezine izvorne svetosti. Dogma o Marijinu Bezgrešnu Začecu“, *Bogoslovska smotra*, 75, Zagreb, 1: 117-130.
- Fališevac, Dunja (1991), „Hrvatska epika u doba baroka“, *Hrvatski književni barok* (ur.: Dunja Fališevac), Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 155-198.
- Katičić, Radoslav (1999), *Na kroatističkim raskrižjima*, Biblioteka Croaticum, sv. 1, Sveučilište u Zagrebu Hrvatski studiji – Studia Croatica, Zagreb.
- Knezović, Pavao (2005), „Margitićev latinski tekst iz 1704. otisnut bosanicom“, *Croatica Christiana Periodica*, 29, Zagreb, 56: 45-50.
- Kravar, Zoran (1994), „Književni barok kao legitimacija“, *Dani Hvarskog kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 20, Split, 1: 5-13.
- Lachmann, Renate (2002), *Phantasia. Memoria. Rhetorica*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Mihanović–Salopek, Hrvojkica (2006), *Iz duhovnog perivoja*, Naklada Ljevak, Zagreb.
- Videk, Nevenka (2006), *Tri stoljeća s pjesnikom Brata Sunca*, Disput, Zagreb.
- www.hrvatskiplus.org 20.12.2014. Pranjčević, Ivo, Stilske figure i gramatika.

STRUKTURA PROPOVIJEDI, BIBLIJSKI LIKOVI, SVECI (I SVETICE) U PROPOVIJEDIMA NA ČETIRI NEDJELJE DOŠAŠĆA

Sažetak

Iz niza mnogobrojnih ‘tihih’ franjevačkih pisaca Bosne srebrene izdvaja se ime fra Stipana Margitića. Na bosanici, bosančici, begovici ili bukvi objavio je zbirku propovijedi *Fala od sveti*.

Kako je stvarao na početku 18. stoljeća, zbirka propovijedi ima određena obilježja baroknoga razdoblja. Na primjeru propovijedi iz vremena došašća, prikazana su neka od njih, npr. kompozicija, odnos prema klasičnoj strukturi propovijedi, utjecaj prethodnih razdoblja na njezin stil (renesansne i barokne značajke), leksik, stilska obilježja, duljina teksta. Autor u svoje propovijedi umeće primjere iz života svetaca i svetica. To nisu samo ranokršćanski sveci i svetica, nego i oni koji su značajno utjecali na život Crkve u kasnijim stoljećima poput svetoga Augustina ili svetoga Franje Asiškoga. Stoga se iznose i okolnosti u kojima se pojedini od njih spominju kao i njihov popis u pojedinoj propovijedi, a pritom se ne zanemaruje zastupljenost biblijskih likova (Mojsije, Blažena Djevoja Marija, Josip, Efraim, Job) te njihovo značenje u kompoziciji propovijedi.

Ova zbirka propovijedi značajan je prilog pismenosti hrvatskoga naroda. Prikazuje kontinuitet tiskanja i čitanja pisanih propovijedi na hrvatskom jeziku, a sve *iz pera* gotovo nepoznatoga franjevca Stipana Margitića Markovca.

Ključne riječi: Fale od svetih, fra Stjepan Margitić Markovac, sveci i svetice, biblijski likovi, barokne propovijedi.

SERMON STRUCTURE, BIBLICAL FIGURES, SAINTS IN SERMONS FOR FOUR SUNDAYS OF ADVENT

Abstract

The name of father Stipan Margitić stands out from the many “silent” Franciscan writers of Bosna Argentina. He published a collection of sermons entitled *Fala od sveti* in *bosančica*, the Bosnian Cyrillic, *begovica* or *bukvica*.

Since he produced his works at the beginning of the 18th century, the collection of sermons features certain characteristics of the Baroque period. Some of these characteristics are shown using the example of an Advent sermon, such as for example, composition, relationship to the classical structure of the sermon, the impact of previous periods on its style (Renaissance and Baroque features), lexis, stylistic features, text length. The author inserts in his sermons examples from the life of saints. These are not only early Christian saints, but also those who have significantly influenced the life of the Church in later centuries, such as St. Augustine and St. Francis of Assisi. Therefore circumstances are described in which some of them are mentioned, lists of them are given by individual sermons, also not neglecting the presence of Biblical figures (Moses, the Blessed Virgin Mary, Joseph, Ephraim, Job) and their importance in the composition of the sermon.

This collection of sermons is a significant contribution to the literacy of the Croatian people. It shows the continuity of printing and reading of written sermons in the Croatian language, all written by an almost unknown Franciscan Stipan Margitić Markovac.

Key words: Fale of svetih, father Stjepan Margitić Markovac, saints, biblical figures, Baroque sermons.

Ilustracija iz *Fala od sveti S. Margitića*

Stipe Kutleša

USKRŠNJE PROPOVIJEDI STIPANA MARGITIĆA

Pregledni rad

UDK 252.7

271.3 Margitić, S.

I.

U okviru propovijedi kroz liturgijsku godinu Margitić je obuhvatio mnoge teme koje se nameću iz čitanja evanđelja. Uskršnje teme su uvijek bogate sadržajem, kako teološkim tako i filozofskim, etičkim, ali i društvenim i političkim. U tom kontekstu Margitić, na puku dostupan način, nastoji objasniti temeljne sadržaje kršćanske vjere i dati poticaj za život prema tim kršćanskim istinama.

Uskrsnuće je svakako jedna od najvažnijih tema kršćanske vjere, ali ujedno i jedna od najteže razumljivih i najteže objašnjivih. Ne ulazeći u dublju teologiju uskrsnuća, u što ne ulazi ni sam Margitić, dovoljno je istaknuti na koji način on tu poruku i istinu kršćanstva prenosi svojim vjernicima i čitateljima. Isusovo uskrsnuće ističe kao radosni događaj. „I doistine, stvar golema jest uskrsnutje Gospodinovo da ne ima jezika, koji može izreći neizmerno veselje, koje nosi ovi dan sveti od uskrsnutja srcu našem studenom...“¹ Po čemu je to radosni događaj? Odmah odgovara nabrajajući koji su plodovi Uskrsa: naše spasenje i otkupljenje, trijumf života, ozdravljenje srca, nada (ufanje) u život vječni i dr. Na taj dan Isus je „razrušio pakao na sramotu od smrti i od Lucifera“ (Margitić, 1708: 190). Isusovo uskrsnuće uspoređuje s drugim veselim događajima iz Starog i Novog zavjeta kao što su stvaranje svijeta, Noina korablja, izlazak iz Egipta, Isusovo utjelovljenje, rođenje i dr., ali se nijedan taj radosni događaj ne može usporediti s uskrsnućem kao što se s Isusom ne mogu usporediti starozavjetni likovi Jone, Josipa Egipatskog i sl. „Ali ne bi nijedan dan ovako srićan, ovako veseo, kano ovi današnji, u koji Isukrst izajde iz groba i uskrsnu na novi život od neumrlosti da veće ne može umrti, ni muke trpiti, a pridobio

1 Margitić, Stipan (1708) *Fala od sveti alliti govorenjia od svetkovina zabiliženi priko godšta takoier govorenjia svarhu evanđelia usve nedilje prikogodišta istomačeno iz razliki knjiga latinski i složeno u jezik Illirički*, po bogoljubnomu bogoslovcu o. p. fra Stipanu Iaičaninu Markovcu aliti Margitiću izkraljestva bosanskoga | - U Mleci, AÖI [1708.] | po Nikoli Pecanu pod biligom odliliana , u dalnjem tekstu: Margitić, 1708: 190.

neprijatelje. I ovo promišljajući kralj i pr[or]ok reče: ‘Ovo je dan što ga učini Jahve: kličimo i radujmo se u njemu!’ ili ‘Ovo je dan što ga učini Gospod, radujmo se i veselimo se u njemu!’² ili ‘*Ovo je dan koga je učinio Gospodin, veselimo se i radujmo se u njemu*’ (Margitić, 1708: 190).

Paralelizam koji Margitić povlači između uskrsnuća i izlaska iz Egipta jest u tome što je utapanje faraona i njegove vojske u Crvenom moru (More crljeno) slično utapanju kralja paklenog Lucifera u Kristovoj krvi. I kao što se u *Knjizi izlaska* (Margitić kaže: *Knjiga od izoda*) kaže: ‘Zapjevajte Jahvi, jer se slavom proslavio!’ ili ‘Pjevajte Gospodinu jer je silan’³ ili ‘*Pivajmo Gospodinu, doistine veoma se proslavio!*’ (Margitić, 1708: 190) tako se nakon Isusova uskrsnuća kaže: ‘*Pivajmo Gospodinu, aleluja! Aleluja!*’ (Margitić, 1708: 190). Isus je kao ptica feniks ili kao ‘kapetan i vojvoda veliki’ (Margitić, 1708: 191) koji zbog svoga uskrsnuća čitavom puku kršćanskom daje mir u duši i veselje.

No, Margitić ne ostaje na opisu Isusova uskrsnuća nego ga primjenjuje na čovjeka. ‘I ako mislimo š njime uskrsnuti, valja da znamo što je pravo uskrsnutje’ (Margitić, 1708: 191). S obzirom na to pojašnjava, pozivajući se na Sveto pismo, tri vrste uskrsnuća.

Prvo je samo prividno i lažno kao u slučaju kada je vračarica htjela uskrisiti proroka Samuela. Margitić je vrlo kritički raspoložen kada kaže: ‘Bojim se mnogi nasliduju uskrsnutje Šamuela proroka’ (Margitić, 1708: 191), što znači da takvi samo formalno drže propise i vjerske običaje, a zapravo se u srcu nisu odrekli grijeha.

Drugo je uskrsnuće kao ono Lazarevo u evanđelju gdje je Isus Lazara uskrisio, ali je on kasnije ipak umro. To su oni, kaže Margitić, koji su ostavili grijeh, ali ne i njegove uzroke i opet se zapravo vraćaju grijehu, tj. umiru kao i Lazar. Takve kršćane Margitić uspoređuje s životinjama u Nojevoj korablji. Po svojoj naravi lav, lisica, vuk rado bi navalili na druge životinje ali, duhovito navodi Margitić, ne mogu jer su u korablji, tj. ‘Praštam vam, ne razdirem vas, zašto smo u korablji... Zafalite Bogu, zašto smo u korablji, a prid Nojem, a doistine ne biste mi utekle... Živu bi te proždri, ali ti praštam, zašto smo u korablji’ (Margitić, 1708: 191). Izlaskom iz korablje životinje ponovo primaju svoju staru životinjsku narav. Na sličan se način ponašaju i ljudi: uzdržavaju se neko vrijeme, tj. dok su ‘prisiljeni’ ili dok su u korablji, a to znači dok

2 Ps 118 (117), 24, *Biblija, Stari i Novi zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1983 (dalje: *Biblija, KS*); Ps 118 (117), 24 *Biblija, Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta* (preveo Ivan Ev. Šarić), Hrvatsko biblijsko društvo, Vrhbosanska nadbiskupija, Verbum, Zagreb – Sarajevo - Split, 2010. (dalje: *Biblija, Šarić*).

3 *Biblija, KS; Biblija, Šarić*.

traje korizma. Nakon toga pokazuju pravu prirodu kao i životinje izvan korablje. Korablja je simbol korizme ili barem velikog tjedna, Noa je simbol propovjednika i ispovjednika, a lav je simbol oholog čovjeka koji se susteže od osвете ali samo privremeno, lisica je simbol bludnika, vuk pijanice, jastreb kamatar (Margitić, 1708: 192).

Treće uskršnuće je pravo i istinito i kojemu se vjernik ne vraća smrtnomu grijehu i zbog toga ima razloga biti radostan na dan Uskrsa. To su oni koji imaju oganj Duha Svetoga koji gori i daje plamen, kako uspoređuje Margitić, dok oganj koji daje dim i ne gori predstavlja one koji žive bez žara Božje ljubavi. Takvi su kao bolesnici kojima treba lijek. Grešnik je duhovni bolesnik i kao što za ozdravljenje tijela treba liječnik i lijek, tako je lijek i liječnik potreban i za ozdravljenje duše i duha, a taj je lijek ispovijed, a liječnik ispovjednik ili u krajnjoj crti sam Isus, tj. njegov nauk i govorenje koje potiče na poniznost, čistoću, krepost, dobra djela. Uvjet za postizanje tih svojstava je ponizna molitva.

II.

Kao što u prirodnom svijetu postoje uvjeti za ostvarenje nečega, slično tome postoje uvjeti u duhovnom svijetu. Oni su u tome da se nešto ukloni ili da se nešto prihvati. Na primjeru iz svakodnevnog života, naime na primjeru pčele, Margitić pokušava vjernicima dočarati što je to što treba izbjegavati, a za čim težiti. U tom smislu uspoređuje Isusa s pčelom pa ga i naziva „pčela nebeska“ ili „pčela divičanska“ (Margitić, 1708: 193). Kao što za pčele postoje uvjeti što im treba dati, a što od njih ukloniti, slično tako je i za duhovni život. „Tko misli pčele držati kod sebe ima nike stvari staviti, nike ukloniti“ (Margitić, 1708: 193). Pčela bježi „od mista smrdeća“, od dima, od vjetra, škodi joj prevelika zima i prevelika vrućina, ne podnosi neke vrste bilja i sl., tako i kršćanin bježi od „zle i pogane družine“, oholosti, lijenosti, zlih misli, zla jezika i sl. (Margitić, 1708: 193). Dim koji razgoni pčele je „ljubav svitovnja“ ili svijet koji odvaja čovjeka od Isusa. Bilje koje može nudi pčelama Margitić uspoređuje s ljudskim slabostima: što je čemerika za pčele to je ljudima zao jezik, duhan su „priljubodivci i kurve“, jasen su „žene brezobrazne“ i sl. (Margitić, 1708: 193). Sve se to događa u našem srcu.

Kada govori o smislu ovoga svijeta i života ističe prolaznost života uspoređujući ga s prolaznošću trave, cvijeta, oblaka, rose, putnika i gosta. Suprotstavlja svijet i njegovu logiku pravom životu navodeći: „Ovi je svijet kano oni lupež, koji primaše gosta dobrovolno, kakono ljubav čineći, pak bi ih pobio. Tako ovi svijet... prikučuje bogastva, gospostva, pijanstva, kurvarstva, poželen'ja, pak ubija dušu, a mnogima i tijelo“ (Margitić, 1708: 194). Margitić

navodi povijesne primjere ljudi i vladara koji su živjeli bogato i raskošno, a završili su bijedno. Argumente za svoje stavove nalazi u tvrdnji da zapravo ništa na svijetu ne pripada nama, nego se samo tim stvarima služimo dok smo živi.

Da je svijet suprotnost duhu potvrđuje Margitić navodeći primjere kako su se mnogi, gotovo svi, iznevjerili i otpali, odnosno odmetnuli se od dobra na zlo i iznevjerili temelje kršćanske vjere ili kako on kaže navodeći psalam: „Svi su se nagnuli i nekorisni učinili“ (Margitić, 1708: 194)⁴ Ili: „... mnogi su se nagnuli na stvari svitovnje“ (Margitić, 1708: 194). Vrlo je kritičan prema svim slojevima uključujući i sam kler. Crkveni ljudi brinu se više oko skupljanja desetina, nego što se brinu o duhovnim stvarima. Redovnici nisu savjesni jer ne stoje uz kršćanski nauk kao što je to bilo nekada. Isti se izričaj provlači kroz sva vremena, naime uvijek se čini da su stvari prije bile bolje, nego u sadašnjosti. Svjetovne staleže kritizira zbog nepoštivanja drugih i pohlepe. Tako kraljevi i gospoda ne poštuju pape, biskupe, redovnike. Nastoje oteti crkvena imanja. U svojoj pohlepi ponašaju se prema svojim podložnicima kao da će živjeti vječno. Žaleći za prošlim vremenima, kada su žene bile ponizne i bogoljubne, izriče kako su postale ohole te, kako udate tako i neudate, priklonile su se ovome svijetu jer svojim odijevanjem i kićenjem pridaju preveliku važnost tijelu. „Što godi mogu steći da mogu, sve bi u aljine i u gizdanje poarčile“ (Margitić, 1708: 194). Posebno je kritičan, čak prekritičan prema modi i odijevanju žena koje tumači posvemašnjim prihvatanjem svjetovnih oblika ponašanja. „A sada se bojim da nije na svakoj čudo [puno, mnogo] vragova i na dušu, i na čelu, i na prsi, i na ruku...“ (Margitić, 1708: 195). Čak su se i siromašni i seljani odali nepravdi, pijanstvu, kamatarenju, preljubu (priljubodivstvu), osveti i ostalim opačinama. Zaključak Margitićev je da „puk krstjanski veoma se nagnuo“ (Margitić, 1708: 195).

Ono po čemu čovjek ponajviše sliči Bogu jest zalaganje za mir koji je plod ljubavi. „Zašto po mjeru prilikujemo se Isukrstu i činimo se sinovi Božiji“ (Margitić, 1708: 195). Otkad postoji čovjek postoji rat i nemir prije svega zato, što se čovjek odmetnuo od Boga i bio je izgnan iz raja zemaljskoga. Sva nastojanja da se uspostavi mir između Boga i čovjeka bili su neuspješni sve dok Isus nije donio to pomirenje. „Ne mogoše pomiriti ni oni koji biše prijatelji Božiji, ni patrijarke, ni proroci, dočim ne odluči Isukrst, to jest, treći kip od Trojstva. I na rođen'ju njegovu doniše mjer s nebesa. I onda se ču glas prvi na zemlji od anđela: *I na zemlji mir ljudem dobre volje*, to jest, Bog se s čovikom pomiri“ (Margitić, 1708: 195).⁵

4 Usp. Ps 78 (77), 57).

5 U tekstu stoji bohi i odrtbisva, tj. Božiji i Trojstva.

Mir se, dakle, razumije prije svega kao prijateljstvo s Bogom. I to je najvažnija stvar na svijetu. Zato je, savjetuje Margitić, bolje izgubiti blago nego mir. I čovjekova je fizionomija takva da je on stvoren za mir. Za razliku od životinja koje su tako građene da imaju rogove, pandže, zube i sl. „da mogu sebe braniti i drugog uvrđiti“, čovjek je drukčije građen, tj. Bog „čovika stvori gola da u mjeru živi“ (Margitić, 1708: 198).

No uz sve to pravi mir čovjeku može donijeti samo Isus Krist. Margitić dosta često navodi primjere iz Svetog pisma Staroga i Novoga zavjeta, ali se također poziva na crkvene oce, filozofe i teologe kao što su Tertulijan, Bazilije, Ivan Zlatousti, Augustin, Toma Akvinski i dr. Mir je, dakle, duhovna kategorija, a ne stvar ovoga svijeta. „I kada budemo u mjeru z Bogom svemogućim i u duši našoj, nikakovi stvari od ovoga svijeta ne bojmo se, ni protivštine, ni napasti“ (Margitić, 1708: 197).

III.

Mir može donijeti samo Bog odnosno njegov sin Isus Krist. Zato Margitić, kada govori o Isusu kao dobrom pastiru pojašnjava značenje toga pojma kao i značenje pojmova ovca i stado što je oznaka Isusovih sljedbenika u dobrom smislu riječi. „*On je Gospodin Bog naš, a mi puk njegov i ovce stada njegova*“ (Margitić, 1708: 201). Ističući upravo taj naziv Margitić upozorava, ali i objašnjava, zašto Isus sebe nije nazvao: „ja sam stvoritelj neba i zemlje; ja sam sudac živi i mrtvi; ja sam kralj od kraljeva i Gospodin od sve gospode; ja sam vladalac i providitelj od bogati i siromaha“ (Margitić, 1708: 200). Naziva se imenima koji iskazuju ljubav, brigu za drugoga, dobrotu i sl. On za sebe kaže: „ja sam svitlost svijeta, kruh živi, loza prava, put, pravda i život,...“ (Margitić, 1708: 200-201). On „sebe zove i dobrim pastinom“ (Margitić, 1708: 201). Ali Isus je i više od dobrog pastira jer: „*Ja dušu svoju postavljam za ovce moje*“ (Margitić, 1708: 201). Margitić navodi riječi svetog Ivana Zlatoustog: „Ter koji pastir rani ovce svoje krvju svojom?“ (Margitić, 1708: 201), kao i običaje pastira u našim krajevima želeći istaknuti povezanost pastira i njegova stada. Tako kaže da pastiri „učine kano u Bačkoj od ovči koža učine aljinu i vunu nadvor okrenu i pri[d] njima hode po polju da ih ovce većma nasliduju“ (Margitić, 1708: 201).

Kao što pastiri na svoje ovce stavljaju biljege po kojima se zna kome pripadaju, tako i Isus svoje stado obilježava da se znan da ono pripada njemu. Znak ili biljeg koji je karakterističan za Isusovo stado jest ljubav. „U ovomu će svi poznati da ste moji učenici i moje stado ako ljubav među vam budete imati“ (Margitić, 1708: 202).

Zašto Isus izabire baš ovce kao simbol njegovih sljedbenika? Zato što: „Osobita su od ovce zlamenja, zašto Isukrst onih koji su njegovi ne prilikuje lavu ni vuku ni volu ni risu, nego ovci“ (Margitić, 1708: 202) jer je ovca poslušna svom pastiru. Sljedbenik evanđelja također treba biti poslušan. „Osobita je kripot u krstjaninu posluh... Zapovidi se Isukrstove ne mogu obslužiti brez poslu[h]a i ljubavi“ (Margitić, 1708: 202). Ovca je također mirna i od drugih se životinja razlikuje po tome što „ne ... uvriđuje ni svoga plemena, ni priti rozima kano volovi, ni razdira zubi kano vuci, ni bije nogam kano konji, ni straši glasom kano lavi, ni dere noktom kano mačka, ni ima otrova kano zmija“ (Margitić, 1708: 202). Čak i kada je vode na klanje ne ponaša se kao druge životinje opirući se nego ne daje nikakva glasa. A upravo tako ponizni bi trebali biti kršćani, zaključuje Margitić.

Postoje i druge slike kojima se Isus služio da bi plastičnije iskazao svoju poruku. Tako on: „Prilikuje sebe kokoši koja skupla piliće pod krila svoja. Zašto nema živine koja ukazuje toliku ljubav na sinove svoje koliko kokoš“ (Margitić, 1708: 201). Navodi poznati evanđeoski prijekor Jeruzalemu čiju je djecu htio skupiti kao što kvočka skuplja svoje piliće.⁶ Navodeći još priličan broj biblijskih metafora Margitić zapravo drži puku katehezu poučavajući ga kako bi trebao nasljedovati Isusa Krista.

Ali, kao što je znano, Isusa je zadesila velika nepravda. „Ovce prodaju pastira, naši grisi Isukrsta, za malu cijenu kano Juda“ (Margitić, 1708: 202).⁷ Nepravde i nevolje u ovome svijetu podnose mnogi. Ali te nevolje su, kaže Margitić, kao da „vadimo zlato vičnje od spasenja našega samo vrgavši se u ruke Boga svemogućega“ (Margitić, 1708: 203). Traži se, dakle, biti strpljiv. Margitić kaže: „Ja govorim da smo na putu od spasenja, kada smo u nevolja“ (Margitić, 1708: 204). Prema tome, pravednicima je velika šansa i blaženstvo ako na ovome svijetu trpe zbog nepravednih progona. Takvo nešto nije ljudski prihvatljivo, ali, naglašava Margitić, da su putevi Božji drugačiji od putova svjetovnih. „Bog koje ljubi, one kara i kuša nevoljam“ (Margitić, 1708: 204).

IV.

Jedna od najvećih nevolja i nepravdi koje ljudi trpe je progon pravednih od nevjernika i heretika. Margitić navodi samo nekoliko od mnoštva primjera iz stare Grčke, Rima, srednjovjekovne povijesti, a najbliži su mu progoni iz njegova doba ili neposredno prije toga u Bosni, u kojoj Margitić živi i djeluje,

⁶ Usp. Mt 23,37.

⁷ Usp. Mt 27, 3-10; Mk 14, 10-11; Lk 22, 47-53; Iv 18, 1-12; Dj 1, 17.

i koje prilike najbolje poznaje. „Samo spomenite se u vrime naše, ovoga rata i nemijera da se bijaše u Sarajevu rika zajazila od mrtac[a] što dovodao Turci i sicijao. Od kuge i od glada po svoj Bosni po putu mrci ležao. Koga bi posikli ali obisili nedadijao mu umrt, nego bi ga izili. Za dvanajest iljada bosanski jaspri bijaše vrića žita. Rob aliti robinja za groš možaše se uzet. Ostavljam iljadu nevolja, a sada krstjani jauču ako su malo uvriđeni, za malo progonstvo od nevirnika“ (Margitić, 1708: 204).

Progoni kršćana, posebno katolika, bili su brojni kroz povijest od rimskih vremena do Margitićeva doba, a do našega današnjega. „Ne bijaše kraljestva ni zemlje ni školja u moru ni nugla od svijeta gdi se krv krstjanska ne prolivaše“ (Margitić, 1708: 205). I u Bosni su progoni katolika bili česti. Margitić opisuje stanje progona katolika u Bosni u njegovo doba.⁸ Vrijedno je poslušati što o tome kaže Margitić: „Ovo je novo iznašastje od mučenika da naši Grci šižmatici u Bosni kad su god mogli jači biti nastojali su krstjane izkorinit i sad nastoje. I ovo je velika opačina,... Kano luterani za Lutorom, kalvini za Kalvinom, Grci aliti naši vlasi za Miojлом patriarkom carigradskim koji se prvi od crkve odvriže i ostaviše općinu crkve i toliki naučitelja i bogoslovaca i progoniti pravedne scineći da čine Bogu posvetilište. ... Ovo je što je rekao Gospodin apoštolom, i govori crkvi svetoj i svim nami virnim, zašto je vazda gore progonstvo bilo viri našoj od eretika i šižmatika, nego od neznabožaca. Mi u Kraljestvu bosanskomu nismo nikada bili od Turaka toliko prognani, nenavideni koliko od šižmatika niti smo ni za jednu stvar toliko blago Turkom dali, koliko smo dali š njima se o viru prijući niti samo ni za jednu parbu u Carigrad prid cara išli kako smo š njima se za viru prijući. I da bude Grkom šižmatikom oblast davno, bi smakli katolike u Kraljestvu bosanskomu. Što nisu mogli po sebi, ono su činili s Turci i s jaspram. Tolika je opačina i nenavidost na katolike. I ovo oni scine da dobro čine i Bogu posvetilište... Gori su nam od Turaka. Nigda nam nije Turčin digao nikakova sakramenta ni zabranio krstiti ni izpovidati ni mise govoriti ni silom otio u svoju viru utirati, a ovo je sve stvari vlaški pačara od cara oprave i pismo donio i ovo je iznova opačina, i ovo je našastje od mučenika za katolike, iznašastje od djavla... Oni su pod imenom krstjanskim toliki neprijatelji od pravde.“ Da bi potvrdio svoje tvrdnje Margitić navodi sv. Ambrozija koji kaže: „Po riči od zakona, zakonu su protiva

8 Usp. Jelenić, Julijan (1912), *Izvori za kulturnu povjest bosanskih franjevacu*, Zemaljska štamparija, Sarajevo; Draganović, Krunoslav Stjepan (1991), *Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje hrvatskog govornog područja u vrijeme vladavine Turaka*, Crkva na kamenu, Mostar; Džaja, Srećko Mato (1992), *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Predemancipacijski period 1463 – 1804*, Svjetlost, Sarajevo; Škegro, Ante (1996), *Uskoplje I., Uskoplje na Vrbasu od prapovijesti do kraja austro-ugarske uprave*, Hrvatska uzdanica, Uskoplje.

i oće da drže viru brez vire“. I nastavlja: „U govorenju ukazuju se prijatelji, a glavni su neprijatelji. Govore da su družina, a boj s nami biju. Ukazuju glas od zaručnice, a kurve su očite. Ovce se ukazuju, a unutra su vuci razdrti u odići ovčijoj. Sva su dila njiova lupeži i razbojnici, privara i vragolija... Neznabožac nagoni i usiljuje odreći se Isukrsta i vire katoličanske, a ovi uče. Oni očito, a ovi izpodmuče. Protiva nevnikom oće se ustrpljen’je, protiva šizmatikom oće se bdenje i mudrost“ (Margitić, 1708: 215).

Situacija u Bosni je takva da: „Ima niko sto i godina kako nas hoće podložiti da ostavimo rimski zakon i katoličanski i da se od crkve rimske odmetnemo“ (Margitić, 1708: 215). Zašto to čine? Prema mišljenju Margitića iz neznanja jer: „Zašto Boga ne znaju ni pravde Božije“ (Margitić, 1708: 216) ili zato što: „Naši šizmatici da znaju pravo živiti i činiti za volju Božiju i da znaju koja su potribi za spasenje niti bi nas progonili ni odmetali se od općine od sveti... Tako grišnici i eretici da bi znali da svakim grihom smrtni propinaju iznova Isukrsta i da čine idolatriju da ostavljaju s[t]voritelja, a idu za stvorenjem, doistine ne bi činili. Dakle, bi se imali probudit i promisliti da pozna što mu je Bog učinio“ (Margitić, 1708: 217). Šizmatici su zavidni katolicima jer oni „imaju veću viru, većma su temeliti u zakonu Isukrstovu“. Za razliku od njih „Opaki [su] seljani eretici i šizmatici u planini odranjeni“ (Margitić, 1708: 218). Navodeći mišljenja sv. Ambrozija, sv. Augustina i drugih teologa i filozofa Margitić samo potvrđuje svoje stavove kada kaže da su šizmatici gori od nevjernika.

Odmah nakon pada Bosne pod osmanlijsku vlast (1463.) bosanski katolici su odvođeni u ropstvo i islamizirani. Te je godine oko 100.000 katolika odvedeno u ropstvo, a oko 30.000 dječaka u janjičare.⁹ Nekoliko sela bosanskih katolika postojalo je 1582. u okolici Carigrada i Drinopolja. Ti su žitelji prešli na pravoslavlje jer je bio manjak katoličkih svećenika.¹⁰ No, okrutnije postupanje s bosanskim katolicima bilo je od strane Grčke crkve, a nakon 1557. od srpske crkve. Najintenzivniji progoni katolika bili su u razdoblju od 1488. do 1779. godine.¹¹ Za vrijeme Kandijskog rata (1645.-1669.) između Turaka i Mlečana bosanski su katolici bili proganjani od srpske crkve. Ali i od Osmanlija jer su tada u unutrašnjost Bosne upadali uskoci pa su se Osmanlije osvećivali bosanskim katolicima. Oni su morali bježati pa su naseljavali Dalmatinsku zagoru. Tako je 1659. godine iz Duvna, Livna, Glamoča, Donjeg Vakufa i Doljana odvedeno oko 8.000 ljudi. Za vrijeme Bečkog (1683.-1699.) i Morejskog rata (1684.-1699.) Osmanlije su bili u ratnoj defenzivi što je posljedicu imalo osvećivanje

9 Usp. Draganović, 1991: 74; Džaja, 1992: 44; Škegro, 1996: 117.

10 Usp. Draganović, 1991: 74-75; Škegro, 1996: 117.

11 Usp. Draganović, 1991: 63-80; Džaja, 1992: 172-174; Škegro, 1996: 117.

bosanskim katolicima.¹² Kada se Princ Eugen povlačio iz Sarajeva u Hrvatsku s njim je pošlo iz Bosne preko Save oko 100.000 katolika. U Bosni je ostalo najviše 50.000 katolika.¹³

V.

Bez obzira na sve nevolje i progonstva Margitić u skladu s kršćanskim vjerovanjem ohrabruje progonjeni puk savjetujući da bude strpljiv. „A sada nam u Bosni nije dosta da se pazimo, ali se hoće golemo ustrpljen’je“ (Margitić, 1708: 215). Iako su progonstva velika ona su korisna za spasenje. Ona se moraju, u skladu s Isusovom preporukom, podnositi jer se ne treba bojati onih koji ubijaju tijelo, a dušu ne mogu ubiti.¹⁴ U tom smislu Margitić tumači blaženstva i navodi crkvenog oca Tertulijana koji je rekao: „Krv od mučenika, sime je krstjansko“ (Margitić, 1708: 216).

Margitić svojim vjernicima nudi pravi nauk koji ih poučava strpljenju, mudrosti, molitvi, tj. „Daje nam Bog naš nevolje na svijetu da nam vičnje muke odpusti. Ja govorim da smo na putu od spasenja, kada smo u nevolja“ (Margitić, 1708: 204). Također, ukazuje na rasprave iz trinitarne teologije i tumači teološke razlike između nauka katoličke i pravoslavne Crkve, tj. da Duh Sveti izlazi od Oca i Sina, a ne kako „drže Grci, naši vlasli i šizmatici... da samo od Oca izlazi, a ne od Sina“ (Margitić, 1708: 207). U tome pravoslavnom krivom nauku Margitić vidi simboliku zauzeća Konstantinopola od strane Turaka. Naime, grad su Turci zauzeli upravo na svetkovinu Duha Svetoga. U vezi s trinitarnom teologijom Margitić objašnjava znak križanja kod pravoslavaca i katolika kao i smisao molitve, posebno molitve *Očenaš* (usp. Margitić, 1708: 208-210).

Iznoseći pred svoje vjernike mnoge teme Margitić ih obrazlaže pozivajući se na Sveto pismo starog i novoga zavjeta, na crkveno učiteljstvo i na teologe i filozofe kroz povijest. On dobro poznaje problematiku o kojoj govori. Tumačenja nastoji približiti puku na njemu primjeren i razumljiv način pri čemu se ne zanemaruju i prilično složena teološka pitanja. Iz Margitićeve se djela mogu otkriti i vjerske, društvene i političke prilike u tadašnjoj Bosni.

12 Usp. Škegro, 1996: 120.

13 Usp. Škegro, 1996: 121.

14 Usp. Mt 10, 28

Literatura

- Biblija, Stari i Novi zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1983.
- Biblija, Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta* (preveo Ivan Ev. Šarić), Hrvatsko biblijsko društvo - Vrhbosanska nadbiskupija - Verbum, Zagreb – Sarajevo - Split, 2010.
- Draganović, Krunoslav Stjepan (1991), *Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje hrvatskog govornog područja u vrijeme vladavine Turaka*, Crkva na kamenu, Mostar
- Džaja, Srećko Mato (1992), *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Pre-demancipacijski period 1463 – 1804*, Svjetlost, Sarajevo
- Jelenić, Julijan (1912), *Izvori za kulturnu povjest bosanskih franjevaca*, knj. I., Zemaljska štamparija, Sarajevo
- Margitić, Stipan (1708), *Fala od sveti alliti govorenjia od svetkovina zabiliženi priko godšta takoier govorenjia svarhu evanđelia usve nedilje priko godišta*, Po Nikoli Pecanu pod biligom odliliana, Mleci
- Škegro, Ante (1996), *Uskoplje I., Uskoplje na Vrbasu od prapovijesti do kraja austro-ugarske uprave*, Hrvatska uzdanica, Uskoplje

USKRŠNJE PROPOVIJEDI STIPANA MARGITIĆA

Sažetak

U uskršnjim propovijedima u djelu *Fala od svetih* iz 1701. franjevac Stipan Margitić iznosi i obrađuje teme za to doba liturgijske godine kao što su teološke teme uskrsnuća, Duha Svetoga, Trojstva, Uzašašća, Isusa kao dobrog pastira i sl. U okviru toga dotiče se ne samo teoloških nego i moralnih, filozofskih, socijalnih i političkih pitanja karakterističnih za njegovo doba. Ali su ta pitanja ujedno i općeljudska pitanja. Govori o odnosu svijeta i duhovnosti, duše i tijela, poziva se na neke filozofe i njihova učenja. Govori o Bogu i njegovu odnosu prema čovjeku te o tome kako bi se i čovjek trebao odnositi prema Bogu, o molitvi i sl. kritički govori o vjeri, kršćanstvu, kleru, ženama, moralu, siromaštvu, miru, pravednosti i dr. Ističe opće pitanje nepravde i progonstva i u tom kontekstu govori o društvenim, vjerskim i političkim prilikama u Bosni te o odnosu pravoslavnih prema katolicima.

Ključne riječi: uskrsnuće, Isus, kršćani, katolici, pravednost, mir, dobri pastir, Duh sveti, molitva, progonstva, Bosna.

EASTER SERMONS OF STIPAN MARGITIĆ

Summary

The Franciscan priest Stipan Margitić in the Easter sermons in his work *Fale od svetih* (Praises/Compliments of the Saints) from 1701 presents and elaborates the themes typical for that period of liturgical year as theological problems of resurrection, Holy Spirit, Trinity, Ascension, Jesus as the good shepherd and the like. In relation to these he concerns not only theological questions but also moral, philosophical, social and political questions typical for his time. These questions are at the same time universal questions. He deals with the relationship of the world and spirituality, mind and body referring to the philosophers and their teachings. He discusses about God and his relationship towards man and vice versa, about prayer, justice and like. He also speaks about faith, Christianity, clergymen, women, moral, poverty, peace and like. He emphasises the problem of injustice and persecutions in general and specifically social, political and religious circumstances in Bosnia and about relationship between Catholics and Orthodox believers.

Key words: resurrection, Jesus, Christians, Catholics, justice, peace, good shepherd, Holy Spirit, prayer, persecutions, Bosnia

СП

ѠГОПОРМНСНН.

Гѣне слопо. Ѡ. ононе мнсннкѸ гопорити,
агѣне слопо ѣ. ононе ѣнакѸ, наѸви
ннастони мнсѸ Ѡгопарат ѣнаое
Ѡнѣоско.

Ѡ. ННтроншо.
ѣ. Н дѣ ѣѸм кон летнѣнсат вѸпентѸ-
тем меам.

Ѡ. НѸ

Илустрација из Margitićeve *Izповiedi krstijanske* (izdanje iz 1701.)

Branka Tafra

**RAZNOLIKOŠĆU DO JEDNOSTI:
FRANJEVAČKI PUT
KNJIŽEVNOJEZIČNE UJEDNAKE**

Izvorni znanstveni rad
UDK 811.163.43 (091)

Uvod

Uloga bosanskih franjevaca i franjevačke književnosti u povijesti hrvatske kulture dosta je istraživana, a istraživan je i jezik te književnosti. Kratku sintezu s bitnim podacima o jeziku bosanskih franjevaca u osmansko doba dao je Pranjković (2005) na osnovi proučavanja jezika pojedinih franjevaca (Pranjković, 2000). Od jezikoslovaca koji su pisali o franjevačkom udjelu u razvoju hrvatskoga književnoga jezika treba svakako spomenuti Hertu Kunu čiji su radovi o značenju franjevačke koine u standardizaciji hrvatskoga jezika bili poslije poticaj mnogima da otvore prašnjave, stoljećima neotvarane korice franjevačkih knjiga. O ulozi franjevaca u standardizaciji hrvatskoga jezika pisao je dosta i Brozović. On je ([1972] 2006) izdvojio tri pristupa u istraživanju franjevačke književnosti: najčešći je bio sa stajališta povijesne dijalektologije, zatim rjeđi sa stajališta povijesne stilistike,¹ a treći je pristup sociolingvistički, koji su Kuna i Brozović uveli u istraživanja franjevačke baštine.

U ovom je radu pristup sociolingvistički jer se bavi ulogom franjevačke koine u standardizaciji hrvatskoga jezika, ali se ponešto razlikuje od dosadašnjih radova na tu temu. U radu se neće filološkim metodama opisivati ni jezik pojedinoga franjevca,² ali ni franjevačka koine, nego će se pokušati pridonijeti izgradnji teorijsko-metodološkoga okvira za povijesna književnojezična istraživanja, a izabrani će primjeri iz franjevačkih pisaca služiti samo kao ilustracija za dokazivanje postavljenih teza. Polazimo od dviju teza. Budući da je u povijesti bilo više književnih stilizacija na različitim dijalektnim osnovama, pretpostavka je da se u jeziku svakoga pisca u prošlosti odražava i njegov mjesni

1 Uzoran je primjer takvih istraživanja na tekstovima bosanskih franjevaca rasprava *Virtualnost dijakronijskih stilema* Krunoslava Pranjčića (1998).

2 Dosad je objavljeno dosta monografija o jeziku i pojedinih franjevaca i općenito o jeziku franjevaca, ali i zbornika posvećenih njima. Među ostalim, opsežnu literaturu ima *Hrvatski franjevački biografski leksikon* Leksikografskoga zavoda (Zagreb 2010) te Pranjković (2005). Za Margitićev jezik usp. Slavko Vukomanović, *Jezik Stipana Markovca Margitića*, Filološki fakultet, Beograd 1971.

govor, a kako su pisci iz različitih krajeva, njihovi su idiomi, htjeli oni ili ne htjeli, utkani više ili manje u njihov književni jezik pa je to i razlog postojanja jezičnih razlika među njima. S druge strane, s obzirom na to da su stariji pisci svjesni tih razlika, oni su ih nastojali i prevladati kako bi imali što veći krug čitatelja ili, u slučaju vjerskih knjiga, i što veći broj slušatelja na misama koji će razumjeti njihove tekstove. Te dvije teze stoje na suprotnim polovima i ako su utemeljene, slijedi zaključak da je stoljećima vladala svojevrsna *napetost* između postojećih književnojezičnih razlika i težnji za zajedničkim književnim jezikom. Naime, zbog nepostojanja jedinstvenoga književnoga jezika pisci su se oslanjali na vlastiti idiom na kojem su se najlakše izražavali, ali su istodobno bili svjesni da je potreban jedan književni jezik te je svatko od njih svojim jezikom to i dokazivao. Da bi se ta napetost neutralizirala, mora se odgovoriti na pitanje: Ima li uopće nekakva reda i smisla u tom njihovu raznodijelektnom i raznovremenskom jezičnom miješanju? Moralo bi biti jer se u stoljećima književnojezične raznolikosti izgradio jedan hrvatski književni jezik. Zadaća je ovoga rada istraživanje postaviti u tom smjeru.

Prvo ćemo riječ-dvije o samoj povijesti, a potom pokušati vidjeti u čem se sastoji raznolikost, a u čem jednost, oboje oprimjereno franjevačkim književnim jezikom iz vremena standardizacije hrvatskoga jezika. Pritom ćemo se dotaknuti i nekih općejezikoslovnih tema kao što je pitanje sinonimije, varijantnosti, posuđivanja i jezičnoga normiranja. Franjevci su, osobito bosanski, uvelike pridonijeli ujednačivanju upotrebne norme prije same kodifikacije pa njihov jezik krije normne stalnice koje su utkane u današnji standardni jezik. U toj će se raščlambi naći i jezik fra Stipana Margitića. Postavili smo tezu da se u raznolikosti krije jednost, što poništava tezu o hrvatskim pokrajinskim književnostima, a osnažuje tezu o integrativnoj ulozi bosanskih franjevaca u izgradnji hrvatskoga književnoga jezika.

Koja povijest

S obzirom na to da se u istraživanju jezika franjevačkih pisaca³ najveća pažnja posvećivala “jezičnopovijesnomu značenju franjevačkih pisanih djela, ili možda točnije, njihovu značenju sa stanovišta historijske dijalektologije” (Brozović, [1972] 2006: 83), potrebna su neka povijesna razgraničenja. U periodizaciji povijesti književnih jezika primjenjuje se podjela na vanjsku i unutrašnju povijest. Vanjska se bavi funkcioniranjem jezika u nekom društvu, a unutrašnja promjenama gramatičke strukture te promjenama u leksiku. Franjevačka književnost pruža obilje podataka za obje. Prvom se poviješću

3 Obično naslovi monografija i radova glase: *Jezik fra N. N.*

bavi sociolingvistika, a drugom povijesna dijalektologija. U ovom radu neće biti riječi o drugoj povijesti, nego ćemo pažnju usmjeriti na prvu, na vanjsku povijest, ponajprije na pristup izučavanju te povijesti, koja se također može podijeliti na vanjsku i unutrašnju. Vanjska se bavi izvanjezičnim činjenicama vezanim uz povijest književnoga jezika, izdanjima jezičnih djela, djelovanjem jezikoslovaca, odnosom vlasti prema jeziku, jezičnom politikom, službenim propisima o jeziku, izborom korpusa, odnosno upotrebom jezika, a unutrašnja prati pravopisno i jezično ujednačivanje, odnosno razvoj pravopisne i jezične norme (Tafra i Košutar, 2011b). Premda su obje isprepletene i premda se trebaju razmatrati kao cjelina, često se odvojeno istražuju radi lakšega opisa pa će tako i ovdje biti, jer će biti riječi uglavnom o toj drugoj, unutrašnjoj povijesti.

Bosna i Hercegovina bila je oduvijek na vjetrometini povijesnih zbivanja, tlačili su ju mnogi silnici, nikad nije bila mirna zemlja unatoč frazeologiziranosti sintagme *i mirna Bosna*, pa ni sada kad bi trebala biti svoja i mirna. U toj dugoj, često i krvavoj povijesti jedina su svijetla stalnica njezini franjevci već više od sedam stoljeća. Njihova književnost obuhvaća uglavnom katehetska i propovjednička djela za obavljanje pastoralne dužnosti, a manjim dijelom i teološka djela za njihovo obrazovanje te ljetopise koji su za njihova života ostali neobjavljeni i koji su, osim hrvatskim, često bili pisani latinskim jezikom (Kuna, 1997: 169). Riječ je većinom o prijevodima ili preradama stranih predložaka, pa se zbog toga i zbog njezina nabožnoga didaktičkoga karaktera smatralo da je bosanska franjevačka književnost samo produžetak srednjovjekovne katoličke književnosti (Fancev, 1924). No, i kad je riječ o prijevodima, svaki autor daje tekstu nešto svoga, pogotovo u pjesmama koje su bile vrlo popularne u narodu. Djela su pisana književnim jezikom štokavske stilizacije koji je imao važnu ulogu u stvaranju hrvatskoga jezičnoga standarda. Uzevši u obzir jezik i pismo tih djela, tri su skupine pisaca. Jedni su pisali narodnim jezikom i bosančicom, npr. Divković, Matijević, Papić, Posilović, Margitić, drugi narodnim jezikom i latinicom, npr. Bandulavić, Ančić, Radnić, Lastrić, a manjina je pisala latinskim jezikom, npr. Juraj Dobretić Dragišić, što je i razumljivo s obzirom na ulogu koju su franjevci imali u narodu (Jurić-Kappel, 2013: 124). Pritom valja istaknuti da se starija bosanska franjevačka književnost ne prisvaja, ona je dio kulture Bosne i Hercegovine, ali ima svoje važno mjesto i u hrvatskoj kulturi. S obzirom na to da je riječ o ulozi franjevačke književnosti u standardizaciji hrvatskoga jezika, istraživanje se te teme odnosi na franjevačke pisce 17. i 18. stoljeća, a kad bismo uključili i vrijeme kodifikacije hrvatskoga jezika, morali bismo uzeti u obzir i djelovanje fra Grge Martića s kojim se zaokružuje dugi put razvoja hrvatskoga književnoga jezika na kojem je franjevačka sastavnica nezaobilazna. Iako hrvatski jezikoslovci nisu suglasni kad počinje standardizacija hrvatskoga jezika, iako se još mnogi

drže Brozovićeve učenja o sredini 18. stoljeća kao početku standardizacije, smatramo da se početak podudara s početkom 17. stoljeća (Tafra, 2012⁴) kad izlaze djela Matije Divkovića, oca bosanske književnosti, i Bartola Kašića, oca hrvatske gramatike.

Što se tiče povijesti normiranja hrvatskoga jezika, treba razlikovati razvoj upotrebne norme i razvoj eksplicitne norme. Književni se jezik spontano razvijao i ujednačivao, ali kad su se javili prvi rječnici i gramatike, tada je već na djelu bilo plansko normiranje jer su oni imali ulogu autoritativnih priručnika i jer su osim deskriptivne uloge imali i preskriptivnu zadaću s obzirom na to da su bili namijenjeni školskoj porabi. Poznato je da se jezik bosanske franjevačke književnosti naslanjao i na čakavsku, ali i na stariju, srednjovjekovnu bosansku književnost. U izgrađivanju hrvatskih književnih mikrojezika⁵ na osnovi različitih dijalektnih osnova, ali i na osnovi svjesnoga miješanja, svoju su ulogu odigrale urbane sredine s bogatom književnošću, franjevački književnojezični uzus, kulturni krugovi oko plemićke elite, primjerice oko Frankopana i Zrinskih, te usmena književnost. Dok norma postane obvezna u javnoj komunikaciji u jezičnoj zajednici, ona prolazi dug put izgrađivanja, a upravo su na tom putu franjevci imali veliku ulogu, i kao jezikoslovci, ali i kao književnici. Ujednačenosti njihova jezika i pravopisa, osobito slovopisa, pogodovalo je nekoliko čimbenika, a najvažniji je što Bosna srebrena ima i prostorni i vremenski kontinuitet, dakle zauzimala je stoljećima velik prostor na kojem je kao redodržava bila jedina organizirana institucija koja je imala integrirajući karakter, koji se nije izgubio ni nakon ustrojavanja novih provincija u 18. stoljeću.

Obrazujući i prosvjetljujući puk franjevcima je najčešće jedino sredstvo koje su imali u rukama bila knjiga. Knjige su bile pisane jezikom razumljivim narodu, a to je bila upravo književna stilizacija štokavštine, u što su se uvjerali mnogi, čak i neštokavci kao što je bio Bartol Kašić. Odatle već u 17. stoljeću dosta pisaca uzima *bosanski dijalekt* za uzor kakav treba biti književni jezik, a to znači književni jezik štokavske osnove.

Raznolikost

Podataka o međudijalektnom prožimanju, odnosno o raznodijalektnim i raznovremenskim obilježjima u hrvatskoj starijoj književnosti ima jako mnogo u kroatističkoj jezikoslovnoj literaturi pa se ta raznolikost ne treba posebno

4 Usp. posebno raspravu *Sedamnaesto stoljeće – predstandardizacijsko ili standardizacijsko razdoblje hrvatskoga jezika*.

5 O pojmu književnoga mikrojezika usp. Duličenko (1981).

dokazivati. Ipak, ne možemo a ne spomenuti da je davno već Jagić uočio da je to miješanje bila uobičajena pojava. U svojoj povijesti hrvatske književnosti zaključio je, među ostalim, da je zamjenica *ča* u znanosti dobila nezasluženu važnost, nezasluženu “jerbo se vara, tko misli, da su s izgovorom *ča* namah uzko spojene i sve ostale osobine”. Tako ima tekstova koji su čakavski po drugim obilježjima, iako nemaju zamjenicu *ča*, i obratno, ima ih koji uz nju imaju nečakavskih obilježja. “Svakako je zanimivo, što se u mnogih bosanskih list. pojavljuju uprav svi pojavi čakavizma, samo rieči *ča* neima, a opet kasnije u književnosti Dalmatinskoj ima mnogo primjera, da je jezik skroz novije naravi, ali s riečju *ča*” (Jagić, 1864: 346). Jagić navodi da u pisaca istodobno supostojе *ča*, *zač*, *nač* uz *ništar* ili *nišće*.

Standardolozi nikako ne bi kao Jagić smatrali da je “normalno” miješanje raznodijalektnih elemenata. Više je razloga zašto se povijesna interferencija mora tumačiti drugačije nego današnja. Dok je “normalno” da fra Stipan Margitić (1708: 129) piše ovako: “u misecu, u zvizda, u elementi koja se vide od svega svieta”⁶, ili: “ali ne velim ti ja da ideš po svietu obukav se u vriću” (1708: 140), dotle se, osim u razgovornom funkcionalnom stilu standardnoga jezika ili pak u supstandardnim idiomima, ne bi u tekstu namijenjenom javnoj komunikaciji mogli “propustiti” bez lektorske intervencije ovakvi ili slični primjeri: “Prošli misec zaboravija sam se javit. Mogu li odgovarati u siječnju?”⁷ To je i razlog zašto jezikoslovci moraju primijeniti različite metode u jezikoslovnom istraživanju suvremenih i povijesnih tekstova. Još u vrijeme ilirskoga pokreta bilo je “normalno” da se u *Danici* (1848, br. 2, str. 5) pojavi pjesma crnogorskoga vladike Petra Petrovića Njegoša, koji je bio pretplaćen na *Danicu* i *Narodne novine*, pod naslovom *Pozdrav rodu na novo lieto* u kojoj su ovi stihovi: *Lipo, lěpo, lepo, liepo, / Bilo, bělo, belo, bielo, / Listići su jednog cvieta*. Ta je svojevrsna slovopisna i jezična igra rezultat ideološkoga programa *Danice* i ilirskoga kruga, ali je činjenica da se u cijeloj povijesti nalaze usporedo slični primjeri koji pokazuju raznolikost koja se shvaća kao varijantnost istoga ili sinonimičnost u istome. Kada je riječ o istome, a kada o dvome, teško je sa sigurnošću reći. Mlađi primjeri iz 19. stoljeća uzeti iz *Danice*, a mogli su se naći i u drugim izvorima, s obzirom na leksički odnos u nizovima, mogu biti istoznačnice, na što navodi redosljed para *dugme* i *gumb*, i istovrijednice, što svakako jest hrvatsko-njemački par, ali neki primjeri mogli bi biti i standardnojezični u opreci prema nestandardnojezičnim članovima niza: *rode* (*štroci*); *kazni* (*pedepsa*, *kaštiguje*); *userdan* (*muthig*;⁸ *derznoven*,

6 Podvukla B. T.

7 Primjer iz e-komunikacije.

8 U Zagrebu je čitateljima *Danice* očito ponekad razumljiviji njemački nego hrvatski.

hrabar); *snaga* (*jakost, moć*); *dugme* (*gumb*), *gumbu* (*dugmetu*) (*Danica* 1836: 182–183).

Za povijest bi hrvatskoga jezikoslovlja bilo zanimljivo utvrditi u kojim je slučajevima pisac u raznolikosti vidio sinonimiju, odnosno jedan jezik, a u kojim je vidio dva jezika, odnosno u kojim je slučajevima posuđivao pa je samo tumačio nepoznato poznatim, a u kojim je iz književnih djela uzimao kao svoje, kao istoznačnice. Za ilustraciju evo nekoliko primjera koji se mogu smatrati istoznačnicama (jedan idiom), a možda neki i istovrijednicama (dva idioma), pogotovo što je češće jedan parnjak aloglotem (Margitić, 1708): *zlamenje aliti slovo* (130), *Inglitera⁹ aliti Anglija* (140), *sata aliti ure, dudovi aliti murve* (149), *butigu aliti duganju* (155), *ekser aliti klinac* (169), *soldati aliti vojnici* (172).

U miješanju nije bilo nekoga reda jer se u istoga autora znala naći ista riječ jednom ikavska, drugi put jekavska, jednom zapisana morfonološki, drugi put fonološki, ili padežni oblik neke riječi jednom sa starim nastavkom, a drugi put s novim. Vrlo su rijetka djela kao što je poliglotski konverzacijski priručnik, u nekom smislu rječnik (*Lugat¹⁰*), koji se čuva u Istanbulu u Aja-Sofiji i u kojem ima zapisanih hrvatskih riječi. Taj je rječnik nastao krajem 15. stoljeća, a uz slavenske ima još arapske, perzijske i grčke riječi za potrebe tadašnje mnogojezične države. Zanimljiv je zato što ima dvije verzije, jedna je ekavska, a druga jekavska, uvjetno rečeno srpska i hrvatska, koja je nastala prijepisom prvoga rukopisa (Putanec, 1990). Nije posrijedi obično jekaviziranje, nego ima i nekoliko leksičkih zamjena, npr. *dućan* u *stačon* (= *stačun*), *svetnik* u *lućerna*, koje upućuju da je riječ o dubrovačkom govoru.

Ovdje nas zanimaju raznovremenski i raznodijalektni jezični elementi u hrvatskom književnom jeziku tijekom njegove povijesti. Možemo ih nazvati unutarjezičnom raznolikošću nasuprot jezičnoj raznolikosti svijeta, pojmu u genetskoj lingvistici. Zbog toga i u naslovu ovoga rada stoji *raznolikost*. Da bi bilo jasnije o čem je riječ, neka posluži poredba s proglasom Ljudevita Gaja uoči 2. godišta *Danice* (1835) u kojem se izlaže program: “Naša slovnica i naš rječnik jest *čitava Iliria*. U tom velikom vertu (bašči) imade svagde prekrasnoga cvětja, saberimo sve što je najbolje u jedan vėnac.” Proglas nosi datum “6. prosinca (grudna) 1836.” te sa sinonimima *prosinac* i *gruden*, *vrt* i *bašča* otkriva jednako shvaćanje hrvatskoga književnoga jezika koje je toliko puta viđeno u prethodnim stoljećima. Paralele su očite. Ilirci su u programu imali jedan jezik za sve južne Slavene (makrorazina), a kodificiran je hrvatski jezik za Trojednicu (mikrorazina). Jednako su tako prije njih pisci u svoj književni jezik uzimali

9 tal. Inghilterra

10 Tako se zove u rukopisu. Taj je rukopis objavio Werner Lehfeldt: *Eine Sprachlehre von der Hohen Pforte ...*, Böhlau Verlag, Köln –Wien 1989.

jezične elemente iz cijeloga hrvatskoga jezika (makrorazina), što je neke navelo na zaključak da je riječ o tronarječnoj osnovi, a na kraju je kodificiran općenacionalni jezik na novoštokavskoj osnovi (mikrorazina), s posuđenicama iz drugih dijalekata koje su ušle u standardni jezik po istim zakonima kao i iz stranih jezika prošavši prilagodbu prema normama standardnoga jezika.

Prijeko je potrebno još nekoliko pojmova i naziva razjasniti da bi se mogao graditi teorijski model istraživanja te raznolikosti. Budući da je u hrvatskoj književnojezičnoj povijesti bilo više književnih stilizacija na nekoliko dijalektnih osnova, svaka je od njih poseban književni mikrojezik. Nema nikakva razloga da se ne govori o kajkavskom književnom jeziku i u prošlosti i u sadašnjosti, ali jednako tako i o štokavskom i drugima. Imenovanje po upitnoj zamjenici samo je pomoćno sredstvo za lakše razvrstavanje pojmova, slično *ilirskomu* kojim imenujemo određeni tip književnoga jezika i pravopisa u 19. stoljeću i kad se više ne upotrebljava naziv *ilirski*. Kao što se svi povijesni nazivi jezika (slovenski, ilirički, ilirski, bosanski, horvatski, slavonski ...) mogu svesti pod nadređeni pojam – hrvatski, tako se i svi ti književni mikrojezici mogu svesti pod hiperonim – hrvatski književni jezik.¹¹ To je pojmovno i terminološko razgraničenje potrebno da se objasni status inodijalektnih jezičnih elemenata u jeziku starijih pisaca. Oni se po istoj metodologiji trebaju smatrati posuđenicama jer su došli iz drugoga jezičnoga sustava kao što su došle posuđenice iz drugih jezika. Kajkavska riječ koja se prilagodila u štokavskom književnom jeziku, kojega razvoj pratimo, treba imati isti status kao i talijanska koja se prilagodila (*kucec* > *kukac*; *aria* > *arija*). U tom slučaju kao što je talijanizam sinonim domaćoj riječi (*napjev*), tako su i inodijalektne posuđenice sinonimi u štokavskom književnom jeziku u prošlosti, npr. *kupa*, *kupica*, *ocet*, *poculica*, *tancovanje* ili *kvasina*, *vrtao*, *lincun*, *skalin* u *Lanosovića* (Tafra, 2012: 116). Samo jedan primjer fra Ivana Ančića (Tafra i Košutar, 2011a: 258) vrlo dobro pokazuje o čem je riječ: *čardin*, *aliti giardin*, *aliti vartao illi cvitchnak*. Dvije su vrste odnosa u ta četiri primjera: jedan je odnos dvaju jezika (*đardin* : *vrtao* i *cvičnak*) i drugi je odnos dvaju idioma unutar jednoga jezika (*vrtao* : *cvičnak*). U Ančićevu književnom jeziku riječ je o trima sinonimima, s tim da se jedan javlja u dvjema fonološkim varijantama¹².

Dva su tu problema koja treba objasniti: što su sinonimi i što su varijante. Često se ta dva pojma u literaturi ne luče jasno pa se proglašavaju sinonimima primjeri tipa *sport* i *šport*,¹³ iako je posrijedi jedna riječ s dvije varijante (inačice).

11 O tome više Tafra i Košutar (2011b).

12 Grafem *ç* mogao je označivati /č/ ili /ž/, što za ovu temu i nije bitno.

13 “U hrvatskome jeziku supostoje istoznačne riječi *sport* i *šport*.” http://hr.wikisource.org/wiki/Otvoreno_pismo_IHJJ_predsjedniku_Vlade_Republike_Hrvatske_Zoranu_Milanovi%C4%87u (Pristupljeno 22. 1. 2015.)

Stoga primjeri, koji se nalaze naveliko u starijoj književnosti, poput *trbu*, *trbuh*, *breg*, *brig*, *brieg*, ulaze u područje variranja jedne riječi, s tim da ćemo u pisaca ikavaca, kakvi su uglavnom bili bosanski franjevci, ali i mnogi drugi stariji pisci, jekavizme prepoznati kao inodijalektne elemente, ako im, naravno, nije porijeklo iz piščeva ikavsko-jekavskoga govora. Ostaje još da razjasnimo zašto primjere poput *sirćet*, *ocat*, *kvasina* (Tomo Babić), *tovar*, *oslac*, *magarac* (Josip Jurin) smatramo sinonimima i *vrime*, *vrieme* i *vreme* (Josip Jurin) fonološkim varijantama kad s teorijskoga stajališta to ne mogu biti jer pripadaju različitim idiomima. Naime, većina starijih djela sadrži jezična obilježja koja se moraju promatrati kao sjecišta povijesnih književnojezičnih konvergentnih silnica koje su objedinjavale književne izričaje na različitim dijalektnim osnovama. I kad se pitamo odakle novoštokavski nastavci u naših nenovoštokavskih slavonskih gramatičara u 18. i 19. stoljeću, ili jekavizmi u bosanskih ikavskih franjevaca, treba reći da su iz istoga izvora odakle i *bolta*, *pjat*, *štacun*, *kvasina*, *ocat*, *vanjkuš* ... Iz hrvatske su književnosti. Uostalom, Lanosović je (1778) jasno rekao da se *vrieme*, *vrjeme*, dakle jekavski odraz jata, u Slavoniji upotrebljava radi ukrasa ("Zierde", str. 4) pa, iako ikavac, ponekad i on "ukrasi" svoju gramatiku jekavizmom, npr. *diete* (str. 25), *slipe mish*, *bixanje* (*bjexanje*), *rika* (*rieka*) (str. 140), *lien* (str. 141) te naravno leksičkim sinonimima koji se mogu smatrati sinonimima samo u književnom jeziku toga vremena, iako s današnjega stajališta teorije jezika *tovar*, *oslac*, *magarac* nisu sinonimi¹⁴ jer pripadaju različitim idiomima. Jednako tako između riječi ili oblikâ koji pripadaju raznim razdobljima, dakle između suvremene riječi i arhaizma, ne uspostavljaju se sinonimijski odnosi jer ne pripadaju istomu vremenskomu odsječku. Da bi se uopće moglo govoriti o sinonimiji riječi, osim što isto znače, riječi moraju pripadati istoj vrsti riječi, istomu idiomu i istomu vremenskomu presjeku. U starijih se autora ta dva zadnja uvjeta protežu na hrvatski književni jezik kao krovni pojam za sve njegove varijetete i u sinkronijskom i u dijakronijskom presjeku, dakle kao prostornu i povijesnu cjelinu. Stoga se sinkronijski kriteriji ne mogu uvijek u potpunosti primijeniti i na dijakroniju, niti vrijede isti kriteriji, sosirovski rečeno, za jezik (*langue*) i za govor (*parole*) kao njegov ostvaraj. Osim sinonimije kao vrste leksičko-semantičnoga odnosa potrebno je razlikovati *sinonimnost* u jeziku i *sinonimičnost* u govoru. Pojednostavljeno rečeno, sinonimost je svojstvo leksema da može biti sinonim uz navedene uvjete, a sinonimičnost je svojstvo riječi koja se ostvaruje kao sinonim u određenom kontekstu. U jeziku kao sustavu *ocat*, *sirće* i *kvasina* nisu sinonimni, ali u jeziku nekoga pisca, bilo u sadašnjosti ili prošlosti, te su riječi

¹⁴ Ima jezikoslovaca koji ih smatraju sinonimima u hrvatskom standardnom jeziku. Argumentaciju protiv takva stajališta vidi u: Tafra, 2005: 235.

sinonimične jer se ostvaruju kao sinonimi.¹⁵

Podjela je povijesti na periodizacijske jedinice i na književne mikrojezike umjetna, a uspostavljena je samo zato da olakša njezin opis. Razdoblja se ulijevaju jedno u drugo, a književni se mikrojezici dodiruju i isprepleću. Kontaktološki se odnosi trebaju jednako promatrati bilo da je riječ između hrvatskoga jezika i drugih jezika ili između triju narječja i njihovih književnih stilizacija. Posljedice tih dodira odražavaju se na jednak način u književnom jeziku pa u Ančića *đardin* ili *vrtao* imaju status posuđenica koje se u nedostatku naziva uvjetno mogu zvati egzogene i endogene posuđenice.¹⁶ Jednako se tako i o dijalektnoj osnovi književnoga jezika treba uvjetno govoriti da bi se razgraničili književni idiomi radi lakšega opisa. Ona se određuje prema pretežitosti jezičnih obilježja, a zapravo je književni jezik bio otvoren utjecajima jednako drugih jezika kao i drugih dijalekata, ali i prethodnih književnih djela.

Ako se gleda cijela povijest hrvatskoga književnoga jezika, može se izdvojiti nekoliko ključnih razloga za pojavu unutarjezične raznolikosti koja je jedno od njezinih glavnih obilježja.

- a. U najstarijih pisaca, u 15. i 16. stoljeću supostoje u govoru stariji i noviji likovi. Riječ je o evoluciji jezika pa se u jednom odsječku vremena nađu oblici koji s današnjega stajališta pripadaju različitim razdobljima, npr. instrumentalni oblici na -i (*prid biskupi*) i na -ima (*grisima*) ili genitivni na -ø i -a (*zvizd i zvizda*), glagolski pridjev radni na -l i -o (*rekal, rekao*) itd. Takvi su primjeri u književnom jeziku odraz povijesnoga razvoja jezika, a ostaju duže u književnom jeziku nego u dijalektima jer se prenose preko knjiga.
- b. Još od glagoljskih tekstova neki su tekstovi nastajali na predlošcima starijih djela, npr. na čakavski se predložak naslanjao štokavski tekst pa je u njem ostalo čakavskih crta. Zbog toga su se ustaljena književna obilježja utkala u piščev jezik i prenosila dalje. U njih se mogu ubrojiti primjerice hiperjekavizmi i hiperhakavizmi.
- c. Mnoge su tekstove pisci prevodili s drugih jezika pa je stariji prijevod istoga izvornika poslužio kao predložak mlađemu te je miješanje posljedica kompilacije.

15 Bernardina Petrović (2005: 133) suprotstavlja dva pojma: sinonimija i sinonimičnost, iako pojmu sinonimičnost može stajati nasuprot samo sinonimnost, što potvrđuje i njihova tvorbeno prozirnost (sufiks -ost znači 'svojstvo').

16 S obzirom na to da smo naučili da su posuđenice riječi iz drugoga jezika, zabunu bi unijeli nazivi *inojezične* i *istojezične posuđenice*, iako je zapravo riječ o njima.

- d. Neki su pisci uživali autoritet te su snažno svojim jezikom utjecali na druge na razne načine, pa i svojim jezikom. U bosanskih franjevaca najveći je uzor bio kasnijim franjevačkim piscima Matija Divković te je dio jekavizama u ikavaca vjerojatno preuzet od njega.
- e. Mnogi su pisci, osobito franjevci, mijenjali mjesta svoga školovanja i službovanja i pritom su se upoznavali s dijalektnim bogatstvom hrvatskoga jezika, što je našlo svoj odraz i u njihovu književnom jeziku.
- f. Franjevci su do polovice 18. stoljeća bili u jednoj redodržavi, ali se stare veze nikad nisu pokidale pa su utjecaji dvosmjerni, što pokazuje popularnost i utjecaj *Babuše* Tome Babića (rođenoga pored Skradina) ne samo u Dalmaciji nego i u Bosni.
- g. Vrlo su često razlozi praktične naravi, a mogli bi se, današnjim jezikom rečeno, označiti kao namjena knjige širemu tržištu.

To su najčešći razlozi pojavi raznodijalektnih i raznovremenskih jezičnih crta u starijih autora. Unoseći raznodijalektne elemente u svoja djela, stariji su pisci pružali svojim čitateljima mogućnost izbora prema vlastitomu osjećaju poznatosti i pravilnosti, a naslanjanjući se nerijetko na starija djela i preuzimajući štošta iz njih, nekad svjesno, a nekad i nesvjesno, uspostavljali su kontinuitet književnoga jezika. Stoga nije ništa neobično da kajkavski pisci unose štokavske elemente ili štokavski čakavske, na primjer, što je već mnogo puta u jezikoslovnoj kroatistici opisano.

Zanimljivije je kako su pisci uočavali tu dijalektnu raznolikost i kako su prevladavali te barijere. Neka su zapažanja dijalektne raznolikosti vrlo često citirana, primjerice gotovo programatski Kašićev uvodnik *Ritualu rimskomu* u kojem su primjeri: *poslal sam, poslo sam i poslao sam*, koji korespondiraju s Habledićevim primjerima: *lehko, lahko; osem, osam; jalen, jalan; nesem, nisam*. Mnogi su stariji pisci u uvodima svojih djela upozoravali čitatelje na njih i na to da će ponekad naići na riječi koje će se njima činiti čudne, ali da su one prave “ilirske”. Ta bi zapažanja bilo vrijedno skupiti i analizirati da se vidi koliko se ona podudaraju i koliko su točni dijalektološki podaci. U svakom slučaju posrijedi su dragocjeni podaci koji bi se mogli smatrati vrlo ranim, rudimentarnim temeljima hrvatske dijalektologije koja je kao znanstvena disciplina etablirana tek u 20. stoljeću.

Fra Stipan Margitić u *Izповiedi* u predgovoru veli (Jagić, 1864: 355): “Što nejednako izgovaramo, to nije čudo. Zašto još u staro vrime, gdi je bio jedan jezik, nisu jednako izgovarali, kako štijemo u mucu Isukrstovoj ... Tako u našoj Bosni i u našem jeziku svaki grad ima svoje rieči i izgovaranje osobito; i zato rečemo: ovo je šokac, ono je ercegovac, ono je boduo; i tako se poznajemo,

tko je odaklem; Arnauti iliti Arbanasi reku teke, Dubrovčani reku paraa, prahu; Ercegovci reku: čua sam, bia sam, bolan; Dalmatini reku: ča, zdravo, človik, vlasi; Arkaći reku: mani čoeče; Bošnjaci reku: belćim, zaer, a to je turski; Šokci vele kirvo (?) kanjava (?) i tako se jedni drugim šale. Još imena izprominjivana: u Dalmaciji zovu mlivo, muka; u Dubrovniku zidove zovu miri; u Ercegovini zovu oganj živaljem i tako mnoge druge stvari.”¹⁷ Pisci su se gotovo redovito obraćali čitatelju, upozoravali na dijalektne razlike i tako zapravo davali do znanja da je potreban jedan književni jezik, ali kako ga nema, objašnjavali su kojim oni jezikom pišu. I Margitić je, kako vidjesmo, sasvim dobro opisao dijalektne razlike, ali je čitateljima rekao kojim jezikom on piše: “Ja onako izgovaram, kako u nas u Jajcu govore” (Jagić, 1864: 355). Je li baš pisao onako kako se u Jajcu govorilo? Više je razloga koji tu tvrdnju osporavaju. Margitić “ističe sposobnost bosanskih fratara da lako uče strane jezike i da većina redovnika zna po tri ili četiri jezika” (Knezović, 2005: 46), odnosno kako fra Stipan kaže: “U nas u Bosni nejma redovnika, aliti ubo malo koji ne umiju tri ali četiri jezika” (Kuna, 1997: 173). Tekst je iz Margitićeva djela *Izповied karstianska* (1704), koje je objavljeno u brojnim izdanjima i koje je bilo popularno gotovo kao Kačićev *Razgovor ugodni*. Djelo je u narodu bilo toliko omiljeno da su ga zvali *Stipanuša*, slično kao što je popularni *Cvit razlika mirisa duhovnoga* Tome Babića nazivao *Babuša*. Činjenica da su franjevci bili vrlo učeni ljudi vodi zaključku da se u njihovu književnom jeziku moralo odraziti znanje drugih jezika u najmanju ruku u popunjavanju leksičkih praznina za apstraktne pojmove posuđenicama. Dalje, već se po samom nazivu jezika dade naslutiti da ni Margitić ni njegova subraća ne pišu svojim mjesnim idiomima. Tako, da samo neke franjevačke pisce navedemo, Divković jezik naziva slovinski i bosanski, Šitović uz uobičajen ilirski naziv govori o hrvatskom jeziku stavljajući na naslovnici da je *Pisna od pakla* složena “u hrvatski jezik”, Posilovićev je *Cviet od kriposti* “izvađen iz jezika latinskoga, u jezik Ilirički aliti Slovinski”¹⁸. Margitić jezik zove bosanski (“I mnoge su knjige štampali i iztomačili u jezik bosanski”) odnosno “bosanski, što zovu ilirički” (Knezović, 2005: 47). Margitić piše bosančicom, slovima koja puk bolje zna od latinice, ali koja su “ostavljena i zabačena posli Divkovića i Posilovića, a veoma su potribite knjige u Bosni u naša slova i u naš jezik” (Kuna, 1997: 174). Pismo je bosansko, jezik je bosanski, a i kraljevstvo je bosansko pa su to obilježja Margitićeva izrazitoga bosanskoga patriotizma, kako Kuna (1997)

17 Navodimo prema Jagiću da se vidi kako je veliki slavist stariju hrvatsku književnost i njezine vrijednosti dobro poznao.

18 Prilog *Zborniku o Pavlu Posiloviću* (Gradska knjižnica “Juraj Šišgorić” Šibenik – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Šibenik – Zagreb 2001), transliterirao s bosančice Pavao Knezović.

smatra. Bez obzira na naziv jezika riječ je o ustaljenoj književnoj koine. “U nazivlju kakvo su rabili djelatnici katoličke obnove pretežno je potisnuta inačica hrvatski. Za njih je to kad pišu latinski: *lingua Illyrica*, a kad pišu hrvatski: *jezik slovinski*” (Katičić, 2001: 14). Svi su ti nazivi pokrivali uglavnom štokavski književni jezik, češće većega opsega, a gotovo nikada manjega, pa kao ni drugi, ni Margitić nije pisao onako kako u Jajcu govore te se iz njegovih hrvatskih tekstova ne može rekonstruirati jajački govor. Druga je stvar njegov latinski tekst na kraju *Izpoviedi karstianske* koji je transkribirao ostavivši nam vjeran izgovor latinskoga teksta s prijelaza 17. u 18. stoljeće (Knezović, 2005).

Filološke analize, kojih ne nedostaje u kroatistici, pokazuju obilje raznodijalektnih i raznovremenskih crta, dakle unutarjezičnu raznolikost u pojedinim pisaca. Za ilustraciju neka posluži samo nekoliko primjera iz Margitićevih propovijedi *Fala od sveti* (1708: 130)¹⁹ koji proturječe autoru da je pisao onako kako se govori u njegovu Jajcu i tek još nekoliko primjera iz drugih pisaca da potvrdi slično shvaćanje književnoga jezika.

Najočitiji raznodijalektni primjeri nalaze se u leksiku, odnosno u sinonimnim nizovima čiji članovi ne pripadaju istomu dijalektu, ali pripadaju književnomu jeziku pojedinoga pisca ili više njih kao što je čest slučaj sinonimnoga niza *ocat* (*ocet*), *kvasina*, *sirće(t)*. No, znak prepoznatljivosti međudijalektnoga miješanja jesu različiti odrazi jata. Upravo je bosanska franjevačka književnost najbolji pokazatelj potiranja podvojenosti. U njezinim temeljima nalaze se njezina dva najznačajnija pisca: jekavac Divković koji ima i ikavizama, koji piše bosančicom, i ikavac Bandulavić koji ima i jekavizama, koji piše latinicom. Zajedničko im je što su im djela bila onodobne uspješnice s mnogobrojnim izdanjima i što su obojica ostavila neizbrisiv trag u povijesti hrvatskoga književnoga jezika. I ostali bosanski franjevački pisci pokazuju otvorenost. Tako Posilović ima jekavski odraz u gramatičkim morfemima (*onizie*, *mnozie*, *tvojije*), a u osnovskim i ikavski (češće) i jekavski, kako se vidi već u naslovu: *Cviet od kriposti duhovni i tilisnie*. I u Ančića prevladava ikavski odraz jata, ali se nalaze i jekavizmi, osobito u sklonidbenim nastavcima i u kasnijim djelima, a preuzimao ih je iz djelâ svojih prethodnika, među kojima i od Posilovića, za kojega je Rešetar (1928–1929) rekao da poput Radnića “i on voli” jekavski izgovor, npr. *dvie*, *poslie*. Stoga nije ništa neobično što franjevački pisci, većinom rodом ikavci, prihvaćaju jekavizme kao svoje. U tome su znali i pretjerivati pa nije rijetka pojava hiperjekavizama zbog neznanja ili zbog drugih razloga, kao što za Divkovićeve hiperjekavizme u slogu -ir Gabrić-Bagarić (2013: 31) pretpostavlja

¹⁹ O tom djelu više u ovom zborniku u radu Pavla Knezovića. Primjeri su pak iz toga djela u ovom radu navedeni prema rukopisu Pavla Knezovića koji je transliterirao propovijedi. Zahvaljujem mu na ustupljenom tekstu.

da su mogli “potjecati iz dva izvora: iz dubrovačkoga i iz bosanskih govora. Primjeri su izrazito brojni”, npr.: *sjeromah, sjeromaški, pijer, mijer, smijeriti*. Budući da je izmiješanost opća pojava u cijeloj starijoj književnosti (Tafra i Košutar, 2011a), podjela na ikavske i jekavske pisce nema neku veću važnost. Upravo je zbog toga svehrvatsko *rogato e* u vrijeme ilirskoga pokreta, jednako kao i Belostenčevo *é*, moglo objediniti vrlo brzo sve govornike hrvatskoga jezika u jedan književni jezik jer granice nikad nisu bile oštre.

Nadijalektnost pokazuje i fonem /h/ u fonemskom sustavu. Mnogi bosanski pisci, npr. Divković, Bandulavić, Posilović, Ančić, u svojim govorima nisu imali fonem /h/, što prenose i u svoja djela, ali usporedno se nalaze i mnogi primjeri s njim. Iz iscrpne analize svih primjera s tim fonemom Marković (1958: 64) zaključuje: “Turske je reči Ančić primio uhom i zato su one bez *h*, dok je one druge primio iz knjiga, pa je *h* pisao”, npr. *azna, aznadar, arčiti* nasuprot *heretici, homilija, historija*. Ostali primjeri pokazuju šarenilo: *oditi, biau, nošau* (imperfekt), *trbu*, ali *nahranio, trbuh, ohol, dohode*²⁰ itd.

Neobično je važno pratiti u pisaca pojavu novoštokavskih oblika da se vidi kako je hrvatski put izbora novoštokavštine kao dijalektne osnove standardnoga jezika bio samostalan. Izjednačeni nastavci za DLI mn. jedno je od glavnih obilježja novoštokavštine. Prvo su se javljali pojedinačno, potom se izjednačuju dativni i instrumentalni oblici, a lokativ poslije. Počeli su se javljati u 15. stoljeću, a u 17. stoljeću posve su rašireni. Sve do 19. stoljeća i u književnika i u gramatičara supostoje i stariji i noviji oblici bez obzira na stanje u piščevu govoru. Koliko su se pisci trudili da objedine postojeću jezičnu raznolikost u zajednički književni jezik, pokazuju brojni oblici kojih je najviše za I mn., u Ančića čak osam u imenica muškoga roda: -imam, -im, -i, -mi, -ima, -imami, -imi, -mima (Marković, 1958: 95). Unatoč toj brojnosti u Ančića se uočava tendencija izjednačivanja tih oblika te pojava novoštokavskih nastavaka u svim sklonidbenim vrstama (Tafra i Košutar, 2011a: 262): D mn.: *milostima, dušama, svima nama, kojima*; L mn.: *po ustima, u njima*; I mn.: *dilima, grisima, bozima, š njima, grišnicima*.

Margitić se ne razlikuje od ostalih pisaca jer u njegovu djelu (1708) supostoje i stariji i noviji oblici: *strašnim zlamenjim ukazati* (129), *među ljudima* (131), *prid biskupi, protiva njima* (132), *s očima* (133), *grisima našim* (141), *svojim ovcama* (201), *z dvima služavkama* (229).

Već se iz tih nekoliko primjera može zaključiti da štokavski književni jezik nije blizak ni jednomu organskomu govoru koliko god jezikoslovci znali tragati za jezičnim elementima autorova mjesnoga govora.

20 Navedeni primjeri preneseni su slovoapisom kojim su pisani u citiranoj literaturi.

Sličnih primjera našlo bi se i u drugih autora. Iako su franjevci pisali ponajviše za obični puk pa im je jezik bliži narodnomu, kako se to obično navodi, za razliku od artificijelnoga jezika jednoga Ivana Gundulića, podrobna bi analiza pokazala da je i njihov jezik njegovan i da nije posvema narodni već i stoga što im je bilo potrebno mnogo riječi za apstraktne pojmove. Na primjeru fra Josipa Jurina s kraja 18. stoljeća jasno je o kakvu je izgrađenu jeziku riječ. Ni jedan govor ne poznaje sinonime tipa *tovar* i *magarac*, ni inačice *vitar* i *vjetar*, ni kovanice, a pogotovo ne kalkove, kakvih je u Jurina mnoštvo, npr. *dvogovorje* (dijalog), *skupnovlad* (republika), *svitopisje* (kozmografija), *zemljomirje* (geometrija), *tvrdovirje* (dogmatika) itd., a pogotovo ne poznaje učene riječi kakve su upravo te navedene. Iako Jurin, kao uostalom i druga njegova subraća, ne piše za “velike mudroznance”, nego za puk, njegov je jezik daleko iznad jezika priprostoga puka (Tafra, 2012: 136–137), pogotovo ako se osim leksičke i druge jezične razine uključe, na primjer, sintaktička na kojoj je očit utjecaj latinske sintakse od uobičajenih atributnih sintagmi u kojima je atribut iza imenice do upotrebe zamjenica i pridjeva u množini srednjega roda umjesto jednine (*zašto ova čineći* umjesto *ovo*), ali i još mnogih drugih (Pranjković, 2005).

Jednost

Povijest hrvatskoga književnoga jezika sastoji se od povijesti njegovih književnih mikrojezika, ali kad se uzmu u obzir konvergentne silnice među njima, jasniji postaje smjer razvoja koji od te raznolikosti na kraju vodi jednosti. Ispreplećući se i upotpunjujući se, svi ti tokovi jedni druge obogaćuju. Jedan od njih, vrlo snažan, bila je i franjevačka književna koine.

Unatoč velikomu utjecaju franjevačke koine na oblikovanje hrvatskoga književnoga jezika, ona se može ocijeniti samo kao jedan snažni prtok glavnoj rijeci jer je takvih pritoka bilo više. Naime, ako bacimo pogled na ukupnu povijest hrvatskoga književnoga jezika, vidljiv je velik književnojezični pluralizam (ne mislimo tu na funkcionalne stilove) počevši od triju pisama, nekoliko slovopisnih sustava unutar latinice, preko nekoliko stranih jezika kojima su pisali hrvatski književnici do nekoliko književnih mikrojezika u samom hrvatskom kojih je bilo i više od književnih stilizacija na osnovi triju narječja s obzirom na miješane tipove. U tu pak raznolikost treba ubrojiti i ikavsko-jekavsko dvojstvo samoga štokavskoga književnoga jezika, a u Bosni i šćakavsko-štokavsko dvojstvo. Ako se pogleda, primjerice, jezik Divkovićev i Bandulavićev, Ančićev i Margitićev, a možemo i Glavinićev i Levakovićev, Gundulićev, ali i Kašićev i Mikaljin, Habelićev, Belostenčev i Vitezovićev,

tolika je jezična raznolikost među njima da se opravdano postavlja pitanje što te autore povezuje osim same činjenice da su pisali hrvatskim jezikom, pogotovo što je on bio još daleko od općeprihvaćenoga jezika. Ostaje pitanje ima li kakvih poveznica u toj književnojezičnoj raznolikosti i koje su poveznice.

Iako tako različiti i jezik i pismo u tih pisaca, ipak ima nešto zajedničko. Slična im je književnojezična koncepcija, težnja za “najopćenitijim govorom”, kako bi Kašić rekao. Otuda svojevrsna jezična amalgamacija kao bitno obilježje povijesti hrvatskoga književnoga jezika još od crkvenoslavensko-čakavskoga prožimanja, s vrhuncem u 17. stoljeću u književnojezičnoj panslavenskoj koncepciji Jurja Križanića i nešto užoj u ozaljskom krugu, a nastavit će se sve do kraja 19. stoljeća kad se mjerilo jezične pravilnosti počne izvoditi iz novoštokavštine.

Prateći povijest hrvatskoga književnoga jezika, nameće se opravdano pitanje kako je u toj raznolikosti, što pisama, što književnih stilizacija, što miješanja među njima, mogao nastati jedinstven hrvatski književni jezik, odnosno kako su se mogle izgraditi njegove norme. Može li se uopće u toj šarolikost govoriti o normi kad se pod normom razumijeva izbor iz više postojećih mogućnosti, a već Divković nudi, a ne bira: *lug aliti gora, skale aliti l'jestve, krizma aliti potvrđen'je* (Gabrić-Bagarić, 2013: 44); vidjeli smo i da Ančić ostavlja otvoreno pitanje izbora: *čardin, aliti giardin, aliti vartao illi cvitchnak*; u Margitića (1708) čitamo: *šipka aliti prut, oštarija aliti krčma, bilig aliti zlamenje, plašt aliti kabanica, barjak aliti orugva, du[v]ar aliti zid, Konstantinopoli aliti Carigrad, šižmatik aliti odmetnik, trgo[v]ište aliti pijaca, figure aliti prilike, čudo aliti mirakulo, juriš aliti naskočen'je, lisica aliti lija, Tilo Gospodinovo aliti Brašančani četvrtak, skula aliti nauk, čatrnja aliti bunar, medika aliti likarija, sat aliti ura, bližnjik aliti susid*. Naveli smo više primjera Margitićevih sinonimnih parova u kojima je većinom jedan parnjak posuđenica, a drugi domaća riječ (*čudo aliti mirakulo, šižmatik aliti odmetnik*). Ti su parovi svakako sinonimi, a domaći parnjak ima funkciju svojevrsnoga tumača posuđenice. Jedan dio primjera obuhvaća razgovornu i knjišku riječ kao što je *du[v]ar aliti zid, lisica aliti lija*. Zanimljiviji su primjeri poput para *barjak aliti orugva* u kojem se posuđenica objašnjava riječju koju je Margitić mogao naći u dalmatinskih pisaca i koja je vjerojatno već u njegovo vrijeme bila arhaizirana, iako je slavenskoga porijekla.

Istraživanja hrvatskih gramatika od Kašićeve do Mareticeve otkrila su mnoge normne stalnice.²¹ Gramatike opisuju jezik koji se nalazi u knjigama pa su normativne odredbe izvučene iz njih. Tako se, samo jedan primjer za ilustraciju, i u književnim djelima i u gramatikama nalaze podjednaki nastavci

21 Tafra, 2012, osobito rasprava *Obilježja hrvatske gramatičke norme* do kraja 19. stoljeća.

u pridjevno-zamjeničnoj sklonidbi u m. i s. rodu GDL jd.: -oga, -omu, -om, što je ostalo i u suvremenom standardnom jeziku. Franjevački gramatičari dvojezičnih i trojezičnih priručnika, na primjer Lovro Šitović i Josip Jurin, prvi na početku 18. stoljeća, a drugi na kraju, daju dosta normativnih odredaba u svojim gramatikama kao što je ova: iako mnogi pišu *vrata od kuće*, to je neispravno jer je “izvan uprave gramatičke”, a valjano je samo *kućna vrata* (Tafra, 2012: 144). Sličnih primjera ima dosta.

Obilje istoznačnica i inačica koje se sreću prije kodifikacije nisu prepreka za postojanje normi jer su one neizbježne i u standardnim jezicima koji su vrlo izgrađeni, koji imaju preskriptivne priručnike za sve vrste normi. U hrvatskom su slučaju one povijesno uvjetovane s jedne strane postojanjem bogate književnosti na različitim dijalektnim osnovama i s druge strane sviješću pisaca o pripadnosti istoj jezičnoj zajednici, što je sve rezultiralo međunarječnom konvergencijom na višoj, iznaddijalektnoj razini. Prožimanja raznojezičnih i raznodijalektnih jezičnih crta obilježena bogatom sinonimijom uz jezični purizam najizrazitija je stalnica povijesti hrvatskoga književnoga jezika.

U složenoj povijesnoj slici raznolikosti, u kojoj se isprepleću višepismenost, višejezičnost, međudijalektno prožimanje, dakle pluralizam književnih jezika, što domaćih, što stranih, franjevci su sa svojom književnošću imali kohezijsku ulogu jer su svojom djelatnošću pokrivali sav štokavski prostor. Iz te bogate jezične raznolikosti ipak se već na osnovi i maloga broja iznesenih primjera iščitava što je jednako u njihovu jeziku, a u gramatičara i leksikografa i što je pravilno.

Ideja o općem jeziku vrlo je stara na hrvatskom tlu, u protestanata i izrazita, ali je ona mogla biti konkretizirana tek u doba katoličke obnove kad je na temelju svojevrsnoga dijalektološkoga istraživanja uglavnom misionara, ali i trgovaca, izbor pao na štokavsku književnojezičnu stilizaciju upravo zato što su štokavski govori bili najprošireniji. Premda i u 17. stoljeću postoje očiti znakovi u kojem smjeru ide izbor *općega jezika*, u 18. stoljeću već je bilo sasvim očito da je štokavski književnik jezik postao prestižan. Učvršćivanju toga položaja svakako su pridonijeli bosanski franjevački pisci, što najbolje potvrđuju brojna izdanja njihovih djela, a osobito djela koja su doživjela više izdanja kao što su *Stipanuša* i *Babuša*, zatim djela Ivana Bandulovića, Matije Divkovića, za čiji je jezik Jagić (1864) rekao da je “čisto zlato”, ali i onih manje poznatih kao što su *Naslađen’je duhovno* i *Cviet od kriposti* Pavla Posilovića s više izdanja bosančicom i latinicom.

Analizirajući međuodnose prijevoda hrvatskih lekcionara, Gabrić-Bagarić (2002: 69) zaključuje da se oni mogu mjeriti po značenju s prijevodima *Biblije* u drugih naroda te da je njihov jezik “najbolji dokaz neprekinute razvojne linije

hrvatskoga književnoga izraza od 15. do 19. stoljeća”. Postojanje institucija kao što su akademije – književna društva koja su još u renesansi nicala najprije u Italiji pa dalje u Europi, ali i kod nas, ubrzavaju izgrađivanje prestižnoga jezika, ali nisu nužan uvjet, jer se prestižnost nekoga idioma može postići i drugim putem. U nas je tu veliku ulogu odigrala Katolička crkva u vrijeme katoličke obnove (Krašić, 2009), a franjevci su pripomogli da se štokavski književni jezik i proširi i ujednači. Zahvaljujući njima *bosanski* je mnogim piscima bio uzorni jezik. Tako je zapravo nastala jednadžba: *bosanski jezik* = *franjevačka koine* = *hrvatski književni jezik* u fazi standardizacije. Poznato je da su *bosanski*, primjerice, Kašić i Mikalja smatrali ljepšim, čišćim, kao što je za talijanski *lingua Toscana*, a pisani je, zahvaljujući upravo franjevačkim piscima, bio bliži govorenomu. Zapravo, ljepota je relativan pojam, svaki je idiom lijep svojim govornicima, ali je privlačnost ležala u proširenosti štokavštine i što se književni jezik nije jako razlikovao od narodnoga. Što se pak tiče “čistoće”, fra Stipan smatra da se narodni jezik pomiješao s tuđim. “I kada mi u Bosni govorimo, mnoge turske rieči mećemo i miešamo, tako i u Dalmaciji i u Dubrovniku mnoge rieči meću italijanski” (Margitić, 1701, u: Jagić, 1864: 353).

Vrlo se rano u pisanim spomenicima nalaze eksplicitna normativna načela. Piscu otvoreno ustaju protiv posuđenica i tuđica, a u rječnicima sustavom uputnica i odrednica propisuju koje se riječi trebaju smatrati književnima. Stoga sve do druge polovice 19. stoljeća možemo govoriti samo o upotrebnoj i o individualnoj normi, odnosno o snazi autoriteta pojedinoga autora, kakvi su neosporno bili Divković i Bandulavić.

Bosanski su franjevci bili gotovo jedini obrazovni sloj stanovništva u područjima pod turskom vlašću. Budući da su im djela bila namijenjena pučkoj publici, pisana su jezikom toga područja, dakle pretežito štokavskom ikavicom. Književna je stilizacija toga jezika postala prilično ujednačena, ujednačen je bio i slovoпись, pa je taj književnojezični izraz brzo dobio nadregionalni karakter. Veći dio te književnosti, uglavnom pučkoreligioznoga sadržaja, čine prijevodi i kompilacije te se u njihovu jeziku osjeća utjecaj latinskoga i talijanskoga, s kojih se prevodilo, što je osobito vidljivo u sintaksi i leksiku. Proučavajući leksik bosanskohercegovačkih franjevaca, Herta Kuna (1988) zaključila je da njihov leksik ima četiri glavna izvorišta: 1. crkvenoslavenski leksički fond, 2. hrvatski dalmatinsko-dubrovački pisci 16–18. st., 3. posuđenice latinskoga i talijanskoga porijekla iz prijevodne literature, 4. jezično stvaralaštvo. Općenito se može reći za franjevački leksik da, bez obzira na to koliko on odražava autorov govor, uvijek ima slojeva različite provenijencije.

Franjevački tekstovi pokazuju još jednu dosljednost: nedosljednu primjenu morfonološkoga pravopisa. Zato Pranjković (2000: 18) za fra Marka Dobretića

iz 18. stoljeća kaže da je on, “kao i mnogi drugi stariji pisci, vrlo nedosljedan”. Ta će se nedosljednost zadržati do danas; niti je pravopis prije bio dosljedno morfonološki, niti je danas dosljedno fonološki.

Izdvojivši u tom bosanskom franjevačkom književnojezičnom kompleksu ono zajedničko što je usmjerilo standardizaciju hrvatskoga jezika, dobili smo više obilježja te jednosti iznikle iz različitosti, od kojih su najvažnija:

- a. Bosanski su franjevački pisci za svoja djela izabrali domaći vernakular, narodni jezik, iako su mogli i latinskim pisati, osobito vjersku literaturu te je time narodni jezik stavljen na prvo mjesto.
- b. Bosanski su franjevački pisci odreda štokavci, što je štokavskom književnomu jeziku dalo premoć i prestižnost nad ostalim hrvatskim književnim mikrojezicima. Budući da su većinom bili i novoštokavci, pridonijeli su postupnomu učvšćivanju novoštokavštine kao dijalektne osnove književnoga jezika.
- c. Bosanski su franjevački pisci izabrali latinicu, iako su mogli krenuti Divkovićevim putem i nastaviti pisati bosančicom, te su tako zaslužni za konačno rješenje problema hrvatske višepismenosti.
- d. Bosanski su franjevački pisci svojim djelima proširili i učvrstili polifunkcionalnost književnoga jezika kao jednoga od glavnih obilježja standardizacije.
- e. Ikavsko-jekavsko dvojstvo franjevci nisu riješili, riješili su ga poslije ilirci u korist jekavskoga, uz dopuštanje i ostalih jatovskih odraza, ali se bez ikavske književnojezične baštine ne može razumjeti ni prošlost ni sadašnjost hrvatskoga jezika.
- f. Uočavajući dijalektnu raznolikost, franjevci su vrlo rano uočili potrebu za jedinstvenim književnim jezikom pa su izgradili naddijalektni književni idiom, odnosno franjevačku književnu koine. Njezinu ujednačivanju dali su doprinos svakako i franjevački gramatičari i leksikografi.

Od raznolikosti do jednosti i od jednosti nazad

Povijesni put hrvatskoga jezika dobro oslikava Belostenčev *Gazophylacium*, ali i jedan bosanski franjevac, *tih pregalac*, fra Ivan Ančić koji je živio u 17. stoljeću, prošao, što školovanjem, što službovanjem, put od rodne Lipe, preko Italije nazad do Slavonije i Rame. Ančić svojim djelima potvrđuje višejezičnost i višedijalektnost na međutekstualnoj i na unutartekstualnoj razini i na hrvatskom i na latinskom, ali i latinskim umecima u hrvatskom tekstu te jekaviziranim svojim ikavskim “jezikom dumanskim”. Nakon stoljećâ

književnojezičnoga razvoja obilježena raznolikošću jezik je kodificiran Babukićevim, Mažuranićevim i Veberovim gramatikama te saborskim proglašenjem “diplomatičkim” jezikom 1847. godine. Jedinstvo je konačno postignuto. Iduće stoljeće i pol, unatoč burovitim sociolingvističkim prilikama, hrvatski je standardni jezik uspio sačuvati svoja glavna normativna obilježja, a u ovom stoljeću, konačno priznat, opet klizi prema raznolikosti. Višejezičnost je i danas nužna kao i nekad, i sada se njeguju hrvatski književni mikrojezici na različitim dijalektnim osnovama, no ipak je dosta toga i drugačije. S jedne strane jezični normativci sputavaju ga okamenjenom kodifikacijskom normom koju nisu skloni mijenjati pod pritiskom upotrebne norme pa između upotrebne i kodifikacijske norme postoji *napetost*. S druge strane e-komunikacija i ubrzani ritam življenja nameću spontanost oslobođenu pravila. No, više od toga globalizacija i utjecaj engleskoga drugačije je naravi nego nekadašnji utjecaj latinskoga koji je imao također ulogu globalnoga jezika kao danas engleski. Iako se naši stariji pisci nisu uspijevali osloboditi latinskoga leksika i latinske sintakse, oni su kalkiranjem i prevodenjem popunjavali hrvatski leksik, izgrađivali terminologiju, njegovali svoj jezik premda su znali i tri-četiri jezika. Ostaje otvoreno pitanje hoće li se u sadašnjoj, pomalo zabrinjavajućoj raznolikosti naći neka kohezijska silnica kao što je nekad bila franjevačka književna koine.

Literatura

- Brozović, Dalibor ([1972] 2006), “Uloga bosanskohercegovačkih franjevaca u formiranju jezika hrvatske književnosti i kulture – od Divkovića do fra Grge Martića”, *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*, Školska knjiga, Zagreb.
- Danica: *Danica ilirska*, 1835–1849, pretisak, Liber, Zagreb 1972.
- Duličenko, 1981: Дуличенко А. Д., *Славянские литературные микроязыки*, Валгус, Таллинн.
- Fancev, Franjo (1923/24), “O ‘Stjepanuši’ fra Stipana Jajčanina”, *Nastavni vjesnik*, XXXII: 38–44, 108–114.
- Gabrić-Bagarić, Darija (2002), “Književni jezik lekcionara 17. stoljeća”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 28: 35–71.
- Gabrić-Bagarić, Darija (2013), “Fra Matije Divkovića *Nauk krstjanski* (1611.)”, u: *Nauk krstjanski za narod slovinski; Sto čudesa aliti zlamen’ja Blažene i slavne Bogorodice, Dvice Marije*, ur. Marko Karamatić, Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene, Sarajevo.
- Jagić, Vatroslav (1864), “Iz prošlosti hrvatskoga jezika”, *Književnik*, I: 332–358, 447–485.

- Jurić-Kappel, Jagoda (2013), "Matija Divković (1563–1631), der erste bosnische Schriftsteller", *Bosnien im Spiegel älterer Schriften / Bosna u ogledalu starije pismenosti*, Edition Liaunigg, Beč.
- Katičić, Radoslav (2001), "Pavao Posilović – glas iz vremena tihih pregalaca", u: *Zbornik o Pavlu Posiloviću*, Gradska knjižnica "Juraj Šišgorić" Šibenik – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Šibenik – Zagreb.
- Knezović, Pavao, 2005: "Margitićev latinski tekst iz 1704. otisnut bosanicom", *Croatia Cristiana Periodica*, 56: 45–50.
- Krasić, Stjepan (2009), *Počelo je u Rimu: Katolička obnova i normiranje hrvatskoga jezika u XVII. stoljeću*, Matica hrvatska, Dubrovnik.
- Kuna, Herta (1988), "Neka izvorišta bosanskohercegovačke franjevačke leksike XVII i XVIII v.", u: *Leksikografija i leksikologija, Zbornik radova*, ANUBiH, Posebna izdanja, knj. LXXXV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 21, Sarajevo 1988.
- Kuna, Herta (1997), "Hrvatska književnost u Bosni i Hercegovini u 18. stoljeću", u: *Prvi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova*, II, ur. Stjepan Damjanović, HFD, Zagreb.
- Lanosović, Marijan (1778), *Neue Einleitung zur slawonischen Sprache*, Osijek.
- Margitić, Stipan (1708), *Fala ot sveti aliti govorenjia ot svetkovina zabiliženi priko godišta*, Venecija.
- Marković, Svetozar (1958), *Jezik Ivana Ančića*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.
- Petrović, Bernardina (2005), *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Pranjić, Krunoslav (1998), *Iz-Bo-sne k Europi*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Pranjkić, Ivo (2000), *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Pranjkić, Ivo, 2005: "Jezik bosanskih franjevaca", u: *Jezik u Bosni i Hercegovini*, ur. Svein Mønnesland, Institut za jezik u Sarajevu – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, Oslo.
- Putanec Valentin (1990), "Poliglottni ar.-perz.-grč.-srp. i ar.-perz.-grč.-hrv. rukopisni konverzacijski priručnici s konca 15. st. na Porti u Carigradu (Knjižnica u Aja-Sofiji, mss. 4749 i 4750)", *Rasprave ZJ*, 16: 237–244.
- Rešetar, Milan (1928–1929), "Posilovićev ikavsko-jekavski govor", *Južnoslovenski filolog*, Beograd, VIII: 83–87.
- Tafra, Branka (2005), *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Tafra, Branka (2012), *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Tafra, Branka, Petra Košutar (2011a), "Novoštokavska obilježja hrvatskoga književnoga jezika u 17. stoljeću", u: *Zbornik o Ivanu Ančiću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Tafra, Branka, Petra Košutar (2011b), "Nova periodizacija hrvatskoga književnoga jezika", *Filologija*, 57: 185–204.

RAZNOLIKOŠĆU DO JEDNOSTI – FRANJEVAČKI PUT KNJIŽEVNOJEZIČNE UJEDNAČE

Sažetak

Povijest hrvatskoga književnoga jezika obilježena je postojanjem više pisama i više književnih jezika, što stranih, što domaćih na različitim dijalektnim osnovama pa je stoljećima vladala svojevrsna *napetost* između postojećih književnojezičnih razlika i težnji za zajedničkim književnim jezikom. Zadaća je ovoga rada bila da na primjeru franjevačke književnosti 17. i 18. stoljeća iz doba standardizacije hrvatskoga jezika u toj raznolikosti otkrije zajednička obilježja. Pritom je pozornost usmjerena na neke općejezikoslovne teme kao što je pitanje sinonimije, varijantnosti, posuđivanja i jezičnoga normiranja. Franjevci su, osobito bosanski, uvelike pridonijeli ujednačivanju upotrebne norme prije same kodifikacije pa njihov jezik krije norme stalnice koje su utkane u današnji standardni jezik. Postavili smo tezu da se u raznolikosti krije jednost, što poništava tezu o hrvatskim pokrajinskim književnostima, a osnažuje tezu o kohezijskoj ulozi bosanskih franjevacu u izgradnji hrvatskoga književnoga jezika.

Ključne riječi: hrvatski jezik, franjevačka koine, sinonimija, dubletnost, jezična norma.

THROUGH DIVERSITY TO ONENESS – FRANCISCAN PATH TOWARDS UNIFICATION OF LITERARY LANGUAGE

Abstract

The history of the Croatian literary language is marked by the existence of several scripts and several literary languages, some domestic, some foreign, and based on different dialectal grounds. Hence it is not surprising that certain tension between the existing linguistic and literary differences and the pursuit of a common literary language has been present for centuries. The task of this study was to reveal common features in this diversity on the example of Franciscan literature of the 17th and 18th centuries from the period of standardization of the Croatian language. Attention is thereby focused on some general linguistic topics such as the issues of synonymy, variance, borrowing and linguistic norms. The Franciscans, especially the Bosnian ones, greatly contributed to the harmonisation of usage standards prior to the codification and their language hides benchmark constants that are woven into today's standard language. We have put forward a thesis that diversity hides oneness, which annuls the thesis of Croatian

provincial literatures, and strengthens the thesis on the cohesive role of the Bosnian Franciscans in the construction of the Croatian literature language.

Key words: Croatian language, Franciscan *koine*, synonymy, doublet forms, linguistic standard.

Emanuel Franjo Hoško

KATEKIZAMSKI PISAC I TAJNIK BISKUPA NIKOLE OGRAMIĆA IVAN GRLIČIĆ

Izvorni znanstveni rad
UDK 271.3 Ogramić, N.
238.1

Biskup fra Nikola Ogramić¹ jedan je od najcrnijih likova u radovima većine autora koji se bave crkvenom poviješću Slavonije i Zagrebačke nadbiskupije.² Suprotno njima sasvim drugu sliku o njemu daju Daniel Farlati, Ivan Franjo Jukić, Stjepan Bäuerlein, Andrija Šuljak i Andrija Zirdum.³ Prema nekim izvorima rođen je 1635. u Olovu.⁴ Prema zapisu pak na njegovom grobu rođen je u Požezi, a samo je porijeklom iz Olova.⁵ Malo se zna o njegovom životu i školovanju do službe profesora filozofije i teologije. Teologiju je predavao u franjevačkom samostanu u Ljubljani. Prethodno je stekao naslov nastavnika

- 1 U literaturi 19. i 20. st. neki kao prezime rabe varijantu Ogramić-Olovčić, a većina samo Ogramić (Jukić, 1851: 74-77; Jelenić, 1912: 234; Zirdum, 2007: 181, 279, 292, 303, 313), dok se oblik *Olovčić* nalazi u dokumentu pisanom hrvatskim jezikom 18. prosinca 1673. u kojem maglajski župljani mole Sv. kongregaciju za širenje vjere da im ostave kapelana fra Aguština Vojnića koji je „po dopušteniu prisvitloga gospodina fra Nikole Olovčića is Požege, našega Božiem smilovaniem biskupa bosanskoga ...“ (Jelenić, 1918: 129).
- 2 Usp. Butorac, 1970: 136-164.
- 3 Usp. Farlati, 1769, 82-83; Jukić, 1851: 74-77; Bäuerlein, 1944: 127-160; Šuljak, 2001: 49-64; Zirdum, 2007: 279.
- 4 Svjedoci u Ogramićevu biskupskom procesu održanom u Beču 5. i 6. kolovoza 1669. su iznijeli više podataka o njemu. Prvi je svjedok bio carski prevoditelj s turskog jezika i prokurator Kristofor Marijanović koji je na pitanje o Ogramićevu mjestu rođenja odgovorio: „In civitate Plumbensi est natus, ... et hoc scio, quia sum de eadem patria – Rođen je u gradu Olovu ..., a to znam jer smo iz istog rodnog kraja.“ Na pitanje o Ogramićevoj dobi rekao je: „Puto quod agit trigesimum quartum annum et scio quia eram in eadem civitate tunc temporis – U 34. godini je žiovota, a znam jer sam u to vrijeme bio u tom istom gradu.“ Drugi je svjedok bio Ivan Viković koji je 5. 8. 1669. odgovorio na pitanje o mjestu Ogramićeva rođenja: „Est natus in civitate Plumbensi ... - Rođen je u gradu Olovu ...“, a na pitanje o dobi: „Est constitutus in trigesimo quarto anno ... Nalazi se u 34. godini života ...“ (Dević – Martinović, 1999: 67 i 70).
- 5 Zapis na njegovom grobu u franjevačkoj crkvi u Našicama postavio je njegov rođak fra Erazmo Ogramić iz Požege. On glasi: „U ovom grobu leži biskup Olovčanin, kojeg je neprijateljska bezbožna ruka nevinog umorila. Brat Nikola Ogramić iz Požege, biskup đakovački reda Sv. Franje provincije Bosne Srebrene, ubijen je kod svoje kuće u Đakovu 14. VIII. 1701./ On se nalazio na čelu svoga stada trideset godina, naklonjen znanosti i pobožnosti./ Svijet, naime, dadne sad za pobožnost tek umorstvo, al' je pobožnost bila okrutnim razlogom njegove smrti.“ Sršena, 1993: 26.

filozofije i predavao na više franjevačkih učilišta, a 1666. starješinstvo Franjevačkog reda mu povjerava službu profesora teologije na franjevačkoj bogoslovnoj školi u Ljubljani.⁶ Bio je na toj službi kad ga je 1669. car Leopold I. imenovao za bosanskog biskupa, a papa Klement X. je potvrdio to imenovanje 17. rujna 1671. Pavao Knezović smatra da je Ogramić kao biskup bio vrlo okretan i poduzetan pa se zaplitao u razne poslove i lako upadao u sukobe i to mu je u našoj povijesti priskrbilo sasvim suprotne uspomene: „od đavolski crnih do onih s famom svetosti“.⁷

U ovom izvještaju valja naglasiti da spomenuti Ogramićevi životopisci ne poznaju do danas neobjavljen rukopis Euzebija Fermendžina u kojem više dokumenata iz Ogramićeva života otkriva kako je bio u stalnom sukobu sa zagrebačkim biskupima, svojim suvremenicima, zbog svojih nastojanja da uz središte Bosanske biskupije u Đakovu poveže cijelu Slavoniju.⁸ Nije uspio proširiti biskupiju, jer nije zadobio razumijevanje državnih vlasti u Monarhiji

-
- 6 Usp. Knezović, 2014: 246 navodi da je svjedok u Ogramićevu procesu za biskupa Kristofor Marijanović 1669. izjavio: „Ad VI: Nihil scio sed audivi semper esse optimum religiosum et docuisse in diversis monasteriis sui ordinis philosophiam et a tribus annis theologiam Labaci“ i „Ad X: Jam dixi docuisse philosophiam ac theologiam in diversis locis et praecipue Labaci per tres annos cum applausu et laude etc. et bene pollet ea doctrina ...“. I tadašnji provincijal Provincije Bosne Hrvatske fra Joakim Stross potvrđuje da je bio mjesni propovjednik: „... ejusdem instituti concionatori, sacre theologiae lectori generali salutem ...“, te dodaje da je u generalnom učilištu teologije u Ljubljani ostavio preslavne tragove svoje učenosti, mudrosti i redovničkog života (Dević – Martinović, 1999: 67 i 75).
- 7 U svom radu Knezović ističe da dva povjesničara, Radoslav Lopašić i Josip Buturac pišu o Ogramiću samo negativno, utemeljujući svoj sud na njegovom odnosu prema fra Luki Ibrišimoviću. Knezović pak navodi tekst Farlatija koji hvali biskupa Ogramića kao dobra propovjednika i redovnika sveta života (Knezović, 2014: 245-246). Mnoštvo dokumenata naprotiv dokazuje da je bio žestoke ćudi, sklon prepiranju, nepravedan prema protivnicima, pohlepan za čašću i zemaljskim dobrima“ (Buturac, 1970: 160). Nasuprot: „Postavši biskupom, ništa od prijašnjeg redovničkog stanja nije odstupio, već je s redovnicima kao pravi redovnik zajedno u Kreševu samostanu živio, zadovoljan hranom, jelom i siromaštvom redovničkog stanja. Poslie Bečkog rata, kada je Slavonia očišćena od Turakah, prenese stolicu u Djakovo. Stojeći u Djakovu, sveti život započeti prosljedjaše. Puk oblasti svojoj duhovnoj podložen ne toliko riečima, koliko svetim izgledom učaše; sjaše u njemu osobita podpunost, stvarih svetovnih pogerđenje, brižljivo čeznutje za naučanjem kerstjanskoga nauka svoga stada, goruća želja za umložati bogoštovje, prama siromasim osobita podatnost, velika prama svakom ljubav i dobrotvornost“ (Jukić, 1851: 75). Autor ovog rada oslanja se na neobjavljene dokumente koje je o Ogramiću sabrao Euzebije Fermendžin i slaže se s pisanjem Lopašića i Buturca. Usp. Hoško, 1997: 215-230.
- 8 Fermendžin, Euzebije: *Acta Croatiae potissimum ecclesiastica*, Arhiv HAZU, XV-24-1. Spis sadrži 4 skupine dokumenata, kronološki raspoređenih: 1. skup od 1239 do 1500. godine, str. 473; 2. skup od 1500. do 1600. str. 345; 3. skup od 1600-1700., str. 518 i 4. skup od 1700-1807. str. 2006. Zbirku je 1896. Fermendžin priredio za tisak pa je danas dostupan ovim dokumentima pridodan predračun tiskarskih troškova i *Index Actorum Croatiae, potissimum eccleslicorum qua collegit et digessitt fr. E. Fermendžin*. Romae 1896.

za svoj plan o stvaranju Đakovačke biskupije na području oslobođenom od Turaka u Slavoniji i Pounju, što mu 1688. također zabranjuje metropolitanski sud kaločkog nadbiskupa, koji je u to vrijeme bio primas Crkve u Ugarskoj. Taj sud mu je ostavio središte biskupije u Đakovu i biskupsku vlast samo nad četiri župe u Slavoniji, dok je na Slavoniju proširio vlast zagrebačkog biskupa.⁹ Premda je Ogramić postavio središte Bosanske biskupije u Đakovo, biskupijska vlast mu ostaje realno samo u Bosni, jer 1690. spomenutu zabranu na Slavoniju potvrđuje najprije car Leopold I., a potom i Sveta Stolica. Ona ostavlja tu uredbu na snazi do konačne pobjede kršćanskih snaga nad turskom vojskom. Sveta Stolica je još 1674. naznačila koje slavonske župe povjerava Ogramićevoj biskupskoj vlasti u Slavoniji. Bile su to: Požega, Đakovačko Selce, Ratkov Potok i Garčin. Tako Ogramić nije uspio proširiti granice svoje biskupske vlasti u Slavoniji, ali je kod države ishodio važne posjede u Slavoniji i pravo na ubiranje župnih davanja u 50 naselja.¹⁰

1. Ogramićevo pokroviteljstvo nad Ivanom Grličićem

Biskup Ogramić je već na samom početku svoje biskupske službe došao u sukob s franjevcima Bosne srebrene, jer je 1671. tražio da mu franjevci u župnoj pastvi umjesto uskrsnog janjeta godišnje daju po jedan dukat. Vodstvo Bosne srebrene je nevoljko prihvatilo taj zahtjev, jer ga je smatralo proizvoljnim biskupovim nametom. Slijedeće godine je na izbornom saboru Bosne srebrene postavio Ogramić nove zahtjeve, ali su se franjevci usprotivili pa je Ogramić izopćio provincijala, njegovog zamjenika i jednog savjetnika. Propaganda je ta izopćenja proglasila nevaljalima i zabranila je Ogramiću da se upleće u upravni sustav Bosne srebrene, a zabranila mu je također pravo na dukat umjesto uskrsnog janjeta. Ponovno je potvrdila i pastoralna prava franjevac Bosne srebrene.¹¹ U Slavoniji pak mu se najviše protivio fra Luka Ibrišimović, generalni vikar trojice zagrebačkih biskupa. Štoviše, čak je ometao njegovu vlast u četiri župe koje mu je dodijelila Sveta Stolica.¹² Ogramić ga je zauzvrat trajno tužakao turskim vlastima.¹³

Demografsko stanje u Slavoniji se mijenja, kad se potkraj Bečkog rata u nju seli više tisuća katolika iz Bosne i s njime franjevac koji su bili njihovi župnici. Biskup Ogramić je sijao među njih nepovjerenje prema zagrebačkim

9 Usp. Batinić, 1885: 83.

10 Usp. Hoško, 1997: 215-217.

11 Usp. Bäuerlein, 1944: 144-146.

12 Usp. Buturac, 1970: 140.

13 Usp. Fermendžin, 1896: III, 455.

biskupima i osvajao njihovo povjerenje. Činjenica je da je franjevce otudio od Zagreba svojim samovoljnim i grubim postupcima i zagrebački biskup Aleksandar Mikulić, jer je u više navrata prijetio da će u Slavoniju poslati svjetovno svećenstvo.¹⁴ No, u isto vrijeme je Ogramić ugovorio s redovnicima sv. Pavla, barnabitima ili paulanerima da dođu u Slavoniju. Za svog boravka u Beču Ogramić je 5. X. 1688. upravio pismo caru Leopoldu I. i u njem razložio svoju nakanu da njima povjeri pastoralnu brigu o katolicima u Slavoniji. Na početku spominje da je već stupio u pregovore sa zamjenikom njihovoga provincijala don Ivanom Pavlom Paravacinijem, a zatim navodi uvjete pod kojima bi im povjerio pastvu u Slavoniji. Ogramić te redovnike želi primiti isključivo kao misionare i zadržati ih tako dugo, dok on ili njegovi nasljednici budu smatrali potrebnim. Upravljanje župama i crkvama, primanje ostavština ili kakvih službi može im dopustiti samo on, odnosno njegovi nasljednici. Za takav postupak traži carski pristanak.¹⁵ Bosna srebrena je ubrzo saznala za to Ogramićevo pismo i njegovu volju da dovede nove pastoralne radnike, redovnike i svjetovne svećenike. Suprotstavili su se Ogramićevoj nakani i počeli naglašavati svoja pastoralna prava u čemu su ih zdušno podržavali i vjernici. Potkraj 17. i početkom 18. st. su narodni predstavnici pisali crkvenim i državnim vlastima svjedočeći vjernu i uspješnu franjevačku pastoralnu službu tijekom turskog vremena na cjelokupnom području Slavonije i Podunavlja, tj. na širokom području Kaločke nadbiskupije te Zagrebačke i Đakovačke biskupije. U svojim izjavama zahtijevaju da franjevci ostanu i nadalje njihovim duhovnim pastirima ističući da su u vrijeme turske vlasti isključivo oni o njima vodili duhovnu brigu. K tome samo franjevci govore istim njihovim štokavsko-ijekavskim govorom, dok svećenike koji dolaze iz Zagreba ne razumiju, jer govore drugim jezikom, naime kajkavsko-ekavskim govorom.¹⁶

Ogramić je tražio svjetovne svećenike. Među njima je bio i Ivan Grličić, rodом iz Bosne. Bio je Ogramićev tajnik i sudjelovao je u skupini službenika koji su 17. VIII. 1701. potpisali izvještaj o biskupovoj nasilnoj smrti i ostavštini imovine izjavivši da je oko stotinu naoružanih razbojnika provalilo u biskupovu kuću te su svladali petoricu stražara i odnijeli 30.000 zlatnika. Biskup nije imao više novca jer 30 sela mu nije položilo zakletvu vjernosti već su odbili plaćati desetinu i druge obveze prema biskupu kao zemaljskom gospodaru.¹⁷

Nije poznato vrijeme Grličićevog rođenja ni smrti. Kad je završio teološko školovanje 3. VI. 1698. u Loretu, dobio je 20 škuda za putne troškove da se

14 Usp. Lopašić, 1902: 109-112.

15 Usp. Fermendžin, 1896: III, 405, 407, 409, 411.

16 Usp. Fermendžin, 1896: III, 461-463.

17 Usp. Fermendžin, 1896: III, 17.

može vratiti iz Italije kući.¹⁸ Prema tom podatku može se zaključiti da je rođen između 1670. i 1675. godine, a prema prezimenu može se pretpostaviti da je porijeklom iz Olova. Možda je i ondje rođen jer se 10. VI. 1661. spominje olovski gvardijan fra Ivan Grličić (Garliczich a Plumbo) i to rodom iz Olova.¹⁹ Tomo Matić smatra da jekavizmi u Grličićevom katekizmu ukazuju da je rođen u Bosni,²⁰ a 1707. njegov drug sa školovanja, koji je župnik u Bakru, naziva Grličića "vizitator", što bi trebalo značiti da je nosilac neke nove crkve službe. Grličić je u to vrijeme bio župnik u Đakovu. Još ga je biskup Ogramić postavio za đakovačkog župnika, premda se Grličić u vrijeme Ogramićeve smrti ne potpisuje kao đakovački župnik, ali je tada sigurno to bio. Mogao ga je tada samo biskup Ogramić postaviti za đakovačkog župnika, jer se on 25. III. 1702. javlja Propagandi iz Đakova u tom svojstvu i podnosi izvještaj o svom radu.²¹ Nije ga, naime, mogao u to vrijeme nitko imenovati, jer proglašeni bosansko-đakovački biskup Petar Stanislav Crnković nije bio preuzeo upravu biskupije. Preminuo je, naime, 20. II. 1703. godine. Grličić se pak potpisuje kao đakovački župnik i kasnije u izvještaju 6. IV. 1704. Propagandi, kad je već bio bosansko-đakovački biskup Đuro Patačić.²² Posljednje njegovo javljanje Propagandi bilo je 8. V. 1709. i tada je još uvijek đakovački župnik.²³

2. Grličić je nezadovoljan u Đakovačkoj biskupiji

Dakle, nije poznato točno vrijeme kad je Grličić postao župnik u Đakovu; svakako ne prije 13. XII. 1699. kada boravi u Osijeku i odande javlja Propagandi u Rim da je u službi biskupa Nikole Ogramića (1669-1701). U tom pismu se tuži da ne može raditi u pastvi pa moli dopuštenje Propagande za prijelaz u nadležnost kardinala Leopolda Kolonića, koji je imao biskupsku vlast u Osijeku, jer se nada da će mu on omogućiti služiti hrvatskim vjernicima (*nationis Illyiricae*) na nekom drugom mjestu. Ako mu ne dopusti Propaganda napustiti Slavoniju, moli novčanu pomoć za uzdržavanje. Propaganda ga svojom odlukom od 29. I. 1700. i nadalje ostavlja na raspolaganju biskupu Ogramiću, a odbija bilo kakvu novčanu pomoć s obrazloženjem da ona ne uzdržava nijednog misionara u Bosni, a to znači ni one pod vlašću bosanskog biskupa izvan Bosne.

U međuvremenu je bio u Rimu i ondje 18. VII. 1707. molio od Propagande

18 Arhiv Propagande fidei (APF), *SOCG*, vol. 306, fol. 374v.

19 Arhiv Propagande fidei (APF), *SOCG*, vol. 3, fol. 282r.

20 Usp. Matić, 1945: 44.

21 APF, *Acta*, vol. 70, fol. 6v - 7v

22 APF, *Bosnia*, vol. 4, fol. 382r; vol. 5, fol. 408rv.

23 APF, *Bosnia*, vol. 5, fol. 15r.

novac za troškove tiskanja svog katekizma. U Rim je bio poveo i jednog mladića u želji da ga Propaganda stipendira za vrijeme njegovog školovanja u kolegiju u Fermu. Tom zgodom je od Propagande ishodio novac za tiskanje katekizma, ali nije uspio smjestiti svog šticienika u Propagandino sjemenište. Nezadovoljan rezultatom svog boravka u Rimu upravlja Grličić 2. VIII. 1707. Propagandi molbu da ga razriješi zakletve vjernosti njezinim ciljevima i dopusti mu pristupiti isusovcima. I u pismu 20. IV. 1708. žali se Grličić na nerazumijevanje Propagande, a ona ostaje i nadalje pri svojoj prvotnoj odluci da on mora ostati na raspolaganju svom biskupu.²⁴ Drugih vijesti o Grličiću nema pa je nepoznato i vrijeme njegove smrti. Nije poznato u kojoj je dobi bio kad je pripremio *Put nebeski* (Venecija, 1707)²⁵, ali je jasno da je bio pod biskupskom vlašću bosansko-đakovačkog biskupa Đure Patačića i još uvijek župnik u Đakovu.

3. Grličićev katekizam slijedi belarminovsku katekizamsku tradiciju

U *Putu nebeskom* Grličić ne slijedi uobičajenu dijalošku formu ondašnjih katekizama pa ne razlaže katekizamsko gradivo na način pitanja i odgovora, ali katekizam time ne gubi na jasnoći i preglednosti, jer redovito razvrstava gradivo navođenjem niza brojeva: prvo, drugo, itd. Djelo je prema piščevom priznanju najviše ovisno o Bellarminu,²⁶ što se jasno vidi u razdiobi gradiva: najprije tumači Vjeronanje, zatim molitvu, onda zapovijedi i na kraju sakramente. Cjelokupno gradivo je razdijeljeno na devetnaest "govorenja", a ona opet u članke ili u dijelove. Katekizam počinje razlaganjem Vjeronanja (3-19), zatim Očenaša (19-25) i Zdravomarije (25-28), a onda slijedi treći dio katekizma o Božjim (28-74) i crkvenim zapovijedima (75-81) te evanđeoskim savjetima (81-84); četvrti dio je o sakramentima (84-183). Zatim slijede tumačenja "od grihah" (183-231), "od kripostih karstjanskih" (231-253), "darovah Duha Svetoga" (253-254) i blaženstava (255-256). Katekizam završava "govorenjem" o dvije teme: "od najposljednjih stvari života čovičjega" (257-268) i poukom "od bogoljubstva" (269-288). Na samom kraju knjige je stvarno kazalo (289-296). Način obrade i sam sadržaj *Putu nebeskog* jasno pokazuje da to nije katekizam za djecu, pogotovo ne za malu djecu, premda se iz njega može pružati i njima

24 APF, *SOCG*, vol. 562, fol. 445r-446v.

25 Naslovnica: *Put nebeski* ukazan csoviku od Boga po Svetoj Czrqui. To jest Navk karstjanski u' kratku obilato i razborito istonascen u jezik Bossanski. Po D. Ivanu Garlicsichiu xupniku Djakovacskomu ..., Apud Hieronymum Albriccium, Venetiis 1707.

26 Grličić slijedi Bellarminov veliki katekizam. U povijesti hrvatske katekizamske literature ima daleko više katekizama koji su ovisni o Bellarminovom malom katekizmu. Usp. Hoško, 1985: 160-176.

osnovna vjerska pouka. To je katekizam za svećenike i odrasle vjernike, jer mu je namjena izrazito pastoralna. Posebno želi potaknuti redovitu vjersku praksu, što se naročito vidi u opširnoj razradi sakramenata.

Grličić to sam ističe u posveti *Puti nebeskoga* biskupu Đuri Patačiću i u uvodnim riječima “bogoljubnom štioću” [20]. Razotkrio je nastanak i namjenu katekizma. Spominje da je kao župnik često u žurbi pripravljaao svoje nedjeljne i blagdanske govore vjernicima. Da to izbjegne, koristio je slobodno vrijeme tijekom tjedna i čitao pa bilježio djela priznatih vjerskih pisaca na latinskom i talijanskom jeziku te ono što mu se činilo prikladnim za vjersku pouku naroda, i tako se pripravljaao za nedjeljno propovijedanje i katehizaciju. Kad se umnožilo sabrano gradivo, uvidio je da je ono korisno za istu namjenu i drugim hrvatskim župnicima pa je odlučio objaviti ga tiskom. Grličić se u uvodu katekizma ograđuje od prigovora da već ima dovoljno katekizama na hrvatskom jeziku. Smatra da su postojeći katekizmi ili nedostatni u svom sadržaju ili su pisani običnom puku nepristupačnim i nerazumljivim jezikom. Taj Grličićev sud o ondašnjim katekizmima na hrvatskom jeziku je oštar, ali obrazložen i vrijedan pažnje. Još je jedan razlog sastavljanju svog katekizma Grličić našao u svom odgoju, koji je primio kao pitomac Propagande u Ilirskom kolegiju u Loretu, gdje je preuzeo i obvezu zauzeto djelovati na širenju katoličke vjere. Svoj katekizam smatra jasnim i preglednim, kratkim i istovremeno dovoljno cjelovitim. Spominje da ga je namijenio svećenicima, jer u njemu “razborito, pravim ričmah jezika slovinskoga istomačene su one stvari koje su dužni (župnici) svoj puk učiti”. Valja još spomenuti da je Grličić izdanjem *Puti nebeskoga*, koji je sastavio boraveći u biskupskoj kuriji uz biskupa Patačića, podržao zapravo biskupovu brigu oko obnove vjerskog života u Slavoniji. Biskup je, naime, 1706. održao biskupijsku sinodu, a želi obnoviti i katedralu što je i uspio, jer ju je 1708. posvetio.²⁷

4. Put nebeski o sakramentu ženidbe

Govorenje o sakramentu ženidbe (168-183) razdijeljeno je u sedam članaka koji nose slijedeće naslove: Što je zaručenje? Što je dužan obslužiti zaručnik i zaručnica? Kako se zaručenje pokvari i izgubi svoju kripost? Što je ženidba? Tko može ovi sakrament od ženidbe primit? Što imaju u vinčanju i u životu svomu muž i žena obslužiti? Prid kim ima se vinčanje učiniti i što ima obslužiti oni koji vinčaje?

Put nebeski daje veliko značenje zarukama pozivajući se kod toga na

²⁷ Usp. Gašić, 1944: 34-36.

običaje svoje sredine u kojoj “prvo ženidbe običaje se činit zaručenje” (168). Zaruke su „obećanje, smišljeno i povoljno (tj. slobodno), među muškom i ženskom glavom nato podobnim od obidviuh stranah učinjeno i primljeno, da se hoće među sobom po vinčanju združiti i u vinčanoj ljubavi zajedno živiti i običajnim zlamenjem ukazano, očitovano i potvrđeno” (168). Tako se za obvezatnost zaruka traže četiri uvjeta: obećanje mora biti „smišljeno“ (tj. promišljeno), dano od „podobne” muške i ženske osobe, zatim „dobrovoljno“ i iskazano na uobičajen način, tj. riječju ili primanjem jabuke ili prstena ili kojim drugim znakom (169). Šest je razloga po kojima zaruke gube svoju obvezatnost ili uvjetuju njihovo razvrgavanje (170-171), a cilj im je osigurati slobodu i valjanost ženidbe.

U četvrtom članku govori se o petnaest ženidbenih zapreka i zabrana, a zatim o devet razloga koji ženidbu čine valjanom ili nedopuštenom (177-178). Kad određuje samo značenje ženidbe, Grličić slijedi naučavanje Tridentskog crkvenog sabora pa je definira ovako: „Ženidba je povoljno združenje po zakonu čovika i žene s odlukom i obećanjem da će jedan drugoga do smrti paziti i njegovoj putenoj volji poslušan biti” (172). Dakle, u samoj definiciji ženidbe nije izražen tzv. glavni cilj ženidbe, naime, rađanje i podizanje potomstva. No, Grličić poznaje i naučava uobičajenu nauku Crkve o ciljevima ženidbe i u šestom članku je riječ o tome da je „za tri uzroka Gospodin Bog ostavio sakrament od ženidbe: 1. Da po porodu ljudskom uzdarži se i umnoži se narod čoviči na Zemlji; 2. Da čovik i žena po vinčanju združeni jedan drugoga pomažu i razgovara u teškoćah života zemaljskoga koje bi jim se dogodile; 3. Da jedan drugoga naravnoj putenoj volji zadovoljno čini” (178).

Grličić u svom tumačenju sakramenta ženidbe posvećuje relativno mnogo riječi bračnoj ljubavi, što nije uobičajeno u katekizmima njegova vremena. Same zaruke uključuju obećanje da će dvoje ljudi „u vinčanoj ljubavi do smrti zajedno živiti“ (168); u vrijeme priprave na sklapanje ženidbe svećenik je dužan pomno ispitati to dvoje „prima li svesrdno i povoljno jedan drugoga za svoga vinčanoga druga“ (182), a kod vjenčanja ih je dužan potaknuti da „jedan drugoga svesrdno ljubi, vjerno pazi i dobrovoljno sluša do smrti“ (183). Kad je Grličić obrazložio tri uzroka ženidbe, odmah dodaje tumačenje sakramentalnosti braka naglašujući da su muž i žena dužni „jedan drugoga svesrdno ljubiti i paziti, kako Gospodin Isukarst pazi svoju Crkvu i miluje, koje njegove ljubavi jest prilika ovi sakramenat“ (181). Taj govor o bračnoj ljubavi redovito je povezan s upozorenjima o nerastavljivosti braka (172), ipak se može postaviti tvrdnja da je Grličić bračnu ljubav smatrao osobitim razlogom i dobrom ženidbe. Štoviše, dobiva se dojam da Grličić bračnu ljubav ne poistovjećuje s drugim „uzrokom“ ženidbe, međusobnom pomoći bračnih

drugova, nego smatra zasebnom vrijednošću. Tako Grličić slijedi tradicionalnu katoličku nauku o ciljevima braka, ali naglašeno upozorava da je brak zajednica ljubavi, i to „vinčane ljubavi“.

Put nebeski slijedi također katoličko naučavanje o ravnopravnosti muža i žene prije braka, za vrijeme zaruka i u samome braku. U razlozima razvrgnuća zaruka nema razlike između mladića i djevojke, tj. isti razlozi mogu motivirati na taj čin jednoga i drugoga. Kako je žena društveno ugroženija od muškarca, katekizam uči da je muškarac dužan uzeti za ženu djevojku koju je zaveo neiskrenim obećanjem ženidbe, makar to obećanje i „ne bi učinio srcem nego samo jezikom“ (170). Tu brigu o dostojanstvu žene i njezinoj ravnopravnosti pokazuje također govor o otmici djevojke prije vjenčanja (175) kao i popis uvjeta zbog kojih se može provesti rastava od stola i postelje (179-180). Treba upozoriti da Grličić želi isključiti i utjecaj roditelja kao i društvene sredine na sklapanje braka pa uči da oba bračna druga trebaju prihvatiti „punom i slobodnom voljom [jedan drugoga] za druga svoga vinčanoga“ (173).¹⁷

Dakle, Ogramićeva nakana da istisne iz pastve franjevce potakla ga je da se okuži svjetovnim svećenicima. Nije isključeno da je Ogramić sam poslao Grličića u Loreto da završi školovanje kao pitomac Propagande i onda ga prihvati u svoju službu. Svakako je Ogramić želio u biskupiji svjetovne svećenike pa je razumljivo da se je Grličić našao uz njega kao njegov tajnik i kao đakovački župnik. Ni po čem se ne može zaključiti da je Grličić bio istih pogleda na pastoralno djelovanje franjevaca poput Ogramića. Naprotiv, on svoj katekizam namjenjuje općenito svim župnicima u Slavoniji i ne pravi nikakve razlike između svjetovnih svećenika i franjevaca. Katekizam je prikladan upravo za pastoralne djelatnike i prvotna mu je namjena da dođe u njihove ruke. Po svemu se može zaključiti da se je to i dogodilo, jer su ga upravo slavonski franjevci koristili u prvoj polovici 18. stoljeća, a i kasnije.²⁸ U konačnom vrednovanju s regionalnog motrišta *Putu nebeskog* smije se naglasiti da je taj katekizam prvi cjelovit katekizamski tekst u Slavoniji kojem je autor svećenik djelatan u Slavoniji.

²⁸ „.. vaskoliki nauk keršćanski... sam najveće radio iz *Nuclea Catechetica* ... (i) Ivana Garlichicha...“ usp. Lipovčić, 1750: XIII.

Literatura

- Batinić, Mijo (1885), „Nekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti“, *Starine JAZU*, knj. XVII, Zagreb 77-150.
- Bäuerlein, Stjepan (1944), „Fra Nikola Ogramić-Olovčić biskup đakovački“, *Croatia sacra – Arkiv za crkvenu poviest Hrvata*, god. 13-14. (22-23), Zagreb, 127-160.
- Butorac, Josip (1970), *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Farlati, Daniele (1769) *Illyricum sacrum*, Tomus IV, Apud Sebastianum Coleti, Venetis, 82-83.
- Fermandžin, Euzebije (1896), *Acta Croatiae potissimum ecclesiastica*, (Rkp. sign. Arhiv HAZU, XV-24-1.), Romae.
- Gašić, Emerik (1944), *Brevis conspectus historicus dioecesium Bosniensis-Diacovensise et Sirmiensis*. Mursae.
- Hoško, Franjo Emanuel (1985), *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Orijehtacije knj. 4, Zagreb.
- Hoško, Franjo Emanuel (1997), *Euzebije Fermandžin crkveni upravnik i povijesnik*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb.
- Jelenić, Julijan (1912), *Kultura i bosanski franjevci*, sv. 1., Prva hrvatska tiskara „Kramarić i M. Raguz“, Sarajevo.
- Jelenić, Julijan (1918), „Spomenici kulturnoga rada bosanskih franjevaca“, *Starine JAZU*, knj. XXXVI, Zagreb, 81-162.
- Jukić, Ivan Franjo (1851), „Životopis fra Nikole Ogramića posljednjeg bosanskog biskupa (rođen 1639 – 1701)“, *Bosanski prijatelj*, II, Zagreb, 74-77.
- Knezović, Pavao (2014), „Nikola Ogramić o bl. Sebastijanu od Aparicija“, *Zbornik o Emeriku Paviću – Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Emerik Pavić i franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj“ Osijek, 23.-25. svibnja 2013.*, (ur. P. Knezović i M. Jerković), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 245-260.
- Lipovčić, Jerolim (1750), *Dušu čuvajuće pohogjenje*, Tlacsena kod Veronikae Nottenstajnin, U Budimu.
- Lopašić, Radoslav (1902), „Slavonski spomenici za XVII. viek“, *Starine JAZU*, knj. XXX, Zagreb, 1-176.
- Matić, Tomo (1945), *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, HAZU, Zagreb.
- Sršen, Stjepan (1993), *Osječki ljetopisi 1686.-1945.*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek.
- Šuljak, Andrija (2001), „Fra Luka Ibrišimović-Sokol i biskup Nikola Ogramić-Olovčić“, *Fra Luka Ibrišimović i njegovo doba: Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, (ur. Filip Potrebica), Naklada Slap, Jastrebarsko, 49-64.
- Zirdum, Andrija (2007), *Povijest kršćanstva u Bosni i Hercegovini*, Slovoznak, Plehan.

KATEKIZAMSKI PISAC I TAJNIK BISKUPA NIKOLE OGRAMIĆA IVAN GRLIČIĆ

Sažetak

Bosanski biskup Nikola Ogramić (1669-1701) ustalio je svoje sjedište u Đakovu. Premda je bio franjevac pokrajinske zajednice Bosne Srebrene, namjeravao je 1688. istisnuti iz pastve franjevce i pastvu u Slavoniji povjeriti redovnicima sv. Pavla, paulanerima ili barnabitima, a postupno se okružiti svjetovnim svećenicima. Nije isključeno da je Ogramić sam poslao Ivana Grličića, rodom najvjerojatnije iz Olova, u Loreto da završi školovanje kao pitomac Propagande i onda ga prihvati u svoju službu. Svakako je Ogramić želio u biskupiji svjetovne svećenike pa je razumljivo da se je Grličić našao uz njega kao njegov tajnik i kao đakovački župnik. Ni po čem se ne može zaključiti da je Grličić bio istih pogleda na pastoralno djelovanje franjevaca poput Ogramića. Naprotiv, on svoj katekizam namjenjuje općenito svim župnicima u Slavoniji i ne pravi nikakve razlike između svjetovnih svećenika i franjevaca. Katekizam je prikladan upravo za pastoralne djelatnike i prvotna mu je namjena da dođe u njihove ruke kao priručnik za propovijedanje, a zatim i i za vjersku pouku. Po svemu se može zaključiti da se je to i dogodilo, jer su ga upravo slavonski franjevci koristili u prvoj polovici 18. stoljeća, a i kasnije. U konačnom vrednovanju s regionalnog motrišta *Put a nebeskog* smije se naglasiti da je taj katekizam prvi cjelovit katekizamski tekst u Slavoniji kojim je autor svećenik djelatan u Slavoniji.

Ključne riječi: Ivan Grličić, *Put nebeski*, prvi slavonski katekizam, priručnik za propovjednike.

CATECHISM WRITER AND SECRETARY TO BISHOP NIKOLA OGRAMIĆ, IVAN GRLIČIĆ

Abstract

Bosnian Bishop Nikola Ogramić (1669-1701) settled his Bishop seat in Đakovo. Although he was a Franciscan from the provincial community of Bosnia Argentina, in 1688 his intention was to squeeze the Franciscans out of the congregation and entrust the parishioners in Slavonia to the monks of St. Paul, the Paulines or the Barnabites, and to gradually surround himself with secular priests. It cannot be excluded that

Ogramić himself sent Ivan Grličić, most likely a native of Olovo, to Loreto to complete his education as a student of Propaganda and to then accept him in his service. Ogramić most certainly wanted secular priests in the diocese, so it is understandable that Grličić was set up as his secretary and the pastor of Đakovo. There is no indication to suggest that Grličić had the same view of the pastoral work of the Franciscans as Ogramić. On the contrary, his catechism is generally aimed at all pastors in Slavonia and he makes no distinctions between secular priests and the Franciscans. The catechism is especially suitable for pastoral workers and its original purpose was to be used as a handbook for preaching and religious teaching. By all chances this is what actually happened, since it is precisely the Slavonian Franciscans who used the catechism in the first half of the 18th century and thereafter. In the final evaluation, from the regional viewpoint of the *Put nebeski* (Heavenly path) it may be emphasised that this catechism was the first complete catechesis text in Slavonia by an author who was a locally active priest.

Key words: Ivan Grličić, *Put nebeski*, first Slavonian catechism, handbook for preachers.

GRACIĆEVA LJEKARUŠA

Izvorni znanstveni rad

UDK 271.3 Gracić, F.

Gracić - jedan od franjevaca

Frano Gracić rođen je u Kreševu 1740. godine, gdje je završio osnovno obrazovanje i stupio u franjevački red. Školovao se vjerojatno u Italiji. Poslije studija predavao je filozofiju u Franjevačkom samostanu na otoku Hvaru. 1769. godine biva biran za učitelja novaka, đaka, klerika i za propovjednika u kreševskom samostanu. Krajem 1770. godine prikuplja milodare za otplatu dugova nastalih gradnjom kreševske crkve i samostana, te kasnije i sarajevske crkve (Zirdum, 1978: 227-228). Na kapitulu 1771. godine Gracić je izabran za tajnika provincije, a 1774. za kustosa. Na sastanku provincijalne uprave 1775. Gracić je imenovan za jednog od cenzora djela *Pregled starina Bosanske provincije* fra Filipa Lastrića. Nakon službe kustosa, Gracić je jednu godinu bio i gvardijan u Kreševu (Zirdum, 1978: 228). Provincija Bosna srebrena i biskup Dobretić šalju Gracića i Juru Zlokova u Beč da preko papinog nuncija u Beču zamole Mariju Tereziju da ona preko svojih predstavnika u Carigradu dobije od sultana potvrdu svih ranijih franjevačkih povlastica. Međutim, ta misija nije urodila plodom. Čak je Bono Benić u svome *Ljetopisu* kritizirao Gracića i Zlokova da su potrošili previše i vremena i novca uzalud (Zirdum, 1978: 228-229). Dalje imamo podatak da je Gracić 1786. bio župnik u Žepču. Zatim 1790. biva biran za provincijala, te 1793. ponovo za kustosa. Kad je 1796. završio službu kustosa, imenovan je za ispitivača franjevaca kreševskog okružja. Umire 1799. u Kreševu, gdje je i pokopan (Zirdum, 1978: 229-230).

Uz sve navedene dužnosti koje je obavljao kao svećenik franjevac, Gracić se bavio i liječničkom praksom, iako nije bio liječnik po struci. U predgovoru sam ističe svoju samoukost: „Pade mi na um da danju i noću prelistavam medicinske knjige, koje sam mogao imati pri ruci. Pri tome sam svraćao pažnju na pouke nekih – posebice slavnoga Tissota – koje su upućene dušobrižnicima u sličnim krajevima; onoj službi koja je jedna od mojih osobnih briga, da savjetom i djelom što više pomogne bolesnicima“.¹ Kovačić smatra da je Gracić u Italiji

1 Prijevod prema Zirdum, 1978: 230.

svakako slušao predavanja iz medicine, a da je kasnije koristeći medicinsku literaturu kreševske knjižnice i stječući iskustva na terenu prikupio građu za svoje djelo iz medicinske prakse. Samo Jelenić u djelu *Kultura i bosanski franjevci* (1915) tvrdi da je Gracić liječnik, ali u kasnijim pregledima prešućuje tu tvrdnju. Zirdum smatra da bi se već naglasilo da je Gracić bio diplomirani liječnik, budući da su njegovi suvremenici u životopisima isticali i najmanju čast (Zirdum, 1978: 234).² Dakle, Gracić je punih dvadeset godina uspješno liječio ljude i pomagao im. Tijekom vremena, na temelju nove literature i pozitivnih iskustava, Gracić je korigirao svoje postupke i metode. Sam navodi motive svoga djelovanja: „... promišljajući nesreću naroda moga tužnoga i čemernoga, koi leži u tminam brez svake prosvite, nauka i podobni likara...“ (prema Zirdum, 1978: 235). Prema samom naslovu, a i načinu pisanja, Gracić je svoje djelo namijenio prvenstveno svećenicima na terenu, ali i svima onima kojima je potrebna pomoć i savjet. Gracićevom zaslugom smatra se i činjenica da u kreševskoj knjižnici postoji 27 rukopisnih ljekaruša, što su ostavili njegovi učenici i nasljednici. Dosad nepoznat podatak znanstvenoj javnosti je i taj da je Gracić imao *imprimatur* za još jedno djelo, liturgijskog sadržaja (vjerojatno molitvenik), pod naslovom „Kitica molitvica i pismica sive Olfactorium seu fasciculus florum oratiuncularum et spiritualium cantiuncularum“, koje je vjerojatno ostalo u rukopisu.³

Zanimljiva koincidencija je i navedena činjenica da je Gracić bio cenzor knjizi *Pregled bosanskih starina* fra Filipa Lastrića, budući da kod obadvojice autora nalazimo neke iste teme, motive pa i temeljne ideje rada. Naime, i Gracić i Lastrić mogu biti primjeri prosvjetiteljstva u Bosni i Hercegovini, koje se inače u ovim krajevima manifestiralo na specifičan način. Revolucionarne ideje koje se javljaju u Europi nisu mogle u potpunosti zaživjeti u burnim i teškim povijesnim prilikama koje su tištale Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. U općeprosvjetiteljskom duhu sve četiri Lastrićeve propovjedničke knjižice (*Testimonium bilabium*, *Nediglnik dvostruk*, *Svetgnjak* i *Od' uza me*) su imale svoju svrhu: pomoći u bogoslužju, prenijeti vjerske istine i moralno poučiti

2 Karamatić navodi da je Gracić bio „u nekom stupnju medicinski izobražen liječnik“, ali da „nema preciznih o njegovu studiju medicine, tako da pitanje da li je on bio diplomirani liječnik ostaje otvoreno“ (Karamatić, 1984: 66). Kasnije u radu, govoreći o medicinskim djelima bosanskih franjevacu kaže: „Ovdje ćemo (...) svratiti pozornost na dva medicinska djela dvaju školovanih liječnika fra Franje Gracića i fra Petra Mareševića“ (Karamatić, 1984: 69).

3 Gracić je dobio *imprimatur* 16. 10. 1795. za djelo pod naslovom „Kitica molitvica i pismica sive Olfactorium seu fasciculus florum oratiuncularum et spiritualium cantiuncularum“, a potpisnici su bili Gregorius a Varesh (fra Grga Ilić) i tajnik Augustinus a Varesh (vjerojatno Pejčinović). Dokument se čuva u arhivu kreševskog franjevačkog samostana. Zahvaljujemo prof. dr. dr. sc. Serafinu Hrkaću na podacima o navedenom Gracićevu djelu.

puk. Gracić, s druge strane, samim svojim djelovanjem kroz liječničku praksu želi osvijestiti puk o najčešćim bolestima, načinima liječenja, higijenskim potrebama i kulturi života općenito, eksplicitno se referirajući na ostatak Europe: „Kad sam zbog studija proputovao Ugarsku, Italiju i Dalmaciju te stigao, u vezi sa svojom dužnošću, u Bosnu srebrenu podloženu osmanskoj vlasti, veoma ganuta srca gledao sam kako su svećenici i ostalo stanovništvo bez ikakve zdravstvene pomoći. (...) Ti, dakle, dobrohotni čitatelju, primi ovo djelce koje se ne odlikuje rječitošću, niti nekom učenošću; ono nije dostojno ovoga vijeka, koji gotovo može biti takmac zlatnoga doba“ (Zirdum, 1978: 230). Doduše, važno je reći da Gracićevo prosvjetiteljstvo može biti samo posredno, budući da je djelo pisano na latinskom jeziku, te kao takvo nije moglo biti izravno namijenjeno bosanskom puku, nego - braći franjevcima, koji bi poučeni navedenim djelom, svoja znanja mogli širiti u praksi, te na taj način puk praktično „odgajati“ i „poučavati“. Analiza sadržaja Gracićevih posljednjih dvaju poglavlja, koja tematski ne pripadaju „ljekaruši“, pokazat će da on sadržajno nije u tolikoj mjeri ovisan o Lastriću koliko bi se to unaprijed moglo pretpostaviti, budući da je Gracić bio jedan od cenzora tom povijesnom djelu kojega su mnogi pisci kroz naredna stoljeća uzimali kao izvor i uzor. Također, registrirat će se i sličnosti, odnosno razlike u stilu. Međutim, ono čime je Gracić jedan od franjevac, a što ga veže i za Lastrića i za sve ostale bosanske franjevce, su izrazi skromnosti u predgovoru, koji se javljaju kao *topos* jednako u teološkim, jezikoslovnim, povijesnim, filozofskim i medicinskim djelima.

Sadržaj Gracićeve Ljekaruše

Gracićeva knjižica sadrži uz predgovor šest poglavlja: prva četiri se odnose na liječničku praksu, a posljednja dva govore o ljepotama i povijesti Bosne srebrne.⁴ O poglavljima koja govore o liječničkoj praksi, kao i o djelu u cjelini, već je dosta toga rečeno kroz znanstvene radove (Zirdum, Knezović, Karamatić), ali se posljednja dva poglavlja nisu detaljno analizirala. Karamatić u jednoj rečenici navodi kratki sadržaj: „Gracićevo se djelo sastoji od šest

4 Sadržaj Gracićeva djela: PRAEFATIO (str. 3-4); INDEX (str. 5); PROLOGUS (str. 6-7); I. DE VIRIBUS VIRUS FEBRIFERI - O djelovanjima otrova groznice (str. 7-9); II. DE VIRIBUS VIRUS PESTIFERI - O djelovanjima otrova kuge (str. 9-15); III. DE VIRIBUS VIRUS SERPENTINI - O djelovanjima otrova zmiје (str. 15-17); IV. DE PLERISQUE ALIIS MORBIS, EORUMQUE PRAECIPUIS ANTIDOTIS - O drugim brojnim bolestima i izvrsnim lijekovima protiv njih (str. 17-18); V. DE HIS QUAE IN BOSNA ARGENTINA GIGNIT TELLUS - O svemu onome što u Bosni srebrenoj daje zemlja (str. 18-20); VI. DE REGIMINE, ET RELIGIONE INCOLARUM REGNI - O vlasti i vjeri stanovnika kraljevstva Bosne i njegovim ranim promjenama (Gracić, 1795: 21-27).

poglavlja, od kojih prva četiri govore o bolestima i njihovu liječenju, dok se u posljednja dva raspravlja o prirodnim bogatstvima i povijesti ovih krajeva“ (Karamatić, 1984: 69). On, ipak, ističe da se Gracićevo i Mareševićovo djelo „i po formi i po sadržaju razlikuju od ostalih medicinskih spisa bosanskih franjeva“ (Karamatić, 1984: 69), ali ne navodi eksplicitno na koji način. Pored toga, mnogi Gracićevo djelo spominju isključivo kao ljekarušu, a sadržaj koji nije medicinske tematike navodi se samo usputno ili se uopće ne navodi.⁵ U nekim pregledima pisaca i djela Bosne srebrenе čak se i ne spominje sadržaj posljednjih Gracićevih poglavlja te se njegovo djelo karakterizira isključivo kao ljekaruša. Međutim, činjenica je da posljednja poglavlja zauzimaju trećinu cijeloga djela, te ih je i zbog toga i zbog njihova sadržaja vrijedno pomnije analizirati. Navedena poglavlja su time zanimljivija za analizu, i sadržajnu i stilsku.

Gracić peto poglavlje - „o svemu onome što u Bosni srebrenoj daje zemlja“

Peto poglavlje Gracićeva djela govori o zemljopisno-povijesnim činjenicama vezanima za Bosnu srebrenu, povezujući tako svoj medicinski nauk s opisima uvjeta života u Bosni, klimatskim uvjetima, rudnim i vodenim bogatstvima, trgovačkim potencijalima, plodnosti tla i vrstama bilja koje prispijeva na ovim područjima. Iako se sam sadržaj ne odnosi izravno na liječničku praksu, on je itekako koristan i svrhovit, posebno ako se uzme u obzir mogućnost da na prostorima Bosne srebrenе djeluju i franjevci iz drugih krajeva, kojima bi, pri potencijalnom liječenju bolesnika, koristio svaki podatak o Bosni jednako kao i prije navedene liječničke upute.

Gracić poglavlje započinje podjelom Bosne srebrenе na tri pokrajine, omeđene četirima rijekama, te dalje daje detaljan položaj svake od njih. O „onoj prvoj pokrajini, koja gleda prema Hrvatskoj“, a koja bi prema Gracićevu opisu trebala pokrivati područje Bosne između rijeka Une i Vrbasa, kaže da je „najrodnija“ i da „obiluje rudama, i to željezom najbolje kvalitete“.⁶ Za središnju

5 „Kao rodoljub Gracić nije mogao mimoići da barem nešto ne rekne o podrijetlu i prošlosti svoga naroda. Glavni motiv, kako zaključujemo iz teksta, bio je da u svojim suvremenicima i nasljednicima pobudi čežnju za oslobođenjem ispod turske vlasti. Tako je on na malo tiskanih stranica pomagao svojim suvremenicima u liječenju i izgradnji svijesti o ukorijenjenosti na bosanskom tlu“ (Zirdum, 1978: 237). U radu Kujundžić-Škrobonja-Tomić, koji, obrađujući Plehansku ljekarušu, daju kronološki pregled ostalih ljekaruša, te od bosansko-hercegovačkih ljekaruša izdvaja Gracićevu i Mereševićevu, ne spominje se da Gracićevo djelo ima i drugačiji sadržaj.

6 „Tres praecipuae sunt Regni provinciae, inter quatuor [sic!] fluvios sitae, Hunnam a

pokrajinu, koja bi po Gracićevu opisu trebala pokrivati područje između Vrbasa i Bosne, kaže da je „jednako ugodna“, „slična drugim pokrajinama u Europi koje su ugodne za život“, da obiluje „mnogim rudama“, posebno ističući rijeke bogate ribama Ramu i Neretvu, te plodnost neretvanske doline.⁷ Na kraju ističe Hercegovinu koja je na zapadu središnje pokrajine, a koju „zbog njezine ljupkosti i onoga što tlo rađa treba porediti s Toskanom“.⁸ Govoreći o istočnoj pokrajini, koja bi prema Gracićevu opisu trebala zauzimati prostor između Bosne i Drine, za koju kaže da je također plodna i bogata rudama, ističe rudnike soli u Tuzli.⁹ Zanimljivo da Lastrić u svojem *Pregledu starina* Bosnu ne dijeli na tri pokrajine, nego na dvije: Gornju i Donju. Prema Lastriću Gornja Bosna je „južni dio kraljevstva i njezine rijeke teku prema jugu i zapadu te se ulijevaju u Jadransko more“, a „ona je isto što i Hercegovina ili Vojvodstvo Sabe“. Donjom Bosnom naziva „sjeverni dio, u kojem rijeke teku prema sjeveru i istoku pa se ulijevaju u Savu“.¹⁰ Međutim i Lastrić i Gracić se slažu oko često upitnih zapadnih granica Bosne, te Lastrić kaže: „Rijeka Vrbas ne rastavlja Bosnu od Hrvatske. Ispravnije je reći da je odvaja Una jer Hrvatska leži između Une i Kupe. Vrbas siječe Bosnu gotovo sredinom (...). (...) treba reći ili upitati: Ako bi predio sa zapadne strane Vrbasa bio Hrvatska, a ne Bosna, kako bi stari pisci mogli nazvati grad Jajce glavnim gradom Bosanskog Kraljevstva, kad se on nalazi na zapadnoj strani navedene rijeke? To bi značilo tvrditi da je glavni grad Bosne u Hrvatskoj.“¹¹

Septentrionali plaga, Varbas, Bosnam & Drinam; prior illa quae Croatiam respicit, fertilissima est, fructibus abundat; sed praecipue metallicis venis, ferri optimaе qualitatis, chalybis, quasi totum solum oppletum; sed & aliorum metallorum magni pretii copiosae ac praedivites detectae, fuerunt, licet ab imperitis magistris, venae“ (Gracić, 1795: 18).

7 „Provincia media, quaeque centrum Regni constituit, item amoenissima, fertilis, saluberrimis aquis, & aliis vitae humanae commodis, primis Europae comparabilis provinciis, cujus catenae montium, & collium omnigenis venis metallicis sunt repletae, ferri, chalybis, auripigmenti, mercurii, plumbi, aeris, argenti, auri in fluvialibus arenis fragmenta copiosa, & una argenteo-ferrea ad arma quaeque pretiosa conficienda; nec mirum inde effluere per omnes valles, ac planities pedemontanas, aqua pretiosas, ac saluberrimas, acidulas & thermales, de quibus supra mentionem feci. Fluvii item omnes, ac rivuli, qui sunt prope innumeri, piscibus pretiosis foecundi, ac praesertim trutis minoribus, majoribus, & maximis, ab ingenti capite Glavaticza dicta, Sturioni non absimilis in fluminibus Ramae, & Narentae; haec quoque Provincia Narentina abundat copiosis ac pretiosis venis metallicis, carbone minerali &c. vino, & omnigenis fructibus...“ (Gracić, 1795: 18-19).

8 “... huic ab occidente adjacens Provincia Haerczegovina, seu Ducalis dicta, amoenitate, & his, quae tellus gignit, Thusciae comparanda“ (Gracić, 1795: 19).

9 „Provincia porro illa ad orientalem regni plagam sita pariter fertilissima & metallorum foecunda, in ea potissimum veteres nostri Regentes fodinas minerales habuerunt auri, argenti, & aliorum fossilium, sal gemma repertum, putei salsi ad Tuzlam, ut alia praetermittam“ (Gracić, 1795: 19).

10 Lastrić, 1776: 112; 2003: 165.

11 Lastrić, 1776: 112; 2003: 165.

Nastavljajući općenito o svim pokrajinama Gracić navodi razne vrste ljekovitog bilja: „gencijana velika, aromatična trstika, srčjenjak, neoregelija, andelika, srčenica, prašičja trava, divlji komorač, mjesočina, kopitnjak, trava kokotinja, mrtva (smrdljiva) kopriva, da druge ne spominjem“.¹² U tom dijelu teksta progovara Gracićevo iskustvo te se ne može reći da se ugledao u bilo kakav pisani izvor. Uz kratku napomenu o izvršnoj kvaliteti životinjskog mesa i mogućnošću trgovine plovnim rijekama,¹³ posebno se dotiče grada Sarajeva¹⁴. Poglavlje završava tužnim tonom i iskrenim žaljenjem što zemlja tako obdarena prirodnim bogatstvima, unatoč blizini kršćanskih zemalja, ipak propada pod tuđinskom vlasti pa to poglavlje okončava tugaljivim stihovima.¹⁵

Može se reći da se u čitavom petom poglavlju, budući da je pisano ciljano u svrhu informiranja o osnovnim karakteristikama Bosne i uvjetima života u njoj, osjeti tendencija sažetog izražavanja, te Gracić oprezno bira ono „čemu će dati prostor“ u ovom kratkom poglavlju. Taj izbor vjerojatno je uvjetovan njegovim iskustvom franjevcu-liječniku na terenu, koji svojim nasljednicima želi, osim praktičnih opisa liječenja, prenijeti i osnovne informacije o okruženju.

12 „In omnibus hisce Provinciis genera herbarum praesertim ad Botanicam spectantium sunt obvia, puta Gentianae Majoris, Calami Aromatici, Tormentillae, Carolinae, Angelicae, Bistortae, Scrophulariae, Meo, Gratiolae, Rheopontici, Lunariae Majoris, Assari, Aristolochiae rotundae, Galiopsi, ut de aliis taceam“ (Gracić, 1795: 19).

13 „Pascua praeterea uberrima, & carnes optimi saporis animalium, sylvestrium, & volatiliu ingens copia. Pro commercio fluvii navigabiles ad Savum, tum ad Sinum Adriaticum, & viae pro vehendis curribus percommoda institui possent undique“ (Gracić, 1795: 19-20).

14 “Nota est fere toti Europae urbs Saraevo, veteribus Verbosa dicta, ab Uzren Begh e furore Sultani Turcarum filio, aedificiis & moscheis ampliata ad instar Adrianopolitanae Urbis, haecque in centro Regni Bosnae sita, mercatoribus, & opificibus omnigenis peraccommoda, ut emporium harum provinciarum merito dici possit. commercium servat cum praecipuis Europae civitatibus, Venetiarum, Viennae, Thessalonicae, Constantinopolis, & ultra; ipsa dives & fere libera, habet judicem mullah, & in praesidio jegnichiaraga, & ritus Graeci episcopum Vladicam cum sua ecclesia, jam pridem ab exercitu Caesareo belli duce Eugenio Principe expoliata urbs, & incensa fuit“ (Gracić, 1795: 20).

15 „Dolendum propterea hoc regnum omnibus naturae dotibus praeditum, tamque praeclens in sordibus barbarorum foede a tot saeculis sepultum inter Christianorum ditiones, qui omnia deleverunt, ac pessumdederunt. Liceat itaque mihi hisce praesens capitulum claudere:

O nos miseros
Vereque captivos
Quos tam in divite terra
Consumit inopia
Doletque vicem nostram
Ipsa natura” (Gracić, 1795: 20).

Gracićevo šesto poglavlje - „o vlasti i vjeri stanovnika kraljevstva Bosne i njegovim ranim promjenama“

Šesto poglavlje, iako ga sam Gracić nije označio niti podijelio, tvori tri značenjske cjeline: 1. o porijeklu Slavena, 2. povijesni pregled ovih krajeva od antike, preko odnosa s Mađarima, do suvremene turske okupacije i 3. o vjerskim prilikama. Drugi dio, povijesni pregled, daleko je sadržajniji i opširniji od ostala dva. Cijelo poglavlje je, naime, namijenjeno adresatima u europskim zemljama, kako bi se osvijestili na teško stanje naroda u Bosni i potaknuli na pomoć Bosni srebrenoj. Tako se šesto poglavlje razlikuje od petoga i po tome što nije sadržajno vezano za praktične liječničke naputke iz osnovnog dijela ljekaruše.

Prvi dio govori o porijeklu Slavena, njihovim karakteristikama te njihovom položaju u rimskim provincijama.¹⁶ Gracić, dakle, smatra da su se Slaveni doselili u ove krajeve „s obala Sjevernog mora iz Skandinavije ili Sibirije“, te nema zabludu o autohtonosti Slavena na ovim prostorima. Ipak, nejasnoće ostaju zbog Gracićeva izraza „gens haec Slava seu Illyrica“, što bi moglo krivo navesti na misao da su Slaveni i Iliri isti narod. Međutim, u ovom kontekstu je vjerojatnije da Gracić pridjeve *Slava* i *Illyrica* uzima kao sinonime (koji su se često sinonimno koristili i za naziv jezika), a ne da implicira o porijeklu Slavena od Ilira. Ideju o doseljenju Slavena sa sjevera vjerojatno preuzima od Lastrića koji (slijedeći Orbinija) između ostalog tvrdi da je „naziv Bosna dolazi od Besa, naroda ovamo protjeranog iz Trakije“ te da je „rijeka dobila ime po narodu a ne obratno“.¹⁷

U drugom sadržajnom dijelu Gracić daje svojevrsni povijesni pregled, iako se na samom početku ograđuje te skromno priznaje kako mu nije namjera pisati povijest, nego samo opći povijesni pregled pa upućuje čitatelja na druge autore ako žele znati nešto opširnije.¹⁸ Slijedi analiza položaje Bosne koja je od antike

16 „Gens haec Slava, seu Illyrica, a Septentrionali plaga ex Scandinavia dicta gentium vagina, aut ex Siberia erumpens, Danubium transgressa primum Thraciam incoluit, tum inde a Bulgaris pulsa, Rasciam, Serviam, Bosniam, Dalmatiam, Croatiam &c. occupavit; gens populosa, ac prolifica, robusta, & vel ab ipsis Romanis & Graecis bellicosa habita, ob caeli temperiem sagax, benignae indolis, & hospitalis.

Etymologia *Slavi* nominis Illyrico idiomate Latine refert Inclyta idem, seu Gloriosa, & jam ab antiquo sese protendit per septuaginta & ultra provincias quamvis ejusdem linguae variae sunt dialecti, ab Adriatico usque ad Glaciale Oceanum, prout Pr. Sebastianus Dulci cecinit: *se lavat Adriacis, & se glacialibus undis*“ (Gracić, 1795: 21).

17 Lastrić, 1776: 95; 2003: 149. Lastrić dalje argumentira: „Uostalom, ako je ta zemlja dobila ime po rijeci, zašto su stari pisci zvali ovaj kraj „Gornja Mezija“ i „Dardanija“, kad je ta ista rijeka uvijek u njoj bila?“

18 „Mihi in animo minime proposui gentis hujus historiam texere, sed quaedam ad generalem

pa do današnjeg doba bila na križištu kultura, te nabraja oblike vlasti kojima je bosanski narod kroz povijest bio podložan.¹⁹ Nakon toga tumači povijesni odnos Bosanskog Kraljevstva s Mađarima sve do pada Bosne pod Turke, koji dio završava epigrafom na grobu posljednjeg bosanskog kralja, kralja Stjepana.²⁰ Zanimljivo da Graciću za odnos Bosne s Ugarima i pad pod Turke izvor nisu Lastričev *Pregled starina*, u kojem se ti povijesni događaji svakako spominju, ali s različitom selekcijom bitnog od nebitnog.²¹ Zatim slijedi povijesni pregled vladavine Turaka sve do suvremenih događaja.²² Pri tom se

notitiam spectantia solum attingere. Si quis uberiorem notitiam habere cupit, legat praeter alios complures auctorem de Regno Slavorum, de captivitate Regni Bosnae, aliosve (Gracić, 1795: 21). Upućuje, dakle, čitatelja prvenstveno na Orbinija i Vitezovića.

19 Cum Illyricum fere situm sit in centro Europae, Orientalis, & Occidentalis Imperii inter limites, Graecis pariter, et Romanis paruerunt Slavi, magnoque Macedoni, & Romano Caesari in occupando terrarum orbe Achates fuere, & plurimi utriusque monarchiae Imperatores extitere; cumque a Graecis & Romanis premerentur, ipsorum excutientes jugum proprii Czaris [sic!], Regibus, ac Banis constitutio[s?] paruerunt“ (Gracić, 1795: 21-22).

20 „Cumque extincta stripe regum Bosnae unica superstes regis filia nuptui tradita fuisset regi Hungarorum, atque corona simul & regnum jure dotali ei cessissent, rex Hungarorum banum Bosnensibus praefecit Cotromanum; sed & hujus stripe deleta, ex suis patritiis banos constituerunt, ac reges usque ad Thomam Kristich coetaneum Mathiae Corvino, ejusque aemulo [um?] ob causas historicis sat bene notas; cui cum successisset naturalis ipsius filius Stephanus, pluribus tanquam Nothus invisus, dolis, ac fraudibus maxime patarenorum evocato cum ingenti manu militum Muhamete secundo Turcarum sultano, occupatoque regno, & ipso rege capto, ab eodem vivus est excoriatus, & sepultus cum hac epigraphe: „Hic jacet Stephanus Rex Bosnensium sine cute, & sine Mitra Regia, quippe cui Muhametes detraxit cutem, & Mathias denegavit coronam, nec tulit opem“ (Gracić, 1795: 22).

21 Lastrić na povijesno-znanstveni način donosi kronološki pregled svih bosanskih banova i kraljeva, te navodi dva dekreta pretposljednog bosanskog kralja Stjepana Tome (Tome Krstića), dok s druge strane ne navodi epigraf posljednjeg kralja Stjepana Tomaševića. (Lastrić, 1776: 95-107).

22 „Nec sane mirum dictum sultanum tantam Christianis per Asiam & Europam intulisse cladem infaustissimis illis ac ruinosis temporibus, quippe praeterquam quod jam fuisset Romanum Imperium Orientis ab Occidentali divulgum, & intestina gentium odia ingravescerent, Byzantii a Trapezuntinis divisi, Bulgaris adversus Thraces & Graecos dimicantibus, Hungaris adversus Germanos, scissis inter sese tetrarchis, Valakorum, Rascianorum, Servianorum, Bosnensium, quoad regimen & sectas, facile fuit callidissimis Scythis, Arabibus, & Graecorum faeci vi & malis dolis potentissimas, ac bellicosas gentes subjugare, prout invictus heros Georgius Castriotus praevideit, atque deflevit tam magnam Christianitatis ruinam.

Itaque Muhametes toto fere Regno Bosnae potitus, intraque unum mensem cum exercitu illud pervagatus, cepit septuaginta arces locis & arte munitas, prodentibus plerasque praefectis patarenis, aliisque occultis patriae hostibus; utque idem firmius constabiliret in omnibus hisce provinciis proprium imperium, generalem conventum regni, seu diaetam sub urbe Jajcze indicit, ut omnes sine armis, sed suorum cum privilegiorum monumentis adessent, ut eadem ipse rata haberet confirmaretque. Intra aliquod tempus tota nNobilitas illuc confluit patrumfamilias, quos Mehmed ad publicam audientiam admisit, jussitque palam, ut qui nobilium vellent suam ipsi obtestari fidelitatem, suam quoque amplecterentur sectam, & ita in propriis territoriis liberi & exempti manerent. Qui igitur jussis paruerunt

ističe epizoda s fra Anđelom Zvizdovićem, koji je uspio od sultana isposlovati ferman o slobodnom ispovijedanju vjere i posebnoj zaštiti franjevačkog reda.²³ Ovaj događaj Lastrić eksplicitno ne spominje, ali donosi cijeli tekst *Athname*, dok samog Zvizdovića spominje samo u popisu bosanskih vikara, dajući i napomenu o pronalasku ostataka ovog blaženika koji se sada nalaze u fojničkoj crkvi.²⁴ Epizoda o Zvizdoviću, koja je bila poznata kao legenda iz naroda, a koju Gracić obogaćuje i dijalogima, plod je njegove osobne stilizacije, pri čemu Gracić nije imao nikakav pisani izvor kao uzor.

Posljednji dio poglavlja, koji se odnosi na vjerske prilike, počinje citatom svetog Pavla kako se „Kristovo evanđelje raširilo od Jeruzalema sve do Ilirika“.²⁵ Zatim govori Ćirilu i Metodu, te njihovoj ključnoj ulozi u širenju evanđelja na slavenskim jezicima, u njihovu slavu ističući da su „s pravom

& Muhametismum professi sunt, seorsim segregati; qui vero renuerunt, per praeruptos, angustosque montium recessus ascendere, quasi ad propria reversuri, jussi, in quibus ab exercitu in insidiis praeparato omnes crudeliter fuere trucidati ad duodecim fere millia virorum, & misso postmodum suo *Elemine*, seu magno cancellario, hereditarias possessiones in catalogum redegit, suumque regnum undequaque firmavit“ (Gracić, 1795: 22-24).

- 23 “Paranti autem Muhameto reditum Constantinopolim, atque in campo dicto Millodraxevo constituto, occurrit ei P. Angelus Zuizdich Minorita, nobilis Herbosanus, qui sub ea tempestate sese in speluncam vix accessibilem abdiderat, velut alter Elias impio Achabo, quem intuitus tyrannus, utpote jam accusatum: „Tu ne, inquit, es ille *Ruban*, seu monachus, qui Bosnensibus ex meo imperio suades fugam, & illud vis desolare?“ Respondit Pater: „ista *Patisà*, ego sum ille ipse, & rationem hanc tibi reddo; quia postquam illis omnia rapuisti, vis etiam illis fidem & animas rapere. Has ne amittant, fugam capere eis persuasi „Quo audito Mehmed ipsum detineri in custodia usque in crastinum jussit: sequenti vero die coram se productum affabiliter est affatus, porrigensque illi suum Fermanum *Athanam*, seu sacrae capitulationis, illi & ipsius consodalibus totalis libertatis, & immunitatis in suis ditionibus manendi, exeundi, & alia plurima in eo contenta, quodque Turcae legentes plurimum moventes capita demirentur, nobisque dicant: „Etiamsi filii *Fati Sulthan Mehmed* fuissetis, plus non poterat vobis concedere“. Hoc monumentum, sicut & aliorum sultanorum diplomata, usque in praesens illud approbantia, apud nos asservantur a tercentis & triginta annis“ (Gracić, 1795: 24).
- 24 “Oci provincije i diskreti fojničkog samostana tražili su dopuštenje (...) da maknu kamen i pregledaju mjesto u zidu. To su učinili i, gle, našli su da je u debljem zidu načinjeno mjesto za kosti (a one izgledaju kao da su malo spaljene) poput kase ili umjetnički izrađenog sanduka. Unutra su pronađene ostavljene kosti jedne osobe bez ikakvog natpisa. Nitko nije sumnjao, niti sumnja da su to kosti bl. o. Anđela iz Vrhbosne, kao što ga zapisuje Harold i martirologij Reda. (...) S dopuštenje gore spomenutog biskupa pohranili su ih u drugi lijepo izgrađeni sanduk i odnijeli u crkvu” Lastrić, 1776: 73-75.
- 25 „Quoad avitam gentis religionem, constat eandem vel ab ipsis apostolorum principibus, eorumque primis discipulis a Graecia, Adria, & Dalmatia appulsis ad Euangelii gratiam conversam fuisse, teste ipso divo Paulo scribente: *Ab Jerusalem [sic!]... usque ad Illyricum replevi Euangelium Christi*; & ad Macedones, laudans eosdem, ait: *A vobis enim diffamatus est sermo Domini... sed & in omni loco fides vestra*. (Gracić, 1795: 24-25).

bili nazvani apostolima“.²⁶ Zatim slijedi pregled hereza: manihejci, patareni i paulovićanci, zbog kojih su vladari slavonskih naroda, posebno bosanskog naroda, pozvali u pomoć franjevce, koji su propovijedajući pravu vjeru iskorijenili herezu u Bosni, a za uzvrat su banovi i kraljevi franjevcima gradili samostane i darežljivo ih podupirali, sve dok Bosne nije pala pod Turke, nakon čega su od svih samostana na kraju preostala samo tri.²⁷ Zatim govori općenito o franjevačkom redu i njegovim zaslugama za održanje vjere među slavenskim narodima u Mađarskoj, Slavoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji, i Bosni, kroz tristo trideset godina, unatoč mučenjima i progonima, u teškim uvjetima, oviseći o milostinji i boreći se protiv okrutnosti neprijatelja vjere.²⁸ Poglavlje završava usporedbom svoga vremena s apokaliptičnim opisima svetog Ivana evanđelista, te njegovim riječima završava cijelo djelo: „*Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, virtus, & fortitudo Deo nostro in saecula*

26 „Sed & alterius dialecti natio Slava a Septemtrione suis excita sedibus, & in has provincias invadens ethnica utique opera piae Graecorum imperatricis, missis duobus patribus Cyrillo & Methodio, universa ad fidem fuit conversa, qui & apostoli gentis merito sunt appellati, quique eidem alphabetum Graecam referentem tradiderunt praeter alias litteras, quibus in sacris omnibus, & Liturgiis ministri utuntur; quod jus penes linguam Slavam velunt matrem & litterariam semper stetit, quae gratiae prosodiae ad versificandum apta, & facilis est“ (Gracić, 1795: 25).

27 „Postque aliquot saecula invaserunt gentem haeretici Manichaei, ex quibus Patareni, et Paulovichiani prodire; tuncque sub ipsa infantia Minoritici ordinis, vivente ipso Seraphico fundatore, qui has provincias pede attingit, evocati fuere a principibus Slavis, praesertim Bosnae, patres ejusdem ordinis, doctrina & vitae probitate conspicui, qui in eorum ditionibus fidem catholicam praedicarent, quod & praestiterunt a Patarenis plurima perpassi: sed tandem vera fides ac pietas triumphavit. Iccirco bani ac reges dictum ordinem in maxima existimatione habuere, virosque idoneos ad supremas dignitates episcoporum, inquisitorum, regni secretariorum, & legatorum assumpserunt, monasteria in locis amoenis fere singularum urbium aedificaverunt, praediis amplissimis dotarunt, & Patarenorum latibula monachorum ipsis tradiderunt, & sua munificentia eosdem foviverunt usque ad invasionem Turcarum, postquam in pessimam captivitatem redacti ex tot monasteriis solum supersunt tria“ (Gracić, 1795: 25-26).

28 „Utque scribendi finem faciam, scias oportet Seraphicam familiam in praefatis, scilicet Hungariae, Slavoniae, Croatiae, Dalmatiae, Bosnae &c. regnis a tercentis & triginta annis apostolico spiritu animatam cum barbaris, ac juratis fidei hostibus continuum ducendo martyrium semper luctatam fuisse, & plura centena fidelium millia in sancta religione enutrivisse, & conservasse, quaeque novissimis hisce Antichristianis temporibus nullis parcens laboribus, nulli industriae, ut eleemosynis a fidelibus corrogatis Turcarum rabiei, & rapacitati in dies obviam iret, publicum ac liberum Catholicae religionis cultum vindicaret, & innumeras Christi oculos ex faucibus luporum erueret, ut proculdubio dici possit, minoritas hic sub diro Saracenorum jugo extitisse ecclesiae Christi athletas, qui se tanquam murum pro Domo Dei Manichaeis, Patarenis, Mahumetanis, ac Photianis opposuere, ab apostatis, & falsis fratribus in atrociam saepius pericula compulsi non carceres, non vincula, non mortes exhorruere; quinimo torti torquentibus fortiores steterunt, & plurimi sacri heroes extiterunt“ (Gracić, 1795: 26).

saeculorum. Amen“.²⁹

Ovaj povijesni pregled više se oslanja na simbolične epizode iz bogate bosanske povijesti, nego na sustavni pregled, u prilog čemu govori i činjenica da se u cijelom pregledu nije pojavila niti jedna godina datiranja nekog događaja. Gracić više slikovito nego znanstveno pokušava i kroz povijesni pregled dočarati Bosnu, kao da želi istaknuti da je Bosna u njegovo vrijeme takva upravo zbog svoje specifične prošlosti, te da se mnoge suvremene proturječnosti i nelogičnosti, s kojima su se osobito susretali franjevci u svome pastoralnom djelovanju, mogu razumjeti samo kroz prizmu povijesnih događaja. Također nije nevažno da Gracić često Bosnu stavlja u kontekst Europe, te izbjegava govoriti izolirano o njoj čak i kad govori o njezinoj povijesti. To se vidi dok govori o Iliriku kao dijelu Rimskog Carstva, o slavenskim narodima kao kolektivu, o pothvatu Ćirila i Metoda, o franjevačkom djelovanju u drugim provincijama po Europi, o neslozi europskih naroda u borbi protiv Turaka, izrazom „od Jeruzalema do Ilirika“ i slično. Pored toga iznenađuje i određen broj fiktivnih dijaloga, koje Gracić koristi da unese dinamiku u svoj izraz, da privuče čitatelja, te da u opis događaja unese dozu dramatičnosti. Dramatičnost kulminira na završetku poglavlja, gdje za opis suvremenih događaja koristi usporedbu s opisima „apokaliptičnog proroka“ (*Apocalypticus Vates*).

Stilske osobitosti Gracićeve Ljekaruše

Prema Pranjiću „sa stilističkog stajališta – sve što postoji u jeziku dobro je, ali nije jednako vrijedno. Dobro je pod jednim uvjetom: da služi svrsi. A svrhe su u jeziku dvije temeljne: komunikativna i ekspresivna.“ (Pranjić, 1968: 31). Tako i Gracićevo djelo ima dvije temeljne funkcije. Prva je pisani oblik zdravstvenog prosvjećivanja pučanstva, a druga je upućivanje u ljepote i prošlost Bosne. Te funkcije su i tematski podijeljene po poglavljima. Prva četiri poglavlja služe zdravstvenom, a druga dva kulturnom prosvjećivanju.

Dug i pretenciozni naslov *Teoretsko praktično izlaganje terenskog svećenika o djelovanju otrova koji donese i groznicu i kugu i zmijskog otrova te o većini drugih bolesti i njihovim glavnim lijekovima kao i o nekim drugim*

29 „Nunc novissima illa hora advenisse videtur, de qua dicebat apostolus, qua Ottomanicae feritatis virus in nos spargatur, ut una cum fidelium grege dissipemur, ac disperdamur, prout Apocalypticus Vates olim in spiritu praevideat sub emblemate testium Dei fidelium adversus Magogicas, & Antichristianas gentes pro fide certantium.

Utque finem demum imponam huic opusculo, claudendum esse duxi ejusdem Euangelici vatis, & apostoli Divi Joannis verbis. *Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, virtus, & fortitudo Deo nostro in saecula saeculorum. Amen.*“ (Gracić, 1795: 27).

stvarima daje materiji širinu zbog koje ostaje zanemarena sintagma „*aliis quibusdam misceliis*“. Već ovi paratekstovi³⁰ daju naznake vrsnog stilističara. Prije predgovora Gracić navodi moto „Naturam cogito, et ea quae ipsi adversa accidunt, corrigo“. Uporaba glagola *cogito* podsjeća na francuske prosvjetitelje koji vjeruju u moć uma, ali Gracić ne samo promišlja nego i razumije prirodu i ispravlja nepovoljne prilike s kojima se susreće. Ako je pretpostavka da se radi o ljekaruši, sve ove indikacije o stilu vrijednom promatranja i analize ostaju zanemarene. Gracić započinje svoju „Ljekarušu“ predgovorom gdje bez ikakva uvoda u tematiku odmah navodi povod pisanja. Snažnom personifikacijom Bosne srebrene koja se pokorava otomanskoj prijestolnici dodaje litotu u kojoj tvrdi da sve to nije promatrao bez velikog ganuća srca: „in Bosnam Argentinam Ottomanicae Ianuae parentem pervenissem, ibique non sine magno animi mei sensu observassem sacerdotes“ (Gracić, 1795: 3). Referirajući se na mnoge pisce koje je prelistavao, te posebno ističući „slavnoga Tissota“, pokušava opravdati racionalnost i objektivnost svoje knjižice, otvarajući vrata intertekstualnosti. Gracić navodi i svrhu svoga pisanja. Tek nakon objašnjavanja povoda i svrhe pisanja, izravno se obraća čitatelju „benevole Lector“, pri čemu se oslanja na „topoi neizrecivosti“ (Curtius, 1971: 168). Razlog tome je dvostruk: Gracić je svjestan da je građa samo *pauca e multis* i kao takvo ne može biti mjerilo zlatnom dobu znanosti i napretka u svijetu. Druga funkcija je opravdavanje te stjecanje blagonaklonosti čitatelja, da bi on doista postao *benevolus*. Kontekstualizacija djela završava u općekorisnom, prosvjetiteljskom duhu gdje „discrimine pura“ (Gracić, 1795: 4) nastoji pomoći svim ljudima bez obzira na njihovu vjeroispovijest.

Cijelo djelo kao makrostruktura književnog izražavanja sastoji se od niza mikrostruktura koji su „odrazi oblikovnih postupaka samog jezika koje one preobražuju u izražaj afekta“ (Škreb, 1983: 253). Razlikujemo četiri takve mikrostrukture i to: 1. Mikrostruktura opozicije, opreka, kontrasta, 2. Mikrostruktura ponavljanja, 3. Mikrostruktura pojačavanja, i 4. Mikrostruktura prenesena slikovita značenja. Kod Gracića najučestalije su mikrostrukture opozicije i pojačavanja te prenesenih značenja, tj. figure dikcije i figure misli (Solar, 2005: 73-87).³¹ Te mikrostrukture stvaraju stil koji se razlikuje u prvom

30 Prema Štepanić, 2003: 59. „U paratekstove se ubrajaju ove vrste tekstova: naslov djela; podatak o izdavaču, tiskari, godini i mjestu izdanja; posveta djela; kazalo; autorski uvod; tekuće glave; glose; podnaslovi; kratak sadržaj pojedinih poglavlja ili knjiga; razne vrste epiloga; završne molitve i odjavne formule; razni manji pjesnički tekstovi - epigrami i ostali samostalni stihovani sastavci; izdavačeve preporuke čitatelju, predgovor i pogovor; *impressum*; *errata corrigé*“.

31 Solar ima drugačiju podjelu osnovnih stilskih sredstava među kojima razlikuje: Figure dikcije (asonancija, aliteracija, onomatopeja, anafora, epifora, simploka, anadiploza) što bi odgovaralo Škreboj mikrostrukтури ponavljanja; Figure riječi ili trope (metafora, metonimija,

i drugom dijelu knjižice. Iako bi se od zdravstvene djelatnosti očekivala doza objektivnosti, točnosti, preciznosti i racionalnosti, ton je subjektivan, jer Gracić sve savjete daje iz vlastitog iskustva. Od mikrostrukture prenesenih značenja česte su ustaljene personifikacije: „natura ipsa teste“ (Gracić, 1795: 7), „seminales, quinimo & glaciales a quibusdam audivi propinari potus propter intolerabilem sitim ex summa accensione natam“ (Gracić, 1795: 10), „quippe natura fero adjuta unica, & vera mei medicatrix fuit“ (Gracić, 1795: 13). Od ostalih stilskih figura zamjetne su aliteracija: „Mammis tumentibus lacteque turgentibus ex adverso adhibita cucurbita opem ferebam“ (Gracić, 1795:17) onomatopeja: „virus serpentinum spiritus vitales extinguit, et sanguinis motum sistit.“ (Gracić, 1795: 15). Od mikrostrukture opozicije i pojačavanja najučestalije su poredbe: „ex praecordiis a parte sinistra ad dextrum humerum, velut ignito jaculo transjectus“ (Gracić, 1795: 12), „nunc Dei beneficio optima valetudine totus imutatus viribus, velut electrizatus“ (Gracić, 1795: 13) te litote „urinamque vix non sanguineam fit & movet“ (Gracić, 1795: 9-10).

Razmatranja o stilu jedne, na prvi pogled, medicinsko-teoretske knjižice, zahtijevaju i pregled intertekstualnosti koja se, iako ne često, ipak otvara čitateljima. Marina Katnić-Bakaršić objašnjava da je naučni tekst sjajan primjer intertekstualnosti, jer podrazumijeva navodnike, citate, prepričavanje tuđeg govora, polucitate, popis korištene literature, fusnote i slično (usp. Katnić-Bakaršić, 1999: 28). Kod Gracića se u prvom dijelu knjižice mogu pronaći potpuni i nepotpuni citati (Oraić-Tolić, 1990: 18) što označava postojanje „Drugoga“³², potpunog citata, unoseći komparativnu bilješku. Navodeći imena Tissota (Gracić, 1795: 3), Agricola-Bauera (Gracić, 1795: 7) i Ludovica Muratorija (Gracić, 1795: 9) Gracić upućuje na intrasemiotičke citate (Oraić-Tolić, 1990: 21), dok u nepotpunim citatima metatekstualni signali koji upućuju na djela sv. Ivana apostola i evanđeliste³³ ili Ovidija³⁴ čine opus tih citata intersemiotičkim. Zanimljiv je i način na koji Gracić iznosi sve svoje citate. Nikada ih ne citira izravno, sa znanstvenom preciznošću, nego ih naziva

personifikacija, sinegdoha, eufemizam, epitet, alegorija, simbol) što bi bila Škrebova mikrostrukture prenesenih značenja; Figure konstrukcije (inverzija, retoričko pitanje, elipsa, asideton, polisindeton) što bi bilo najbližije Škrebovoj mikrostrukтури pojačavanja; Figure misli (poredba ili komparacija, antiteza, hiperbola, litota, gradacija, ironija, paradoks, oksimoron) što je mješavina Škrebove mikrostrukture opozicije i pojačavanja.

32 „Citati uvijek uočljivo pokazuju dijalogičnost i intertekstualnost naučnog teksta; on uvijek pokazuje upućenost na Drugoga, na Drugo, ali istovremeno postaje i dio novoga teksta, u kojem uspostavlja nove odnose“ (Katnić-Bakaršić, 1999: 28).

33 Huc quadrat illud Apostoli physice usurpatum: Nescitis quoniam modicum fermentum totam massam corrumpit?“ (Gracić, 1795: 10)

34 Si igitur in aliis morbis, maxime in hoc exitiali adagium illud attendendum est: Principiis obsta, sero medicina paratur“ (Gracić, 1795: 11)

„poznatom izrekom“, „onom zlokobnom“, pa one poprimaju oblik narodne izreke.³⁵ U prvom dijelu se nalaze neki autobiografski podatci koji su pretočeni u „slabe stihove“ bliske „srednjovjekovnim pjesnicima vagabundima“ (Knezović, 2008: 181): Sol erat in Leone/ Luna senex in Ariete/ Cum percussus fulmine/ Manu saeva deae/ Terrebat undique/ Timor occupabat me pestis,/ Et aegrotare c[o]epi/ Cum vomitu bilis/ Ac profluvio ventris.³⁶ (Gracić, 1795: 14). Treće poglavlje završava „pjesmicom“: „Hisque vires pro viribus virus/ Festis, Serpentis & maligne Febris/ Causas, phaenomena, & antidota prompsi“ (Gracić, 1795: 16), ali donosi i nešto što bi trebalo biti prijevod navedeni stihova, ali više sliči aprekaciji.³⁷

Prvi dio knjižice, koji govori o zdravstvu, je subjektivniji, a drugi, koji govori o prirodnim ljepotama i povijesti Bosne je objektivniji. Subjektivnost je izražena kroz vlastita iskustva, korištenjem prvog lica jednine pri prepričavanju lijekova te iznošenjem mišljenja autora. Ta subjektivnost je logična, ako se zna da je knjižica prvenstveno služila kao podsjetnik i nije pisana kao znanstveno djelo. Važno je istaknuti miješanje stihova i proze pri čemu prosvijećeni puk može „odmarati“ od nizanja bolesti i pripravaka za njihove lijekove. Ipak, citati koje koristi u ovom dijelu postoje te otkrivaju učenog znanstvenika.

Sam naslov petog poglavlja *De his quae in Bosna Argentina gignit tellus* (*O svemu onom što u Bosni srebrenoj daje zemlja*) je stilski dotjeran i podsjeća na Ciceronov čest izraz „terra gignit“ (npr. u *De natura deorum* i *De finibus: maior aliqua causa atque divinius hanc vim ingenit, sive hoc ita fit fortuito, videmus ea, quae terra gignit, corticibus et radicibus valida servari, quod contingit; Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quaedam et perfectio est non dissimilis animantium.*) Peto poglavlje Gracić započinje: „Nije bez razloga ova Bosna, za razlikovanje od druge Bosne, naime hrvatske, nazvana srebrenom, a može se i zvati Indijom Europe“ (usp. Knezović, 2008: 182). Izraz *Potest appellari India Europae*, što bi mi mogli prevesti kao „Amerika Europe“, govori o tri pokrajine koje su smještene između četiriju rijeka: Une sa sjeverne obale, Vrbasa, Bosne i Drine i o rudnim žilama ispunjenim bogatim komadima željeza, čelika, arsenova sulfata, merkurija, olova, mjedi, srebra i zlata u pjeskovitim rijekama. Kada govori o Hercegovini, kaže: „Provincia Haerezegovina, seu Ducalis dicta, amoenitate et his, quae tellus gignit, Thusciae

35 Iako ima i narodnih izreka, npr.: „Applicata iuvant, replicata sanant“ (Gracić, 1795: 13)

36 Prema Knezović, 2008: 182: „Sunce bijaše u Lavu/ Stari mjesec u Ovnu/ kada udaren gromom/ rukom okrutnom božice/ odasvud me plašilo sve/ obuzeo me strah od kuge/ i bolovati počeh/ s povraćanjem žuči/ i stomačnim proljevom. Cf. Aen. I, 4: „saeve memorem Iunonis ob iram“.

37 „Od otrova zle troicze/ Kugghe, zmie i oggnicze/ Sacuvaj nas Gospodine/ Za prisveto tuoje ime“ (Gracić, 1795: 17).

comparanda“ („zbog njezine ljupkosti i onoga što tlo rađa treba porediti s Toskanom“). To poglavlje završava lamentacijom:

O nos miseros	O mi jadnici
Vereque captivos	I istinski zarobljenici
Quos tam in divite terra	Koje u tako bogatoj zemlji
Consumit inopia	Nestašica izjeda
Doletque vicem nostram	I plače nad usudom našim
Ipsa natura.	Sama priroda.

Stilsku dotjeranost u ovim poglavljima postiže mikrostrukturom prenesenih značenja, i to personifikacijom prirode „Doletque vicem nostam/ Ipsa natura“ (Gracić, 1795: 20), metonimijom „India Europae“ (Gracić, 1795: 13), epitetima „per omnes valles, ac planities pedemontanas, aquas pretiosas ac saluberrimas, acidulas et thermales“, uobičajeni simbolima kao „Tyrannus (sultan Mehmed II)“ (Gracić, 1795: 24), antichristianis temporibus“ (Gracić, 1795: 26), zatim mikrostrukturama opozicije i pojačavanja kao što su poredbe „occurrit ei P. Angelus Zvzdich Minorita, nobilis Herbosanus, qui sub ea tempestate sese in speluncam vix accessibilem abdiderat, velut alter Elias impio Achabo (Gracić, 1795: 24), litotom „Sturioni non absimilis in fluminibus Ramae et Narentae“ (slična kečigi (vrsta ribe) u rijekama Rama i Neretva), litota „ibique non sine magno animi mei sensu observassem“ (Gracić, 1795: 3).

Sve stilske figure, ali i citati koje Gracić koristi u drugom dijelu, su ekspresivniji i izrazom svježiji. Pored potpunih citata Sebastijana Slade „Se lavat Adriacis, et se Glacialibus undis“ (Gracić, 1795: 21), zanimljivi su nam i vakantni citati kada prepričava događaj o Anđelu Zvzdoviću. „Tu ne, inquit, es ille Ruban, seu Monachus, qui Bosnensibus ex meo imperio suades fugam, & illud vis defolare?“ (Gracić, 1795: 24). Iako se može pretpostaviti da se radi o narodnoj priči, Gracić ga kontekstualizira na takav način da se doima znanstveno.

Razlike u prvom i drugom dijelu odaju dvojnu funkciju ove knjižice i pokazuju izravni način Gracićeva prosvjećivanja. Nudi im ono što im je neophodno kao što je zdravlje, ali za one koji žele znati više postoji i mala škola povijesti i ljepota Bosne srebrene. Sve je prikazano vrsnim stilskim izrazom u posljednjim poglavljima koje je umotano u veoma dobru prozu.

Dajući povijesni pregled, Gracićev izraz se bitno razlikuje od Lastrićeva, koji ima karakteristike izrazito znanstvenog i administrativnog stila. Gracić, za razliku od njega, koristi fiktivne dijaloge, citira epigraf, unosi dinamiku u izrazu, te nastoji biti i literaran i uvjerljiv u isto vrijeme. I sam sadržaj povijesnog dijela govori da njemu sustavna povijest nije bila svrha, nego - kroz povijesne crtice

i efektne epizode prenijeti čitateljima, kojima bi njegov test mogao (nekom od čitatelja) biti i prva vijest o Bosni, bit bivanja u Bosni, previranja te sadašnje stanje.

Lastrićevom opisu bogatstava Bosne, „koji je vrijedan da uđe u sve antologije o Bosni“ (Zirdum, 1977: 25), svakako uz bok stoji i Gracićev, koji je tim efektiniji što je manje pretenciozan. Svakako je umijeće u toliko malo prostora izreći sve ono što se tiče Bosne kao fenomena sa svim specifičnostima, nelogičnostima i nikad razjašnjenim misterijima. Gracić je uspio dati jedan takav mozaik „osnovnog znanja o nečemu“, počevši *ab ovo*, a opet na nenametljiv i literaran način.

Literatura

- Curtius, Ernest Robert (1971), *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, preveo Stjepan Markuš, Matica Hrvatska, Zagreb.
- Gracić, Franjo (1795), *Sacerdotis viatoris analysis theorico-practica de viribus febriferi, pestiferi atque serpentini, de plerisque aliis morbis eorumque praecipuis antidotis et aliis quibusdam misceliis*, 1795. Patavii
- Karamatić, Marko (1984), Uloga franjevaca u povijesti bosansko-hercegovačkog zdravstva, *Croatica Christiana Periodica*, vol. 8, br. 13., Zagreb, str. 61-74.
- Katnić - Bakaršić, Marina (1999), *Lingvistička stilistika*, Budapest, >>rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf<<
- Knezović, Pavao (2006), „Rara Croatica u humačkoj knjižnici (1)“, *Hum*, Mostar, str. 188-204.
- Knezović, Pavao (2008): „Latinitet franjevaca Bosne srebrene u 18. stoljeću“, *Zbornik o Marku Dobretiću*, Općina Dobretići - Kulturno-povijesni institut Bosne Srebre Sarajevo, Sarajevo-Dobretići, str. 165-188.
- Lastrić, Filip (1776), *Pregled starina Bosanske provincije* (pripremio Andrija Zirdum, preveli Šimun Šimić i Ignacije Gavran), Biblioteka kulturno naslijeđe, IP „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1977.
- Lastrić, Filip (1776), *Pregled starina Bosanske provincije* (pripremio Andrija Zirdum, preveli Šimun Šimić i Ignacije Gavran), Synopsis, Sarajevo, Zagreb, 2003.
- Kujundžić, Nikola - Škrobonja, Ante - Tomić, Tomislava (2006), „Plehanska ljekaruša ‘zbirka lijekova sa zbirkom ljekovitih trava i uputom za pravit meleme i murćefe’“, *Acta medico-historica Adriatica*; 4 (1); str. 37-70.
- Oraić-Tolić, Dubravka (1990), *Teorija citatnosti*, GZH, Zagreb.
- Pranjić, Krunoslav (1968), *Jezik i književno djelo*, Školska knjiga, Zagreb.
- Solar, Milivoj (2005), *Teorija književnosti*, XX. izd., Školska knjiga, Zagreb.

- Stepanić, Gorana (2003), "Marulićevi latinski paratekstovi", *Colloquia Maruliana*, vol. 12, str. 59-72.
- Škreb, Zdenko (1983), "Mikrostrukture stila i književne forme", u: *Uvod u književnost*, uredili Zdenko Škreb i Ante Stamać, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, str. 253-282.
- Zirdum, Andrija (1978), "Život i zdravstvena djelatnost Franje Gracića (1740-1799)", *Nova et vetera*, god. 28., Sarajevo, str. 227-237.

GRACIĆEVA LJEKARUŠA

Sažetak

Franjo Gracić je 1795. u Padovi objavio knjižicu *Sacerdotis viatoris analysis theoretico-practica de viribus febriferi, pestiferi atque serpentini, de plerisque aliis morbis eorumque praecipuis antidotis et aliis quibusdam misceliis – Teoretsko praktično izlaganje terenskog svećenika o djelovanju otrova koji donose groznicu i kugu i zmijskog otrova te o većini drugih bolesti i njihovim glavnim lijekovima kao i o drugim stvarima*.³⁸ Iako naslov Gracićeve knjižice predstavlja ono što na prvi pogled djeluje kao ljekaruša, „druge stvari“ o kojima Gracić kani pisati su predstavljene u zadnja dva poglavlja i govore o povijesti i prirodnim ljepotama Bosne. Miješajući prozu i stihove stvara specifičan stil vrijedan analize.

Cilj ovoga rada je predstaviti sadržaj posljednjih dvaju poglavlja Gracićeva djela, Gracićev latinski izraz kroz cijelo djelo, te zaključiti koji jezično-stilski postupci njegov izraz ostvaruju.

Ključne riječi: Gracić, ljekaruša, povijest, stil.

38 „Svakako osobitu pažnju privlači primjerak Gracićeva djela *Sacerdotis viatoris analysis theoretico-practica...* (Padova, 1795.) jer je to danas jedini poznati primjerak toga djela za koji se može reći da se na određenom mjestu nalazi i da je dostupan čitatelju. To ne znači da je humački primjerak Gracićeve knjižice unikat. Prema Zirdumovu opisu i donošenju ulomaka u prijevodu iz knjižice nema nikakve dvojbe da je on u rukama imao primjerak toga Gracićeva djela. Pa iako Zirdum ne otkriva mjesto ili knjižnicu koja posjeduje taj primjerak, čini mi se da ne ću pogriješiti ustvrđim li kako je to knjižnica Franjevačkoga samostana u Kreševu. I Šime Jurić navodi da jedino Franjevački samostan u Kreševu posjeduje primjerak, ali bez signature. „Do daljnega jedini poznati primjerak Gracićeve knjižice, a to je najstarija tiskana medicinska knjiga u RBiH, jest onaj što se čuva u humačkoj knjižnici“ (Knezović, 2006: 192.).

GRACIĆ'S LJEKARUŠA***Abstract***

Frano Gracić published in Padova in 1795 a booklet titled *Sacerdotis viatoris analysis theorico-practica de viribus febriferi, pestiferi atque serpentini, de plerisque aliis morbis eorumque praecipuis antidotis et aliis quibusdam misceliis* - Travelling priest's theoretical-practical presentation on toxins inducing fevers and plagues, serpent venoms and majority of other illnesses, including their main remedies and other issues. Although the title implies that what Gracić writes is a simple herbal, the "other issues" that Gracić intends to present in the last two chapters address the history and natural beauties of Bosnia. Mixing prose and verse Gracić creates a peculiar style worthy of analysis.

The aim of this paper is to present the content of the last two chapters of Gracić's work, his Latin expression throughout the entire work, and determine which linguistic and stylistic processes bring about his expression.

Key words: Gracić, herbal, history, style.

Marijana Borić

FRANJEVAČKO PUČKO ŠKOLSTVO DO KONCA 18. STOLJEĆA

Izvorni znanstveni rad

UDK 371(497.5)(091)

Franjevci su u hrvatskim krajevima kroz duga stoljeća svoga djelovanja na različite načine doprinijeli održavanju hrvatskog nacionalnog identiteta. Premda su njihove primarne djelatnosti evangelizacija i karitativni rad, značajan su doprinos ostvarili i na područjima školskog i prosvjetnog djelovanja. O franjevačkom prosvjetiteljskom doprinosu hrvatskom narodu napisano je više rasprava u kojima se tumači vrijednost i značenje tog rada. Detaljno je istražen i prikazan rad na poznatim franjevačkim učilištima u Šibeniku, Dubrovniku i Osijeku. Ta su franjevačka učilišta bila generalna učilišta I. reda koja su pripremala međunarodno priznate lektore (na kojima se postizala jubilarica, akademski stupanj ekvivalentan doktoratu). Međutim pored tih istaknutih učilišta na kojima su franjevci organizirali nastavu za pripadnike svog reda, također su osnivali osnovne i srednje škole u kojima su uz kandidate za svoj red obrazovali i laike. Pored njihova rada na organiziranju pučkih škola, franjevci su znatno doprinijeli i opismenjavanju, te prosvjećivanju puka podučavajući izvan školskih okvira i priređujući brojne udžbenike, priručnike, abecedarije i gramatike. Upravo taj segment njihova djelovanja imao je velikog učinka na prosvjećivanje hrvatskog puka. Opće prilike kroz hrvatsku povijest potaknule su franjevce kao putujuće pučke propovjednike da djeluju i kao učitelji. Propovijedanje i briga za dobrobit puka, tražila je i posjedovanje te prenošenje određenih znanja. Zbog te kontinuirane i stoljetne skrbi franjevaca za hrvatski puk, može se kazati da su nastava i školstvo u organizaciji franjevačkog reda bili potaknuti sveukupnom brigom za dobrobit puka i potrebama svakodnevnog praktičnog življenja. Raspoložujući skromnim sredstvima franjevci su slijedili pravila i zakonodavstvo svoga reda te podizali škole u velikim mjestima, gdje su se pored vlastitih udžbenika u nastavi koristili i knjigama drugih škola. Za period do konca 18. stoljeća ostalo je sačuvano ponešto korištenih udžbenika i priručnika, te dokumentacije o franjevačkoj nastavi.¹ Iz sačuvane građe može

¹ Zbog nepovoljnih prilika, znatan dio dragocjene dokumentacije vezane uz franjevačku nastavu je s vremenom potpuno nestao. Tako je na primjer neposredno nakon Drugog svjetskog rata propala arhiva franjevačkog glagoljaškog sjemeništa i skriptorija u Priku pored Omiša, u kojem se održavala nastava i prepisivale knjige. Sjemenište je bilo uspostavljeno

se donekle rekonstruirati karakter poduka i dosezi škola koje su organizirali franjevci za hrvatski puk. Na hrvatskom etničkom prostoru nastavni plan i program do pred kraj 18. stoljeća nije bio ujednačen ni uređen nekom općom uredbom, te je opseg i karakter nastave varirao u pojedinim školama. Isto tako u franjevačkom Pravilu nisu postojale zakonske uredbe o obrazovnom i prosvjetnom djelovanju pojedinih članova reda, pa je prema potrebama tog vremena i svakodnevnog života nastava na različite načine oblikovana i organizirana. Potaknuti teškim prilikama franjevci posebno djeluju u sredinama u kojima nije bilo dobro organizirane nastave i škola. Važno je naglasiti da iz najstarijeg perioda djelovanja, od srednjeg vijeka kada se smatra da su franjevci započeli s poučavanjem nije sačuvano pisanih dokumenata.² Prema praksi koja je bila prisutna u ostalom dijelu Europe, vjerojatno se i franjevačka pouka među hrvatskim pukom svodila na osnove pisanja, čitanja i učenje katekizma.³

Pučko školstvo do 18. stoljeća

Sustavno organizirane nastave i jedinstvenog školskog sustava nije bilo za hrvatski puk gotovo sve do konca 18. stoljeća. Znatne promjene u nastavi nastupaju tek reformama Marije Terezije. Do tada su učiteljsku službu obavljali različiti crkveni redovi, koji su onda pored vjeronauka poučavali čitati i pisati, a samo ponekad i elementarno računati.⁴ Obzirom na prilike do tog vremena

1750. godine, a zatvoreno 1879., što je predstavljalo veliki gubitak za poljički kraj. To je bila jedina poljička škola i rasadnik glagoljaške pismenosti. Poljički franjevci glagoljaši bili su tijesno vezani s pukom, te je Sjemenište pored odgajanja glagoljaškog svećeničkog pomlatka, sasvim sigurno organiziralo i pouke za puk. Nakon zatvaranja Sjemeništa, gradske su vlasti u zgradi Sjemeništa (nastala je u 17. st. na temeljima starijeg franjevačkog samostana i hospicija, smještenog nasuprot srednjovjekovne crkvice sv. Petra na Priku), organizirale pučku školu.

- 2 Hrvatski franjevac Juraj Dragišić poučavao je djecu firentinskog vojvode Lorenza de Medici. Vjerojatno su franjevci poučavali i posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. O tome piše Vicko Kapitanović «Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje», *Zbornik: Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, Zagreb 1994, str. 49-51.
- 3 O tome opširnije piše Žarko Dadić u knjizi *Egzaktne znanosti u Hrvata u doba prosvjetiteljstva*, Zagreb 2004, str. 361-387 i Vicko Kapitanović u radu: Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje, *Zbornik «Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva»*, priredili: M. Pranjić – N. Kujundžić – I. Biondić, Zagreb 1994, str. 49-66.
- 4 Zanimljivo je istaknuti da pored nastave koju su organizirali muški redovi, svoj su doprinos poučavanju djece dali i ženski redovi. Samostani klauzurnih redovnica benediktinki, klarisa i dominikanki, pored ostalih djelatnosti u svojim su se samostanskim školama bavili poukom djece, naročito djevojčica. O tome opširno piše Marija Pehar u radu «Klauzurne redovnice u Hrvatskoj u vrijeme prosvjetiteljstva», *Zbornik o Mati Zoričiću, Zbornik radova sa znanstvenog skupa «Mate Zoričić i prosvjetiteljstvo u redovničkim zajednicama tijekom 18. stoljeća»* (Skradin, 19-21 svibnja 2011.), Zagreb, str. 381-404.

nisu postojali ni jedinstveni udžbenici i priručnici na hrvatskom jeziku, koji bi poslužili poučavanju na nižem stupnju nastave. Budući nije bio propisan ni obavezan nastavni program, reguliranje je pučkog školstva bilo prepušteno općinskim vlastima koje nisu polagale veliku brigu na obrazovanje, pa je puk u velikoj mjeri ostajao nepismen. Istovremeno pod utjecajem suvremenih znanstvenih ideja koje dolaze iz zapadne Europe, mijenjao se ukupno stil življenja, te načini privređivanja. Javlja se svijest o važnosti obrazovanja i značenju prirodnih znanosti za opći napredak društva. Franjevci su uz druge crkvene redove u to vrijeme temeljni nositelji pučke nastave, pa sve do uspostave jedinstvenog školskog sustava koncem 18. stoljeća. Pojedini sačuvani udžbenici i priručnici iz tog perioda dragocjeno su svjedočanstvo o radu crkvenih pučkih škola i razini pouke koja se organizirala hrvatskom puku.

Prvi školski priručnici na hrvatskom jeziku

Prvi tiskani trag poduke iz računa nalazimo u knjižicama isusovca Jurja Muliha (1694–1754). Podučavao je u vjeronauku, čitanju, pisanju i početnom računanju na raznim hrvatskim područjima, u kajkavskim krajevima, štokavskim područjima Slavonije i u hrvatskim čakavskim krajevima Gradišća. Da bi što uspješnije prosvjeđivao puk i za potrebe svoje nastave, štampao je knjižice na narodnom jeziku (kajkavskom, štokavskom, čakavskom). Prva je knjižica tiskana pod naslovom *Abeczevicza, Dragem Mladem obadvojega szpola lyudem hasznovita, i potrebna*. Pisana je kajkavskim narječjem, a prvo izdanje joj nije sačuvano, dok je drugo tiskano u Zagrebu godine 1746. Drugo izdanje sačuvano je u samo jednom primjerku, a nalazi se u knjižnici Bizzaro u Zavodu za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, sign. A. c. II. 66.⁵ Muliheva *Abeczevicza* sadržavala je nekoliko stranica poduke o pisanju i čitanju slova, zatim opširnu vjersku poduku i na kraju devet stranica računa. To je prvi sačuvan tekst na hrvatskom jeziku s poukom iz matematike, dragocjen i zato jer svjedoči o razini pučke nastave iz računa krajem prve polovice 18. stoljeća u sjevernim krajevima Hrvatske. Na vrlo sličan način i franjevci su priređivali udžbenike za potrebe svojih škola. Jedan primjerak franjevačkog udžbenika s područja Dalmacije sačuvao se i do današnjih dana.

5 Pretiskao ga je Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, u „Pretisci“, knjiga 1, Dubrovnik 1997. O Mulihevoj *Abeczevicza* je prvi opširnije pisao Ilica Martinović, „*Kajkavska Abeczevicza* iz 1746. godine – dosad nepoznato djelo Jurja Muliha“, *Vrela i prinosi*, sv. 21, Zagreb 1996/97, str. 193–268.

Franjevački udžbenik *Blago otkriveno maloj dičici, i potribnim*

Franjevci su poučavali puk na čitavom području provincije Bosne srebrene, koja je početkom 18. stoljeća sadržavala uz Bosnu, Slavoniju, dio Dalmacije i Mađarske. Otvarali su privatne škole i u njima organizirali nastavu. Nakon razdvajanja provincije Bosne srebrene 1735. godine, samostani u Dalmaciji utemeljuju novu provinciju sv. Kaja (danas je to provincija Presvetog Otkupitelja), te nastavljaju rad u privatnim pučkim školama. Tadašnje mletačke vlasti u Dalmaciji nisu smatrale potrebnima organizirati pučko školstvo. Da su takve škole zaživjele, vjerojatno bi nastavni jezik u njima bio talijanski, što bi pospješilo odnarođivanju hrvatskog puka. Nasuprot tome, franjevci su nastavu držali na hrvatskom jeziku, što je bilo dostupnije širem puku i pomoglo održavanju hrvatskog nacionalnog identiteta u Dalmaciji. Franjevačko pučko školstvo u Dalmaciji u doba prosvjetiteljstva imalo je neosporno vrlo važnu ulogu u životu puka. Podukama su franjevci doprinosili poboljšanju obrazovanja najširih slojeva. Budući škole nisu bile ujednačene jedinstvenim programom, njih su određivali pojedini učitelji, vjerojatno prema strukturi učenika i njihovim budućim zanimanjima. Tako su u svojim školama franjevci školovali i djecu koja su kasnije namjeravala ući u njihov red. Stoga se u programima pučke nastave tih škola pored obaveznog čitanja, pisanja i računanja nalazila i dodatna pouka koja je uključivala komputski račun, te vještine i znanja potrebna za računanje nadnevaka pomičnih blagdana.⁶ O tome svjedoči udžbenik naslova *Blago otkriveno maloj dičici, i potribnim*, sačuvan u knjižnici franjevačkog samostana na Visovcu.⁷ Djelo je tiskano latinicom u Anconi kod Pietra Ferrija 1764. godine. Ranijih su godina franjevačke poduke često bile na bosančici, da bi u drugoj polovici 18. stoljeća bosančica postupno, a zatim potpuno bila

6 Komputski račun ili computus (lat. computare – sračunavati), za određivanje blagdana, nije bio jednostavan jer se moralo poznavati niz faktora da bi se moglo točno izračunati kada središte Sunčeve ploče prolazi kroz točku proljetne ravnodnevnice, zapravo sjecište nebeskog ekvatora i ravnine ekliptike, a potom kad će se nakon toga dana Mjesec naći u mijeni uštapa. Naime prema katoličkom kalendaru Uskrs pada prve nedjelje nakon prvog proljetnog uštapa. Budući da za datum početka proljeća uzimamo 21. ožujka, Uskrs može biti unutar intervala od 35. dana, počevši od 22. ožujka do 25. travnja. Komputski rukopisi računaju nadnevke pomičnih blagdana i daju korekcije unutar kalendara u svezi s podjelom i strukturom vremena. Pojedini elementi komputskog računa ne znače neku vremensku jedinicu, nego služe da se pomoću njih provjere osnovni njegovi dijelovi, najčešće sama godina. U zapadnoeuropskoj praksi korišteno je više različitih elemenata komputusa, a u hrvatskim tekstovima javljaju se najčešće epakte, nedjeljno slovo i zlatni broj.

7 U podnaslovu navodi se kratki sadržaj, a to je pisanje čitanje, računanje i kršćanski nauk od kojeg se učilo ono što treba znati za ispovjed i pričest, zatim za služenje mise na latinskom i hrvatskom jeziku, pouku računa, izračunavanje Uskrsa i pomičnih svetkovina, te molitve za jutro i večer.

potisnuta latinicom.⁸ Kao primjer franjevačke pouke na bosančici sačuvan je u franjevačkom samostanu u Sinju rukopis naslova *Početak od razliki stvari od svakoga malo znani*. U tekstu se nigdje ne navodi koje je godine napisan, ali iz primjera i proračuna koje sadrži može se zaključiti da je nastao približno u vremenskom intervalu od 1710. do 1720. godine. Na rukopisu nije navedeno ime autora, ali vrlo je vjerojatno pripadao franjevačkom redu. Rukopis je sadržajem prilagođen potrebama vjerskog života i crkvenih blagdana, ali isto tako i praktičnim ciljevima svakodnevnog života, pa je kao takav bio namijenjen ne samo svećenicima, nego i puku, pisan narodnim jezikom, s dodatkom svjetovnih tema, naputaka, pokojeg recepta i nekoliko različitih priloga koji su mogli poslužiti prakticiranju vjere i u svakodnevnom životu.⁹ Ovaj rukopis ima posebnu vrijednost jer je jedini do sada poznati sačuvani tekst na bosančici prirodoslovnog sadržaja. Pored toga značajan je s obzirom na vrijeme u kojem je nastao jer to je najstariji sačuvani tekst na hrvatskom jeziku koji se veže uz franjevačku pučku nastavu početkom 18. stoljeća u Dalmaciji.¹⁰ Sadržaji koji se obrađuju u sinjskom rukopisu javljaju se u sustavnijem, proširenom i dopunjenom obliku i u franjevačkom udžbeniku *Blago otkriveno maloj dičici, i potribnim*. Djelo zavređuje detaljniju analizu jer je dragocjen trag baštine budući svjedoči o raznolikosti i razini franjevačke pučke nastave u vrijeme neposredno prije uvođenja carskih reformi školskog sustava. Odredbe Marije Terezije rezultirale su nastankom prvog jedinstvenog i organiziranog školskog sustava na području Hrvatske koncem 18. stoljeća, premda i nakon tog vremena franjevci nastavljaju s održavanjem pouke u svojim školama.

Sadržaj franjevačkog udžbenika *Blago otkriveno maloj dičici, i potribnim* obuhvaća osnovnu pouku vjeronauka, čitanja, pisanja, i računa uz dodatak komputskog računa. Tako svjedoči da je komputus bio dijelom programa kojeg

8 O tome je pisao Petar Bezina u *Pučko školstvo i franjevci provincije Presvetog Otkupitelja*, Split 1987, str. 19-21.

9 Rukopis u većem dijelu teksta donosi različita pravila komputskog računa i različite primjere određivanja nadnevaka pomičnih blagdana. Koriste se pojmovi epakte, nedjeljnog slova i prijestupne godine, a uz primjere nema puno teorijskog tumačenja, primjereno razini pučke škole. Pojedini primjeri sadrže i pogreške. Tekst je vjerojatno nastao kao izvadak iz knjige talijanskog autora Mattea di Parete koji se spominje u rukopisu. Nakon koputusa daje se uputa kako odrediti svakoga dana koliko svijetli Mjesec. Na kraju slijede praktične upute: zapisan je fragment pjevanja i dan naputak što treba učiniti da obraz bude lijep i što učiniti kad pčela uđe u nos. Rukopis *Početak od razliki stvari od svakoga malo znani*, u sinjskoj se franjevačkoj knjižnici čuva pod oznakom Mns. Fasc. 5. Tekst mi je za istraživanje ustupio akademik Žarko Dadić, a njemu je na postojanje ovog rukopisa ukazao i transkribirao ga za potrebe istraživanja, ugledni sinjski znanstvenik fra. Ante Soldo.

10 Rukopis je detaljnije analiziran u radu Marijane Buljan-Klaić, «Hrvatski komputski rukopis iz kasnog baroknog razdoblja u Dalmaciji», *Dani hvarskog kazališta*, sv. 20. Split 1994, str. 216-225.

su franjevci početkom 18. stoljeća, ali i kasnije poučavali u svojim školama. To se potvrđuje i usporedbom knjižice *Blago* sa sinjskim rukopisom, budući se u oba teksta obrađuju isti pojmovi i slični primjeri potrebni za određivanje nadnevaka pomičnih datuma.¹¹

Udžbenik *Blago* prvo daje pouku iz vjeronauka kojem je posvećen veći dio teksta, a zatim slijedi čitanje, pisanje i račun. Dio gradiva koji se odnosi na račun započinje navođenjem brojeva i načinom njihova pisanja arapskim i rimskim znamenkama. Prvo se daju nazivi cijelih pozitivnih brojeva. Zatim se u dva stupca arapski ili rimski, čitatelja upućuje u način zapisivanja brojeva. Daju se primjeri različitog zapisivanja pomoću rimskih znamenki koji su u to doba koristili u praksi. S brojevima u vezi tumači se i njihova pozicijska vrijednost kod pisanja arapskim znamenkama. Ističe se da prva znamenka s desna ima vrijednost koja je označena. Prva lijevo ima deset puta veću, druga pak sto, treća tisuću itd. Daju se posebne upute vezane i uz rimske brojeve. Također i kod rimskih brojeva ističe se da pozicija oznake mijenja vrijednost broja, ali na drugi način nego kod arapskih brojeva. Daju se primjeri za pojedina pravila. Rimske se znamenke kombiniraju s dodatnim oznakama, što je zapisu davalo drugu vrijednost i značenje. Tako se na primjer navodi da kada iznad rimskog broja stoji crtica, ona označava tisuću puta veću vrijednost. Nakon što je izložio načine na koji se zapisuju brojevi u praksi autor daje kratku cjelinu u kojoj poučava o nekim važnim događajima. Primjerice navode se arapski i rimski godine od rođenja Isusa Krista, od početka Turaka, od početka Luterana i od početka Kalvinista. Vrlo sličan slijed izlaganja nalazimo i u franjevačkom udžbeniku i kod isusovca Muliha. On nakon pouke o pisanju brojeva daje važne povijesne događaje, ali je izbor tih događaja ponešto drugačiji. Primjerice kod njega se navode godine od stvaranja svijeta, od rođenja Kristova, pokrštenja Hrvata, ali i drugih događaja iz hrvatske povijesti. Pri tom i Muliha sve događaje koje navodi zapisuje kao i franjevački autor na dva načina arapskim i rimskim oznakama.

Usporedbom dvaju udžbenika uočava se da je u Mulihoj *Abeczeviczi*, obuhvaćen gotovo isti sadržaj, te izložen istim redom kao i u franjevačkom udžbeniku *Blago*. Pored toga gradivo je dano u gotovo jednakom opsegu, samo što Mulihov tekst ne sadrži komputski račun. Na primjer tako poduka iz računa ima točno devet stranica u svakom od ova dva teksta. Čak su i pojedini primjeri pravila načinjeni s istim brojevima, što nas navodi na zaključak da je možda franjevački autor pišući udžbenik koristio se Mulihovim djelom ili su pak oba

11 Primjerak udžbenika *Blago otkriveno maloj dičici, i potrebnim* vidjela sam u knjižnici franjevačkog samostana na Visovcu, a snimku cjelokupnog teksta načinio je i ustupio mi na moju zamolbu dr. sc. Marinko Šišak kojem ovom prigodom zahvaljujem.

autora koristila isti predložak po kojem su pisali. Još zanimljivija je podudarnost dvaju udžbenika u specifičnom redoslijedu izlaganja matematičkih operacija. Naime u standardnim matematičkim priručnicima prvo se tumače jednostavnije operacije zbrajanja i oduzimanja, a tek zatim složenije kao množenje i dijeljenje. Međutim i kod Muliha i u franjevačkom udžbeniku nakon kratke cjeline s pregledom važnih događaja prvo je dana tablica množenja. Navodi se i ista napomena s numeričkim primjerom. Samo je Mulihova tablica množenja nešto opširnija jer se izlaže do množenja s brojem dvadeset, dok je u franjevačkom udžbeniku koncept isti, ali se u množenju ide samo do broja deset. Operacija množenja izložena je na slijedeći način. Prvo ide jedan puta jedan, a onda umnožak broja dva sa svim brojevima do deset, broja tri sa svim brojevima do deset, a potom se izlaže i druge umnoške do deset. Tu završava franjevačka pouka iz množenja. Kod Muliha zatim još slijedi tablica množenja brojeva od jedan do dvadeset, i sa svakim od brojeva od jedan do jedanaest. Na kraju cjeline u oba teksta franjevačkom i Mulihovom slijedi identična napomena da je umnožak broja tri sa sedam jednak umnošku sedam s tri, što je dvadeset jedan, a to vrijedi i u drugim slučajevima zamjene mjesta brojeva koji se množe. Odnosno ističe se zakon komutacije kod množenja. Time završava pouka o množenju u oba udžbenika. Zatim *Blago* i *Abeczevicza* nastavljaju s cjelinom o zbrajanju i oduzimanju. Posebno se daju primjeri s praktičnim aspektima. U franjevačkom udžbeniku računa se i s različitim novčanim jedinicama (libri i soldini), a taj dio zbog svoje praktične vrijednosti za svakodnevni život sadrži ponešto više tumačenja. Pokazuje se kako se brojevi zbrajaju i oduzimaju. Za zbrajanje se daju primjeri. Brojevi koji se zbrajaju potpisuju se jedan ispod drugog i naglašava se važnost pravilnog ispisivanja brojeva u postupku zbrajanja tako da su jedinice ispod jedinica, desetice ispod desetica, itd (to se javlja i u Mulihovom tekstu). Zatim se detaljno opisuje način na koji se zbraja. Naglašava se važnost pokusa u postupku provjere rezultata, te se i postupak pokusa podrobnije tumači, kao i zaključak koji iz njega proizlazi.

Kraj udžbenika donosi pouku o komputusu izloženu na šest stranica teksta uz dodatak još dviju tablica (str. 69-75).¹² Prvo se govori o temeljnim podacima za provođenje komputskog računa, epakti i nedjeljnom slovu. Franjevački

12 U hrvatskim se tekstovima još od srednjeg vijeka najčešće od komputskih podataka koriste epakte, zlatni broj, nedjeljno slovo i indikcije. Sam kalendar razdjeljuje vrijeme kroz godinu na manje vremenske jedinice od godine, na mjesece, tjedne i dane, te se unutar te podjele određuju i navode točni nadnevci pomičnih crkvenih blagdana za svaku pojedinu godinu. Premda se komputski račun temelji na opažanjima astronomskih pojava i ciklusa, u ovom se pučkom udžbeniku sukladno razini nastave ne tumače i ne definiraju astronomske pojmove na kojima se temelji podjela vremena (kao godina, mjesec ili dan) ali u tablicama se donose podatci o Mjesečevim ciklusima.

udžbenik *Blago* sadrži kratka tumačenje komputskih pojmova, jer se na njima bazira izrada kalendara i naviještanje pomičnih blagdana. Epakta je broj koji kaže u kojoj je fazi Mjesec (izraženo u danima) prvog siječnja promatrane godine. Epakte vrijede za period od 1. rujna prethodne do 1. rujna godine kojoj pripada. Vrijednosti im idu od 1 do 29, odnosno u nekim zapisima od 0 do 28, a razlika u broju epakte između dviju susjednih godina iznosi 11, jer je to broj dana za koji treba dopuniti mjesečevu godinu od 354 dana da bi se izjednačila sa sunčanom. Računanju epakte neke godine prethodi pronalaženje njezina zlatnog broja, elementa datuma koji je dobio ime po tome što su ga u kalendarima ispisivali zlatnom bojom.¹³ Najčešće su komputisti posjedovali tablice zlatnog broja, iz kojih se za svaku pojedinu godinu mogao jednostavno očitati podatak. Kada je poznat zlatni broj može se prijeći na izračunavanje epakte. Zlatni su brojevi i epakte u takvom međusobnom odnosu da one godine koja ima zlatni broj 1 mladi Mjesec pada točno 1. siječnja. Početak iduće, druge godine po redu kasnit će za 11 dana prema mjesečevoj godini. Druge godine nakon početne, odnosno treće godine u nizu, kašnjenje za mjesečevom godinom bit će $2 \times 11 = 22$ dana, četvrte $3 \times 11 = 33$ dana od kojih oduzmemo 30 (zaokruženu vrijednost sinodičkog mjeseca) i ostaje nam 3 dana, što odgovara starosti Mjeseca na dan 1. siječnja te godine. Pete godine kašnjenje će biti $4 \times 11 - 30 = 14$ dana i postupak računanja se ponavlja na isti način.¹⁴ Autor

13 Proizlazi iz mjesečeva ciklusa od 19 sunčanih godina, takozvanog Mjesečeva kruga, nakon kojeg se nove Mjesečeve faze vraćaju u iste dane (ciclus decemnovennis lunaris). Redni broj godine u krugu Mjeseca naziva se zlatni broj (numerus aureus). To je temeljni podatak za izračunavanje epakte, pa tako i Uskrsa i kalendara u cijelosti. U računanju se pratila mijena mladaka (novilunium). Za početak računanja se uzimalo 1. rujna 5508. godine prije Krista. Prve godine koja nosi zlatni broj 1, svi će dani u koje pada mladak biti označeni s 1, druge s 2 i tako do 19.

14 Slijedeći te upute moguće je izraditi tablicu u kojoj su za sve vrijednosti epakte, uzevši u obzir obične i prijestupne godine, proračunati datumi mladaka za veljaču, ožujak i travanj, prema kojima se onda određuje datum uštapa za ožujak i travanj. Konačno pomoću toga procjenjuje se interval vremena od 8 dana unutar kojeg pada Uskrs u ovisnosti o nedjeljnom slovu pojedine godine. Budući da prema katoličkom kalendaru Uskrs pada prve nedjelje nakon prvog proljetnog uštapa, a da za datum početka proljeća uzimamo 21. ožujka, slijedi kako Uskrs može biti unutar intervala od 35. dana, počevši od 22. ožujka (sedes epactarum) do 25. travnja. Kršćani su pojedine događaje iz povijesti spasenja vezivali uz astronomske pojave kao što su suncostaj i ravnodnevice. U prvo vrijeme se tumačilo da se Isus rodio u vrijeme proljetne ravnodnevice, da bi kasnije uz taj dan vezivali Kristovo utjelovljenje. Tradicija slavljenja Kristovog rođenja započinje u 3. stoljeću, ali nije bio utvrđen jedinstveni dan. Na Nicejskom saboru 325 godine zaključeno je da se Uskrs slavi u prvu nedjelju nakon prvog proljetnog uštapa, koji nastupa nakon proljetne ravnodnevice. Tom prigodom određeno je da se Božić, blagdan Kristova rođenja, slavi na stalan datum 25. prosinca, kojeg nadnevka su Rimljani slavili Nepobjedivo Sunce, zapravo zimski suncostaj, početak zime ali i početak ponovnog uzdizanja Sunca na obzoru, što je od davnina bio blagdan svjetlosti. Kršćanima je upravo Isus Krist simbol novog svjetla i najveće vrijednosti, te slaveći njegovo

udžbenika *Blago* tumači korištenje komputskog pojma nedjeljno slovo. To je podatak kojim se određuje nedjeljni dan prvog siječnja svake godine. Svakom danu u godini pridruženo je jedno slovo iz niza A, B, C, D, E, F, G, tako da je 1. siječnju pridruženo A, 2. siječnju B, ..., 7. siječnju pridruženo je G, zatim 8. siječnju ponovo A i postupak pridruživanja se ponavlja. Tako svi dani u godini s istim slovom pripadaju istom nedjeljnom danu i sve nedjelje imaju isto slovo koje se zove nedjeljno slovo. Budući da godina ima 52 tjedna i 1 dan, lako je uočiti da se nedjeljna slova mijenjaju iz godine u godinu pomičući se za jedno slovo natrag u godinama koje nisu prijestupne. Godina započinje i završava istim nedjeljnim danom. Prijestupna godina ima dva nedjeljna slova. Prvim se slovom koristimo za siječanj i veljaču, a drugim slovom za ostale mjesece u godini. Time se postiže da i u prijestupnoj godini ista nedjeljna slova budu pridružena istim nedjeljnim danima.¹⁵

Nakon osnovnih pravila komputskog računa franjevački udžbenik objašnjava kako prema uputama i tablicama odrediti nadnevke svih pomičnih blagdana potrebnih za prakticiranje vjere. Računa se vrijeme između Božića i Pepelnice, zatim nadnevcu Uskrsa, te kako se prema Uskrsu mogu odrediti ostali pomični blagdani: Sedamdesetnica (*Septuagesima*) 9 nedjelja prije Uskrsa, Pepelnica kojom započinje korizma, 40-dnevna priprema za Uskrs, Uzašašće 40 dana nakon Uskrsa, Duhovi 50 dana nakon Uskrsa i Tijelovo 11 dana nakon Duhova. Udžbenik *Blago* pouku o komputusu dovršava uputama i pravilima vezanim uz prijestupne godine, a posljednje stranice sadrže dodatak dviju tablica s komputskim i drugim praktičnim podacima. Prva tablica sadrži šest stupaca u kojima kronološki kroz godinu, za pojedine dane u mjesecu navodi se podaci kako uvijek poznavati *ponoch*, *zoru*, *istok Suncza* i *podnè*. Druga tablica je komputskog sadržaja, donosi u prva dva stupca nedjeljna slova i epakte, te zatim prema nedjeljnim slovima u sedam redaka grupirane nadnevke pomičnih blagdana, prema kojima se određuje liturgijski kalendar kroz godinu.

rođenje slavimo zapravo onoga tko je to svjetlo stvorio.

- 15 Tablica nedjeljnih slova služi kao dopuna tablici s epaktama (premda se u nekim komputusima spajaju u jednu) da bi se nakon što je pronađen period unutar kojeg pada Uskrs poznavanjem nedjeljnog slova odredio točan datum. Nakon određenog vremena nedjeljni se dani ponavljaju istim redom i padaju u iste datume. Promatrano unutar samo jednog stoljeća to se događa već nakon 28 godina i taj se period naziva krug Sunca.

Franjevac Mate Zoričić i prve aritmetike na hrvatskom jeziku

Skroman opseg poduke računa koji nalazimo u franjevačkom udžbeniku *Blago* i Mulihovim knjižicama, uskoro je postao nedovoljan potrebama nadolazećeg vremena i novog načina življenja, pa se javlja potreba za što potpunijom edukacijom iz matematike. Tako gotovo istovremeno, neovisno jedna od druge, na jugu i sjeveru Hrvatske, nastaju prva dva cjelovita priručnika iz matematike.

Prvi je *Arithmetika horvatszka*, (Zagreb, 1758) Mije Šiloboda Bolšića, a drugi *Aritmetika u slavni jezik illirički sastavljena* (Ankona, 1765), djelo franjevca Mate Zoričića. Oba su udžbenika zbog duge i česte upotrebe, te značenja koje su imala na razvoj matematičkog obrazovanja u Hrvatskoj više puta istraživani. Pored toga značajna su i s aspekta razvoja matematičke terminologije i povijesti matematike, te su bila ocjenjivana u okvirima kulturne i znanstvene baštine. Detaljno su istraženi njihovi sadržaji, struktura, međusobno su uspoređivani, te su analizirani predlošci prema kojima su autori pisali svoje aritmetike. Zajedničko im je da nisu nastali u okvirima organiziranog školskog sustava, već su Zoričić i Bolšić, koji su se pored ostalih djelatnosti bavili i poučavanjem, za potrebe nastave priredili aritmetičke priručnike na hrvatskom jeziku. Shvaćali su da matematička pismenost može olakšati život i omogućiti osobni napredak ali i napredak društva u cjelini. Njihove aritmetike nastala su iz želje i svijesti pojedinca. Radeći s pukom i susrećući se svakodnevno s njegovom nemogućnosti da u svom neznanju na bolji način promišlja ili unaprjeđuje vlastiti život, odlučuju se samoinicijativno napisati matematički udžbenik s ciljem da puku omoguće pristup korisnim računskim znanjima.¹⁶

Budući je Zoričićevo djelo već detaljno prikazano u *Zborniku o Mati Zoričiću* i u nekolicini drugih radova, samo ću kratko dati pregled sadržaja njegove *Aritmetike* da bih ukazala na razinu franjevačke nastave matematike u pučkim školama tog doba. Zoričić je knjigu koristio u nastavi ali je koncipirao tako da se može koristiti i šire, kao priručnik, za nastavnike, za trgovce, obrtnike, domaćine i najširi puk, jer je također htio svojom aritmetikom pomoći boljem upravljanju životom i gospodarstvom, što on u knjizi i navodi. Pisanju ove knjige prethodio je jedan njegov rukopis iz računa iz 1756., sačuvan u

16 Šilobod je svoj opširni udžbenik u opsegu od 434 stranice pisao prema nekoliko stranih predložaka što i sam kaže u predgovoru knjige. Pretpostavlja se da je koristio više predložaka, od kojih je vjerojatno jedan udžbenik *Trattato aritmetico*, kojem je autor Giuseppe Maria Figatelli (Modena 1664) a drugi *Cursus mathematicus* Gaspara Schota (prvo izdanje 1661.), a koje je u skraćenom izdanju pod naslovom *Compendium Arithmetice practicae generalis ex Cursus mathematico R.P. Gasparis Schotti*, tiskao zagrebački isusovački kolegij 1725.

knjižnici franjevačkog samostana u Makarskoj, vjerojatno koncept njegovih poučavanja u franjevačkoj pučkoj školi.¹⁷ Taj se aritmetički rukopis u dobroj mjeri podudara s njegovom tiskanom aritmetikom koja je opsežnija, ali ipak ne sadrži sve primjere iz rukopisa. Slično kao i Šilobod i Zoričić je pisao prema stranim predlošcima. Iako su obje hrvatske aritmetike nastale potpuno neovisno jedna od druge, imaju stanovitih sličnosti jer su oba autora poznavala i kao predloškom se koristila tada rasprostranjenim djelom *Trattato aritmetico*, talijanskog autora Giuseppe Maria Figatelli (prvo izdanje, Modena 1664). Posjedovale su ga mnoge redovničke knjižnice u Hrvatskoj, pa su oba naša autora pisala pod utjecajem navedenog djela. Analizom sadržaja knjiga može se reći da se Zoričić u stvaranju svoje aritmetike znatno više nego Šilobod oslanja na Figatellija.¹⁸ Preuzima od njega redosljed izlaganja, prenosi njegove primjere, pa čak i s istim brojčanim vrijednostima. Zastupa i njegovu podjelu aritmetike na sedam dijelova, na brojenje, zbrajanje, odbijanje, množenje, dijeljenje, nizove (*napridovanje*) i korjenovanje, ali izlaže samo prvih pet, jer kaže da nizovi i korjenovanje nisu potrebni našem narodu. Pored toga, da bi bio što jasniji i bliži puku, ispušta kompliciranije matematičke pojmove i račune, te mnoge probleme koji su obrađeni u Figatellijevu djelu.

Zoričićeva aritmetika sadrži šesnaest poglavlja. Prvo poglavlje daje definiciju aritmetike i govori općenito o brojevima. Drugo poglavlje posvećeno je zbrajanju, treće oduzimanju, četvrto množenju, a peto dijeljenju. Šesto poglavlje bavi se razlomcima. U sedmom poglavlju poučava pretvaranju u različite mjerne jedinice. Zatim od osmog do jedanaestog poglavlja objašnjava se jednostavno i složeno trojno pravilo. Dvanaesto poglavlje govori o računu diobe. Trinaesto, četrnaesto i petnaesto poglavlje bave se problemima vezanim uz trgovanje.

Posebno zanimljivo je posljednje poglavlje Zoričićeve aritmetike s astrološkim kolom. On ga naziva matematičko kolo, a sastoji se od vanjskog kruga u koji su upisane uzastopne godine, ispod njih idući prema centru kruga dane su pripadajuće astronomske oznake planeta koje vladaju u pojedinoj godini i prema sredini kruga ispod svake godine stoji naznačeno da li se radi o rodnoj ili nerodnoj godini. U vrijeme kada je pisao svoju aritmetiku, astrologija je bila vrlo popularna i općeprihvaćena. U želji da na još jedan način doprinese boljitku puka, on na kraju knjige donosi u skladu astrološkim vjerovanjima tog vremena sliku kola uz koju daje odgovarajuće objašnjenje. Prema izvornoj Ptolemejevoj koncepciji o sedam planeta na nebu, Zoričić kaže da godinom vlada sedam

17 O tome piše Mijo Čaleta, «Zoričićeva Aritmetika», „Kačić, zbornik franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja“, sv. XVI, Split 1984., str. 83-98.

18 Mijo Čaleta, *ibid.*

zvijezda: Sunce, Mjesec, Mars, Merkur, Jupiter, Venera i Saturn.¹⁹ Važno je napomenuti da premda je Zoričić bio podložan astrološkim uvjerenjima svog doba, u slučaju njegova matematičkog kruga, ne radi se o nikakvom astrološkom predviđanju vezanom uz ljudsku sudbinu i živote, što je njemu kao svećeniku u potpunosti neprihvatljivo. Njegovo zastupanje astroloških gledišta usmjereno je samo na urod u polju, i u svojoj biti je ograničeno samo na korespondenciju vladajućih planeta s rodnošću ili nerodnošću zemlje. Njegovo je zastupanje astrologije zato bilo u skladu s Aristotelovom prirodnom filozofijom koja je u to doba bila još potpuno zastupljena u filozofijama njegove franjevačke provincije.²⁰ Takva vjerovanja bila su prisutna u raznim drugim oblicima pučke literature tog doba, ali i još dugo nakon njega.

Franjevačke škole u Bosni pod turskom vlašću

Franjevci su tijekom svih stoljeća turske vladavine u Bosni održavali škole u svojim samostanima. U prvoj polovici 18. stoljeća ti su franjevački samostanu u Bosni još pripadali velikoj provinciji Bosne srebrene koja je tada uključivala Bosnu, Slavoniju, velik dio Dalmacije i Madžarske. U vrijeme kada se samostani u Dalmaciji i Slavoniji odvajaju od bosanske provincije, nastaju nešto povoljnije prilike u samoj Bosni, te se osnivaju nova učilišta u tri franjevačka samostana Fojnici, Kreševu i Kraljevoj Sutjesci. Tako već u drugoj polovici 18. stoljeća i prvoj polovici 19. stoljeća postoje u tim samostanima osnovne, gramatičke i humanističke škole, ali ne i filozofske. Zbog skućenog prostora u njima su učili uglavnom kandidati koji su se spremali za ulazak u franjevački red.²¹ U Bosni su se u to vrijeme u franjevačkim školama rabili isti udžbenici koji su se upotrebljavali i u madžarskom dijelu Habsburške Monarhije, o čemu svjedoči

19 Međutim Zoričić broj sedam ne uzima za dužinu trajanja ciklusa, jer se redosljed planeta ne ponavlja nakon isteka sedam godina. On ciklus dominacije pojedinog planeta temelji na broju dvadeset osam. Premda se to u knjizi nigdje ne spominje, radi se o periodu iz komputskih računa, gdje se ciklus od dvadeset osam godina naziva se Sunčev ili Zlatni krug. To je vremensko razdoblje nakon kojeg se svaki nadnevak poklapa s istim danom u tjednu. Naime, budući da godina ima 365 dana, ona sadrži 52 tjedna i jedan dan, pa se dan u tjednu u koji pada određeni datum u godini pomiče za jedan dan unaprijed. Prvi i posljednji dan u godini padaju u isti dan u tjednu. Redosljed dana bi se tako ponavljao nakon 7 godina, kada ne bi bilo prijestupne godine. Kako je svaka četvrta godina prijestupna, a zajednički višekratnik brojeva 7 i 4 iznosi 28, to se ponavljanje ukupnog ciklusa zbiva svakih 28 godina. Zoričić to u knjizi nigdje ne tumači, već u matematičkom kolu daje podatke za pojedine godine, počevši od 1763. kada je knjiga dovršena, pa redom dalje, zaključno s 1790. i kaže da se dalje tako započinje novi ciklus i slijedom nižu godine s jednakim rasporedom izmjena planeta koje vladaju pojedinom godinom.

20 Žarko Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvata u doba prosvjetiteljstva*, Zagreb, 2004., str. 219.

21 Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, sv. I., Sarajevo 1912, str. 210-214.

vrlo velik broj tih udžbenika sačuvanih u knjižnici franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci. Međutim zbog političkih prilika, u franjevačkim se školama u Bosni nije morao koristiti latinski jezik, kao što je bilo u školama na području Hrvatske i Mađarske, prema propisima habsburške školske reforme. Takve prilike pogodovale su nastanku prvih školskih udžbenika na hrvatskom jeziku.²² Stoga su se kao posljedica specifičnih političkih prilika, na tom stupnju nastave udžbenici na hrvatskom jeziku prije koristili u franjevačkim školama u Bosni, nego li na području Hrvatske koja je imala škole regulirane prema odredbama i propisima školskih reformi načinjenih za Habsburšku Monarhiju.²³

Carske reforme školskog sustava

Značajnije promjene u organizaciji pučke nastave za hrvatski puk nastaju godine 1774., kada Marija Terezija uvodi reformu školskog sustava u monarhiju programom: »*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt und Trivialschulen in sämtlichen kais. köningl. Erbladen*«. Tim planom carica preuzima ukupan nadzor nad školstvom u čitavoj monarhiji, pa tako i u hrvatskim krajevima.²⁴ Takav razvoj nužno je doveo i do pojave novih udžbenika na hrvatskom jeziku. Do tog vremena škole na hrvatskom etničkom prostoru nisu bile ujednačene, ni vođene tako da bi se moglo govoriti o jedinstvenom,

22 Tako je nastao aritmetički udžbenik fa Ambroza Matića na hrvatskom jeziku, načinjen za potrebe gramatičke škole u Bosni i tiskan u Osijeku 1827. godine. Naslovnica knjige sadrži napis: *Racsun za pervu i drugu godinu shkulsku iz latinskog u bosanski jezik prinese P. Ambroxa Mathich, reda S. Frane od Obs. Dervave bosanske misnik i shkula grammaticski ucsitelj*. Djelo je pisano prema stranom predlošku, točnije Makóovom udžbeniku *Institutiones arithmeticae* (Budim, 1778), prema kojem se predavalo u mađarskom dijelu Habsburške Monarhije. Matićev udžbenik detaljnije je analiziran u radu M. Borić, «Hrvatski aritmetički udžbenik Ambroza Matića iz 1827. za gramatičke škole u Bosni», *Zbornik o Petru Bakuli, Zbornik radova sa znanstvenog skupa «Opus fra Petra Bakule»*, (Mostar, 17-19 svibnja 2012.), Zagreb, str. 449-462.

23 Opširnije o prilikama u kojima se u franjevačkim samostanima Bosne osnivaju osnovne, gramatičke i humanističke škole piše Žarko Dadić u knjizi *Egzaktne znanosti u Hrvata u poslijeprosvjetiteljskom razdoblju*, Naklada Lijevak, Zagreb, 2007, str. 276-277. Ž. Dadić opisuje kako su franjevci tijekom stoljeća turske vlasti u Bosni pokušavali održavati neke škole u svojim samostanima. Navodi kako je u prvoj polovici XVIII. stoljeća franjevačka provincija Bosna srebrena, u svom sastavu imala samostane na području Bosne, Slavonije i Dalmacije, pa su se bosanski franjevci školovali u središtima na teritoriju koji više nije bio pod turskom vlašću. Nakon odvajanja samostana iz Dalmacije i onda iz Slavonije od bosanske provincije, njihovi franjevci su morali na školovanje izvan vlastite provincije. To ih je u drugoj polovici 18. i tijekom prve polovice 19. stoljeća, potaknulo da pri samostanima u Kreševu, Kraljevoj Sutjesci i Fojnici, osnivaju vlastita učilišta.

24 Opširnije vidi u Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, drugo izdanje, sv. I, Zagreb 1910, str. 402-414 i 453-456.

organiziranom školskom sustavu na čitavom području, pa u tom smislu nije bilo ni jedinstvenih udžbenika. Usprkos činjenici da je još u državnim saborima od 1715. i 1722./23. postojalo shvaćanje da je kontrola nad školstvom carevo pravo, postojala je neodređena svijest o autonomiji u cijeloj Ugarskoj i nasljednim kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, koja je stvorila granice vrhovnog nadzora i državni nadzor nije dopuštala. Školski plan *Allgemeine Schulordnung* naišao je na veliki otpor izvan austrijskih granica, stoga carica u želji da školstvo uredi na jedinstven način u svim svojim zemljama uvodi reformu školskog sustava za Ugarsku i nasljedne kraljevine Hrvatsku i Slavoniju planom: »*Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*« od 22. kolovoza 1777. godine, koji je načinjen prema prijedlozima ugarske dvorske kancelarije. Taj novi plan temeljio se na načelu da je pravo države nadzirati školstvo i da se u svim školama mora na jednak način odvijati nastava zasnovana na istim načelima izvođena prema istim od države propisanim udžbenicima. Planom *Ratio educationis* do u tančine je razrađen sustav raznih vrsta škola koje bi se organizirale na području monarhije, kriteriji koje moraju škole zadovoljavati, detaljno propisani nastavni programi, obavezne satnice, stručni, metodološki i didaktički principi koji se moraju koristiti u nastavi, kriteriji za izbor nastavnika i određen službeni jezik na kojem se odvija nastava. Međutim usprkos novim odredbama, državne škole nisu mogle odmah pokriti sve potrebe za obrazovanjem. Stoga franjevci i u drugoj polovici 18. stoljeća i kasnije, nastavljaju tradiciju održavanja pučke nastave.

Literatura

- Bezina, Petar, (1987), *Pučko školstvo i franjevci provincije Presvetog Otkupitelja*, Split.
- Borić, Marijana, (2012), „Mate Zoričić i prve hrvatske računice“, *Zbornik o Mati Zoričiću, Zbornik radova sa znanstvenog skupa «Mate Zoričić i prosvjetiteljstvo u redovničkim zajednicama tijekom 18. stoljeća»* (Skradin, 19-21 svibnja 2011.), Zagreb, str. 147-160.
- Borić, Marijana, (2013), „Hrvatski aritmetički udžbenik Ambroza Matića iz 1827. za gramatičke škole u Bosni“, *Zbornik o Petru Bakuli, Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Opus fra Petra Bakule“* (Mostar, 17-19 svibnja 2012.), Zagreb, str. 449-462.
- Buljan-Klaić, Marijana (1994), „Hrvatski komputski rukopis iz kasnog baroknog razdoblja u Dalmaciji“, *Dani hvarske kazališta*, sv. 20, Split.
- Cuvaj, Antun (1910), *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije, od najstarijih vremena do dana*, drugo izdanje sv. I. i II., Zagreb.
- Čaleta, Mijo (1984), «Zoričićeva Aritmetika», *Kačić, zbornik franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, sv. XVI, Split, str. 83-98.

- Dadić, Žarko, (2004), *Egzaktne znanosti u Hrvata u doba prosvjetiteljstva*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Dadić, Žarko, (2007), *Egzaktne znanosti u Hrvata u poslijeprosvjetiteljskom razdoblju*, Naklada Ljevak, Zagreb
- Hoško, Franjo Emanuel, (1976), «Franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda Zagreb», *Franjo među Hrvatima*, Zagreb, 158
- Jelenić, Julijan, (1912), *Kultura i bosanski franjevci*, Zagreb (Sarajevo 1990), str 210-212.
- Kapitanović, Vicko (1994), «Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje», *Zbornik: Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, Zagreb, str. 49-66.
- Pehar, Marija (2012), «Klauzurne redovnice u Hrvatskoj u vrijeme prosvjetiteljstva», *Zbornik o Mati Zoričiću, Zbornik radova sa znanstvenog skupa « Mate Zoričić i prosvjetiteljstvo u redovničkim zajednicama tijekom 18. stoljeća» (Skradin, 19-21 svibnja 2011.)*, Zagreb, str. 381-404.
- Oršolić, Tado (2013), “Franjevci Bosne Srebrene i razvoj pučkog školstva u XIX. stoljeću do uspostave auto-ugarske uprave 1878.” *Stoljeća Kraljeve Sutjeske: Zbornik radova*, Karamatić, Marko (ur.), Franjevački samostan Kraljeva Sutjeska – Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene, Kraljeva Sutjeska – Sarajevo, str. 523-539.
- Runje, Petar, (1990), *Prema izvorima*, Zagreb.

FRANJEVAČKO PUČKO ŠKOLSTVO DO KONCA 18. STOLJEĆA

Sažetak

Početkom 18. stoljeća na čitavom hrvatskom etničkom prostoru još uvijek nisu postojale državne pučke škole. U to vrijeme nije bilo organiziranog školskog sustava ni na području franjevačke provincije Bosne srebrene koja je tada uključivala Bosnu, Slavoniju, velik dio Dalmacije i Mađarske. Stoga su franjevci te provincije u želji da pouče puk, otvarali privatne škole i u njima predavali. Franjevci su na svim svojim područjima obavljali pučku nastavu na hrvatskom jeziku što je pomoglo održanju hrvatskog nacionalnog identiteta. Iz tog perioda sačuvano je nekoliko franjevačkih tekstova i udžbenika, na temelju kojih je moguće rekonstruirati sadržaj i razinu nastave. U radu su analizirani sačuvani tragovi franjevačke pouke, a posebno udžbenik nepoznatog franjevca *Blago otkriveno maloj dicitzi i potrebnim*, koji daje uvid u franjevačku pučku nastavu u drugoj polovici 18. stoljeća.

Ključne riječi: franjevci, pučko školstvo, udžbenici.

FRANCISCAN PUBLIC EDUCATION UNTIL END OF 18TH CENTUARY*Abstract*

In the early 18th century state-provided elementary education was unknown in the overall area of the Croatian ethnic space. Also, at that time there was no organized school system on the territory of the Franciscan province of *Bosna Argentina* (Bosna srebrena), which at that time included Bosnia, Slavonia, and a large part of Dalmatia and Hungary. Therefore, the Franciscans of that province, in pursuit of their desire to educate the common people, were establishing private schools in which they taught. In all the areas of their active service, the Franciscans practiced schooling in the Croatian language, which helped to preserve the national identity. Several Franciscan texts and textbooks from that period have been preserved and can be used as the basis for the reconstruction of the content and the level of provided education. The paper analyses the remnants of the Franciscan teachings, especially the textbook by an unknown Franciscan titled *Blago otkriveno maloj diciczi i potribnim* (Treasures disclosed to little children and the ones in need) which provides an insight into Franciscan elementary classes in the second half of the 18th century.

Key words: Franciscans, public education, textbooks

IZPOVID KRSTJANSKA

Čudesa i događaji

koja su se dogodili onim¹, koji se nisu pravo ispovijedali²

*(Štije se u knjiga koje se zovu *Skala nebeska*)³*

Prvi događaj

Putujući⁴ dva redovnika dođoše u jedan kašteo aliti grad⁵ u komu bijaše jedna žena, koja bijaše učinila grijeh od priljubodinstva s[a] svojim rodijakom.⁶ I bijaše prošlo jedanajest godina da se ne bijaše ispovidila od toga griha radi stida,⁷ premda činjaše pokore goleme⁸. Ona gospoja, kada vidi one redovnike, reče u sebi: *Sada ću se ispoviditi od onoga griha; ovo su putnici, ne poznaju me niti će ovdje pribivati.*⁹ I tako učini. Kleče prid jednoga ispovijedati se, a drugi redovnik stajaše podaleko na molitvi, i vidi da onoj ženi izođaju iz usta kano žabe ružne kako koji grijeh ispovijedaše.¹⁰ I one žabe bižau¹¹ iz crkve. Ali oni grijeh od sramote aliti od stida bijaše u njoj kano ostario i ne može ispoviditi onoga grijeha priljubodinstva.¹² I vidi oni redovnik, koji stajaše na molitvi da se sve one žabe opet vratiše u onu ženu [i] još jedna gora i ružnija.¹³ Otide ona žena doma tako nepravo ispovidiv se, a redovnici otidoše svojim putem, i malo

1 onizim. **Varijanta se nalazi u izdanjima 1799. i 1882. ako nije u bilješci navedena godina izdanja.**

2 ispovidili

3 Izvađeni iz knjiga koje se zovu *Skala nebeska*.

4 Štije se u knjigam rečenim da putujući.

5 dođoše u grad (1799), dođoše u grad (1882)

6 u komu jedna žena bijaše učinila grih od priljubodinstva s rodijakom svojim;

7 i prošlo bijaše jedanaest godina da zarad stida od ovga griha ne bijaše se ispovidila,

8 velike

9 Odredi ispoviditi se prid ovizim redovnici koji je ne poznaju,

10 Kleče prid jednoga, a drugi stajaše na molitvi i vidi gdi onoj ženi izhođaju iz usta nike ružne žabe; i kako koji grih ispovidaše;

11 bižaju

12 Oni grijeh od priljubodinstva bijaše u njoj ostario i od stida ni tada ne možeše ga ispoviditi.

13 Redovnik koji stajaše na molitvi vidi di se najposli sve one žabe u istu ženu povratiše i suviše jedna od sviju pogrdnija.

bivši odmakli, kaza oni redovnik onomu izpovidniku, što bijaše vidio.¹⁴ Čuvši izpovidnik, ožalosti se veoma i reče drugu: *Da se vratimo i da ju ponukujemo, valja da je kakov grijeh ostavila.*¹⁵ I tako se vratiše, ali ju mrtvu najdoše, od djavla udavljenu.¹⁶ I tako ožalošteni staviše se na molitvu da bi im Bog očitovao, što ono mogaše biti.¹⁷ I tako poslije tri dni ukaza im se ona žena jašući na jednomu drakunu, i dvije žestoke zmije obisile joj se o grlu i sasnjahu sise nje, i dvje veoma ružne žabe bijahu na očiju, i iz usti joj golem ogniji sumpor izodaše, i dva psa veoma žestoka klahu ruke nje,¹⁸ i dvije strijele žestoke kroz uši, i po svoj glavi bijao druždevnaci i gušteri.¹⁹ Koju stvar videći redovnici od golema straha padoše na zemlju kano mrtvi,²⁰ ali im reče ona žena: *Ne bojte se, prijatelji Božji, imate znati ja sam ona žena koja se niki dan u vas jednoga izpovidi. Ali zašto ne izpovidi jedan smrtni grih radi stida, osuđena sam u muke paklene uvike.*²¹ Upita ju redovnik od strane Božije da mu kaže nike stvari i poslušaj ga; prvo ju upita: *Zašto su na tebi tolike razlike muke što se viđaju?*²² Odgovara mu žena: *Što su druždevnaci i gušteri po glavi, ovo je pokaranje što sam se kitila i gizzdala. A što su žabe na očiju, zašto sam nepoštenu gledala po muški glava. A što su strijele kroz uši, zašto sam dobrovoljno slušala riječi nepoštene, pisme pogane i mormoracione. A što mi zmije sasnu prsi, zašto sam se naslađivala u nepoštenu doticanju. A što mi psi ruke jedu, zašto sam volila dati i rasuti s onizim koji su sa mnom nepoštenu odili, nego li ubogomu. Jašim na ovomu drakunu, koji mi muči sve tijelo neizmirnim mukam.*²³ Drugo ju upita: *Koji je razlog da žene osobitim načinom idu u muke paklene?*²⁴ Odgovori mu

14 Otidoše redovnici i malo bivši odmakli kaza oni redovnik drugu što bijaše vidio.

15 Čuvši ispovidnik, ožalosti se, i vrati se za ponukovati nesrićnu ženu,

16 ali je najdoše mrtvu od djavla zadavljenu.

17 Ožalošteni veoma staviše se na molitvu da bi im Bog očitovao što ono mogaše biti.

18 dva psa koljaju ruke,

19 Posli tri dni ukaza im se ista žena na jednomu drakunu jašući i dvi žestoke zmije bijau se obisile o grlu njezinu ter joj prsi sasniaju; na očiju dvi pogrdne žabe, a iz usti idaše (igjaše 1882) joj oganj, dva psa koljaju ruke, dvi strile bijau prošle kroz uši i po svoj glavi mnogi zelembaći i gušteri.

20 Ovo videći redovnici padoše od straha na zemlju.

21 Reče im nesrićna žena: *Ne bojte se, ja sam ona žena koja se prid jednim od vas niki dan ispovidi, ali zašto zarad stida nisam ispovidila jedan smrtni grih, osuđena sam u muke paklene u vike.*

22 Upita je redovnik od strane Božije zašto na njoj bijau tolike razlike muke.

23 Odgovori žena: *Što su zelembaći i gušteri, to je pokaranje što sam se kitila i rešila, žabe na očima zašto sam nepoštenu po muškim glavam gledala, strile kroz uši zašto sam dobrovoljno slišala riči nepoštene, pisne pogane i mormoranja (mrljanja 1882). Zmije sasnu mi prsi zašto sam se naslađivala (naslagjivala 1882) u nepoštenu doticanju; psi kolju ruke zašto sam volila dati i razasipati s onizim koji su sa mnom nepoštenu živili, nego ubogim; jašem na ovomu drakunu, koji (koj 1882) me svu muči i ovizim mukam svrhe nejma.*

24 Tu rečenicu ne donose 1799. i 1882.

da su četiri razloga osobita, to jest: puteni grisi, odića i rumenilo, udavljenje od dice i stid na ispovidi.²⁵ Još je upita: *Bi li se mogla izbaviti iz oni muka po koji način?* Ali drakun ne hti čekati, nego ju diže u aer i odnese u pakao u vike.

Svak promisli da se ona nevolnica od sviju onije muka mogla izbaviti po pravoj ispovidi, a sada ne može da ustani svi sveti i vas svijet moliti se. I da bi bila oni grijeh ispovidila, ne bi nikadar nitko znao, a sada zna vas svijet.

Druga prilika

U Italiji u jednomu gradu bijaše jedna gospoja na očiju i svijetu vrlo dobra, činjaše lemozine, idaše po crkva vrlo Boga moleći i ostala dobra dila čineći.²⁶ I tako umrije i osta joj jedna kći bogabojuća, koja svaki dan činjaše koje dobro dilo za materinu dušu.²⁷ Do nikoliko vrimena jedan dan stojeći na molitvi oćuti nikakovu trešnju od koje se veoma pristraši i pogleda k vratim od prebivališta, i vidi jedno čudo golemo i strašno kano krmče odrto, usta s molitve i od golema straha otijaše skočiti s jednog obloka da bi utekla od take strašne živine.²⁸ Ali ču glas koji zavika: *Stani, kćerce! Stani, ćerce!* I bivši od Boga pomožena sta, i ona strašna živina poče govoriti glasom ljudskim: *Imaš znati, moja kćerce, da sam ja mati tvoja nesrićna. Premda sam prid ljudmi pošteno živila, ali sam s tvojim ocem učinila nike grijeha pogrdne protiv naravi, koje radi stida nisam mogla nikad ispoviditi i zato sam u vićnje muke osuđena. Za mene ne moli. Ne možeš me pomoći. Drugo me ne pitaj, skazati se muka ne može.*²⁹ I to rekavši,

25 Još mu reče da su četiri uzroka osobita rad koji neizbrojene žene idu (igju 1882) u pakao: *prvo putena naslađenja* (naslagjenja 1882), *drugo odića i rešenje*, *treće ubojstva koja čine daveći dicu i čineći nike stvari za ne začeti diete ili za izbaciti ga iz sebe*, *četvrto stid na ispovidi*. Ovo rekavši izčeznu od očiju njiovi. – S tim završava prvi događaj u izd. 1799. i 1882.

26 U jednomu gradu u Italiji bijaše jedna gospoja koja prid svitom činjaše se vrlo dobra, mnogo Boga moljaše i ođaše (ogjaše 1882) po crkvam, diljaše lemozine i ostala dobra dila čineći umri.

27 Ostade joj jedna kćer veoma Boga bojeća koja (koji 1822) svaki dan činjaše koje godi dobro za dušu svoje matere.

28 Jedan dan stojeći ona na molitvi oćuti niku trešnju i ukaza joj se kakono jedno prase odrto; ktijaše (ktiaše 1882) od straha skočiti niz jedan prozor da bi utekla;

29 ali ču glas ovaki: *Stani, kćerce! Stani, kćerce! Ne boj se!* I bivši od Boga pokripljena, stade, a ona strašna živina ljudskim glasom ovako poče govoriti: *Ja sam majka tvoja nesrićna koja, premda sam prid svitom pošteno živila, u sebi smrdeća bila sam, jer sam s tvojim ocem učinila pogrdni grih protiv naravi, i ovo radi stida nisam nikada ispovidili zato sam u vićnje muke osuđena* (odsugjena 1882.). *Ne moli, daklen, za mene Boga, jer pomoći me ne moreš, nego veću muku daješ mi. Drugo me ne pitaj, zkazati* (kazati 1882) *se ne može muka koju podnosim.*

učini veliku trešnju i ostavi zlamenje od nogu na podu i smradeš težak u istomu pribivalištu.³⁰

Ovo je plod od stida i krive izpovidi.³¹

Treća prilika³²

Jedna žena izpovidi sve grihe, ali jednoga od stida ne može, i tako ju sve oni grijeh koljaše u duši.³³ I među ostale pokore što činjaše, jedan dan klečeći u crkvi prid otarom, sva se bijaše suzam polita moleći Boga da joj oni grijeh oprosti, zašto ga ne mogaše od stida i sramote izpoviditi.³⁴ U to vrime dogodi se jedan redovnik u istoj crkvi, kada ta žena tako plakaše na molitvi, a i on bijaše na molitvi, opazi oni redovnik djavla, gdi igra oko one žene s velikim veseljem.³⁵ Zakle ga oni redovnik od strane Božije da mu kaže, zašto onoliko igraše i veseljaše se oko one žene.³⁶ Odgovori mu djavao: *Tko se ne bi smijao i rugao ovakomu poslu? Ova žena štovo plače, otila bi otići u raj, a neće da pusti plača iz ruke od prave pokore. Budalasta je. Misli da će grijeh suzami oprati ne izpovidivši, imadući način i vrijeme izpoviditi se. Zato većma je dostojna smijeha, nego milosrdja. Plačući, a ploda ne čineći, ide sama u pakao.*³⁷ Oni redovnik zovnu ženu i kaza joj što je vidio i čuo. I tako se žena ositi, i kaza kako je i pravo se izpovidi, a djavao pobiže vičući i jaučući, i ostavi golem smrdež u onomu mistu.³⁸

30 To rekavši, učini veliku trešnju, i ostavivši na podu zlamenje od nogu (zlamenje noga 1882) i smrad velik u kući, izčeznu.

31 Ovo je plod od stida i krive ispovidi. Ne stide se pogrdne grihe činiti, a stide se ispoviditi pri (ispoviditi prid 1882) jednim čovikom, koji ima oblast pomiriti ji s (pomiriti s 1882) Bogom.

32 Dogogjaj treći.

33 Jedna žena ispovidi sve grihe, ali jednoga ne može (ne moga 1882) od stida, i tako oni grih sveder (svegjer 1882) grizaše je.

34 Činjaše mnoge pokore da bi joj Bog prostio, ali brez ispovidi sve zaludu. Jedan dan klečeći prid otarom sva se bijaše suzam oblila moleći Boga da joj oni grih oprosti, zašto ga ne mogaše od stida i sramote ispoviditi.

35 U to vrime budući jedan redovnik u istoj crkvi na molitvi, vidi jednoga djavla gdi igra oko one žene s velikim veseljem i smijem.

36 Zakle ga redovnik od strane Božje da mu kaže uzrok njegova smija i veselja.

37 Odgovori djavao: *Tko se ne bi rugao i smijao ovakomu poslu? Ova žena otila bi poći u raj, a ne bi se ktla ispoviditi; misli da će grihe suzam oprati brez ispovidi, imadući način i vrime ispoviditi se; i toj budalaštini smijem se.*

38 Zovnu redovnik ženu i kaza joj što bijaše vidio i čujo. Tada ona kaza sve kako je, pak se pravo ispovidi, a djavao ostavivši veliki smrad, pobiže jaučući.

Mnoge su prilike i čudesa, koja su se dogodila i što je Bog očitovao za dati nam strah i izvesti nas na put od spasenja. A što se osuđuju svaki dan, koji se pravo ne izpovijedaju i koji se stide na izpovijedi, to sve biva po navraćen'ju djavaoskomu, kako piše sveti Antonin. Da jedan sveti redovnik izpovijedajući jednu ženu, koja se stidaše svoj grijeh ispoviditi. I vidi djavla, gdi stoji ondi blizu, upita ga redovnik šta čekaše ondi.³⁹ Odgovori djavao: *Obslužujem jednu izpovijed Isukrstovu*. Odgovori mu redovnik: *Od kada si to počeo?* Odgovori djavao: *Ja sam oni, koji sam digao stid i sramotu ovoj ženi, kada je grijeh učinila, a sada joj ga povraćam, neka ima stid pri sebi, i neka muči, i grijeh ne izpovidi.*⁴⁰

Djavao je kano vuk, koji ovcu sve za vrat kolje, bojeći se da glasa ne pusti i da ne očuti pastir, i ne otme je. Tako djavao zatiskuje usta grišniku da se ne čuje glas od izpovijedi, da pogine kano ovca izgubljena. I tako mnogi ginu, zašto kada bi otili, onda ne mogu govoriti.⁴¹ I tako, kako je rečeno, ne ima djavlom stvari mučnije ni mrže u viri katoličanskoj ni u crkvi svetoj od izpovijedi, kako se štije u ovoj prilici.⁴²

Bivši se razbolio jedan naučitelj i vidi u jednomu nuglu od postelje djavla stojeći, koji ga upita:⁴³ *Šta ondi čekaše? Koje vam je dilo najmučnije i najmrže na svijetu od puka krstjanskoga, zaklinam te Bogom živim da mi kažeš?*⁴⁴ Komu djavao odgovori: *Ne mogu pravo ne kazav, bivši me tako zakleo?* I reče: *U viri krstjanskoj i u crkvi svetoj nijedna stvar nije nam tako mučna ni mrska niti nam snage većma uzima, koliko čista i prava izpovijed. Zašto, kada je čovik u grihu smrtnomu, sva uda njegova i ruke i noge svezane su. Niti može dobra dila učiniti da mu je za spasenje korisno. I kako se pravo izpovidi, prost je i srčan na svako dobro dilo, izmakne se iz ruku naši. A mnogi, kada grijeh učine, niti se boje Boga ni stide, a idući na izpovijed, na sud Božji, stide se. I to sve čini djavao.*⁴⁵

39 Piše sveti Antonin da jedan redovnik ispovijedajući jednu ženu koja se stidjaše svoj grih ispoviditi, vidi djavla di stajaše ondi blizu, zakle ga da mu kaže šta čekaše.

40 Stegnut od zakletve odgovori: *Ja sam oni, koji sam digao stid ovoj ženi, kada je grih činila, neka ga slobodno učini, a sada joj ga povraćam, neka se ne može ispoviditi.*

41 Djavao, daklen, jest kakono jedan vuk koji, kad se namiri na ovcu, najpri je zgrabi za grlo, bojeći se da glasa ne pusti, da ne očuje pastir i ne otme mu je. Tako djavao usta zatiskuje grišniku da ispovidnik ne čuje glasa njegova da mu ne bi onu dušu oteo.

42 Nejma djavlu stvari mrže ni mučnije u svemu krstjanluku od ispovijedi, kako ćemo sada viditi u događaju (dogogjaju 1882) koji slidi.

43 Bivši se razbolio jedan naučitelj i vidi u jednomu nuglu kod postelje djavla.

44 Zakle ga od strane Božje da mu kaže šta onde čekaše i koje mu je dilo (mu dilo 1882) najmrže i najmučnije u puku krstjanskomu.

45 Odgovori djavao: *Ne mogu pravo ne kazati, bivši me tako zakleo. U zakonu krstjanskomu nijedna stvar nije nam tako mučna ni mrska niti nam snage većma uzima, što čista i prava ispovijed. Zašto, (1882 ne donosi zašto) kad je čovik u grihu smrtnomu sva uda njegova*

Zato valja vrlo promisliti dobrotu Boga svemogućega i providen'je njegovo.⁴⁶ Da bude Bog ostavio da se samomu Bogu izpovijedamo, recimo da ne bismo smili od straha i sramote, ali da bude ostavio da se anđelu izpovijedamo, i tu bismo imali straha i stid od jednoga stvorenja toliko plemenita, koji sagrišiti ne može, ali bivši ostavio da se izpovijedamo čoviku, koji je grišnik aliti koji može sagriješiti, ne imamo se stiditi, bivši tako Bog naredio. Posli, kako se Bog čovikom učini, hoće da se čoviku izpovijedamo od koga se stiditi ne imamo.⁴⁷ I koga ove prilike ne ganu da se ne stide i pravo izpovjedaju, oni su tvrda srca.⁴⁸

Prilike u knjiga od izpovijedi oca fra Kristofora Vege, družbe Isusove⁴⁹

Prva prilika⁵⁰

Jedna divojka od šesnajest godina osuđena u pakao ostavivši grijeh na izpovijedi

U kraljestvu od Perua bijaše jedna divojka iz Indije, i stojeći u jedne gospođe, obrati se na viru, ali se dade na grihe putene.⁵¹ I često se izpovijedaše, ali samo od mali griha, a od pogani i veliki stidaše se i ne izpovijedaše se.⁵² Do

svezane su niti može dobra dila učiniti, koje bi mu bilo korisno za spasenje, a kada se pravo ispovidi, oprosti se, i srčan je na svako dobro dilo, jer se izmakne iz ruku naši. Ovde stojim ne bi li i kod tebe štogod opravio. Tako sotona odgovori.

- 46 Stvar je čudna! Mnogi kada grihe čine niti se stide niti se boje Boga, a kad idu (igju 1882) na ispovid, na sud Božji, stide se i djava i[h] zaslipljuje (zaslipljuje ih 1882) da se pravo ne ispovide.
- 47 Da bude Bog ostavio da se ispovijedamo jednomu anđelu (angjelu 1882) koji sagrišiti ne može, još ne bismo se imali stiditi ispoviditi naše opačine, a stidimo se ispoviditi jednom čoviku, koji (koj 1882) je kao i mi i koji može sagrišiti kao i oni, koji (koj 1882) se prid njime ispovida. Ovo je slipoča velika i privara djavaoska. Daklen, premda se stidimo što smo učinili, i stidit se imamo i kod Boga i kod ispovidnika; ništa nemanje ne valja dat vragu na volju da s našim stidom pridobije nas i da koji grih ne ispoviden (ispovigjen 1882) ostavimo. Ima stid bit pridobiven od straha Božjega i od želje našega spasenja, i tada stid služi'će nam za pokoru.
- 48 Koga ove prilike ne ganu, on je srdca tvrda, on je sasvim stegnut verugam djavaoskim.
- 49 Čudesa i događaji koj su se dogodili ispovidnikom, koji nisu ispunili svoju dužnost pram pokorniku kako sve štije u ozgor rečenim knjigam od Ispovidi oca Fra Krištofora. (1882).
- 50 U knjigam od Ispovidi oca fra Krištofora Vele (sic!) Družbe Isusove Dogodaž prvi (1799) Izdanje 1882. ne navodi da su prilike ili događaji uzeti iz knjiga „Kristofora Vege“, nego ih donosi pod sljedećim rednim brojem: „Dogogjaj četvrti“.
- 51 U kraljestvu od Peruha bijaše jedna djevojka iz Indije, imenom Katarina, i stojeći s jednom gospojom, obrati se na viru katoličansku, ali se dade na grihe putene.
- 52 Često se ispovijedaše, ali nikad od griha puteni, jer to kazat stid je bijaše.

nikoliko vrimenta razboli se, dozvaše izповidnika i izповidi se, ali kano i ostale pute opaki i smrtni griha ne izповidi.⁵³ Posli toga počе govoriti riječi nemile i pivati nike pisme nemile i pogane, i reče nikim divojkam, koje ondi bijahu da nije ktila svoje griha otajne izповiditi premda ju je izповidnik ponukovao.⁵⁴ One se divojke smutiše i kazaše gospoји.⁵⁵ Gospoја ju pokara i ponukova da se pravo izповidi.⁵⁶ Ona kaza gospoји sve grihe i kako ih nije izповidila nikada.⁵⁷ Još reče gospoји da, kad godi bi se izповijedila da bi vidila s live strane crna čovika, koji govori: *Nemoј tizi griha izповijedati, male su stvari, a izgubi[t] ćeš poštenje i dobar glas*, a z druge bi strane vidila svetu Mandalinu, koja bi je ponukovala da se pravo izповidi.⁵⁸ To čuv gospoја, posla uput po izповidnika, ali zaludu.⁵⁹ Koliko ju većma ponukovaše, većma otvrde da ne kti reći ni Jezus i Mariја, ni križa poljubiti.⁶⁰ Najposli jednu noć počе vapiti govoreći: *Јao, velike ti su me žalosti stigle, zašto nisam moји griha izповidila!*⁶¹ I opet dozvaše redovnika i izповidi se, ali kano i ostale pute, opaki griha ne izповidi.⁶² I malo prvo nego će umrijeti donesoše propetје Isukrstovo da ga poljubi.⁶³ Odgovori da ga ne poznaje, pak side na postelји i počе s nikim govoriti, a oni uokolo stoјеći ne viđaju nikoga.⁶⁴ I tako onu noć umri, i napuni se ono pribivalište smrdeža da ne mogaše nitko ulisti.⁶⁵ Izniješe tijelo na vitar, ali zaludu.⁶⁶ Brat one gospoје bi bačen iz svoje postelје vele daleko.⁶⁷ Јedna službenica bi ubijena po pleći,

53 Ova razbolivši se i ne kti ni u bolesti od ovizi griha isповiditi se.

54 Posli toga počе govoriti nike riči nemile i pivati pisme pogane; i reče nikim djevojkam koje kod nje bijaju (bijahu 1882) da nikada nije ktila svoje grihe otajne isповiditi, premda je od isповidnika bila ponukovana.

55 One djevojke smutiše se i kazaše gospodarici.

56 Gospodarica pokara je i ponukova da se pravo isповidi.

57 Kaza ona gospodarici sve svoje grihe.

58 Ali reče: *Kad bi se godi isповijedila, sve sam vidila s live strane jednoga crna čovika koji bi govorio* (koji govori 1882): „*Nemoј tizi griha isповijedati, to su stvari naravne i malene, a izgubi'ćeš poštenje i dobar glas kod isповidnika.*“ *S druge strane vidila bi svetu Mariју Mandalinu koja mi govoraše da se pravo isповidi.*

59 Čuvši to gospodarica, posla odma po isповidnika, ali zaludu.

60 Jer koliko više bi ponukovana, toliko veće nađe (nagје 1882) se otvrđnuta; ne kti reći ni Jezus (Јesus 1882) Mariја, ni križa poljubiti.

61 Najposli jednu noć počе vapiti govoreći: *Јaoh meni, velike ti su me žalosti stignule zašto nisam moји griha isповidila!*

62 Opet dozvaše redovnika, isповida se, ali sve kako i priја (kano i priје 1882), bludni griha ne isповida.

63 I malo prvo nego će umriti donesoše propetје, i odgovori da ga ne poznaje.

64 Side pak na postelји i počе s nikim govoriti, a oni okolo (uokolo 1882) stoјеći ne viđaju (vigјaju 1882) nikoga.

65 I tuh noć umri. Napuni se ona kuća smrada da ne mogaše nitko unići.

66 Izniješe tilo nadvor, ali zaludu; smrad sve to veći.

67 U tu noć brat nјezine gospodarice bi bačen iz (svoје 1882) postelје.

a ne vidi nikoga, i znaše se udarci za mnogo vrimena.⁶⁸ I da se poplašiš ne samo ljudi, ali još živine nerazložite. Konji počeše skakati i nogam se metati, psi počeše vijati, sudovi se po kući oboriše, daske od kuće počeše o[t]padati; i daleko dvi milje ču se buka.⁶⁹ Posli kako ono prokletu tijelo u zemlju vrgoše, onu večer razbi gospoju pijat na trpezi jednim ćeremetom na sto komada.⁷⁰ Sin iste gospoje poče vikati: *Ja o mati, udavi me Katarina!*⁷¹ (Tako se osuđena zovijaše.) I vrgoše na dijete mnoge svetinje i izbaviše ga.⁷² Do malo dana jedna služavka, iste gospoje ču glas gdi je zove ista Katarina osuđena.⁷³ Koja se pristraši veoma, užeže svijeću posvećenu i zazva druge dvi divojke k sebi, ali ču glas iznova od iste osuđene i govori joj da sama ostane i svijeću udune, zašto s njom ima govoriti. I tako osta sama s velikim strahom i ukaza joj se osuđena Katarina, kojoj iz svakoga zgloba od tijela izodaše oganj smrdeći. Od glave do pete sva goreći opasana tkanicom od ognja, koja se zemlje dotičaše, što zlamenovaše nje čistoću.⁷⁴ I poče govoriti osuđena onoj divojci: *Nemoj se bojati, nego imaš znati da sam osuđena u oganj vičnji uvike, zašto se nisam pravo izpovijedala. Radi stida grije sam tajala. Zato me Bog poslao da kažeš svakomu moje osuđenje za taki grijeh. I pazi dobro kada se izpovijedaš, nemoj se stiditi, nego se pravo izpovijedaj da ne budeš osuđena.*⁷⁵ U to vrijeme zazvoniše na pozdravljen'je [zvona], izčeznu osuđena.⁷⁶ I to se razglasi po svoj onoj zemlji. Svako ovo promisli i pravo se izpovijedaj.⁷⁷

68 Jedna službenica bi veoma izbijena, i znadoše se udarci za mnogo vrimena.

69 Poplašiš se ne samo čeljad, dali još živine nerazložite: konji počeše skakati i psi vijati, sudi se po kući počeše obarati i daske odpadati (otpadoše 1882) čuvši (čujući 1882) se ova buka dvi milje daleko.

70 Kada prokletu tilo ukopaše, onu večer razbi [se] gospodarici pijat na trpezi.

71 Sin iste gospoje poče vikati: *Jaoh, udavi me Katarina!*

72 Vrgoše na dite mnoge svetinje i izbaviše ga.

73 Do malo vrimena ista Katarina ukaza se jedna službenici.

74 I iz svakoga zloba idaše (igjaše 1882) joj oganj goreći sva od glave do pete, i opasana kanicom od ognja, što zlamenovaše njezinu nečistoću (čistoću 1882).

75 I poče ovako govoriti: *Nemoj se bojati, ja sam Katarina odsuđena* (odsugjena 1882) *u oganj vičnji, zašto se nisam pravo ispovidila radi stida, i oće* (oče 1882) *Bog da ti kažem moje osuđenje* (osugjenje 1882). *Ako nećeš i ti biti odsuđena* (odsiugjena 1882) *pravo se ispovidi.*

76 U to vrime zazvoniše zvona na Gospino pozdravljenje, i izčeznu odsuđena (odsugjena 1882).

77 Posljednje dvije rečenice ne donosi izdanje 1799. ni 1882.

Druga prilika

Divojka osuđena, zašto jednoga griha smrtnoga ne izpovidi

Koji čuva sužnja ne pazi toliko jesu li u sindžiru, mogu li ođiti, [nego] samo pazi jesu li vrata od tamnice dobro zatvorena. Tako đjavao malo mari što grišnici idu na misu i čine lemozinu, istom da su vrata zatvorena, tj. usta da se pravo ne izpovidi.⁷⁸

U Španji u jednom gradu bijaše jedna divojka vrlo devota i često se izpovidaše.⁷⁹ Koja se razboli do nekoliko vrimena, dozvaše redovnika i izpovidi se s velikim suzama.⁸⁰ A drug onoga redovnika staše podaleko i gledaše gđi se divojka izpovijeda i vidi gđi jedna ruka crna i runjava izlazaše iz zida i stiskivaše divojci o grlu često, kako da ju otijaše udaviti.⁸¹ Redovnik to gledajući veoma se čuđaše i kada dođdoše u manastir, kaza oni redovnik starišini i izpovidniku što bijaše vidio.⁸² I oni redovnici ositiše se i vratiše se uput k istoj bolesnoj divojci, premda bijaše ura od noći, da bi je ponukovali s lijepim načinom da nije kakova griha ostavila.⁸³ Istom oni prid vrata došli, očutiše njih i sluge na vrata snidoše i daše im glas da je zanimila kako se izpovidila i malo posli je umrla.⁸⁴ Vратиše se u manastir, ali veoma ožalošćeni; i oni izpovidnik stavi se na molitvu prid sakramentom za onu dušu s velikom ljubavju Isusa.⁸⁵ I malo postav, ču veliku buku i zveket od sindžira.⁸⁶ I uzdigav oči vidi jedno tijelo umotano sindžiri ognjenim od glave do petu.⁸⁷ I upita redovnik ono tijelo, tko biše?⁸⁸ Odgovori ono: *Ja sam ona nevoljna divojka, koja sam se jutros u tebe izpovidila. Ja sam ona za koju ti sada moliš zaludu. Privarila sam svijet svojim licumijerstvom, dobra se i poštena ukazujući, a golem sam grijeh učinila, ali on i najteži bi, zašto mi đjavao stavi tvrdost u srce da ga ne izpovidim. Stid i sram ne dade mi. I zato stajat ću u ovomu sindžiru ognjenomu u tamnici uvike, kako me vidiš. Zato ne moli za mene.*⁸⁹ Upita ju redovnik: *Da što ti najveću muku*

78 Taj „uvod“ ne donose izdanja 1799. i 1882.

79 U jednom gradu u Španji (Špagni 1882) biše (bijaše 1882) jedna djevojka koja se ukazivaše vrlo dobra i često se ispovidaše.

80 Ova razboli se i zovnuše redovnika, ispovidi se s velikim suzama.

81 Drug ispovidnikov staše podaleko, kada se divojka ispovidaše, i vidi gđi (gđji 1882) jedna ruka crna i runjava iz zida izlazaše i stiskaše divojci (đvojku 1882) oko grla kako da je otijaše (hotijaše 1882) udaviti.

82 Kada se vratiše u manastir kaza starešini i rečenomu ispovidniku što bijaše vidio.

83 Ositivši se ispovidnik, vrati se odma natrag za ponukovat je da se pravo ispovidi, ako je koji (koj 1882) grih ostavila.

84 Ali je najde mrtvu.

85 Tako ožalošćen povrati se u manastir i stavi se na molitvu za onu dušu.

86 Malo postavši, oču veliku buku i zveku od sindžirah.

87 Pogleda i vidi jedno tilo umotano svekoliko sinžiro m ognjenim.

88 Upita: *Tko si ti?*

89 Odgovori: *Ja sam ona nesrićna divojka* (djevojka 1882) *koja sam se jutros prid tobom*

daje?⁹⁰ Ona mu odgovori: *Naj mi je veća muka što se pravo ne ispovidi, a mogla [sam] se saraniti vele lasno, a sada me nijedno dobro pomoći ne može.*⁹¹ I to rekav, izčeznu čineći veliku zveku s onim sindžiro.⁹²

Promisli svak, tko ovu priliku ali čuje ali štije, da one osuđene ne mogu pomoći ni mise, ni molitve. A da se bude pravo izpovidila, mogaše se saraniti.

Treća prilika

*Za isti geijeh žena osuđena, kojoj djavlin odniješe i dušu i tijelo.*⁹³

U provinciji od Alkale jedan redovnik reda svetoga oca Franceška bijaše na smrti, dozvaov sve redovnike, koji ondi bijahu, i kaza im ovu priliku i poče im govoriti ovako:⁹⁴

„Imate znati kako mi se dogodila stvar strašna. Jedan dan pojdo govoriti misu, i reče mi sakrištan da metnem nekoliko oštija mali i pričestim nikoliko čeljadi. I kada se okrenu pričešćivati, reče mi jedna žena:⁹⁵ *Oče, poslušaj me jednu riječ, što sam na izpovijedi zaboravila.*⁹⁶ Ja reko: *Nije vrimena. Pričesti se, pak ćeš poslije ispoviditi.*⁹⁷ I tako se pričesti i ustajući izprid otara pade mrtva na zemlju prid svim pukom.⁹⁸ I vas puk fale Bogu uzdade da se pričestim umrije.⁹⁹ Ja se veoma ožalosti, zašto je ne poslušša za oni grijeh da ga izpovidi.¹⁰⁰ I ukopaše ju u crkvi u jednoj kapeli.¹⁰¹ I kada svi redovnici pospaše u noći, otido u crkvu učiniti dišiplinu i moliti Boga za moj grijeh, što je ne ispovidi, i

ispovidila. Varila sam svit s mojim licumirstvom dobra i poštena ukazujući se, a učinila sam jedan velik grih i nisam ga ispovidila; s mojim stidom djavao pridobio me je; nit je koristi da moliš za me.

90 Upita je redovnik: *Što ti najveću muku daje?*

91 Odgovori: *Najveća mi je muka što se nisam pravo ispovidila, i mogući se saraniti (sahraniti 1882) lasno, a sada me nijedno dobro pomoći ne može.*

92 I to rekavši pobiže s velikom zvekom i bukom. – To je i kraj ove prilike.

93 Izdanja 1799. i 1882. nemaju ovoga podnaslova.

94 U provinciji od Alkale jedan redovnik reda svetoga Franceška bivši došao na smrt, dozva sve redovnike koji u manastiru bijau (bijahu 1882) i kaza jim ovi dogođaj (dogogjaj 1882) govoreći:

95 Imate znati da jedan dan, kada dospi (dospih 1882) misu, okrenu se da čeljad (*čeljad ad* 1799) pričestim i reče mi jedna žena:

96 *Otče, poslušaj me jednu rječ što sam na ispovidi zaboravila.*

97 Ja odgovori: *Nije sada vrimena. Pričesti se, pak ćeš poslije ispovidit što imaš.*

98 I tako se pričesti, ali ustajući izprid otara pade mrtva prid svim pukom.

99 Ne donose tu rečenicu.

100 Ja se veoma ožalosti (okalosti 1799), zašto je ne poslušša, kada se ktijaše (hotijaše 1882) ispoviditi.

101 Ukopaše je u crkvi.

za nje što otijaše izpoviditi.¹⁰² I kada poče molitvu i udarati tijelo moje, ukaza mi se prid oči velika zraka od svitlosti i pristraši se veoma, ali čuh glas iz one svitlosti i reče mi:¹⁰³ „*Nemoj se truditi, zašto ona žena nije hotila velike stvari izpoviditi, nego grijeh venijalni aliti vrimeniti za koji ne bi u pakao otišla. Niti moli za nju, zašto je osuđena u pakao uvike, ne za ono što je otila izpoviditi, ali za one grijeh, koji nije odavna izpovidila radi stida, i umrla je brez odluke da bi se od nji izpovidila i zašto je smila u grijehu primiti tilo Isusovo, zato ju Bog dignu i ne dopusti da proždre oštiju posvećenu. I osuđena je da se muči i u duši i u tijelu. Ali dirni tijelo, zašto je još oštija posvećena u usti nje. I Bog me poslao da ju izvadiš i saraniš.*“¹⁰⁴ I u ti čas otvori se grobnica u kojoj bijaše mrtvo tijelo, komu bijaše obraz veoma svitao radi oštije posvećene, koja bijaše u usti.¹⁰⁵ I kada izvadi oštiju posvećenu, osta obraz toliko ružan da mi dade golem strah.¹⁰⁶ I ista svitlost svijetli mi dočim oštiju posvećenu stavi u misto sveto i u ti čas dva strašna djavla dođoše i uzam tijelo, digoše ga u aer i odniješe.¹⁰⁷ I to sad očitujem za strah i nauk od ostali. I to kazav, priminu oni redovnik.¹⁰⁸

Promisli, dakle, svak i nauči izpoviditi svoje grijeh pravo.

102 A kad svi redovnici pospaše u noći, otido (otigjo 1882) u crkvu učiniti dišiplinu i moliti Boga za moj grih, što je ne ispovidi.

103 I kada poče (počah 1882) molitvu i udarati tilo moje, ukaza mi se prid oči zraka od velike svitlosti (zraka velike svitlosti 1882) i ču glas koji mi reče:

104 *Nemoj se truditi, zašto ona žena nije otila velike stvari ispoviditi, nego grih mali za koji ne bi pošla u pakao. Ali se je odsudila za druge grihe koje zarad stida nije nigda ispovidila, i zašto se je usudila pričestiti u grihu brez odluke pravo ispoviditi se. Još je oštija posvećenu u usti tila njezina. I poslao me je Bog da ti rečem da je izvadiš i sahraniš.*

105 *U ta (taj 1882) čas otvori se grobnica i u ono tilo bijaše svitla obraza radi oštije posvećene, koja biše (bijaše 1882) u usti.*

106 *Ali kad izvadi oštiju osta obraz toliko ružan da imado velik strah.*

107 *Kada postavi oštiju u misto sveto u ta (taj 1882) čas dođoše (dogjoše 1882) dva djavla i tilo odnesoše.*

108 *Ovo sad očitujem za uspomenu i nauk ostali.*“ I kada to kaza priminu.

Četvrta prilika

Jedna gospođa osuđena u pakao za jedan grijeh zatajan na izpovijedi.

Prvo pismo govori: tko zlo posije i opčinu, zao će plod i opak i požeti. Što naučitelji tomače od oniziju, koji se krivo izpovijedaju i taje grijehe ne izpovijedi, da ih isti Bog očituje. Zašto kakono jedno zrno padav u dobru zemlju, stokrat veći plod učini, tako jedan grijeh zatajan, bi'će od Boga očitovan. U onomu grijehu izpovijedajući se iznova i pričešćujući, umnože se grijesi na iljadu, kako se štije u ovoj prilici.¹⁰⁹

Kralj Uguberto od Englitere imadijaše jednu kćer toliko lijepu da se svak čuđaše, i da ju velika gospođa od svijeta prosiše za ženu, ali ona ne kti govoreći da je obećala Bgu čistoću.¹¹⁰ Kralj to čuvši posla u Rim papi da bi je odriješio od onoga zavita, ali ne kti ona primiti govoreći: *Hoću živiti u čistoći.*¹¹¹ To kralj čuvši, a veoma ju milujući, ukaza joj polače, blago, službu kako može gospodski živiti.¹¹² I tako ona gospođa poče graditi crkve, manastire, pomagati uboge, pošćaše priko sve godine osim nedilja, molitve brez pristanka, da bijaše čudo svijetu i od sviju sveta držana.¹¹³ I tako život čineći, umrije.¹¹⁴ Jedna gospođa, baba od iste mrtve, stavi se na molitvu želeći znati u komu je stanju i do nekoliko godina bi uslišana.¹¹⁵ Jednu noć otvoriše se vrata od pribivališta, gdi spavaše ona gospođa, s velikom bukom. I vidi ulisti veliko mnoštvo duhova nečisti i među njima jedna duša od jedne žene opasana verigam od ognja i pokrivena škorpioni i ostalim živinam otrovanim, među kojim jedna ju koljaše za srce i davaše veliku muku i činjaše davati strašan glas od muka.¹¹⁶ To vidiv

109 Izdanja 1799. i 1882. nemaju podnaslova ni ovoga uvoda, a donosi priču pod naslovom: Dogogjaj četvrti (1799), Dogogjaj sedmi (1882).

110 Kralj Uguberto od Englitere (Inglezke 1882) imadiše kćer (ćer 1882) veoma lipu i gizdavu. Mnoga velika gospođa od svita pitaše je za ženu, ali ona ne kti (hti 1882) govoreći da je Bgu obetala (bećala 1882) divičanstvo.

111 Kralj to čuvši pisa u Rim papi da bi je od toga zavita odrišio, ali ona toga ne kti (hti 1882.) primiti, nego odgovori otcu da će živiti u čistoći.

112 Kralj milujući kćer (ćer 1882) dade joj polače, blago, službu (*neža* 1799) neka može gospodski živiti.

113 I tako ona poče činiti mnoga dobra: pomagati uboge, sagradi crkve i manastire, posti priko sve godine izvan nedilja, sveder staše na molitve tako da svit (da se 1882) držaše je (ju 1882) za svetu.

114 I taki život čineći, umri.

115 Baba ove gospođe stavi se na molitvu želeći znati u komu je stanju i do malo godina bi uslišana.

116 Jednu noć otvoriše se vrata od komore gdi spavaše i vidi unići veliko mnoštvo duhova nečisti i među (megju 1882) njima jedna žena opasana verugam od ognja i pokrivena škorpionima (skorpionima 1882) i drugim živinam otrovnim, među (megju 1882) kojim jedna koljaše je za srce i činjaše davati strašan glas od muke.

gospoja veoma se pristraši, ali bi zazvana po imenu govoreći: *Nemoj se bojati, ja sam kći kralja Uguberta i tvoja rodica.*¹¹⁷ Ona gospoja osta veoma začuđena i pristrašena, pak obrativ se poče Bogu ovako govoriti: *Bože pravedni, u tebi je i pravda i milosrdje, kako je, dakle, ova osuđena, bivši toliko dobre prilike? I kada je ova osuđena, tko će se spasiti?*¹¹⁸ Reče osuđena: *Poslušaj me, ja sam kriva, a nije Bog svemogući, koji mi je na moju sramotu zapovidio da kažem za nauk od ostali. Ja u moju mladost učini jedan grijeh s jednim slugom kraljevim. Uvrijedi Boga i izgubi moju čistoću. I toga grijeha od golema stida ne smido izpoviditi, i ne bi odrišena, nego gore svezana. Posili toga poče činiti goleme lemozine i mnoge pokore da bi mi Bog oprostio i ganuo se na milosrdje. I sve mi to Bog plaćаше dajući mi golema nadanutja da bi oni grijeh izpovidila. Još više, kada se razboli očitova mi isti Gospodin da mi je ono najposlidnja bolest, od koje neću priboliti i da oni grijeh izpovidim i da će mi on oprostiti. Kada bi blizu smrti čuh glas s neba, koji mi reče: „Izpovidi se! Projde vrijeme, docna je!“ Ja ne mogu od stida i tako umrieh. I u ti čas djavli uzeše dušu i odniješe u pakao, u more od muka, koje ću podnositi uvike, uvike, uvike.*¹¹⁹ I to rekav, iščeznu s tolikom bukom da se činjaše svijet se obori, i ostavi toliki smrdež u pribivalištu da za mnogo vrimenta ne može nitko ulisti.¹²⁰

Svak, dakle, promisli, ako je tako osuđen'je za jedan grijeh neizpoviden ona gospoja imala, i tolika dobra dila bivši učinila u svoj život, i pokore.¹²¹ Dakle se nitko ne uzdaj u dobra dila, posli griha brez prave ispovijedi.¹²²

117 To vidivši gospoja veoma se pristraši, ali bi zazvana po imenu govoreći: *Nemoj se bojati, ja sam kćer (čer 1882) kralja Uguberta i tvoja unuka.*

118 Što čuvši starica reče: *Bože pravedni, u tebi je i pravda i milosrdje, kada je ova odsuđena (odsugjena 1882), tko će se saraniti (spasiti 1882)?*

119 Odgovori nesrićna: *Ja sam kriva i Bog posla me je da kažem za nauk ostali. Ja u moju mladost učini jedan grih s jednim slugom kraljevim, uvridi Boga i izgubi moju čistoću. Ovoga griha (ovi grih 1882) od velika stida ne smido ispoviditi, i tako, premda sam se često ispovidala, nisam nigda bila odrišena, nego većma zavezana. Posili toga poče činiti velike pokore i lemozine da bi mi Bog oprostio. I sve mi to Bog plaćаше dajući mi velika nadanutja da bi oni grih ispovidila. Još kada se razboli, očitova mi isti Gospodin da mi je ono najposlidnja bolest od koje neću priboliti da grih (da oni grih 1882) ispovidim i da će mi prostiti. Kada bi blizu smrti, ču glas s neba, koji mi reče: „Ispovidi se! Projde vrijeme.“ Ja ne mogu od stida i tako umri, i u ta (ti 1882) čas dojdoše djavli i odnesoše dušu moju u muke paklene koje ću podnositi uvike.*

120 To rekavši iščeznu s tolikom bukom da se činjaše da se svit ori (orih 1882) i ostade velik smrd.

121 Izdanja 1799. i 1882. ne donose ovu rečenicu.

122 Daklen, nitko nek ne uzda se u dobra dila, poslie griha brez prave ispovijedi.

[Prilika peta]

Jedna dumna osuđena ne izpovijediv griha

Bijaše jedna žena devota i dobra na svijetu, koja ostav udovicom slijedi niko vrime u dobru, ali za malo upade u grijeh puteni s jednim mladićem, koji grijeh svaka joj dobra izkorini.¹²³ Djavao, koji je navrati da uvridi Boga i izgubi poštenje, navrati ju da se stidi grijeh izpoviditi.¹²⁴ I ona nevolnica umnoži pokore i lemozine misleći tako [će] imat milosrdje Božje da joj grihe oprosti; i za učiniti veću pokoru, ulize u jedan manastir i učini se dumna.¹²⁵ I ondi bijaše prva na svako dobro dilo, ali nigda svoga grijeha ne izpovidi.¹²⁶ Najposli učiniše ju starišicom od manastira.¹²⁷ I tako slijedi u dobri dili mnogo godina, ali griha nigda ne izpovidi.¹²⁸ I kada se razboli na smrt, kazaše likari da neće priboliti i neka se pripravi i primi sakramente, i tako učini, ali grijeha ne izpovidi.¹²⁹ I kada bi na smrti, poče ju moliti jedna duvna prijateljica, ako bi bilo Bogu drago, da joj se ukaže po smrti, zašto ju za svetu držaše i ona joj obeća¹³⁰. I tako umrije.¹³¹ Koju veoma žališe sve duvne i čekaju da će početi činiti čudesa.¹³²

Ali koliko su različiti sudi Božji od ljudski.¹³³ Istu noć naodeći se ona duvna u koru, kojoj bijaše obećala ukazati se, oćuti veliku buku i uzdigav oči vidi jednu strašnu sablazan koja davaše strašne glase, koji davahu razumit tešku muku koju trpljaše. Ona se veoma pristraši, pak u se povrativ se, upita: *Tko je?*¹³⁴ Reče: *Ja sam abatiša od ovoga manastira, koja sam jučer umrla i osuđena sam u pakao.*¹³⁵ Odgovori duvna: *Kako može biti s tolikom pokorom i molitvom?*¹³⁶ Odgovori osuđena: *Zašto jošte na svijetu, dočim ne bi duvna, učini grijeh puteni i veliki dobar glas, koji bijaše od mene, od moje holosti i golema stida,*

123 Bijaše jedna žena veoma bogoljubna i ostade udovica. Slidi u dobru niko vrime, ali poslje pade u grih puteni s jednim mladićem. Ta grih iskorenu u njoj svako dobro.

124 Djavao, koji (koj 1882) je navrati da uvridi Boga, metnu joj u srdce stid da se ne ispovidi.

125 Ova nesrićnica uzmoža pokore i lemozine (lemosine 1882) misleći imati milosrdje Božje brez ispovidi. I za učiniti veću pokoru, učini se koludrica u jednomu manastiru.

126 Ondi bijaše prva na svako dobro dilo, ali nigda svoga griha ne isovidi.

127 Učiniše je starešicom od manastira (ju starešinom manastira 1882).

128 I tako slijedi u dobrih dilih mnogo godina.

129 Razboli se i dojde na smrt, ali griha ne ispovida.

130 Prija nego umri poče je jedna koludrica, njezina prijateljica, moliti da joj se ukaže po smrti, ako bi joj Bog dopušta. Ona joj se obeća.

131 I tako umri.

132 Veoma bi oplakana držeći je svak za svetu i čekaše se kad će njezino tilo početi činiti čudesa.

133 Ali, o koliko su različiti sudi Božji od suda ljudski (od ljudski 1882)!

134 Istu noć naodeći se oni koludrica u koru, kojoj biše obećala ukazati se, oću veliku buku i vidi jednu strašnu sablazan, pristraši se i povrativši se u se, upita: *Koje si ti stvorenje?*

135 Odgovori: *Ja sam abateša* (opatica 1882) *od ovoga manastira, koja sam jučer umrla i osuđena* (odsugjena 1882) *sam u pakao.*

136 Odgovori koludrica: *Kako može biti s tolikom pokorom i molitvom?*

*ne mogoh izpoviditi, i zato sam osuđena i sva moja dobra dila biše zaludu. Zato kaži duvnam neka za me ne mole. I svemu svijetu neka im bude za priliku i neka se nauče pravo izpovijedati.*¹³⁷ I to rekav, izčeznu s velikim strahom i bukom koliko da se vas manastir obori. I ostavi veliki smrdeš pakleni.¹³⁸

Dakle, svak promisli da je sve zaludu brez prave izpovijedi.

Prilika šesta

Jedna žena osuđena za jednu misao poganu bivši voljom pristala

Mnogi se osuđuju ne samo za grihe učinjene, a ne izpovidene, ali još za misli zadržane, kojim je volja pristala, i da se bude dogodilo da bi grijeh učinila.¹³⁹

Bijaše u jednom u gradu jedna žena plemenita i dobra da ju isti biskup od grada za svetu držaše.¹⁴⁰ I ona pusti oči na jednoga slugu, i tako pusti pamet, misao i želju.¹⁴¹ I kako ne učini griha svršena, ne mari ni da se izpovidi, premda se spominaše, ali ju stid i sramota pridobivaše i tako umrije, ne izpovidi se.¹⁴² Biskup je čini ukopat u svojoj kapeli, bivši joj on izpovidnik.¹⁴³

Ujutro rano usta biskup prvo ostali, ulize u kapelu. Srite ga ona žena sva u ognju goreći kano peč ognjena, a svrhu groba bijaše tijelo pruženo i pod njim velik oganj.¹⁴⁴ To vidivši biskup, veoma se začudi i pozna da je ono tijelo one žene, koja je ondi ukopana.¹⁴⁵ I zakle ju imenom Isusovim i Blaženom Divicom Marijom da mu pravo kaže, zašto je osuđena, zašto li je tako teška muka?¹⁴⁶ Odgovori mu: *Zašto nisam zle misli ispovidila, zle volje i zle želje. I zato sam u vičnji oganj osuđena u vike.*¹⁴⁷

137 Reče: *Sve je zaludu bilo zašto učinila sam grih, a nisam ga cića stida ispovidila. Kaži, daklen, koludricam i svemu svitu za priliku neka se nauče ispovidati.*

138 Ovo rekavši nestade je, i bi tolika buka da se vas manastir strašno potrese i smrad velik (veliki 1882) ostade.

139 Podnaslova i ovog uvoda nema u izd. 1882.

140 Bijaše u jednom u gradu žena plemenita i dobra koju svak za svetu držaše.

141 Ova pusti oči i pamet na jednoga slugu, i poželi š njime sagrišiti.

142 Pridobi je stid, i tako umri od ove misli i poželenja ne ispovidivši se.

143 Bivši joj vazda bijo biskup ispovidnik, držaše je i on za svetu i čini je ukopat u svojoj kapeli.

144 Jedno jutro idući (jutro rano igjući 1882) u kapelu moliti Boga, susritne ga ista žena sva u ognju kano peč užarena, a svrhu groba bijaše tijelo pruženo i pod njim velik oganj.

145 To vidivši biskup, veoma se pripade.

146 I zakle je imenom Isusovim da mu pravo kaže, zašto je osuđena (osugjena 1882), zašto li take muke podnosi?

147 Odgovori: *Zašto nisam ispovidila pogane misli i želje, zato sam po pravoj pravdi Božjoj uvijek osuđena* (osugjena 1882).

Dakle, svak promisli kako smo lasno prignuti na misli i na poželjen'ja, a lasno i volja pristane, i mnogi za grijeh ih ne scijene i ne izpovijedaju se, i ginu za malo. Ne samo žene, ali i ljudi mnogi. A sabor sveti tridentin[ski] zapovijeda da se nikakov grijeh ne ima ostaviti ni zatajiti na izpovijedi.¹⁴⁸ Zašto likar, koje nemoći ne poznaje ali ne vidi, ne može izličiti. Da jedan čovik primi četiri rane smrtne i ukaže likaru tri, a četvrte od stida ne mogao, ništa mu ne bi pomoglo, što se one tri rane liječe. Ona, koje nije ukazao, sama bi mu smrt dala. Tako po isti način, tko sve grihe izpovidi, a jedan sam od stida ostavi, odveš će ga u muke paklene i dati mu smrt vičnju.¹⁴⁹

Kad sagrješi Kain, ubivši Abela brata svoga, krv njegova vapijaše g Bogu istući osvetu. A kad David sagrješi, ubivši slugu svoga Uriju, ne vapi mu krv g Bogu ni izka osvete.¹⁵⁰ Ovo je razlog, zašto Kain ne izpovidi griha svoga, nego zataja, a David izpovidi i reče: *Izpovidi[t] ću nepravdu moju Gospodinu.*¹⁵¹

I ako nijedna ova stvar ne može ganuti tvrda srca, neka ovo gane, recimo ovako. Da ufati sud pravedni jednoga, koji je golemo pomanjkanje učinio i da mu reče: *Znamo da si to učinio i zato imaš biti na ognju izžežen živ, ali ako pravo ovdid prid nami izpovidiš, oprosti[t] ćemo ti i neće se nikada znati, ako li pravo ne izpovidiš, stavi[t] ćemo te na visoko, gdi vidi vas puk i pismo, neka može svak učiti. I oko tebe ćemo staviti strašne djavle upengane.* Istinom bi svako od nas svoj grijeh izpovidio na sudu da bi ga živa ne sažegli i prid svim pukom ne očitovali. Po isti način učini[t] će Bog svemoguć i svakom grišniku, ako se pravo izpovidi misniku, kako na sudu Božijemu i bi[t] će mu prošteno i neće se nikada znati, ako li ne izpovidi, bi[t] će očitovan prid svijem svijetom ne z djavlim upenganim, ali očito s onim iz pakla, koji će ga u vike živa žeći u onoj peći paklenoj.¹⁵²

148 Daklen, koji se pravo ne ispovijedaju onoliko, koliko znadu i mogu, zaludu se dobri i sveti ukazuju prid svitom, jer prid očima Božjim jesu smrdeći; od svita daklen, i imati će slavu dok su na svitu, a od Boga bi'će odsuđeni (odsugjeni 1882). I ako svakoga ovako Bog svitu ne očituje, kako je ove očitovao za naš izgled i nauk; biti će očitovani na sudu općenomu i vidi'će svak jedan drugoga grihe i pogrde koje ne budu s pravom ispovidju pomršene.

Svak daklen promisli koliko smo lasno prignuti na zle misli i na poželenja, a lasno i volja pristane. I to mnogi za grih ne drže i ne ispovijedaju se, i tako gube se za malo, a mnogi se stide ispoviditi i pravo kazati, i zato odsuđuju (odsuguju 1882) se.

149 Da jedan čovik primi četiri rane smrtne, i da ukaže likaru tri, a četvrtu (četvrte 1882) zarad stida da ne kaže, ništa mu ne bi pomoglo što se one tri liječe, jer ona koju nije ukazao sama bi mu smrt dala. Tako i na ispovidi tko sve grihe ispovidi, a jedan sam od stida ostavi, ovi jedan dati će mu smrt vičnju, a biti će očitovan svemu svitu.

150 Kada Kain ubi brata svoga Abela, krv Abelova (krv njegova 1882) vapijaše k Bogu istući osvetu. A kad David ubi slugu svoga Uriju, krv Urijina ne vapije k Bogu niti ište osvetu.

151 Zašto ovo? Zašto Kain ne kti (hti 1882) ispovidi ubojstvo, a David ispovidi. Evo kolika je šteta i budalaština tajati grihe na ispovidi.

152 Umjesto zadnjeg odlomka 1799. i 1882. donose: Mnogi ispovijedaju pravo sve svoje grihe,

Neka bolje svak razumije po ovoj prilici

Jednomu banu biše doneseni malakni sati na poklon i bijahu mu veoma dragi. Koje mu ukrade jedan sluga i sakri u nidra. I kad poza gospodar da nije sata, dozva sve sluge i poče ih pitati. I svi rekoše da ne znaju i bijahu svi veoma smućeni. U isto vrime počeše udarati sati u jednoga slugu u nidri. Promisli koliko osta smućen oni sluga, malo mrtav ne pade, bivši od sviju poznat za lupeža. Tako će se dogoditi svakomu, koji se pravo ne izpovijeda. Poza[t] će vas puk i reći će: *Ono je oni, koji je oni grijeh učinio*. Isti će grijeh vikati većim glasom od groma: *Ovo je moj početak*.

Sedma prilika

Po naravi je čoviku sagrješiti, kako govori Augustin sveti: *Krstjanski je posao grijeh ostaviti, vražiji je posao u grihu slijediti*.¹⁵³ Još se mnogi pravo izpovijedaju, ali ne imaju prave odluke: na grijeh se ne povraćati; i zato nije prava izpovijed. Kako se vidi u ovoj prilici.¹⁵⁴

Jedan čovik, bivši na smrti, dozva redovnika i izpovidi se s velikim skrušenjem i suzama i malo poslije umrije onu istu noć.¹⁵⁵ Oni redovnik usta vrlo rano da za njega misu reče i ulize u sakrištiju.¹⁵⁶ Ne najde nikoga da mu misu obsluži i reče u sebi: *Daj da se oblačim, sada će tko doći*.¹⁵⁷ I uze naglavnik i stavi na glavu i ču da nitko straga povlači naglavnik i malo se srdnu, pa se obazri i ne vidi nikoga. Uze košulju i ču da nitko straga veoma poteže. I tu se veoma smuti i pristaši, i poče misliti: *Da nijesam u kakovu grihu smrtnomu?* I promisliv dobro sam sebe, i poznav da nije u grihu, reče: *Da ovo djavao ne zabranjuje bivši dilo od milosrdja?* Obuče se i kada poče uzimati kalež, vidi očito ruku, koja mu izmače kalež iz ruke. Onda se veoma smuti i kose mu se na glavi podigoše. I izišav iz sakrištije i poče izkati da koga najde da ga razgovori. I ne najde nikoga, zašto bijaše veoma rano, tako bijaše Bog dopustio. I u to doba

ali ili ne imaju pravo skrušenje ili ne uzdržu temeljitu odluku ne povraćati se na grihe, zato odsuđuju (odsugujuju 1882) se kako se štije u događaji (dogogjaji 1882) koji slide.

153 Usp. „Humanum quippe est labi et errare at in errore perseverare diabolicum aut haeticum.“ Joannis Cassiani abbatis Massiliensis, *Collationum XXIV Collectio in tres partes divisa*, Collatio decima tertia, c.18

Humanum enim est peccare, diabolicum perseverare. Auctoris incerti, *De psalmodum libro exegesis*.

154 Taj uvod ne donose izdanja 1799. ni 1882.

155 Jedan čovik, bivši na smrti, ispovidi se s velikim skrušenjem i suzama, i umri noć slideću.

156 Redovnik, koji ga biše ispovidio ide (igje 1882) rano da za njega reče misu. Došavši u sakrištiju,

157 I ne nahodeći tko bi mu služio misu (služio misu 1882), poče se ništa ne manje oblačiti.

očuti strašan jauk, koji kazivaše veliku muku. I malo u se povrativ se, zakle od strane Božje da mu se ukaže tko je.¹⁵⁸ Odgovori mu glas: *Misniče Božji, što očeš od mene?* Reče misnik: *Oću reći misu za jednu dušu, koja je noćas pošla s ovoga svijeta, a nike me stvari smućuju.* Odgovori mu glas: *Ja sam oni od koga govoriš. Ne govori za mene, zašto sam osuđen.*¹⁵⁹ Reče mu misnik: *Tako, nijesi li sviju griha izpovidio? Nijesi li plakao prida mnom? Kako si osuđen?*¹⁶⁰ Odgovori mu duša: *Istina je. Ali kad tijelo onijemi i otijaše umrijeti, donesoše mi djavli na pamet da ozdravim, bi li se na grijeh povratio? Ja promisli i odluči da bi se povratio. I u tomu umrijev. I tako me djavao privari i odnese me u muke paklene, gdi ću se u vike mučiti.*¹⁶¹

Dakle, zaludu je čoviku izpovijed, ako ne ima odluke, ne povraćati se.

Osma prilika¹⁶²

Kaže fra Bernardin Bušti strašnu priliku

Bivši u Parizu jedan skular aliti učenik veoma scinjen od svoga meštra, koji umri u najlipšoj mladosti.¹⁶³ Meštar se za njim veoma ožalosti, a na smrti što veće može pomaga ga i lijepo se izpovidi i pričesti s velikim suzama i ostavi meštru golemo ufanje od svoga spasenja.¹⁶⁴ Koji se stavi na molitvu da bi ga brže izvadio iz purgatorija, i da bi znao kakovu je slavu dobio u kraljestvu nebeskomu.¹⁶⁵ Ali ne bi kako on mišljaše, zašto jedan dan stojeći na molitvi

158 Umjesto toga teksta 1799. i 1882. nastavlja: „Ču da ga nitko poteže straga za aljine, i obzire se, ali ne vidi nikoga. Slidi oblačiti se, i čuje drugi i treći put isto potezanje. Pristraši se veoma, ali kad poče uzimati, kalež ugleda jednu ruku koja mu kalež izmače. I ču strahovit jauk koji ukazivaše veliku muku. Tada sasvim pripade se, ali vrativši se malo u se, zakle ga od strane Božje da mu kaže tko je.

159 Odgovori: *Ja sam oni za koga očeš da misu govoriš. Ne govori je zašto sam odsuđen* (odsugjen 1882).

160 Reče mu misnik: *Kako nesričan nisi li se sinoć szpovidio pravo?*

161 Odgovori: *Ispovidio sam se pravo, ali kad tilo zanimi, donesoše mi djavli na pamet grihe ispovidene* (ispovigjene 1882) *i činiše me misliti bi li se povratio na iste, ako bi ozdravijo? Ja ne uzdrže temeljite odluke koju sam učinio na ispovidi, nego odredi u pameti da bi se povratijo. U tomu smrt nadskoči i tako me djavao privari i odnese u pakao, gdi ću se uvik mučiti.* Evo, daklen, zaludu je ispovid ako nejma temeljite odluke ne povraćati se na grihe i ako se ova odluka ne uzdrži do najposlidnjega časa života.

162 Dogogaj osmi (1799), Dogogaj jedanaesti (1882).

163 Dokazuje fra Bernardin Bušti da bijaše u Parigiju jedan skular akiti učenik (jedan učenik 1882) koga meštar (učitelj 1882) zaradi njegovi kriposti veoma ljubljaše.

164 Ovi u najlipšoj mladosti razboli se, ispovidi se u istoga meštra (učitelja 1882) mnogo lipo, i umri.

165 Meštar (Učitelj 1882) uzdajući se da je saranjen (sahranjen 1882) metnu se na molitvu za znati kakvu je slavu dobijo u kraljestvu nebeskomu ili za izvaditi ga iz purgatorija, ako bi

sam, vidi ulisti jedno tijelo u celu pokriveno golemom kabanicom aliti plaštom od ognja s velikim plačom.¹⁶⁶ Osta oni meštar pristrašen veoma i teško se u sebe povrati i upita: *Tko bijaše?*¹⁶⁷ Odgovori mu: *Ja sam tvoj skular nesrični.*¹⁶⁸ Reče mu meštar: *Da kakova te srića dopala?*¹⁶⁹ Odgovori mu skular strašnim glasom i plačnim: *Što me pitaš za nevolnu svrhu moju? Da sam proklet na isti čas u koji sam začet i dan u koji sam rođen, i oni dan u koji sam kršten, i mati koja me odranila! I anđeli, i sveti na nebesi i ljudi na zemlji, i Bog isti, koji me stvorio i u ovake muke u vike osudio!*¹⁷⁰ Reče mu meštar: *Ti se ispovidi na smrti i plaka za grihe tvoje, kako to može biti?*¹⁷¹ Reče osuđeni: *Istina je, ali nijesam imao prave bolesti u srcu da sam Boga uvrijedio, niti sam imao prave odluke, ako ozdravim da se neću na grihe povratiti. I plakao sam, zašto sam žalio umrijet. I neka znaš mučno se na smrti pripraviti, tko se izdaleka ne pripravi. A meštre, da ti znaš, što ja trpim pod ovim plaštom od paklenim i da mi je teže nego najveća kula od Pariža. I da ljudi mogu znati ne bi nikada griha učinili. I imaš znati da sve muke u bolesti, koje su bile na svijetu kako je stvoren i koje će biti dočim pomanka, da se sve u jedno sastave, ne bi toliko teške bile podnijeti, kolike su u jedan čas, što ja podnosim. I da mi većma viruješ, podkuči ruku pod ovi plašt, neka ti kane na ruku jedna kap od znoja moga.*¹⁷² I tako meštar pruži ruku i pade mu kap znoja paklenoga na ruku, i projde mu kroz ruku u ti čas kano zrno puščano s tolikom bolestju da pade na zemlju kano mrtav.¹⁷³ U tomu skular izčeznu s tolikom bukom i jaukom, a meštra najdoše na zemlji malo živa

njegova duša ondi bila zadržana.

166 Jedan dan stojeći na molitvu u svojoj komori ulize k njemu jedan kip, pokriven s kabanicom od ognja, s velikim plačem.

167 Ostadoše meštar (učitelj 1882) pristrašen, ali priuzamši slobod zakle ga od strane Božje da mu kaže tko bijaše.

168 Odgovori: *Ja sam tvoj učenik nesrični* (nesrični 1882).

169 *A što je to žalostan*, (žalostniče 1882)? - reče mu meštar (učitelj 1882).

170 Odgovori učenik strahovitim glasom plačući (strahovitim plačom 1882): *Što me pitaš za nevolju i žalost moju? Proklet čas u koj sam začet i rođen! Prokleta mater koja me je rodila i obranila!*

171 Reče mu meštar (učitelj 1882): *Ta ti si se ispovidio i pokajao s plačem i skrušeniem* (skrušenjem 1882) *na smrti, kako to može biti?*

172 *Istina je*, reče učenik, *da sam se ispovidio, ali nisam imao prave bolesti u srcu da sam Boga uvridio niti sam imao prave odluke, ako ozdravim da se neću na grihe povraćati* (povratiti 1882). *Plakao sam zašto mi je žao bilo umriti. Znaj, o meštre*, (učitelju 1882) *da se je mučno na smrti pripraviti tko se izdaleka ne pripravi. Ah! da ti znaš što ja trpim pod ovom kabanicom paklenom, koja mi je teža* (težja 1882), *nego najveća kula od Pariža* (Parigija 1882) *i da ljudi mogu znati, ne bi nikad sagrišili. Da se sve muke od svita sastanu u jedno ne bi bile toliko teške podniti koliko su ove koje ja samo u jedan čas podnosim, i neka mi bolje viruješ, pruži amo ruku.*

173 Pruži učitelj ruku i pade mu na nju jedna kaplja znoja izpod kabanice ognjene, i u ta čas projde mu kroz ruku kako strila s tolikom bolestju da kako mrtav pade na zemlju.

s rukom probodenom, i doniše ga na postelju i s velikom pomnjom i likarijam život mu popraće.¹⁷⁴ I to kaza skularom i ostalim neka nauče živiti, od grija se paziti, pravo se izpovijedati i na grije se ne povraćati po onoj prilici, i ukaza im zlamenje na ruci.¹⁷⁵ A on sve ostavivši, otide činiti pokoru, i mnogi za njim.¹⁷⁶

Bijaše se oni nevolnik izpovidio i plakao na smrti, ali su ono bile suze od kokodrila. Čudnu stvar kažu naravni od one živine, koja, kako srite čovika, umori ga. I kada ga izjede, uzme gole kosti u nokte i plače i proliva goleme suze svrhu onijeh goli kosti. Tko ne zna, rekao bi da plače za čovikom da se ganula na milosrdje, zašto ga je umorila. Ali ne zato, nego što nije veće mesa na kostijeh. Ovako mnozi na smrti, koji su siti, što su Boga uvridili, uzmu križ u ruke, plaču, uzdišu, ali su suze od kokodrila. Ne plaču, što su Boga uvridili, nego što umiraju, što veće ne mogu svijeta uživati, žale blaga, rodbine i drugi stvari. A da ne umru, opet bi se na grijeh povratili, i tako idu u pakao.¹⁷⁷

Četiri su uzroka osobita, zašto se čovik na grihe povraća i povraćajući osuđuje se.¹⁷⁸

Prvi je uzrok oholost, zašto se čovik uzda u sebe, kakono Petar sveti kad reče Gospodinu: *Ako se svi smute u tebi i ostave te, ja neću nikad* [usp. Mt 26, 33; Mk 14, 29] I sa svim tizim zataja ga. Dakle, se ne valja u sebe uzdati, nego milost Božju na pomoć zazivati. Zašto govori Gospodin: *Brez mene ne možete ništa učiniti* [usp. Iv 15, 5]. Koji se često na grihe popraćaju prikladni su psu, koji leži gdi se meso kolje, i koga su svega muhe pritisnule, koji čeka da mu malo pogana mesa bace ali kosti. I tako ustane i otrese muhe i razrene. Leže na drugom mistu i sve se one muhe na njega vrata. Tako mnogi grišnici, koji stoje na kasapnici vražjoj, a osobito od griha puteni, čekaju da im djavao baci kost ali smrdeća mesa, koja stvar bivši mu dosadila, kano psu muhe, ustanu otesu

174 U tomu učenik izčeznu s velikom bukom i s jaukom. Meštra (Učitelja 1882) najdoše na polak mrtva. Donesoše ga na postelju, gdi bolova i jedva se od rane izliči.

175 Kaza svojim skularom (Kaza učenikom 1882) ovi dogogjaj i vigjenje, i svima koji ga dohodiše pohoditi.

176 Kad ozdravih, ostavi svaka i otide (otigje 1882) činiti pokoru, i mnogi š njime.

177 Umjesto zadnjeg odlomka 1799. i 1882. donose: Bog bi dao da mnogi ne čine na smrti kako učini rečeni mladić. Rekao bi da plaču i da se skrušuju što su Boga uvridili, a oni to čine zašto im je žao umriti i svit ostaviti niti imaju prave odluke da, ako ozdrave, neće se na grihe povraćati, i zato igju u pakao.

Četri su osobita uzroka za koje čovik na grihe se povraća i povraćajući se odsugjuje se.

178 Izdanje 1799. izdvaja ovu priču s podnaslovom: *Četri su osobita uzroka za koje čovik griši, na grihe se povraća i povraćajući se odsugjuje se*. Izdanje 1882. ju donosi kao nastavak prethodnoga događaja s tim da , je započinje novim redom.

se, izpovide se, ali se vrate muhe, misli pogane i vraćaju se na grihe i osuđuju se, zašto ne imaju prave odluke ne povraćati se.¹⁷⁹

Drugi uzrok je bojaz svitovnja ne izgubiti prijateljstva ali blaga, ali gospostva. Pilat bijaše učinio tvrdi odluku da ne osudi Isukrsta, ali kada mu rekoše: *Ako ga ne osudiš bi[t] ćeš neprijatelj cesarov* [Iv 19, 12.]. Poboja se da ne izgubi gospostva, povrati se i osudi Gospodina [usp. Mt 26, 11-31; Mk 15, 1-15; Lk 23, 1-25; Iv 18, 29-19]. Kada Filišteji ufatiše u boju onu arku aliti crkvicu od zakona od puka izraelskoga, staviše ju u crkvu svoju kod njiova idola. Svi tvrdo zaviti čineći da im je nikada ne dadu, ali kad najdoše idola oborena i bez glave i bez ruku, pristupiše zaviti i uput je pustiše [1 Sam 2, 1-6, 11]. Tako mnogi obećaju se da neće nikada opoganiti crkve Boga živoga, što je tijelo i srce naše, ali kako vide idola, to jest grijeh na koji su se naučili, uput zaviti pristupe i povrate se.¹⁸⁰

Treći uzrok je desperacion. Izgubljeno je ufanje u milosrdje Božje, kano Kain kad ubi brata svoga, reče: *Veći je grijeh moj, nego milosrdje Božje*. I tako slijedi u grihu [Post 4, 1-16]. I Juda, kada izda Isukrsta, pokaja se. Vratu dinare, što bijaše uzeo, ali izgubi ufanje, slijedi u grihu i obisi se [Mt 27, 3-5]. I tako mnogi kano Kain slide u grihu do smrti i osuđuju se.¹⁸¹

Četvrti uzrok je tijelo i napast tilesna, koje vazda napastuju kano Dalida Šamšona [usp. Suci 16, 1-21] i čini čovika ostaviti stvari duhovne i okrene se na tilesne. I ovomu je likarija priporučiti se Bogu svemogućemu i Blaženoj Majci od milosrdja da dopusti čistoću u duši i u tijelu i uzdrži u milosti svoji. I bižati od zle družine i gdi je uzrok od griha.

Od sliden'ja u grihu ima prigovoranje među nikim naučitelji od mudroga Solomuna je li saranjen ali nije. Jedni drže da je saranjen, kako Pineda govori, zašto Bog reče da neće svoga milosrdja dignuti od njega. Abulenše govori da nije saranjen zašto ne obori idola što bijaše učinio neka puk ne bi imao uzroka

179 Prvi uzrok jest oholost, zašto se čovik uzda u sama sebe kakono Petar sveti kad reče Isusu: *Ako te svi ostave, ja neću nikad*. I sa svim tizim zataja ga. Daklen, nejmamo se u sami sebe uzdati, nego uklanjati se od svake zle prigode i zazivati brez pristanka na pomoć milost Božju, jer govori Gospodin: *Brez mene ne morete ništa učiniti*.

180 Drugi uzrok jest hator aliti bojanje, što niki na latinsku reku *intereseš* svitovnji. Za ugoditi drugomu, za ne izgubiti prijateljstvo oli blago oli gospostvo čine se grisi mnozi (mnogi 1882). Pilat znadijaše da je Isukrst pravedan i bijaše učinio tvrdi odluku da ga neće osuditi, ali kad mu rekoše: *Ako ga ne odsudiš nećeš biti prijatelj cesarov* – poboja se ne izgubi gospodstvo (gospostvo 1882), povrati se i odsudi Gospodina. Ovako mnogi čine za ugoditi svitu, za ne izgubiti štogod svitovnje, sagrišuju i na grihe povraćaju se i gube raj nebeski.

181 Treći uzrok izgubljenje ufanja u milosrdje Božje, kakono Kajin (Kain 1882) kada ubi brata svoga Abela, reče: *Veći je grih moj, nego Božje milosrdje*. I tako slidi u grihu i izgubi se. Juda, kada izdade Isukrsta, pokaja se, vratu dinare koje bijaše uzeo, ali izgubi ufanje od milosrdja Božjega, zato slidi u grihu i (grihu do smrti i 1882) odsudjuje se.

poklanjati se. Dakle, nije prava pokora ni izpovijed ako nije prave odluke grihe ostaviti.

Koji se često na grihe povraćaju oni su kano prasad, koja kopaju blato, ali zoblju žijer pod hrastom. I ako čuju pušku, svi dignu glavu i stoje smijerom za niko vrijeme. Dočim projde miris od praha i jek od puške, pak se vrata roviti blato i žirje zobiti. Tako mnogi stoje u blatu i smradu od griha, rovu kano krmci za drugim zlo govoreći, mormorajući, kunući se, osvetu čineći, muzuvireći, ubogim krivo čineći, ni crkvam ni redovnikom ne praštajući. U tomu čuju da je Bog pustio svrhu jednoga smrt naglu ali koje drugo pokaranje kano grom, ali čuju strašno govorenje od jednoga pripovidaoca. I od takoga straha dignu malo glavu, pristanu roktati, ostave grihe. Ali kako projde glas od pripovidaoca, kako projde korizma, vrata se u blato na grihe, kleti se strašnim imenom velikoga Boga i uzimati u izpraznost spomina, pristupati zapovijedi Božije, činiti grihe smrtno i ostale opačine.¹⁸²

182 Četvrti jest tilo koje vazda napastuje kakono Dalila Samsuna i čini čovika ostaviti stvari duhovne, a okrenuti se na tilesne. Nejma broja od onizi koji za ispuniti požude tilesne ostavili su i viru i Boga i pošli k vragu za uvike. Ovomu je likarija priporučivati se Bogu i Blaženoj Divici Mariji da nam dopusti čistoću u duši i u tilu, i da nas uzdrži u milosti svojoj; bižati od zle družine i svake prigode opake. Mnogi slide u grihu, jer drže na daleko smrt i govore u sebi: *Još sam mlad oli mlada. Biti će vrime od pokajanja*. Ovaki sasvim zaslipljeni su, ter ne vide da se veće umire u mladosti nego u starosti; i ne spominju se ričih Isukrstovih koji govori: *Ne znate časa ni ure vaše smrti*. Da bi čovik istinito znao da neće umriti do starosti još bi bila budalaština velika odmicati pokajanje i sliditi u grihu, malo bo se sasvim nahode koji (koj 1882) su zlo živili do starosti i do smrti, a dobro su umrli. Zato općeno govori se: *Kakav život, takav i dospitak*.

Koji (koj 1882) se često povraćaju (povraćaju 1882) na grihe jesu kakono krmci koji kopaju i zoblju žihr pod dubom. Ako puška pukne, svi dignu glavu i stoje u miru za niko vrime doklen projde jek od puške, pak opet povrate se roviti i žir zobati. Tako mnogi stoje u blatu i u smradu griha i rovu za drugim zlo govoreći mormorajući, kunući se, psujući, muzuvireći i zobljući žir bludnosti i ostali griha. O tomu čuju da je Bog pustio svrhu jednoga smrt naglu ili koje drugo pokaranje ili čuju jedno strašno govorenje od koga pripovidaoca, pripanu se, dignu malo glavu i ostave grihe, ali kako projde glas u malo vrimenta vrati se u isto blato od griha i počmu zobati žir prvašnji opačina.

Jedna kuća ako često ne mete [se], zanečisti se svakolika, tako i duša naša, ako se često ne ispovidamo, ureste se smrad u njoj i mučno je poslje očistiti. Daklen, je valja čistit često s pravom ispovijdu da ne izagnji se. Mnogi ispovidiše se samo u korizmu i to da im tko god ne reče: *Nut onoga Lutera, nije se ni u korizmu ispovidio*. Ili da ih pastir ne bi istirao iz puka. Ovaki ne ispovidaju se da se sarahne, nego da se svitu ukažu, ne da se učine Bogu, nego svitu pravi. I da je ovo istina evo ji poslie korizme u grisi (grihe 1882) u kojim su i prije bili. U ovizim vidi se da nejma odluke ne povraćati se na grihe niti im je žao što su Boga uvridili. I tako ispovid nije im dobra niti su odrišeni, nego odviše sagrišuju smrtno na taj način ispovidajući (ispovidajući 1882) se, jer čine svetogrdje i tako trpaju grih svrhu griha. Ispovidnici imadu veoma oči otvoriti svrhu onizi koji (koj 1882) se često na iste grihe povraćaju (povraćaju 1882), imadu ji vrlo pokarati i ne tako lako davati jim (im 1882) odrišenje da ne budu š njima zajedno odsuđeni (odsugjeni 1882), što se je mnogim dogodilo,

Koji se na grihe povraćaju i prilični su vlaškim crkvama aliti ćelijam po planina, koje su nepometene, pune paučina, miša i svake pogani. U mnoge ulaze goveda i krmci, i leže. Dojde vrijeme jedan put priko godine da kod one crkve bude zbor aliti Pazar, lijepo ju pometu i počiste. Ali kako projde zbor opet jadna ćelija puna praha i svake pogani, i krmci i goveda ulaze. Dakle, pazi svak dobro svoje crkvice, to jest duše svoje, koja je pribivalište Duha Svetoga, da nije u njoj pogani od griha. Često ju pometi i nareši čistom izpovijedju. Ne daj u nju ulaziti poganim živinam, to jest grihom. Ne povraćaj se na grihe, jer će doći iznenada vitar strašan od srčbe Boga živoga i obori[t] će crkvicu, i nećeš imati vrimenta izpoviditi se. Izgubiš dušu, a druge nemaš. Nije dosta jedan put na godinu crkvu pomesti, to jest izpoviditi se, a najgore je na grijehe se povraćati.

Mnogi se izpovide uz korizmu od straha da puk ne reče: *Nut onoga Lutora, nije se ni uz korizmu izpovidio*. Ali da župnik aliti kapelan ne bi stavio prokletva na njega i iz puka izagnao. A kako projde korizma, opet se na grihe povrate. Oni se ne izpovijedaju da se sarane, nego da su svijetu pravi. Oni se prilikuju putniku, koji nosi štogodi teško na sebi, i dojde na jedan potok aliti na rugu, i valja priskočiti, zašto nije mosta,. I valja baciti najprvo ono, što nosi, priko potoka pak priskočiti, zašto ne može pod onim. I kako priskoči, opet uzme brime na pleća. Tako mnogi projdu korizmu, pak opet na grihe.

Još imadu izpovidnici vrlo pokarati i svitovati one, koji su se naučili na grihe povraćati, da ne budu za jedno osuđeni s onim koga izpovijedaju, kako štijemo u mnogi prilika i događaji.

***Evo čudan događaj da čini drtati svakoga izpovidnika.*¹⁸³**

Bijaše jedan gospodičić, koji bijaše zla života i izpovijedaše se u jednoga misnika, koji ga nikada ne pokara niti mu dade teške pokore, niti ga svitova da se ne povraća da mu se dobar ukaže; i tako izpovijedaše brez odluke ne povraćati se na grihe.¹⁸⁴ Umrije oni gospodičić iznenada i bi osuđen u muke paklene, a to mu ne zna izpovidnik.¹⁸⁵ Jednu noć u itnji bi zazvan izpovidnik

kako se štije u događajim (dogodjajim 1882) koji slide i u mnogim drugim.

183 *Čudesas* (Čudesas 1882) i *dogogjaji* – koji su se dogodili ispovidnikom, koji nisu ispunili svoju dužnost prama pokorniku kako sve štije u ozgor rečenim knjigam od Ispovidi otca fra Krištofora. – Događaj prvi.

184 Bijaše jedan gospodin zla života i ispovijedaše se u jednoga misnika, koji ga nikada žestoko ne pokara niti mu dade teške pokore niti mu kad god zanika odrišenje. I tako ispovijedaše se brez prave odluke ne povraćati se na grihe.

185 Umri gospodičić iznenada i bi odsugjen u muke paklene, a ispovidnik ne znadijaše da je umro.

da pojde najbrže izpoviditi onoga gospodičića.¹⁸⁶ I povedoše ga nikim putom čudnim i uvedoše u jedno misto pogano i ču se glas koji govoraše: *Poznaješ li ti mene?*¹⁸⁷ Osta smućen i pristršen izpovidnik ne znajući, što reći.¹⁸⁸ Reče mu opet: *Ja sam ti po imenu koji sam umro i osuđen sam u muke paklene radi tebe i tvoga griha, zašto me nisi nikada pokarao ni ustavio izpovijedi, ni svitovao da se obratim i na grihe ne povraćam, zato nit' je bila prava izpovijed, ni pravo odrišenje. Zato zapovijeda Bog svemogući da si mi drug u paklu.*¹⁸⁹ I tu ga zagrli, a zemlja se otvori i otidoše obadva u muke paklene uvike.¹⁹⁰

Dakle, neka dobro promisle izpovidnici gdi je potreba pokarati i svitovati.

Druga prilika od jednoga gospodičića.

Ovi gospodin imadijaše izpovidnika na svoj način, koji mu davaše malu pokoru, sladke riči, pokarati nikada, i tako živijaše opako.¹⁹¹ Izpovijedaše se brez odluke ne povraćati se. Tako Bog dopusti u malo vremena umriše obadva.¹⁹² Žena onoga gospodičića jedan dan stojeći na molitvi za oba Boga moleći i vidi priliku od jednoga čovika vele strašna i u veliku ognju goreći i nosaše na pleći drugoga i goreći u istomu ognju.¹⁹³ I ona se gospoja veoma pristraši i reče oni koji bijaše na pleći: *Nemoj se bojati, ja sam tvoj muž, a ovi što me nosi, ovo je moj izpovidnik, koji je bio dionik na svijetu od mojih griha. Čujuć iz moji usta nije mi davao likarije niti me svitovao ni pokarao. I tako sam u grijesi slidio. I on je dionik od griha moji i bi[t] će dionik od muka pakleni u vike, u vike,*

186 Jednu noć s prišom bi zazvan da ide (igje 1882) najbrže ispoviditi onoga gospodina.

187 I oni koji (koj 1882) ga dojdōše zvati, povedoše ga jednim putem čudnovatim, uvedoše ga u jedno misto pogano, i ču glas koji govoraše: *Poznaješ li ti mene?*

188 Osta ispovidnik pristraše ne znajući što će reći (reči 1882).

189 Ču opet gdi govoriti: *Ja sam oni gospodin nesrični koji sam se prid tobom ispovidaō. Ti mene nisi nikada pokarao da grihe ostavim niti si mi ustavio ispovid koje nisam bijo dostojan i tako nisam imao odluke ne povraćati se i slidio sam u grisi, zato oće pravda Božja da i ti ideš (igješ 1882) sa mom podnositi muke paklene.*

190 Tute ga zgrabi, a zemlja se otvori, i oba zajedno u pakao propadoše.

191 Dogodaj drugi - Jedan gospodin imadijaše ispovidnika na svoj način, koji mu davaše malanu pokoru i sladke riči ne karajući ga nigda; i tako ovi plemić življaše sve u istim grisisim, a ispovidnik davaše mu odrišenje.

192 Bog dopusti da u malo vremena jedan za drugim umriše obadva.

193 Žena onoga gospodina jedan dan stojeći na molitvi i za oba Boga moleći, vidi priliku čovika u veliku ognju i nosaše na pleći drugoga.

u vike.¹⁹⁴ I to rekav izčeznu.¹⁹⁵ A gospoja ostade vele žalosna, ali nauči i sebe i drugoga kako se neće slatkost na izповijedi ni varlo lijepe riječi koje vode u pakao.

Treća prilika

Jedan plemić bivši se dao na stvari svitovnje i pustio tijelo svoje na grihe, kano konja brez uzde.¹⁹⁶ Koga izповidnik ne pokara ni svitova. Umri oni plemić. I tako poslije smrti jedan dan bivši mu izповidnik u crkvi s ostalim mnogim, i u jedan čas skoči oni plemić iz grobnice i uze izповidnika za kose i udari njim o zemlju govoreći mu: *Zašto me nisi svitovao ni pokarao da život prominim! Nit je bila prava izповijed ni odrišenje!* I to govoreći satra ga svega i ostavi mrtva i reče mu: *Odi sa mnom u muke paklene.* I otidoše obadva.¹⁹⁷

Štije se od kralja Roderika od Španje, najposlidnjega od Gota, koji stojeći s vojskom u polju kraj rijeke Gvandalala, a bijahu boj s Arapi.¹⁹⁸ Jednu večer izide iz šatora nadvor i oko njega mnoga gospoda i biskupi, i u ti čas dojde vitar toliko strašan i diže zemlju i pijesak da učini u zemlji jamu duboku deset aršina. I odnese vitar dva biskupa u aer.¹⁹⁹ Svi ostaše veoma pristrašeni gledajući svrhe.²⁰⁰ I do po ure padoše na zemlju po ti način satrveni i opaljeni, brez aljina da ih ne mogu poznati zašto svi bijahu puni rana i ne mogahu poznati jesu li živi, za mnogo vrijeme.²⁰¹ I odniješe ih pod šatore i povratiše se u sebe malano s velikim likarijam. I poče kralj pitati da kažu što se dogodi i zašto li?²⁰² Poče

194 Žena veoma se pristraši. Oni, koji bijaše na pleći drugoga, reče: *Nemoj se bojati, ja sam tvoj muž, a koji me nosi jest moj ispovidnik, koji je bijo dijonik moji griha; nije mi davao likarije dostojne; dava mi je odrišenje koga dostojan nisam bijo i tako u grisi slidio sam i umro. On je dijonik griha moji i zato dijonik je i mukah pakleni, koje će podnositi sa mnom uvike.*

195 To rekavši izčeznu. – Tim završava ova prilika u izdanima 1799. i 1882.

196 Dogođaj treći - Jedan plemić bivši se dao na stvari svitovnje i na mnoge grihe.

197 Umri nesričan. I jedan dan bivši njegov ispovidnik u crkvi s mnogim drugim redovnici (redovnicim 1882), otvori se grobniza iz koje naglo izajde (izadje 1882) oni mrtvi plemić; uze ispovidnika za kose i udari š njime o zemlju govoreći: *Zašto me nisi karao i svitovao da život prominim? Niti su bile pravi ispovijedi ni odrišenja!* Pak satr ga svega i ostavi mrtva govoreći: *Hodi sa mnom u muke paklene.* I nestade ga.

198 Štije se od Roderika, kralja španjolskoga, kad imadijaše rat s Arapih, stojeći s vojskom u polju krajem (kraj 1882) rike Gvandalala.

199 Jednu večer dojde vitar toliko jaki da diže (dizaše 1882) i pisak, i na jednomu mistu učini jamu duboku deset aršina i odnese dva biskupa.

200 Sva vojska osta pristrašena.

201 I do po hure (sata 1882) padoše biskupi iz arije na zemlju goli, opaljeni i puni ranah; nit se mogoše poznati jesu li živi, ali mrtvi.

202 Odneseše ji pod čadore i povrati im se život. Poče ji kralj pitati što se (što im se 1882) dogodi i zašto li?

jedan govoriti, koji bijaše izpovidnik kraljev: *Imaj znati tvoja kruna da je Bog poslao djavle da me muče za ovo po ure za moje grihe i za svoje milosrdje nije me umorio i to ne zašto ti nisam pokore dostojne naređivao za tvoje grihe. I znao sam istinito da se ti pravo ne ispovijedaš, nego nike grihe ostavljaš, ja sam mučao, a nisam te pokarao ni svitovao, i znao sam da mnoge stvari krivo činiš i mučao sam, zato sam podnio tolike muke od djavla da mi se čini da nije čovik na svijetu podnio. Zato svijetla kruno bojim se da i tebi veće ne dojde i promijeni život.*²⁰³ Upita drugoga po isti način, koji mu reče: *Tako je Bog naredio da me djavli muče za tri uzroka, i da ne bude svetoga Petra i Pavla, otišao bi u pakao i s dušom i s tijelom, ali po milosti njiovoj dopustio mi je petnaest uri života da se mogu ispoviditi i narediti i moje stvari. Prvo je za odiću golemu i oholu. Drugo, za saviše pitje i jedenje. Treće zaradi jednoga sluge komu sam dao oblast svrhu svijie dobara, koji je toliko lakom da nije nikada učinio lemozine ubogomu.*²⁰⁴ I dozva slugu i naredi mu da razdieli blago ubogim, ali sluga lakomi vidjevši gospodara na smrti, zakle se da neima onoga ni polak što on govoraše.²⁰⁵ I u ti čas puče grom i udari onoga slugu, i okrenu ga u prah prid svim koji ondi bijahu.²⁰⁶ Kralj imade golem strah i poče činiti pokoru za grihe svoje, a biskupi s velikim skrušenjem pomriše domalo.²⁰⁷

Ove prilike svakomu izpovidniku imaju očito govoriti bivši im Bog dao ključeve od kraljestva nebeskoga, koji se prikazuju prid noge njiove, neka ih na pokoru ponukuju i neka im umiju oprati dušu i pokarati koji se na grihe povraćaju, naučiti koji se ne umiju ispoviditi. Oće se izpovidniku milosrdje, ali gdi se ima pokarat, gdi se ima svitovat. Zašto je stvar strašna da se najde izpovidnik kano voda od krštenja, koja opere dijete od griha istočnoga, a ona otide pod zemlju, ali na priliku od majstora, koji gradiše korablju Noju patrijarki

203 Odgovori jedan, koji bijaše kraljev ispovidnik i reče: *Bog poslao djavle da me muče ovo po hure* (hitre 1882) *za moje grihe zašto tebi nisam dostojne pokore naređivao kada si se prid mnom ispovidao; i znao sam istinito da se pravo ne ispovijedaš nike grihe ostavljajući, a na nike povraćajući se. Ja sam mučao i nisam te pokarao. Znao sam da mnoge stvari činiš krivo, a nisam ktio* (htio 1882) *tebi ništa reći, zato podnio sam tolike muke od djavla po otinju Božjemu da mi se čini da nije čovik na svitu takovi podnio. Bojim se da se i tebi gore ne dogodi, zato na vrime promini život.*

204 Odgovori drugi i reče: *Bog je naredio da me djavli muče za tri uzroka, i bio bi ušao u pakao s dušom i s tilom da sveti Petar i Pava ne budu za me isprosilu milost za petnajest hurih života da se mogu ispoviditi i narediti. Prvi je uzrok hola odića; drughi zašto sam odviše jio i pijo; treći* (treći 1882) *zašto sam jednomu momu slugi dao u ruke sve moje dobro da on upravlja koji je toliko lakom da nije nikada učinio ubogomu lemozinu.*

205 Zovnu pak slugu istoga i naredi mu da sve ubogim podiliti ima, ali sluga lakomi, videći da će biskup do malo umriti, zakle se da nejma ni polak onoga što biskup govoraše.

206 U ta čas puče grom i okrenu slugu u prah prid svima koji tute bijahu.

207 Kralj imade veliki strah i poče činiti pokoru, a biskupi s velikim skrušenjem i naredbom pomriše u malo vrimena.

u kojoj se drugi sarani od potopa vodenoga, a oni od vode i potopa poginuše. Ali da budu kano ona zvijezda koja kralje dovede od istoka u Betlem da se poklone Gospodinu, ali se ona ne pokloni nego osta na dvoru. Svaki ispovidnik dužan je učiti i svitovati svoje pokornike, a osobito župnici i kapelani, vrlo učiti i svitovati duše njima od Boga priporučene, od crkve svete i od starešina, zašto će davat Bogu razlog na dan sudnji.

Može svaki krstjanin gdi se može obrati sebi ispovidnika i ispoviditi se u koga je njemu drago osim uz korizmu.²⁰⁸

208 Ovi događaji (dogogjaji 1882) imadu biti za svitlost svakomu ispovidniku neka vrlo dobro otvore oči i neka paze što čine bivši (budući 1882) im Bog dao ključe kraljestva nebeskoga da ne bi š njima zatvorili i sebi i drugomu vrata spasenja (spašenja 1882). Nejmadu tako slobodno dizat ruku i davati odrišenje, ako ne vide da su dostojni i pokornici niti imadu gledati kakav je kip prid njima, jer ili bijo naučan ili moguć, ondi prid nogam njiovim (njihovim 1882) ima biti malakan (malahan 1882) i ponizan kako krivac koji je došao da ga ispovidnik sudi. On jebolnik (bolesnik 1882), a ispovidnik jest likar. On je podložan, a ispovidnik jest sudac od velike oblasti. Daklen, valja da slobodno ispovidnici reku, što reći imadu i da čine što imadu činiti. Imadu imati veliku pomlju od duša koje se meću u ruke njiove (njihove 1882). Takogjer, imaju pomagati one koji su priprostiti i s ustrpljenjem (utrpljenjem 1882) valja im kazivati kako imaju imati bolest da su Boga uvidili i odluku ne povraćati se na grihe, jer brez ovoga ispovid nije dobra, nego čini se za veće odsuđenje (odsugjenje 1882), kako je rečeno. Svaki ispovidnik dužan je učiti i svitovati svoje pokornike, a osobito župnici i kapelani koji imaju učesto još i s otara svijem u općenu kazivati ove stvari od tolike potrebe i od koji visi vičnje spasenje.

Može svaki krstjanin ispovidit se gdi oće, ali pričeštenje uskršno iliti vazmeno ima svaki učiniti kod svoga paroka ili ondi gdi parok dopušta.

1. VERŠI OD IMENA ISUSOVA

Od svi¹ s[t]vari plemeniti,
 što ostavi Isus sveti,
 svojim virnim za veselje,
 a prokletim² za dreselje.
 Bi najveće pofaljeno,
 po svem³ svitu proglašeno
 Isusovo slavno ime,⁴
 jer nadodi⁵ svako ime,⁶
 jer se njemu poklanjaju
 i kolina k zemlji daju, 10
 svi od Boga satvoreni
 i razlogom darovani⁷
 i zemaljska⁸ i nebeska
 i paklena ta izvanska⁹.
 Anđeli¹⁰ ga proslaviše,
 ne more se reći lipše¹¹.
 Njega fvale kerubini,
 njega slave šerafini¹².
 Njemu daju patrijarke¹³
 još od vika slavne dike. 14 20
 Svi proroci njega fale,
 a iz srca Boga mole
 da Bog svitu to ukaže
 što po Duhu svi poznaše.

1 svih (1882)

2 sprokletim (1882)

3 svet

4 ime slatko (1799 i 1882)

5 nadhodi (1882)

6 ime svako (1799)

7 i s razlogom nadareni (1799 i 1882)

8 zemalska

9 izvanjska (1799 i 1882)

10 angjeli (1882)

11 više (1799)

12 fale serafini (1882)

13 Patrijarke i proroci (1799 i 1882)

14 Umjesto 20.- 24. stiha 1799. i 1882. donose: I svi skupa sveti otci | Brez pšristanka k nebu zvaju | Svitlost ovu da imaju.

Njega fale apoštoli,
 svitu su ga proglasili.
 Njega fale¹⁵ mučenici,
 Isusovi naslidnici.
 Njega fale¹⁶ redovnici
 Isusovi namisnici. 30
 Njega fale pustinjaci
 i svi mudri književnici¹⁷.
 Njega fale sve divice
 Isusove zaručnice.
 Njega¹⁸ se boje nevirnici
 Isusovi protivnici.
 I pakao prid njim drće,¹⁹
 jer Privičnji tako hoće.²⁰
 Vitar, more i oblaci
 slišaju ga vrlo²¹ jaci. 40
 Sva stvorenja njega se boje²²
 gdigodi se imenuje.
 Mi veseli svi krstjani,²³
 jer nas Isus vrlo brani.
 Po imenu presvetomu²⁴
 na svijetu prokletomu
 Gdi se godi ispovidi²⁵,
 ondi s' napast ne naudi.²⁶
 I Isusa tko zaziva,²⁷
 on u miru sve pribiva. 50
 Kad u srce naše dojde²⁸,

15 slave (1799 i 1882)

16 štiju (1799 i 1882).

17 bogoslovci (1799 i 1882)

18 njeg (1799)

19 i prid njime drće paka (1799 i 1882)

20 jer je Božja volja taka (1799 i 1882)

21 premda (1799 i 1882)

22 1799. i 1882. nemaju 41. i 42. stih.

23 veseli su svi krstjani (1882)

24 1799. i 1882. nemaju 45. i 46. stih.

25 ispovidi (1799 i 1882)

26 ondi napast ne naudi. (1882)

27 Ovo ime tko zaziva (1799 i 1882)

28 dogje (1882)

sunce nami tad izajde²⁹.
 Veselo je srce naše,³⁰
 ne može se reći više.
 Sve nevolje te najviše,
 izvadit ga ne mogoše.
 Kad ga usti spominamo³¹
 sladje³² stvari ne imamo.
 Lipše s[t]vari ne pivamo,³³ 60
 kad Isusa spominamo.
 Sladje stvari ne imamo,
 ni na jezik ne primamo.
 Nego ime Isusovo
 od anđela nadiveno.
 O Isuse, slatki kruše,
 kim se [h]rane čiste duše.
 Ništo slađe³⁴ ne imamo,
 nego kad te spominamo³⁵.
 Razgovorni u duši smo, 70
 a u srcu veseli smo.
 U pameti prosvićeni,³⁶
 a u duši nasićeni.
 Kad u pamet našu dojdeš
 u njoj tmine sve razrneš.
 Niti³⁷ se može promisliti
 ni pametju dosegnuti³⁸
 Sveto ime ko[l]jiko je
 kako Sveta pisma broje.
 Uši naše kada čuju³⁹ 80
 iz srca se obraduju.
 Sve od svita što su čule

29 izade (1799); izagje (1882)

30 1799. i 1882. nemaju stihove 53-56.

31 spominjamo (1799 i 1882)

32 slađe (1799); slagje (1882)

33 1799. i 1882. nemaju stihove 59-64.

34 slagje (1882.)

35 spominjamo (1799 i 1882)

36 1799. i 1882. nemaju stihove 71-74.

37 nit (1882)

38 doognuti

39 1799. i 1882. nemaju stihove 79-88.

kol' da su zaglunule.
 Osim samo ime tvoje
 o Isuse golemo je.
 Viru našu vrlo štuje,
 a sotone vrlo truje.
 A i tvoje rane svete
 od cine su plemenite.
 Ali⁴⁰ sveto ime tvoje,
 po svem svitu faljeno je. 90
 Anđeoski sveti kori⁴¹
 sagrađeni jesu gori,
 po imenu tvomu Bože,
 jer mu kripost vele može.
 I anđeli posađeni,
 ki su uvik pofaljeni.
 Raj nebeski bi satvoren⁴²
 po imenu nam⁴³ otvoren.
 Svi pravedni ulizoše⁴⁴
 sveto ime ki štovaše.⁴⁵ 100
 Po tebi je proglašena
 sveta vira uzvišena⁴⁶.
 Po svem svitu raširena,⁴⁷
 kano oganj užežena.
 Po tebi su oboreni
 svi idoli satrveni⁴⁸.
 Sagrađene⁴⁹ crkve svete,
 a⁵⁰ satrvene sve proklete.
 Sveto Trojstvo tu se štuje,⁵¹
 sveto ime gdi se čuje. 110

40 zato (1799 i 1882)

41 1799. i 1882. nemaju stihove 91-96.

42 zatvoren (1882)

43 tvom (1882)

44 O veliko slavno ime (1799); O vele slavno ime tvoje (1882)

45 Bud' faljeno po sve vrime. (1799 i 1882)

46 raširena (1799 i 1882)

47 1799. i 1882. nemaju 103. i 104. stih.

48 starveni

49 sagrađene (1882)

50 ne donosi ga (1882)

51 1799. i 1882. nemaju stihove 109-118.

I nebeska ta kraljica
 svega svita cesarica,
 Koja ga je milovala,
 vele često zazivala.
 Njoj je fala, njoj je dika,
 nje je slava privelika,
 Jer nje Sina to je ime,
 o Isuse po[mo]zi me.
 Po njemu⁵² se izbaviše
 svi bolesni koji biše. 120
 Svi se djavli pristrašiše,
 sveto ime⁵³ kad slušaše.
 Sveti se oci⁵⁴ veseliše,
 ki u limbu tada biše.
 Sveto ime kad slišaše
 da s' na svitu spominaše⁵⁵.
 Po njemu se izbaviše,
 na bio dan izajdoše.⁵⁶
 Po njemu se izbaviše,⁵⁷
 u Eđiptu koji biše,⁵⁸ 130
 priko mora jer pridoše,⁵⁹
 farauna utopiše.⁶⁰
 Ime sveto to činjaše⁶¹,
 jer u njega virovaše.⁶²
 Sve su vojske pridobite⁶³
 po imenu svetu bite.
 Sva čudesa još od vika,
 imenu su slavnu dika,
 po njemu su dilovana

52 tebi (1799 i 1882)

53 tvoje ime (1882)

54 otci (1799); a oci se (1882)

55 spominjaše (1799 i 1882)

56 iz tih tmna izajdoše (1799 i 1882)

57 iz Eđipta utekoše (1799 i 1882)

58 u njem sužnji koji biše (1799 i 1882)

59 njima more rastupi se (1799 i 1882)

60 a Faraun utopi se (1799 i 1882)

61 dilova (1799 i 1882)

62 jer u njega puk virova (1799 i 1882)

63 1799. i 1882. nemaju 135. i 136. stih.

i po Pismu virovana 140
 i do vika ka će biti⁶⁴
 one će i[h] dilovati.
 Što su sveti⁶⁵ dilovali
 i milosti što s' imali.⁶⁶
 Slavno ime od milosti,
 njima dade sve⁶⁷ kriposti,
 nadili ih te mudrosti⁶⁸
 i Božije sve kriposti,
 što god prosti mi budemo⁶⁹
 ki Isusu⁷⁰ virujemo 150
 Ima'ćemo sve milosti,
 jer on reče svojim⁷¹ usti.
 Veliko je ime moje,⁷²
 jer čudesa sve diluje,
 što god bude tko moliti,
 po njemu će isprositi,
 od Isusa Gospodina,
 rad imena Božjeg Sna,
 slavno ime svi slavite⁷³,
 k njemu⁷⁴ se utecite 160
 u nevolja⁷⁵ ki stojite⁷⁶,
 slavno ime zazovite⁷⁷.
 O Isuse, ti se smiluj,
 nas grišnike pomiluj!
 Za prislavno ime tvoje,⁷⁸

64 1799. i 1882. nemaju 141. i 142. stih.

65 štogod sveti (1882)

66 i čudesa učiniše (1882)

67 te (1882)

68 1799. i 1882. nemaju 177. i 178. stih.

69 i mi prostit što budemo (1799 i 1882)

70 ki u Isusa (1882)

71 svoji (1799 i 1882)

72 1799. i 1882. nemaju 153. i 154. stih.

73 slavimo (1799); Sveto ime svi slavimo (1882)

74 i k njemu (1799 i 1882)

75 nevoljam (1882)

76 stojimo (1799 i 1882)

77 zazivamo (1799 i 1882)

78 Daj nam dijo slave svoje, (1799 i 1882)

daj nam dio slave tvoje.⁷⁹
 Ime slavno⁸⁰ da falimo⁸¹
 i s tobom se veselimo,
 za života pomози nas,
 a na smrti izbavi nas, 170
 od pakla nas oslobodi
 u raj vičnji nas uvedi,
 ime sveto da falimo⁸²
 sa svetim se veselimo,⁸³
 po sve vike vikom⁸⁴. Amen. 175

79 za prislavno ime tvoje (1799 i 1882)

80 sveto (1799 i 1882)

81 hvalimo (1882)

82 O Isuse, budi faljen (1799); O Isuse, budi hvaljen (1882)

83 1799. i 1882. nemaju 174. stih.

84 vikov (1882)

3. VERŠI OD UZNESENJA BLAŽENE DIVICE

MARIJE NA NEBESA

Sve godine svete biše,
 dok na svitu pribivaše,
 slavna mati Isusova,
 vire naše prava slava,⁸⁵
 pak se vrime približaše,
 k sebi⁸⁶ je Isus otijaše⁸⁷
 Isus oti⁸⁸ s neba doći⁸⁹
 svoju dragu majku naći⁹⁰,
 s andeoskim⁹¹ devet kori,
 da ju vodi brže⁹² gori, 10
 s patrijarkam i s proroci
 i sa svijem⁹³ sveti otc
 i sa svjeti[m] još ostalim⁹⁴
 da se većma Gospa fali.
 Kada Gospi⁹⁵ svi dojdoše,
 svitlosti⁹⁶ kuću napuniše,
 sva se sveta kuća sjaše
 i mirisa puna bjaše.⁹⁷
 Kad anđeli zakantaše⁹⁸,
 apoštoli svi slišaše⁹⁹, 20
 svi na zemlju tu padoše,¹⁰⁰

85 svete vire prava slava (1799 i 1882)

86 skebi

87 zovijaše (1799); Isus k sebi nju pozvaše (1882)

88 hoti (1882)

89 dojti (1799)

90 najti (1799)

91 andeoski (1799 i 1882)

92 u raj (1799 i 1882)

93 svima (1799 i 1882)

94 1799. i 1882. nemaju 13. i 14. stih.

95 k Gospi (1799 i 1882)

96 zrake (1799 i 1882)

97 i nebeski miris staše (1799 i 1882)

98 zapivaše (1799 i 1882)

99 padoše (1799 i 1882)

100 1799. i 1882. nemaju 21. i 22. stih.

jer se vrlo uzbojaše.
 Mnogo vrime tako staše,
 pisne Božje uživaše.¹⁰¹
 Kad Isusa zgleđa mati,¹⁰²
 ne može se virovati,
 Niti se može izkazati¹⁰³,
 niti se može izpisati¹⁰⁴
 To veselje priveliko
 od Divice čudnovito.¹⁰⁵ 30
 Fale njemu¹⁰⁶ tu uzdaje
 sveti mu duh svoj pridaje¹⁰⁷.
 Tebi fala¹⁰⁸, tebi dika
 tebi slava¹⁰⁹ privelika.
 O Isuse, dragi sinu,
 kad ta svitlost meni sinu,¹¹⁰
 Ti izvrši želju¹¹¹ moju,¹¹²
 Ti ispuni volju moju.¹¹³

*Isus materi*¹¹⁴ govori

„Majko draga, mila moja,
 neka se veseli¹¹⁵ duša tvoja, 40
 odi k meni¹¹⁶ ti Divice,
 Duha Svetog zaručnice,
 odi k meni ti Divice,
 jedna¹¹⁷ čista golubice,

101 glas anđela uživaše (1799 i 1882)

102 1799. i 1882. nemaju 25. i 26. stih.

103 izmisliti (1799 i 1882)

104 ni pametiju našom znati (1799 i 1882)

105 uživanje svekoliko (1799 i 1882)

106 Sinu (1799); hvale Sinu (1882)

107 svetu dušu njem' pridade (1799 i 1882)

108 slava (1799 i 1882)

109 fala (1799 i 1882)

110 kad ta svitlost sad prosinu (1799 i 1882)

111 1799: volju tvoju

112 Ti ispuni volju tvoju (1882)

113 I izvrši želju moju (1799); Ti izvrši želju moju (1882)

114 majci (1799 i 1882)

115 Bud' radosna (1799); Budi radosna (1882)

116 smeni

117 moja (1799 i 1882)

odi k meni ti Divice,
 anđeoska cesarice,
 odi k meni ti Divice¹¹⁸
 i svi sveti ti kraljice,
 odi k meni ti Divice
 i brez žuči ti grlice, 50
 odi k meni uzvišena¹¹⁹,
 od svi sveti poljubljena,¹²⁰
 odi k meni umiljena,¹²¹
 sad si vrlo uzvišena,
 odi k meni ponižena,
 jer si sada priblažena,
 odi primi rajsku diku,
 ter uživaj vika viku¹²²,
 odi kraljuj nad anđelim
 i ostalim svijem svetim.¹²³ 60
 Jere si kći Oca moga¹²⁴
 privičnjega Oca Boga,
 jere si draga moja mati
 sa mnom ćeš raj uživati,¹²⁵
 Duha si Sveta zaručnica¹²⁶
 i pričista ti divica,¹²⁷
 ti si crkva svega Trojstva,
 poznati ćeš sva otajstva
 i od crkve¹²⁸ i od vire,
 tvoj[oj] slavi nije¹²⁹ mire.“ 70
 Kada Gospa¹³⁰ to slišaše,
 u srcu¹³¹ se radovaše.

118 1799. i 1882. nemaju stihove 47-50.

119 ponižena (1799 i 1882)

120 sada mnogo uzvišena (1799 i 1882)

121 1799. i 1882. nemaju stihove 153-156.

122 u vik viku (1799 i 1882)

123 i nad svetim svim ostalim (1799 i 1882)

124 1799. i 1882. nemaju 61. i 62. stih.

125 sa mnom očeš uživati (1799); sa mnom hoćeš uživati (1882)

126 pričista ti divioce (1799 i 1882)

127 Duha Svetog zaručnice (1799 i 1882)

128 srkve (1882)

129 nema (1882)

130 Kad Divica (1799 i 1882)

131 srcu (1799)

Fale¹³² mu mnoge uzdavaše,
 duh svoj njemu¹³³ pridavaše.
 Na kolina pak pokleče:
 „Primi dušu moju“ - reče.
 Tu anđeli zakantaše¹³⁴
 ne može se skazat više,¹³⁵
 svete pisne zakantaše¹³⁶ 80
 ne znade se reći lipše,¹³⁷
 svetu dušu ponesoše,
 na nebesa uznesoše.
 Svrhu kora post[a]vljahu,¹³⁸
 anđeoskim ki se zвахu,¹³⁹
 gdi Prisveto Trojstvo biše,¹⁴⁰
 ob desnu je postaviše.
 Apoštoli to slišaše,
 jer se ondi svi najdoše.
 Prem daleko mnogi biše,
 ali u ti čas dojdoše¹⁴¹ 90
 i ostali ki š njim biše,¹⁴²
 sva čudesa ta slišaše.
 Mnoge žene tu dojdoše,
 sa njom¹⁴³ suze prolivaše,
 slavno tilo nakitiše¹⁴⁴,
 mirisa se napuniše.¹⁴⁵
 Fale¹⁴⁶ mnoge Bogu daše,

132 hvale (1882)

133 sinku (1799 i 1882)

134 Tad duhovi slavni rajski (1799 i 1882)

135 i dvorani svi nebeski (1799 i 1882)

136 slavne pisme zapivaše (1799 i 1882)

137 da se srce rastapaše (1799 i 1882), a 1701. nema stihove: Tu lipote i slatkosti | Rajska vojska
 dade dosti (1799 i 1882)

138 svrhu devet slavni kora (1799 i 1882)

139 neka sidi tu ozgora (1799 i 1882)

140 1799. i 1882. nemaju 85. i 86. stih.

141 u čas tute dotekoše (1799 i 1882)

142 1799. i 1882. nemaju 91. i 92. stih.

143 nad njom (1799 i 1882)

144 uresiše (1799 i 1882)

145 i mirisom pomazaše (1799 i 1882)

146 hvale (1882)

svi¹⁴⁷ zajedno koji biše,
 svu noć dragu prikantaše,¹⁴⁸
 kako koji lipše znaše.¹⁴⁹ 100
 sveto tilo ukopaše,
 u grob novi postaviše.
 Miris tamnjan tu doniše,¹⁵⁰
 što god koji lipše znaše,
 svitlost kano oblak sajde,¹⁵¹
 oko groba na sve pade.¹⁵²
 Oko groba svi tu stahu,¹⁵³
 uznesenje svi čekahu.
 I za tri dni ondi¹⁵⁴ staše
 slavne pisne svi slišaše, 110
 jer anđeli sve kantaše,¹⁵⁵
 naslišat se ne mogaše
 Pak Gospodin snide¹⁵⁶ s neba
 do slavnoga toga groba¹⁵⁷
 i dvorani svi nebeski¹⁵⁸
 i svi kori anđeoski.
 Duša se s tilom¹⁵⁹ ujedini,
 jer Bog oti¹⁶⁰ to jedini,
 anđeli je ponesoše
 i veoma proslaviše.¹⁶¹ 120
 Mnogi miris tu slišaše,¹⁶²
 svi kolici koji biše

147 i (1882)

148 svu noć tute nad njom staše (1799 i 1882)

149 slavne pisme pripivaše (1799 i 1882)

150 1799. i 1882. nemaju 103. i 104. stih.

151 tute svitlost s neba pade (1799 i 1882)

152 oko groba zrake dade (1799 i 1882)

153 1799. i 1882. nemaju 107. i 108. stih.

154 tute (1799 i 1882)

155 anđeli tu pivaše (1799 i 1882)

156 snide (1799); sidje (1882)

157 greba (1799 i 1882)

158 1799. i 1882. nemaju 115. i 116. stih.

159 Dušu s tilom (1799 i 1882)

160 hoti (1882)

161 na nebesa uznesoše (1799 i 1882)

162 1799. i 1882. nemaju od 121.- 124. stiha.

na nebesa¹⁶³ kad dojdōše¹⁶⁴
 z desnu Ota nju staviše.
 Svrhu kora od anđela¹⁶⁵
 tu kraljicu od veselja.¹⁶⁶
 Anđeli [j]u proslaviše,¹⁶⁷
 ne može se reći više,
 patrijarke i proroci
 i ostali sveti otcī, 130
 veoma se veselīše¹⁶⁸,
 tu kraljicu kad vidiše,
 fale mnoge Bogu daše,¹⁶⁹
 tu kraljicu kad sčekaše,
 sveto Trojstvo okruni je,
 za kraljicu potvrdi je.
 Kraljeva'će vika viku
 imajući rajsku diku.
 Ovo je dan posvećeni,¹⁷⁰
 svetoj Majci određeni, 140
 ovo je dan sveti zvani,
 po svi zemlja poštovani,
 od Gospoje uznesenje,
 slavne Bosne sve veselje.
 Ime slavno to njoj daše,
 Gospojina svi zazvaše,
 još kako je Bosna zvana,
 ta je Gospoja poštovana
 od naroda, od našega
 i jezika bosanskoga. 150
 Devoti jo[j] vazda biše,
 u viri se uzmnožiše,
 jer u Bosni nje kip ima
 koji na svitu već ne ima,
 od Olova sada zvana,

163 bebesa

164 1799 stihova 123-136 ima:.

165 nad anđeli da kraljuje, (1799 i 1882)

166 dvor nebeski da je štuje, (1799 i 1882)

167 1799. i 1882. nemaju stihove 127-130.

168 radovaše (1799 i 1882)

169 1799. i 1882. nemaju stihove 133-136.

170 1799. i 1882. nemaju stihove 139-196.

svim jezici poštovana.
 Za razlika nje čudesa,
 svak je od nje lik odnesa,
 svi od djavla objašeni
 od nje biše ozdravljeni. 160
 Bosno slavna, Bosno draga,
 u tebi je Božja snaga,
 ne rad srebra, ni rad zlata,
 po naravi ka su t' data
 ni rad voda plemeniti
 ni mladića uzoriti.
 Obilnost je sva u tebi,
 milost Božja tebe plodi
 i premda si ti upala
 i nevolja svi dopala, 170
 u zle ruke nevirnika
 zato gine tvoja dika,
 ali si slavna rad Divice
 i nebeske te kraljice,
 jer te Bosna vrlo slavi,
 kan' da joj je po naravi,
 tvoje začetje i rođen'je,
 ali sasma Uznesenje,
 zato si milost izprosila
 i u viri utvrdila, 180
 od vičnjega moga Boga,
 Isukrsta, Sina tvoga,
 svaki se dan umnožaju,
 fale mnoge Bogu daju
 i Grci se obraćaju,
 crkvu svetu ter poznaju,
 ištu lika nevirnici,
 utiču se k teb' Divici.
 Crkve su mnoge sagrađene,
 teb' Divici posvećene, 190
 po svoj Bosni plemenitoj,
 teb' kraljici iznesenoj.
 Uzdižu se redovnici,
 svetog Frane naslidnici,
 od nevirnik[a] progonjeni,

al' po tebi uzmnoženi.
 O Gospojo uzvišena,
 na nebesa uznesena¹⁷¹,
 svrhu kora postavljena,¹⁷²
 od svih sveti proslavljena. 200
 Svitlim suncem obučena,
 a zvizdami okrunjena.¹⁷³
 O divico plemenita,
 o ružico zlamenita.
 O sudenče vode žive,
 o čistoćo slavne dive,
 o Danice uzorita,
 o kraljice plemenita,
 pusti na nas slavne zrake,
 od milosti take majke. 210
 Nek nam sunce već¹⁷⁴ izajde
 i sužanjstvo već nas pro[j]de.¹⁷⁵
 Za žalosti tvoje one,¹⁷⁶
 spomeni se ti od Bosne,
 odavana je u žalosti,
 nu se gani, ti milosti,
 izbavi ju iz nevolje,
 fali' će te jošter bolje,
 a za tvoje uznesenje,
 usliši naše ti molenje, 220
 a za tvoje te radosti,¹⁷⁷
 izbavi nas iz napasti.
 Izprosi¹⁷⁸ nam oproštenje,
 tvog smo Sina mi¹⁷⁹ stvorenje,
 nek nam sunce već izajde¹⁸⁰
 i progonstvo teško projde.

171 uznešena (1799 i 1882)

172 1799. i 1882. nemaju 199. i 200. stih.

173 Od svih sveti proslavljena (1799 i 1882)

174 to (1799 i 1882)

175 a nevolja svaka projde (1799 i 1882)

176 1799. i 1882. nemaju stihove 213-220.

177 ti za tvoje te radosti (1799 i 1882)

178 isprosi (1799 i 1882)

179 svi (1799 i 1882)

180 1799. i 1882. nemaju stihove 225-234.

Oda tebe, te divice,
 slavne Bosne pomoćnice.
 Svi mi znamo doistine
 da rad griha Bosna gine, 230
 al' još znamo temeljito
 da ti možeš stanovito,
 od Isusa izprositi
 i on će nam oprostiti.
 Sama¹⁸¹ znamo veće možeš,
 neg svi sveti, kada oćeš¹⁸²,
 Majko draga, majko mila,¹⁸³
 isto kada bi ti otila,
 to bi lasno izprosila, 240
 nas iz jarma izpustila,
 od Isusa Gospodina,
 poljubljenog tvoga Sina,
 i ako se ti uzmolíš,
 brzo sve nas oslobodiš.
 O Gospojo od milosti,
 moli Sina da nam prosti,
 ti na svitu izbavi nas,
 a na smrti pomozi nas.
 Isuse dragi, smiluj se na nas,¹⁸⁴
 sve u Bosni pomozi nas. 250
 Dragi Isuse budi faljen¹⁸⁵
 po sve vike vikov¹⁸⁶. Amen.

181 sami (1799 i 1882)

182 hoćeš (1882)

183 1799. i 1882. nemaju stihove 237-244.

184 1799. i 1882. umjesto 249. i 250. stiha imaju: Neka Majko, tebi dika | Budi vazda, i uvika.

185 hvaljen (1882)

186 vikom (1799)

Od anđela bi pofaljen²⁰¹
 u broj sveti jur postavljen.
 Još²⁰² na svijet ne rodiv²⁰³ se,
 a Isusu poklanja se,
 iz utrobe majke svoje,
 mili Bože, čudo to je.²⁰⁴ 30
 Kada se na svit ovi²⁰⁵ rodi
 čudiše²⁰⁶ se svi narodi,
 jer mu mati stara biše,
 koja njega porađaše.²⁰⁷
 Bi neplodna u mladosti,
 porodi²⁰⁸ ga u starosti,
 jer to dari²⁰⁹ Božji biše
 i Privičnji²¹⁰ tako²¹¹ otiše²¹²,
 a otac mu nijem biše,²¹³
 al' u ti dan govoriše,²¹⁴ 49
 vrlo Boga tu proslavi,²¹⁵
 vrhu čuda sve naravi.²¹⁶
 „Blagosovljen budi Bože,
 tvoja oblast vele²¹⁷ može.
 Ti²¹⁸ kraljuješ na nebesi,
 vele jaki, znam da jesi.²¹⁹
 Ti pohodiš u nevolja,

201 1799. i 1882. nemaju 25. i 26. stih.

202 jošter (1799 i 1882)

203 rodi (1799. i 1882.)

204 priveliko čudo to je (1799 i 1882)

205 Ivan (1799 i 1882)

206 sudiše (1882)

207 mnogo lita imadiše. (1799 i 1882)

208 a porodi (1799 i 1882)

209 to darovi (1799 i 1882)

210 privišnji (1882)

211 tak' (1799 i 1882)

212 hotiše (1882)

213 otac njegov nim bijaše (1799 i 1882)

214 ali tada besidaše (1799 i 1882)

215 i proslavi Otca Boga (1799 i 1882)

216 rad velikog čuda toga (1799 i 1882)

217 svaka (179 i 1882)

218 ki (1799 i 1882)

219 svemogućí znam da jesi. (1799 i 1882)

to je tvoja dobra²²⁰ volja.
 Falte²²¹ Boga svi narodi,
 jer se golem²²² prorok rodi, 50
 odkako je svijet bio,²²³
 nije s' veći²²⁴ porodio
 od Ivana Krstitelja.“
 Ovo²²⁵ su riči Spasitelja.
 Svi od žene²²⁶ porođeni,
 nisu tako pofaljeni,
 kako Ivan na rođen'ju
 i u svetom svom življen'ju²²⁷.
 Tu se mnozi veseliše,²²⁸
 to rođen'je kad slišaše, 60
 vrlo Boga proslaviše,
 ruka Božja jer š njim biše,
 svikolici jur poznaše
 da kod Boga velik biše.
 Još malakno dite biše,²²⁹
 sedam godin ne imaše.
 On se grihajur bojaše,²³⁰
 kako zmije ka koljaše,
 za odiću ne maraše,
 jer uboštvo milovaše, 70
 po pustinji sve ođaše,²³¹
 gdino ljudi ne bijaše,
 među zviru pribivaše,
 premda mlado dite biše,
 trava njemu rana biše,²³²
 jer pokoru milovaše.

220 sveta (1799 i 1882)

221 Hvalte (1882)

222 velik (1799 i 1882)

223 od kada je svit počeo (1799 i 1882)

224 ni se veći (1799 i 1882)

225 To (1799 i 1882)

226 žena (1799 i 1882)

227 življenju (1799 i 1882)

228 1799. i 1882. nemaju od 59.- 64. stiha.

229 Još malakan on bijaše (1799), Još malahan on bijaše (1882.)

230 od griha se jur pazaše (1799 i 1882)

231 po pustinjam on ođaše (1799 i 1882)

232 1799. i 1882. nemaju 75. i 76. stih.

Po planina i po gora,
 mladu tilu bi pokora,
 mnoga lita tu pribiva,²³³
 i nebeska sve uživa. 80

Kad narodi to vidiše
 da je prorok svi rekoše,
 K njemu mnogi otidoše²³⁴
 nauk sveti ter slišaše.
 On iz glasa vapijaše²³⁵,
 na pokoru zovijaše²³⁶,
 put pravedni da priprave,
 kako Sveta pisma prave
 da se krste i pokore,
 Sveta pisma jer govore, 90

Isukrst je jur došao
 i na ovi svit prišao²³⁷
 i sad stoji među²³⁸ vami,
 ak' očete²³⁹, blago vami,
 koji ktili virovati,²⁴⁰
 uvijek će²⁴¹ uživati,
 rad spasenja jer on dojde²⁴²
 da vas vrime to ne projde.
 Pak otide²⁴³ do Jordana,
 ona je rika tako zvana,²⁴⁴ 100

u njoj krsti Gospodina,
 privičnjega²⁴⁵ Boga Sina.
 Nebesa se otvoriše
 i čudesa mnoga biše,²⁴⁶

233 1799. i 1882. nemaju 79. i 80. stih.

234 otidoše (1799 i 1882)

235 vapiaše (1882)

236 zoviaše (1882)

237 i na ovi svit on prišao (1882)

238 meu (1799)

239 hoćete (1882)

240 jer tko bude virovati (1799 i 1882)

241 u vik oće (1799) u vik hoće (1882)

242 1799. i 1882. nemaju 97. i 98. stih.

243 Ode Ivan (1799 i 1882)

244 vode, rika tako zvana, (1799 i 1882)

245 privičnjega (1882)

246 mnoga čuda dogodiše (1799 i 1882)

dok²⁴⁷ se nebo tu otvori,
 Očin mu glas progovori.²⁴⁸
 „To je moj Sin poljubljeni,
 meni dobro ugođeni,²⁴⁹
 sa mnogom jednak u božanstvu²⁵⁰
 i od vika u otajstvu. 110
 Slišajte ga u nauku
 uteć'ete vičnju²⁵¹ muku.“
 I Duh Sveti s neba snide²⁵²,
 na Isusa ondi pride²⁵³
 u prilici golubice,
 prosvitli se slavno lice.²⁵⁴
 Zli narodi tada bihu,²⁵⁵
 jer se Boga ne bojahu,
 Zakon Božji ne držahu,
 već za grisi svi ođahu. 120
 Kraljem tada Irud biše,
 al' nepravdu on činjaše,²⁵⁶
 Bratu ženu on uzamši,²⁵⁷
 i k sebi ju privedavši,²⁵⁸
 zato njega Ivan kara
 i š njime se²⁵⁹ prigovara:
 „Te se stvari ne pristoje,²⁶⁰
 ki se pravde Božje boje.“²⁶¹
 To kraljica ne maraše²⁶²,
 neg' Ivana progonjaše, 130

247 kad (1799 i 1882)

248 glas iz neba progovori: (1799 i 1882)

249 i meni je priugodni (1799); i meni je priugedni (1882)

250 1799. i 1882. nemaju 109. i 110. stih.

251 vičnu (1882)

252 snide (1799); snidje (1882)

253 na Isusa tute pride (1799 i 1882)

254 ter obsinu sveto lice (1799 i 1882)

255 1799. i 1882. nemaju stihove 117-120.

256 i nepravde dilovaše (1799 i 1882)

257 ženu otimaše (1799 i 1882)

258 i sebi je uzimaše (1799 i 1882)

259 še (1882)

260 da to dilo dobro nije (1799 i 1882)

261 nit' se stvari te pristoje. (1799 i 1882)

262 ne slišaše (1799 i 1882)

pravdu čuti ne mogaše,
 za sramotu ne maraše,
 već Iruda nagovori,
 ter Ivana on zatvori,
 u tamnicu njega stavi,
 Sveti Marko tako pravi²⁶³
 da im pravde ne govori,²⁶⁴
 to bi grih jošter gori.
 I zakla ga²⁶⁵ u tamnici,
 za ugodit nevirnici²⁶⁶. 140
 Kano janje jedno²⁶⁷ mlado,
 a[h] prokleta, ti nepravdo!
 Jer vam pravo²⁶⁸ govoraše,
 zato sveti umiraše.
 Na trpezi od sobeta,
 krv se proli²⁶⁹ Ive svata.
 I pogibe prorok sveti,
 a od ljudi²⁷⁰ zli prokleti.
 Svi sobeti ti prokleti²⁷¹
 gdi se proliva krv od sveti. 150
 Kad to čuše učenici,
 Ivanovi naslidnici,
 sveto tilo tu uzeše²⁷²,
 ter ga lipo ukopaše,²⁷³
 mnoge suze tu proliše
 jere meštra izgubiše.
 Sveti Ivo²⁷⁴ Krstitelju,
 Božji dragi prijatelju,
 molimo te, moli za nas,

263 kako sveti Marko pravi (1799 i 1882)

264 1799. i 1882. nemaju 137. i 138. stih.

265 pak ga zakla (1799 i 1882)

266 Irudici (1799 i 1882)

267 jedno janje (1799 i 1882)

268 Zašto pravo (1799 i 1882)

269 krv proli se (1799 i 1882)

270 od ti ljudi (1799); od tih ljudi (1882)

271 1799. i 1882. nemaju 149. i 150. stih.

272 tilo odnesoše (1799 i 1882)

273 i u grob ga postaviše (1799 i 1882)

274 Ive (1799 i 1882)

u potrebi pomози nas! 160
sad i na čas smrti naše,
na čas one gorke čaše,
u pokori da umremo,
na nebesa pak da gremo
da te ondi svi vidimo
i s tobom se veselimo
po sve vike vikom. Amen.²⁷⁵ 167

275 1799. i 1882. nemaju 167. stiha.

5. VERŠI OD SVETOGA OTCA FRANCEŠKA

Od svi sveti porođeni²⁷⁶
 i od Boga svitu dani²⁷⁷,
 Koji²⁷⁸ pokoru učiniše
 i svit ovi ostaviše
 Sveti Frano sve nadajde²⁷⁹
 vas to ovi svijet znade,²⁸⁰
 još budući dite mlado,²⁸¹
 u obrazu golobrado,²⁸²
 otcu blaga sva²⁸³ ostavi,
 neka lašnje Boga slavi. 10
 Sve svitovnje blago pusti
 riči gorke ne izusti,
 a uboštvo sve²⁸⁴ ljubljaše,
 ne može se reći više,²⁸⁵
 tilo svoje pokoraše²⁸⁶,
 pokoja mu ne davaše,
 sve ga duhu poljagaše,²⁸⁷
 oštre svite sve nosaše.
 I njegovo biše stanje, 20
 po planina²⁸⁸ pribivanje,
 sve²⁸⁹ pustinja, crna gora,
 brez ograde ni²⁹⁰ zatvora,
 među zviri pribivanje,
 to mu biše uživanje

276 i obrani (1799); Od svih svetih i obranih (1882)

277 danih (1882)

278 ki (1799 i 1882)

279 sveti Frane nad sve stade (1882)

280 kako vas svit ovi znade (1799 i 1882)

281 jošter mlado dite biše (1799 i 1882)

282 apopštolski život ktiše (1799); apopštolski život htiše (1882)

283 blago sve (1799 i 1882)

284 pak uboštvo on (1799 i 1882)

285 imat ništa ne ktijaše (1799); imat ništa ne htijaše (1882)

286 pedipsaše (1799 i 1882)

287 1799. i 1882. nemaju 17. i 18. stih.

288 dubrava (179); dubravam (1882)

289 sva (1799 i 1882)

290 i (1799 i 1882)

i na zemlji sve počiva,²⁹¹
 brez p[r]ostirke i pokrova,²⁹²
 a uzglavje drva kora,²⁹³
 ali²⁹⁴ stina od mramora,
 trudnu tilu počivanje,
 to mu biše uživanje 30
 i zlamenje sveta²⁹⁵ križa,
 po planini i po iža,
 to njegovo blago biše,²⁹⁶
 i k njemu²⁹⁷ se utičaše.
 Trava njemu [h]rana biše,²⁹⁸
 jere svaki dan pošćaše.²⁹⁹
 Vrlo žedan kad bijaše,³⁰⁰
 tilu vode ne davaše³⁰¹.
 Po svi zemlja³⁰² glas bijaše
 te pokore učinjaše.³⁰³ 40
 K njemu mnogi otidoše³⁰⁴,
 ponizno ga svi moliše,³⁰⁵
 da im novi meštar bude,
 u pokori š njim da³⁰⁶ trude
 da slušaju u nauku³⁰⁷
 i podnesu svaku muku,
 novi otac da im bude
 da i oni svit pogrde.

291 1799. i 1882. umjesto 25. stiha imaju: I kad bi ga sanak stega, | na zemljicu tad bi lega,
 292 brez pokrova i prostora (1799); brez pokrova i prostirke (1882). Između 26. i 27. stiha 1799.
 i 1882. imaju stih: Nek je i to sve pokora.

293 uzglavje mu drva kora (1799); uzglavje mu drvenkora (1882)

294 oli (1799 i 1882)

295 a zlamenje svetog (1799 i 1882)

296 to mu blago sve bijaše (1799 i 1882)

297 a rane mu

298 trava [h]rana njem' bjaše (1799 i 1882)

299 jer sve dneve postijaše (1799 i 1882)

300 Vrlo kad bi ožednio (1799 i 1882)

301 ne bi dao (1799 i 1882)

302 svim zemljam (1799 i 1882)

303 da pokore te činjaše (1799 i 1882)

304 mnogi dohodaju (1799); mnogi dohodjahu (1882)

305 i ponizno svi moljaju (1799); i ponizno svi moljahu (1882)

306 za

307 1799. i 1882. nemaju stihove 45-48.

Sveti Frano sve nji ³⁰⁸ prima, kano mati milostiva, ³⁰⁹	50
malom bratjom nji zoviše, ³¹⁰ jer poniznost otijaše ³¹¹ .	
I red sveti tada poče ³¹² , jer Isukrst njemu reče, ³¹³	
kad u crkvi prid njim kleče. ³¹⁴ „Brani Crkvu moju!“ - reče.	
Svojim usti oti reći: „Ne pusti ju doli leći!“	
Sveti se red utemelji, ³¹⁵	60
po vičnjega Boga volji, po svem svitu ³¹⁶ razširi se, ljubav Božja uzmnoži se da gospoda i cesari ³¹⁷ i bogati ³¹⁸ kano cari, blago i krune ³¹⁹ ostaviše, u red sveti ulizoše, ³²⁰ pokora im slatka bijaše, ³²¹ ljubav Božja to činjaše.	
Među njima Frano staše, koji kano sunce sjaše,	70
sviju lipo ³²² razgovara, i na pokoru ³²³ nagovara, u posluhu neka živu, ³²⁴	

308 ji (1799); ih (1882)

309 s milosrdjem prama njima (1799 i 1882)

310 ter ji zvaše (1799) malom braćom ter ih zvaše (1882)

311 hotijaše (1882)

312 poče tada (1799 i 1882)

313 ter na svitu cvate i sada (1799 i 1882); cvati (1882)

314 1799. i 1882. nemaju stihove 55-58.

315 I tako se utemelji (1799 i 1882)

316 da po svitu (1799 i 1882)

317 Kralji, bani i casari (1799 i 1882)

318 i mogući (1799 i 1882)

319 krune i blago (1799 i 1882)

320 i red sveti zagrliše (1882)

321 1799. i 1882. nemaju 67. i 68. stih.

322 ponizno ji (1799); ponizni ih (1882)

323 na pokoru (1799 i 1882)

324 1799. i 1882. nemaju stihove 73-76.

u čistoći pribivaju,
 a uboštvo nek' miluju,
 neka ništa ne imaju.
 Pak izprosi³²⁵ potom toga
 od Isusa Svemogoga,³²⁶
 prid prilikom te Divice
 i nebeske cesarice,³²⁷ 80
 od anđelov³²⁸ ka se zove,
 za velike nje darove,³²⁹
 za krstjanske virne duše,
 svim proštenje, ki se sk[r]uše,
 za prvi dan kolovoza,³³⁰
 odrišenje od svoji³³¹ uza.
 Od krstjana svaka vršta,³³²
 koji su god čista srca,³³³
 ter se dojdu pokloniti,³³⁴ 90
 svi će milost izprositi,³³⁵
 od Isusa propetoga,³³⁶
 da su čisti griha svoga.
 Slavna usta Isusova,³³⁷
 dopustila jesu ova:³³⁸
 „Neka bude tja do vika
 taka slava, taka dika,
 za poštenje reda toga,³³⁹
 a od strane mene Boga.³⁴⁰

325 isprosi (1799 i 1882)

326 od Isusa meštra svoga (1799 i 1882)

327 anđeoske cesarice 1799 i 1882)

328 anđela (1799 i 1882)

329 1799. i 1882. između 83. i 84. stiha imaju: u državi od Ašiža | gdi je ona sveta iža. Izd. 1882.
 ima: od države od Ašiža,

330 na dan drugi kolovoza (1799 i 1882)

331 od svi (1799); od svih (1882)

332 ki se budu pokorili (1799 i 1882)

333 ovu ižu pohodili (1799 i 1882)

334 isprosi'će oprostjenje (1799 i 1882)

335 od svih griha odrišenje (1799 i 1882)

336 1799. i 1882. nemaju 91. i 92. stih.

337 to iz usta Isus reče (1799 i 1882)

338 kada prid njim Frano kleče (1799 i 1882)

339 svemu redu svetog Frane (1799 i 1882)

340 dar veliki za krstjane. (1799 i 1882)

I svem svitu bi očit³⁴¹
 milosrđe čudnovito, 100
 kako ga Bog milovaše,³⁴²
 svete rane svidočise,
 koje njemu biše dane
 i na tilu upengane,
 od Isusa Gospodina,
 privičnjega³⁴³ Božjeg Sina.
 Na planina kad moljaše,³⁴⁴
 Alverna se zovijaše.³⁴⁵
 Isus k njemu s neba snide,³⁴⁶
 ter mu svete rane dade, 110
 kada š njime govoraše³⁴⁷,
 planina se sva svitlaše,³⁴⁸
 i čudesa mnoga biše,³⁴⁹
 izreći se ne mogoše.
 Milosti mu mnoge daje³⁵⁰
 od bogate ruke svoje,³⁵¹
 svi od vika porođeni,³⁵²
 nisu tako darovani³⁵³,
 svetim ranam nakićeni³⁵⁴
 ni nagodi začuđeni, 120
 kano tilo svetog Frane,
 o prislavne svete rane,³⁵⁵
 ka čudesa Bog činjaše
 da se svijet vas čudaše,

341 1799. i 1882. nemaju 99. i 100. stih.

342 kako Franu Bog ljubljaše (1799 i 1882)

343 privičnjega (1882)

344 na planini od Alverne (1799 i 1882)

345 gdi moljaše Boga Frane (1799 i 1882)

346 nad njim tute Isus stade (1799 i 1882)

347 besidaše (1799); s njime besidjaše (1882)

348 sva planina svitla biše (1799 i 1882)

349 1799. i 1882. nemaju 113. i 114. stih.

350 milosti mu čudne dade (1799 i 1882)

351 kako vas svit ovi znade (1799 i 1882)

352 1799. i 1882. između 116. i 117. stiha donose: Izabra ga od svi ljudi | ter se vas svit tad začudi
 | i svoj bilig na njeg meće | more li se čudo veće?

353 nadareni (1799 i 1882)

354 1799. i 1882. nemaju 119. i 120. stih.

355 1799. i 1882. nemaju stihove 122-126.

po milosti svetog Frane,
 kad mu dade svete rane.³⁵⁶
 Što je sveti³⁵⁷ dilovao,
 dokle j'³⁵⁸ na svitu ovom bio,³⁵⁹
 uši svake to su čule,
 koje nisu gluhe bile,³⁶⁰ 130
 nit'³⁶¹ se može³⁶² izpisati,
 ni jezikom³⁶³ izkazati,
 ta čudesa, ta³⁶⁴ pokora,
 kano pisak sinja³⁶⁵ mora.
 Pak se vrime približaše,
 Bog ga sebi zazivaše³⁶⁶
 da mu dade vičnju slavu,³⁶⁷
 za njegovu službu pravu³⁶⁸,
 da mu dade krunu lipu,³⁶⁹
 za čistoću priveliku, 140
 da mu dade uzvišenje,
 za njegovo poniženje,³⁷⁰
 u nebeski sveti³⁷¹ dvori
 gdi je plaća toj pokori,
 za uboštvo priveliko,³⁷²
 dâ mu blago svekoliko.³⁷³
 Kad s ovoga svita ide³⁷⁴

356 kada primi slavne rane (1799 i 1882)

357 Frane (1799 i 1882)

358 dočim j' (1704)

359 on na svitu dok je stao (1799 i 1882)

360 nisu zaglunule (1799); zaglunule (1882)

361 nit' (1704)

362 nit se mogu (1799 i 1882)

363 s jezikom (1799); ni jezikom (1882)

364 i (1799 i 1882)

365 oko (1799 i 1882)

366 k sebi zovijaše (1799 i 1882)

367 da ga stavi sveti u družbu (1799 i 1882)

368 vjernu službu (1799 i 1882)

369 1799. i 1882. nemaju 139. i 140. stih.

370 1799. i 1882. između 142. i 143. stiha donose: krunu slavnu od čistoće, | koju u vik nosit oće, (hoće 1882.)

371 nebeskih svetih (1882)

372 za uboštvo pak zemaljsko (1799); za ubostvo pak zemaljsko (1882)

373 ima blago (1799 i 1882)

374 kad s ovoga svita dojde (1704.); kada ode s ovog svita (179 i 1882)

u nebeske kore pride^{375, 376}
 anđeli ga uznesoše³⁷⁷ 150
 ter se š njime vešeliše,
 sveto tilo stoji³⁷⁸ cilo,
 kano kad je živo bilo
 i čudesa sve³⁷⁹ diluje,
 svakoj duši ka viruje,
 svake dare i milosti,³⁸⁰
 i to znade svak za dosti.
 Da narodi svega svita,
 ondi idu svakog lita,
 rad proštenja i milosti,
 što Isukrst njemu dopusti³⁸¹. 160
 Sveti Frano, moli za nas,
 u nevolja³⁸² pomozi nas,
 moli za nas Gospodina,³⁸³
 radi tvoji sveti rana,
 mi smo tvoji naslidnici,
 prem' ako smo i grišnici.
 Za sinove moli, oče³⁸⁴,
 da nas³⁸⁵ grisi ne nadskoče,
 ti za tvoje naslidnike,³⁸⁶
 moli, oče, sve u vike.³⁸⁷ 170
 O Isuse, Gospodine,
 da³⁸⁸ nam duša ne pogine,
 za prislavne one rane,
 na tijelu svetog Frane,³⁸⁹

375 dojde (1704)

376 i svit osta bez tog cvita (1799 i 1882)

377 1799. i 1882. nemaju 149. i 150. stih.

378 osta (1799 i 1882)

379 svedj (1882)

380 1799. i 1882. nemaju stihove 155-160.

381 prosti (1704)

382 nevoljam (1882)

383 1799. i 1882. nemaju stihove 163-166.

384 ove

385 ji (1799); ih (1882)

386 za krstjane svekolike (1799); za kršćane svekolike (1882)

387 neka vide tvoje dike (1799 i 1882)

388 nek (1799 i 1882)

389 koje nosi sveti Frane (1799 i 1882)

Ti pomози sve krstjane,
u nevolne ove strane,³⁹⁰
da se oni svi sarane,³⁹¹
po milosti sveta Frane.³⁹²
O Isuse, budi faljen,³⁹³
po sve vike vikom³⁹⁴. Amen. 180

390 u nevolja na sve strane (1799 i 1882) u nevoljam (1882)

391 nek se duše sve sarane (1799 i 1882)

392 po molitvam svetog Frane (1799 i 1882)

393 Sinu Božji, budi faljen (1799 i 1882)

394 vikov (1882)

6. VERŠI OD SVETOGA STIPANA

Kad uzkrnsnu³⁹⁵ Isus sveti
 ki se za nas dâ propeti³⁹⁶
 Čifuti se pristrašiše,
 govoriti svi počeše:³⁹⁷
 „Kako će se to sakriti³⁹⁸
 da se neće nigda znati,³⁹⁹
 jer naš narod kad to čuje,
 virova'će kako on ktije⁴⁰⁰
 i biti će smutnja gora⁴⁰¹,
 jer se zakon naš obara⁴⁰² 10
 niti ćemo moć sakriti⁴⁰³
 ni naroda umiriti.“
 Tada više učiniše⁴⁰⁴
 i jedino odlučiše⁴⁰⁵
 da krstjane sve pobiju,
 gdigodire koga znaju.⁴⁰⁶
 To se vrlo svi zakleše⁴⁰⁷
 i činiti jur počeše.
 Još gore, svi rekoše 20
 apoštole pobit ktiše.⁴⁰⁸
 Učenike da pomore⁴⁰⁹
 nek od toga ne govore.⁴¹⁰
 Sveti Stipan mladić biše,

395 uskrsnu (1799 i 1882)

396 koji za nas bi propeti (1799 i 1882)

397 brzo vitje učiniše (1799); brzo više učiniše (1882)

398 ter počeše govoriti, (1799 i 1882)

399 kako će se to pokriti (1799 i 1882)

400 on se više ne smiruje (1799 i 1882)

401 veče (1799); večje (1882)

402 razmeće (1799 i 1882)

403 živiti (1799 i 1882)

404 Pak jedino odrediše (1799 i 1882)

405 i vrlo se svi zakleše (1799 i 1882)

406 gdigod koga oni znaju (1799 i 1882)

407 1799. i 1882. nemaju stihove 17-19.

408 apoštole da pomore (1799 i 1882)

409 1799. i 1882. nemaju taj stih.

410 da o tome ne govore (1799 i 1882)

on mudrosti pun bijaše⁴¹¹
 i u broju sveti biše,⁴¹²
 kako sveti Luka piše,
 to podniti ne mogaše⁴¹³
 niti trpit već ktijaše.
 Duha Svetog pun bijaše
 svaku mudrost umijaše. 30
 Čifuta⁴¹⁴ se ne bojaše,
 premda njiov sud bijaše.
 Sveti mnogi bojaho se,⁴¹⁵
 od nji zlobe krijao se,
 sveti Stipan to mišlaše⁴¹⁶
 i krv⁴¹⁷ prolit želijaše,
 radi vire Isusove⁴¹⁸
 i njegove vičnje slave,⁴¹⁹
 ne maraše on umrti,⁴²⁰
 krunu vičnju tu dobiti, 40
 uskrsnutje proglasiti
 i Isusa proslaviti,
 pripovidat on otiše⁴²¹
 gdi najveće puka biše,⁴²²
 neka znaju svi narodi
 da se za nas Isus rodi
 da je od mrtvi uskrsnuo
 i ob desnu Oca sio⁴²³,
 premda j' od nji propet bio,⁴²⁴
 slavno j' sebe proslavio. 50

411 i njegov ubit odrediše (1799 i 1882)

412 u njem mudrost Božja biše (1799 i 1882)

413 1799. i 1882. nemaju stihove 27-30.

414 Žudija (1799 i 1882)

415 1799. i 1882. nemaju 33. i 34. stiha.

416 nego sveder to mišljaše (1799 i 1882)

417 krv (1799 i 1882)

418 zarad vire Božjeg Sina (1799 i 1882)

419 Isukrsta Gospodina (1799 i 1882)

420 1799. i 1882. nemaju stihove 39-42.

421 zato Stipan izodaše (1799); zato Stipan izhodaše (1882)

422 1799. i 1882. između 44. i 45. stiha donose: svetu viru ispovida | svemu puku pripovida,

423 sijo (1799 i 1882)

424 1799. i 1882. nemaju 49. i 50. stiha.

Tu se мнози⁴²⁵ obratiše
 i u viri tvrdi biše,⁴²⁶
 Ki Stipana tad slišaše⁴²⁷
 jer čudesa tu vidiše.
 Čifuti se pristrašiše,⁴²⁸
 jer nji zakon ne držaše,⁴²⁹
 nego ono glasivaše,⁴³⁰
 što sakriti oni ktiše.
 Na njegov zubi svi škripaše,⁴³¹
 glavom krivo svi makoše,⁴³² 60
 narod mnogi tu skupiše⁴³³,
 ter se š njime dišputaše.⁴³⁴
 Pridobit ga ne mogaše,⁴³⁵
 jer Duh Sveti u njem biše.
 Mudrost taku kad slišaše,⁴³⁶
 srce njima svim pucaše,
 tu slobodu kad vidiše,
 svi se kruto začudiše,
 u obraz mu pogledaše,
 koji kano sunce sjaše, 70
 veoma se prstršiše,
 taku svitlost kad vidiše
 da je anđeo, pomisliše,
 jer p[ri]ličan njemu biše.
 Stipan se š njim prigovara⁴³⁷
 i svim pravo odgovara.⁴³⁸

425 mnogi (1799 i 1882)

426 viru svetu zagriše (1799 i 1882)

427 1799. i 1882. nemaju 53. i 54. stih.

428 Žudije se većma straše (1799 i 1882)

429 na nje tuga napadaše (1799 i 1882)

430 1799. i 1882. nemaju 57. i 58. stih.

431 na Stipana zubi škriplju (1799 i 1882)

432 glavom kreću u nos sihlju (1799 i 1882); između 60. i 61. stiha 1799. i 1882. donose: Zašto Stipan kazivaše | što sakriti oni ktiše,

433 sakupiše (1799 i 1882); 1799. i 1882. između 61. i 62. stiha donose: i Stipana dovedoše

434 pak se š njime nadmudruju (1799 i 1882); 1799. i 1882. između 62. i 63. stiha donose: tere njegov nauk psuju

435 al' ga dobit ne mogoše (1799 i 1882)

436 1799. i 1882. nemaju stihove 66-74.

437 Mudro Stipan odgovara (1799 i 1882)

438 i Čifute oštro kara: (1799 i 1882)

„Opaki vam oci biše,
 jere svete pogrdiše,
 proroke ste sve pobili
 i niste im virovali.⁴³⁹ 80
 Isusa ste sad propeli⁴⁴⁰
 i nemilo umorili.
 Pravdu sakrit sad mislite,
 ter krstjane⁴⁴¹ progonite.
 Prokleti ste svi kolici,
 vi i vaši naslidnici,
 trpiti se to ne more,⁴⁴²
 bi[t] će vami vazda gore.
 Nebo zemlja što svidoči
 i vidiše⁴⁴³ svake oči, 90
 sakriti se to ne može,⁴⁴⁴
 uskr[s]nutje sebe kaže.⁴⁴⁵
 A Isukrst svima reče,
 kada Petar prid njim kleče:
 „Naroda se vi ne bojte,
 viru svetu svim podajte,⁴⁴⁶
 spasen hoće svatko⁴⁴⁷ biti
 koji⁴⁴⁸ bude virovati.“
 Čudesu ste sad⁴⁴⁹ vidili
 i niste mu⁴⁵⁰ virovali, 100
 tvrda srca vrlo biste,⁴⁵¹
 jer⁴⁵² spasenje izgubiste.“

439 virovat jim niste ktili (1799); virovat jim niste htili (1882)

440 mučili (1799 i 1882)

441 kršćane (1882)

442 1799. i 1882. nemaju 86. i 87. stih.

443 i što vide (1799 i 1882)

444 neka nitko to ne krije (1799 i 1882)

445 uskrsnutje sebe otkrije. (1799 i 1882)

446 svetu povidajte (1799 i 1882)

447 svaki (1799 i 1882)

448 koj (1882)

449 svi (1799 i 1882)

450 a niste im (1799 i 1882)

451 1882. nema 101. stiha.

452 i (1799 i 1882)

Mnoge stvari još opravi,⁴⁵³
 kako Sveto pismo pravi.⁴⁵⁴
 To trpiti ne mogaše⁴⁵⁵
 brzo više učiniše,⁴⁵⁶
 ter svidoke tu najdoše,⁴⁵⁷
 koji krivo svidočiše
 govoreći: „Mi smo čuli⁴⁵⁸
 viru našu vrlo huli⁴⁵⁹ 110
 i Mojsija vrlo psuje,⁴⁶⁰
 a proroke ne viruje.“⁴⁶¹
 Protiv Boga da on biše
 to prid vičem svidočiše,
 tu⁴⁶² ga krivo osudiše
 i nemilo savezaše⁴⁶³
 da ga umore⁴⁶⁴ svi rekoše,
 ter ga na smrt povedoše.⁴⁶⁵
 Izvan grada izvedoše,
 kamenjem ga pobijaše, 120
 uši svoje zatiskoše,
 pravde slišat već ne ktiše,⁴⁶⁶
 kad⁴⁶⁷ kamenjem navališe,
 zemljica se tresijaše.⁴⁶⁸

453 Bog podniti toga neće (1799 i 1882)

454 posla'će vam tuge veće.“ (1799 i 1882)

455 Kad Stipna razumiše (1799 i 1882)

456 smutiše se svi odviše (1799 i 1882)

457 1799. i 1882. ne donose 107. stih.

458 da Mojsija vrlo psuje (1799 i 1882)

459 zakon njegov da ne štuje (1799 i 1882)

460 da prorokom ne viruje (1799 i 1882)

461 da se š' njimi podruguje (1799 i 1882)

462 tad (1799 i 1882)

463 1799. i 1882. ne donose 116. stih.

464 da pogube (1799 i 1882)

465 1799. i 1882. nemaju stihove 118-120.

466 pravde čuti već ne ktiše (1799); čuti već ne htiše (1882); između 122. i 123. stiha 1799. i 1882. donose: iz grada ga izvedoše

467 na nj (1799 i 1882)

468 1799. i 1882. ne donose 124. stih.

Kudgod⁴⁶⁹ krvca tecijaše,
 tud ružica⁴⁷⁰ cvatijaše.
 Na kolina Stipan kleče
 dignuv ruke k nebu reče:
 „Oprosti im, Gospodine,
 jer njiova duša gine,⁴⁷¹ 130
 ki kraljuješ na nebesi,⁴⁷²
 milosrdan znam da jesi,
 jer ne znaju što posluju,
 zato molim slavu tvoju.“
 Tad se nebesa otvoriše,⁴⁷³
 gdi prisveto Trojstvo biše.
 Gospodina⁴⁷⁴ on gledaše
 gdi ob desnu Otca staše,
 ter ga vrlo pomagaše⁴⁷⁵
 u nevolji jere biše. 140
 Jošter⁴⁷⁶ Stipan vapijaše
 duh svoj Bogu pridavaše:
 „Primi dušu moju“ - reče⁴⁷⁷
 na kolina kad pokleče.⁴⁷⁸
 „Gospodine ja te molju⁴⁷⁹
 najdi mi se u nevolju.“⁴⁸⁰
 To rekavši, on duh pusti,⁴⁸¹
 svete riči kad izusti.
 Ta mu muka slatka biše,⁴⁸²
 jer rad vire to trpljaše.⁴⁸³ 150

469 kuda (1799 i 1882)

470 tuda ruža (1799 i 1882)

471 jer ne znaju koja čine (1799 i 1882)

472 1799. i 1882. nemaju stihove 131-134.

473 Nebesa se otvoriše (1799 i 1882)

474 Isukrsta (1799 i 1882)

475 1799. i 1882. ne donose 139. i 140. stih.

476 tada (1799 i 1882)

477 „Primi, Bože, dušu moju, (1799 i 1882)

478 u privičnju slavu tvoju (1799 i 1882)

479 i ovomu puku prosti (1799 i 1882)

480 po velikoj tvoj milosti (1799 i 1882)

481 1799. i 1882. ne donose 147. stih.

482 padnuv na tle duh ispusti (1799 i 1882)

483 i pogibe čovik sveti (1799 i 1882)

On osvete ne ktijaše,⁴⁸⁴
 rad Isusa to bijaše.⁴⁸⁵
 Tada se mnoštva povратиše,
 jer zlu volju izpuniše.
 Pak krstajani tu dojdoh, ⁴⁸⁶
 ter Stipana ukopaše.⁴⁸⁷
 Mnoge suze tu proliše,⁴⁸⁸
 ne može se reći više.⁴⁸⁹
 Još čudesa mnoga biše
 ka se pisat sad ne ktiše.⁴⁹⁰ 160
 Čifuti se pristrašiše,⁴⁹¹
 jer nepravdu učiniše.
 Krstjani⁴⁹² se umnožiše⁴⁹³
 ta čudesa⁴⁹⁴ kad vidiše,⁴⁹⁵
 jer Gospodin⁴⁹⁶ od milosti
 podade mu⁴⁹⁷ sve kriposti,
 bolesnici svi ustaše,
 ki se k njemu utekoše,⁴⁹⁸
 slipi mnogi progledaše,⁴⁹⁹ 170
 krvju svetom kad takoše,
 oči slipe od mladosti,
 od Stipana po milosti.
 Romi mnogi svi odiše,
 tilo sveto dok takoše.
 Svak se kruto tu čuđaše,

484 od Žudija, zli prokleti. (1799 i 1882)

485 1799. i 1882. nemaju stihove 152-154.

486 Tu krstjani dotekoše (1799 i 1882)

487 sveto tilo odnesoše (1799 i 1882)

488 i proliše mnoge suze (1799 i 1882)

489 skidujući š'njega uze. (1799 i 1882)

490 što se ovde sad ne piše (1799 i 1882)

491 1799. stihove 161. i 162. donosi nakon 164. stiha.

492 kršćani (1882)

493 1799. i 1882. stihove 163. i 164. donose između 160. i 161. stiha.

494 taka čuda (1799 i 1882)

495 1799. i 1882. između 165. i 166. stiha donose: Čifuri se pristrašiše, | jer nepravde učiniše.

496 a Gospodin (1799 i 1882)

497 dade Stipi (1799 i 1882)

498 ki se njemu uticaše, (1799 i 1882)

499 1799. i 1882. umjesto stihova 169-179. donose: Tilo dade miris novi | slip i romi svak ozdravi.

miris slavan ki čujaše,
 tilo sveto to davaše,
 ter nemoćne ozdravljaše.
 O Stipane, kruno slavna,
 još od sveti tako zvana,⁵⁰⁰ 180
 ime sveto to ti daje,
 koje krunu zlamenuje.
 O viteže, ti uzumnožni⁵⁰¹,
 znamo da si i razložni⁵⁰²,
 na kolina pani⁵⁰³ doli
 ter se za nas vrlo moli⁵⁰⁴
 da se nami Bog smiluje⁵⁰⁵
 i na smrti obra[d]uje,⁵⁰⁶
 nebesa se nek otvore⁵⁰⁷
 da vidimo svete dvore, 190
 neka pozna duša naša
 da si ti bio pomoć naša,
 Trojstvo sveto gdi pribiva,
 uvik ondi nek uživa.
 O Isuse, dragi, mili,⁵⁰⁸
 sve Stipanu to podili.⁵⁰⁹
 Daj nam, Isuse, rajsku diku⁵¹⁰
 fali[t] ćemo te vika viku.⁵¹¹
 Oni koji te ovdi štiju,⁵¹²
 neka te uvik uživaju! 200
 Kano Stipan u mladosti,
 a u vike u radosti.
 Faljen budi vika viku,
 jere daješ rajsku diku.

500 od svi sveti poštovana (1799 i 1882)

501 razložni (1799 i 1882)

502 uzumnožni (1799 i 1882)

503 spomeni se i nas (1799 i 1882)

504 ter vičnjega Boga moli (1799 i 1882)

505 da nam naše grihe prosti (1799 i 1882)

506 ke činismo od mladosti (1799 i 1882)

507 1799. i 1882. nemaju stihove 189-194.

508 O Isuse, Bože mili, (1799 i 1882)

509 nam grišnikom ti se smili (1799 i 1882)

510 daruj nami milost ovu (1799 i 1882)

511 po molenju Stipanovu (1799 i 1882)

512 1799. i 1882. nemaju stihove 199-206.

Još te molimo, Gospodine,
za prislavne tvoje rane
da Stipana svi vidimo
i š njime se veselimo.⁵¹³
Po sve vike vikom.⁵¹⁴ Amen. 209

513 1799. i 1882. između 208. i 209. stiha donose: Od griha nas sad obrani | u raj vičnji pak sarani | da falimo Teb' u viku.

514 uživajući rajsku diku. (1799 i 1882)

ФЛАШ СВЕТИ

ЛАЛТИ ГОПОРЕЖНА СПИТКОПНА
ЗАШНАЖСНИ ПРКОГОАНЦА

ТАКОНЕ ГОПОРЕЖНА

СПАРХЪ ЭПАНАЕЛНА

ЭСЕ НЕАНЖАЕ ПРКОГОАНЦА

ИСТОМАЧНО ИЗРАЗАНКИ КЛАНГА ЛАТИНСКИ

И СЛОЖЕНО ЗНЕЗНК НААНЕНУКН ПО
ПОГОДАЖШНОМЪ ПОГОСАОПЪ

П. ФРА СТИПАНЪ

НАНУАННЪ НАРКОЦЪ

ЛАТИ МАРИТНАЪ

ИЗКВАДРЕСТИА ШОСАНСКОГА

МАРИТНА

Ъ М Л Е У Н , А Ш Н

ПО НИКОЛН ПЕУАНН ПОР ФНАНГОМ ШАНАННА

Naslovnica Margitićevih propovijedi *Fala od sveti* (Mleci 1708.)

FALA OD SVETI

17.

NA SVETOGA ILIJU PROROKA

Pomoćnika i zaštitelja prvoga od svega Kraljestva bosanskoga

Ilija braneći i ljubeći Zakon

Božji primljen jest na nebo.

U knjiga prva Makabeja na pogl. 2.

Od jednoga golema čovika većma je pofaljeno milosrdje i dobrota nego žestina i nemilosrdje u dilovanju, zašto milosrdje nosi mu i čini mu falu i slavu, nemilosrdje uzrok je od pogrde i zliju riči, kako govori Tulio. Od velika čovika ništo nije faljenije ni fale dostojnije, nego mirnos i milosrdje. I za kripost od ove dobrote mnogi imaše golemo ime.

Rodulfa cesara svitovaše vićnici da malo ostavi milosrdje, koji im odgovori: *Bio sam u jedno vrime žestok i nemilosrdan, ali sam se kajao, a što sam miran i milosrdan nisam se kajao.* Teodožija cesara upitaše zašto ne čini pogubiti i smiriti oni koji od njega zlo govore, mormoraju, odgovari im: *A da mi bude dopušteno da mrtve na život mogu uskrisiti.* Avrelijan cesar dojde k jednomu gradu koji se zovijaše Tajan i najde vrata zatvorena. Razsrđi se i zakle se da neće u njemu ni psa živa ostaviti. A kada ulize zapovida soldatom da ni u koga ne taknu, nego da pse pobiju. A kad bi upitan zašto tako učini i svoje neprijatelje tako milosrdno primi i prosti im, odgovori: *Tako sam se i z[a]kleo da ću pse pobiti.* Od velike fale i milosrdja bi od Filipa duke i kapetana koji ufati u boju živa kralja Alfonša od Napulje koga lijepo primi i dade mu službu i vojnike da podloži Pulju. Ovo je velika fala od veliki ljudi i dobrotom i milosrdjem dobiti neprijatelji.

A koliko je protivno biti nemilosrdnu? Vazda je pogrđno i nemilo čuti, kako govori Zlatousti: *Vazda se tvrdim ričma služiti drugoga na srčbu probuđuje.* Šeneka govori: *Čuvaj se nemilosrdja i srčbe.* Bi veliko nemilosrdje od Majencija koji činjaše svezati živa vojnika s mrtvim tilom da nevolno i on od smrdeža umre. Tko je čuo veće nemilosrdje od Alesandra Ferea koji činjaše kopati žive ljude s mrtvim tilom i tako nemilo moraše? Ašlaje kralj čini muče ubiti sina jednomu svomu neprijatelju, pak zazva ga sobom na večeru i čini ga

jesti meso istoga sina njegova u neznanje. Pak kad ga narani mesa sina njegova u neznan'je, najposli mu iznese glavu, ruke i noge prid njega istoga diteta. Bi veliko nemilosrdje od sultana Oruča koji u jednu noć izvadi oči ocu svomu i materi i bratiji, i zatvori i[h] u jedno misto, i dade oganj da živi izgore¹. Roberto kralj treći od Gota vrže sina svoga prvorođenoga u kulu na dno da ga gladom umori, kći i služavka vladaoca od kule davao mu muče malo kruha i istim svojim mlikom [h]ranjao ga. I to kralj čuvši čini umoriti obidvi i sina zajedno. Dakle, pravo reče Tulio: *Ne može biti korisno, što je nemilosrdno.*

Dakle, milosrdje bivši faljeno, a nemilosrdje pogrdno i psovano! Zašto Ilija veliki prorok i patrijarka slidi nemilosrdje, a ostavi milosrdje? Ukaza toliko nemilosrdje svrhu onoga naroda zapovijajući nebesom da kiše ne dadu, zemlji da ne dâ [h]rane, rijekam i studencom da ne dadu vode, stablom da ne učine ploda² [usp. 1 Kr 17,1]. Pomoriti gladom tolike narode i kraljestva. Pokarati toliko gorko kralja Akaba? Zapoviditi lavima da pokolju toliku dičicu nejaku? Činiti zaklati toliko popova od idola Baalam[a]. U dva puta učiniti snići oganj s neba i opaliti po pedeset vojnika kraljevi? Kralju Okoziji istom smrtju priteći? Rekao bi tko ovo su golema nemilosrdja. Ali nisu. U[i]stinu ovo je milostivi i virni sluga i branitelj poštenja Boga živoga, kako Pismo³ govori: *Ilija želno brani i čuva poštenja Božijega, kako ćemo sad viditi da je istina.*

Nije drugo uzrok da se ovi prorok ukaza toliko nemilosrdan protiva onomu narodu, nego videći da su ostavili zakon Božji i poštenje Božje. Ono što bi imalo Bogu živomu prikazivati, ono idolu činjao. Poštenje Boga živoga davao duhu nečistomu. A ne mogao veće pogrde učiniti Bogu svemogućemu⁴, kako govori sveti Jerolim: *Gdi je pogrda Božija, ondi je nepravda, a gdi nije poštenja, ondi je pogrda.* Videći, dakle, ovi sveti prorok toliko nepoštenje, nepravdu i pogrdu protiva Bogu, toliko pogibio od duša da mu bijaše tolika muka na srcu da ne mogaše trpiti. Na svaki način najstoja sa svakim milosrdjem da bi obratio na pravi put od spasenja i na poštenje Božje. I ne mogući, okrenu nemilosrdjem da bi ih obratio, pristrašio i naveo na put od spasenja. Kako veli Ambrožio sveti: *Tko pazi poštenja Božijega ima znati da su mu svi neprijatelji koji su neprijatelji Božiji.* Ovi sveti toliko nastojaše na poštenje Božije da mu srce pucaše, ne mogaše trpiti ni inako učiniti, ne ukazavši velika čudesa i nemilosrdje videći da je vas oni narod pleća okrenuo

1 iagore

2 poloda

3 pisto

4 svemogućemo

k Bogu živomu, a kolina priklonio idolom, daju posvetilišta i srce duhu nečistomu, a na sramotu Bogu živomu. Što ne učini da i[h] obrati pripovidajući, ponukujući, moleći, karajući? Srce mu pucaše. Nogam o zemlju udarajući, desnom rukom prijeteći, obraz i oči k nebu uzdižući, zaklinajući se istim Bogom izrael[s]kim da će poslati svrhu nji tešku⁵ osvetu i teško⁶ pokaran'je; da će zapoviditi rosi i kiši da ne padaju svrhu zemlje; da će zapoviditi zemlji da namisto ploda dade golem glad; da će i[h] pomoriti od glada i žeđe i da će svim stvorenjem zapoviditi da im ne dadu pomoći nikakove, dočim im opet on ne zapovidi. I zaklina se istim Bogom da će i[h] sve pomoriti, ako se ne obrate.

Re'će mi tkogod, bivši dakle zabranjeno nebu i zemlji da ne dadu [h]rane ni vode, valja dakle da umre isti Ilija od potrebe, od glada i žeđe, bivši podložan kano i ostali ljudi? Recimo ovako: gavrani mu veće neće kruha donositi. Riku Jordan on je prisušio. Ako otide prositi, kako ga vide, ubi'će ga kamenjem, znadući da je on tako naredio. *Doistine - veli sveti Križoštom - da ovi sveti prorok nosaše toliko poštenje Bogu svemogućemu i zakonu njegovu, i ne navidaše idole da ne maraše od glada umrti, isto da vidi idolatre pokarane i da je poštenje Božje na mistu i Zakon njegov.*

Stvar čudnu štijemo u Pismu svetomu, u *Knjiga Judikum* aliti od *Sudac*. Kada Šamšon jaki bi privaren i izdan od Dalide nepoštene i pridani u ruke Filištejom idolatram, njegovim neprijateljom, svezaše ga, izvadiše mu oči, zatvoriše ga, osudiše ga na stvar nepoštenu da im melje mlivo kano živina [usp. Suci 16, 19-21]. Međuto, narastoše mu kose, dojde mu snaga. Jedan dan pojdoše Filišteji idolatre ailiti neznabošci⁷ u crkvu Dagona idola njoiva prikazivati posvetilište, imade milost Šamšon da bi se i on ondi našao, pristupi k jednomu stupu koji držaše svukoliku crkvu, koji stup obuhvati rukam s tolikom snagom, izvadi ga, i pade crkva svrhu puka i ubi trideset iljada ljudi i njega. Tko bi mogao znati zašto ovo učini? Toliki pomor od puka i sebe istoga? Ako dobro promislamo Pismo sveto ne za drugo, nego da osveti sebe istoga za pogrdu koju mu bijao učinili Filišteji. I kada to otijaše učiniti, i zazva na pomoć Boga, ovako reče:

- Gospodine Bože, spomeni se od mene i vrati mi jakost prvastu!
- Na koju svrhu, Šamšone nevolni?

5 tesku

6 tesko

7 neznabuci

- Da se osvetim neprijateljom mojim i za izgubljen'je od očiu moji i jednu osvetu da primim.

Činjao Filišteji posvetilište idolu, što bijaše protiva Bogu, ali Šamšon za to malo mari, nego da se osveti radi očiju svoji i izbavi od nevolje, ne mari umrti. Dakle, lasno možemo razumiti da Ilija prorok ne maraše umrti od glada i žeđe da osveti poštenje Boga svemogućega, ne da osveti sebe i svoje progonstvo, koje bijaše primio od kralja Akaba i od kraljice Izabele i od popova idola Dagona. Ali videći poštenje Boga svemogućega pogrđeno, i veljaše ovako: *Nije nepodobno da umrem od glada, ali je nemilo i nepodobno gledati gdi nije poštenja Bogu svemogućemu.* Bi tolika ljubav ovoga proroka polak poštenja Boga svemogućega da isti Bog izka novi način smiriti ga. Učini Bog da umre sin jedini iznenada one udovice koja činaše ljubav Iliji i [h]ranjaše ga. To čuvši Ilija, bi mu veoma mučno. Uteče se k Bogu svemogućemu s molitvam da mu dopusti kripost d[a] uskrisi ono dite, i veli ovako: *Gospodine Bože moj, zašto si razcvilio onu udovicu koja me [h]ranila toliko vreme, a ti si me k njoj i poslao u mojoj potrebi, i učinila je što je mogla? Zašto si učinio da joj umre sin jedini? Dakle, molim te, daj⁸ mi kripost da ga u[s]krisim na život! I nemoj mi govoriti, Gospodine, da je bila smrt naravna, zašto ja znam tvoju narav. Ti očeš da me prigneš na milosrdje da se ja smilujem onim opakim idolatram koji su tvoje isto poštenje pod noge udarili.*

Najposli odluči Ilija da pojde kralju Akabu da mu dâ dobar glas da će nebesa pustiti kišu plemenitu i ugodnu svrhu zemlje, ali kakono sumljeći: hoće li, neće li? Otijaše da pojde, zašto tako Bog hoće. Ne ktiaše, zašto viđaše da nijesu dostojni. Otijaše poći za poslušati Boga, ali viđaše da nije pokore ni obraćen'ja. Bojaše se da gori ne dojd, nego su bili. Otijaše poći videći ih u najvećoj⁹ nevolji, ali poštenje Božje izkaše još veću¹⁰ osvetu.

Najposli iznova mu Bog zapovidi: *Pojdi i ukaži se Akabu da dam kišu svrhu zemlje!* I otide Ilija, i ukaza se kralju. Posli mnogo govorenja svrhu posvetilišta od idola Balama, izajde svrhu planine od Karmela, pade na obraz svoj svrhu zemlje da bi kako izkorinio idolatriju sasma, i učini ovo: neka popovi od idola sagrađe otar i vrgu drva i posvetilište, a neka ne meću ognja; a on da učini po isti način otar Bogu svemogućemu. I ako idol¹¹ pošalje oganj s neba da se užeže samo, i drva i posvetilište,

8 diaj

9 naj većeoj

10 vedu

11 idoih

da ga drže za boga, ako li ne da pobiju sve popove idolske i razbiu idola. Ako li se posvetilište Ilijino užezje bre[z] ognja da drže pravoga Boga za Boga. I to bi drago svemu puku, i rekoše svi jednim glasom: *Dobra je ta misao i odluka*. I tako oni popovi svakojako zazivaše idola da bi poslao oganj, ali ništa. Postavi Ilija otar, drva i posvetilište, i kleknuv¹² reče: *Gospodine Bože Abramov, neka pozna Izrael, ukaži se da si ti Bog izraelski! Usliši mene, Gospodine, neka pozna puk ovi da si ti Bog!* U ti čas snide oganj Gospodinov svrhu otara, drva i posvetilišta, i sažeže svaka. I po ti način zavapi vas puk da je Ilijin pravi Bog Gospodin, on je Bog.

Evo izkorinjena idolatria. Evo vas puk obraćen k Bogu pravomu. Što mogaše veće učiniti ovi prorok za poštenje Božje? Zapovida puku da pofataju i povežu osam stotina i pedeset oniziju krivi proroka i popova od onoga idola. I dovedoše i[h] u potok od Cvžona,¹³ i sve i[h] pokla Ilija svojom rukom da nijedan ne ostane [1 Kr 17-19].

Nut' čudne stvari svrhu. Ovo je u isti knjiga. Opogani se puk izraelski s Moabiti idolatri po ti način da se počje mišati¹⁴ š njiovi ženam. Fineš prvi sluga Božji i čuvalaz i branitelj zakona Božjega videći tu opačinu i da poštenje Božje ide pod noge, učini svrhu nji toliko nemilosrdje, kako štijemo u *Knjiga od broja* [usp. Br 25, 1-17]. Čini ubiti dvadeset i četiri iljade ljudi. I bi toliko drago Bogu to dilo, i dade mu ovu plaću da svi sniodeći od kolina njegova da budu popovi i misnici, i sada bi bilo da ne bude pomankalo, i to bi zašto brani poštenje Boga svemogućega. Koji brane poštenje njegovo i njiove su plaće goleme, kod Boga svemogućega.

Projdimo u zakon novi od milosti. Kolike je Bog milosti i darove učinio onizim koji su branili¹⁵ pošten'[j]a njegova. Kada Gospodina ufatiše u vrtlu, videći sv[e]t[i] Petar jednoga vojnika da je većma brezobrazan od ostali protiva Gospodinu, od tolika ganutja, od srčane ljubavi koju nosaše poštenju Gospodinovu, poteže mač da ga posiče. Ne zgodi po vratu, odsiče mu uho [usp. Iv 18, 10; Mt 26, 51; Mk 14, 47; Lk 22, 50]. Ne mogavši podniti, udari sam s mačom među iljadu vojnika, zato mu Bog dade veliko misništvo¹⁶ u vike, i ostavi ga na mistu svomu. I zato su sve pape u poštenju koje od njega sniode.

12 klesnub

13 Kišon

14 mišaši

15 branilm

16 misništvo

Recimo da su sve ove stvari male pri poštenju i ljubavi Ilije patrijarke i proroka, gospodara, zaštititelja i pomoćnika od svega Kraljestva bosanskoga. Fineš svojom rukom ne ubi nego dvoje, čovika i ženu, zamri poglavicu od kolina Šimunova i ženu od Moabita. A ono dvadeset i četiri iljade pomrli su ranom od Boga po anđelu ubojici. Petar samo ufati se s jednim vojnikom, ali Ilija svojom rukom osam stotina i pedeset. Dakle, ljubav Ilijina¹⁷ polak Boga nadodi sve ostale. Veći nego Fineš. Veći nego Petar. Zašto, ako oni imaše vičnje misništvo¹⁸ i ugovor vičnji, od Ilije posta red sveti od karmelitana koji će do svrhe svijeta durati. Ilija imade slavu i poštenje ne samo kod Boga svemogućega, kod sveti njegovi i crkve svete i svega puka krstjanskoga. I ne samo da se slavi u Kraljestvu bosanskomu, imadući takoga pomoćnika i zaštititelja osobitoga kod Boga svemogućega, takoga njegova golema prijatelja, i da mu dopušta svaka koja hoće, što je za poštenje Božje i za spasenje puka njegova, i obslužen⁹ je od zakona da ga se boje isti nevirnici, i poštenje mu nose, kano u Bosni Turci, na njegovu svetkovinu ne smiju ni za kakov posao prionuti bojeći se ognja s nebesa, kako se često događa, i zovu ga ognjenim Ilijom. Dakle, ne samo da mu je poštenje od Boga, od crkve svete i puka krstanskoga, ali još od nevirnika koji ga drže za golema sveca¹⁹.

Kada ga Bog hoti uzeti z' ovoga svijeta, šalje mu kočije i konje od ognja. Stvar čudna, uistinu! Mogaše Bog poslat jednoga anđela da ga primisti kano Enoka, i kano mnogi govore da ga anđeo donese iz raja zemaljskoga na planinu od Tabora²⁰ na priobražen⁹ju, kada ga vidiše apoštoli govoreći s Isukrstom. Ali mogaše mu Bog dati dotu aliti dar od tijela blaženoga. I mogao bi brez kočija otići. Razlog je ovo: u staro vrime, kada bi kapetan ali vojnici došli dobičani s vojske, s velikim veseljem činjao s pisnami, s igram s konjim i kočijam, praćao i[h] i dočekivao. Ilija bi boj za poštenje Božje s kraljem Akabom, s kraljicom Izabelom, s prorocim krivim, i s popovi od idola, z' gladom i s progonstvom, i s mrtju istom. I bivši sve pridobio, dakle, kano vojniki dobičani u kočija uzajde na planinu nebesku. Dostojno je da vojniki Boga svemogućega ide u kočija svitli na nebesa po oni način kano sunce, kada se ukaže u istoku po planina i o[k]rene tmine noćne, i gospoduje priko neba kano u kočija.

17 Illina

18 misništvo

19 sveta

20 Taboga

Sunce grčki zovu *elios*,²¹ koji odagna tmine od idolatrije, pobi idolatre, obori idole. Dakle, dostojno je da uzajde na nebesa aliti u raj zemalski u kočija od ognja kano sunce. Mogao bi tkogodi reći: Kako oganj ne ožeže onoga svetoga proroka, još neimajući onoga dara i one dote koju će imati po uskrsnutju, zašto još bijaše kano tilo umrlo? Razlog je ovi: ljubav Božja ne dadiše ga ožeći koja bijaše u srcu njegovu. Bijaše blizu nebesa, i ne mogaše oganj nauditi tijelu svetu. Bijaše kano karbuncijo²², kamen dragi, *komu oganj ne može nauditi* - govori Plinio. Zaradi goleme čistće bijaše mu tijelo prilično anđelom da ne može nikakove protištine očutiti. Samo ovo ostaje šta rade konji i vuku kočije po aeru? Priličnije bi da orlovi? Ovo je razlog zašto se narav naša odmeće od Boga, kano konji brez uzde. Ilija svomu tijelu nikad ne dade na svoju²³ volju, drža ga kano konja na uzdi. Dakle, dostono da konji vuku kočije po aeru za dati nam razumiti da stavimo uzdu tijelu našem, ako mislimo poći na nebesa. Uzima ga Bog od ljubavi, i meće ga u raj zemaljski, zašto toliko ne mogaše viditi opačine od naroda koji ne pazaše poštenja Božijega. Čini oni svijet opustiti s pokaranji, onda kiše ne dadući, onda z' gladom, onda ognjem, onda mačom, onda lavi, a za svoje progo[n]stvo nigda se ne razsrđi, nego biža po pustinja i planina dobrovolno podnoseći i glad i žeđu. Ali za poštenje Božje nikomu ne praštaše. Ne bijaše u ono vrime kano sada. Ako dijete učini protiva Bogu, ali tkomudrago²⁴, mlađi starišine za to malo mare, ali ako učini protiva njim i ako i[h] uvride, eto nevolje i kletvi, i Boga nikada ne prostiti. Koliko i[h] se najde u puku krstanskomu koji su podložni biskupom i vladaocem svitovnjim, i čuju, i vide da čine protiva Bogu i poštenju njegovu, a osobito kunući se strašnim imenom njegovim, nepodobno ga spominajući, rane njegove, krv njegovu pridragu, tijelo prisveto psujući i pogrđujući. I vladaoci toliko crkveni,²⁵ toliko svitovnji čine se da ne čuju, a kamo da pokaraju i obrane poštenje Božje. Ali ako čuju da se protiva njima govori, ne ću govorit, ne zgodio se ondi, ali u njiovu kipu. Mogao bi doniti mnoge prilike od gradova i ognja, što smo vidili samo u Bosni, onim koji malo mare za poštenje Božje, a svoga veoma paze.

Čine mnogi vladaoci i starišine²⁶ kano Filišteji, kako štijemo u *Knjiga prvi Kraljev*. Ufatiše Filišteji arku aliti onu crkvicu pravoga Boga u boju, odniše ju u crkvu od svoga idola. Kad ustaše ujutra²⁷, najdoše idola na zemlji brez

21 Grč. *helios* sunce.

22 Prema *carbunculus* neka vrsta dragog kamena.

23 svomu

24 tkomudrado

25 carkveli

26 starišnine

27 uitra

glave i brez ruku. Malo mariše da ju vrate Izraelitam, ali kada taknu²⁸ u nji i u polja njiova, brzo više učiniše i vratiše ju. Dočim samu idolu bijaše taknula u poštenje malo marao, ali kada nji tače, svi na više ustaše i vratiše ju. Tako se naodi u vrime²⁹ naše. Malo je, koji brane poštenje Božje kano Ilija. Kolike su se crkve i otari porušili, koliko je ruho crkveno po otari razdrto i neoprano bivši na poštenje i na službu Božiju posvećeno, i mnogi ne mare? Nije Ilije, tko bi pokarao? Ali ako nije plaće ni lemozine, što je svezano za njiovu službu, onda slušaj kara i progonstva. Kolike su crkve nepometene, prah[a] i paučine po otari, neizvršene stvari koje su ostavljene za mrtve, ali za crkvu, i malo i[h] mari. Ah, nije Ilije da pokara i vrže na noge poštenje Božje!

Da zašto ostavi svoj plašt Elizeju [usp. 2 Kr 2, 11-13], kad bi ponesen na nebo, nego za uzpomenu da se pazi poštenje Božje, da se ne čine idolatrije i da ga se boje narodi? I svaka ova naši stari znadući, uzeše ga za svoga zaštitelja da i[h] pomaže kod Boga svemogućega bivši njegov prijatelj dragi. I ako tko malo poštenje nose Bogu i malo ga se boji, neka se boji teška pokaranja od ovoga svetoga. Sveti pomoćniče od sve Bosne i sviju potriba, pomози nas kod Isukrsta. Amen.

32.

NA SVETOGA JEROLIMA

NAUČITELJA OD JEZIKA ILIR[S]KOGA

Kano sunce svitleći tako ovi sjao je u crkvi Božjoj.

Siraković na pogl. 40.

Kralji i gospoda od svijeta čine golemo poštenje i daju golema imena svojim kapetanom i vojvodam koji su se dobro u boju podnili branjeći njiova kraljestva od neprijatelja njiova i koji su im virno služili.

Po isti način čini crkva sveta kano mati poštovana slugam Boga živoga i svetim njegovim koji su pazili poštenja Boga živoga i branili crkvu njegovu, baštinu njegovu, zaručnicu njegovu, kuću i obitio njegovu od nevirnika, od eretika pismom svojim, naukom, trudom i svetinjom kako danas crkva sveta čini golemo veselje i golemo poštenje našem svetu Jerolimu, velikomu naučitelju od jezika iliričkoga koji prosvitli crkvu svetu i viru katoličansku kano

28 takunu

29 vriše

sunce svojim naukom i svetinjom razagna tmine od eretika, prosvitli pameti tavnim grišnikom, dade nauk svemu svijetu. Dakle je on sunce zlamenito u crkvi svetoj. On je, dakle, svitlost od crkve svete i od svega svijeta. I kakono oči naše na svijetu ovomu ne mogu viditi stvari lipše ni plemenitije nego sunce, tako pod visinom nebeskom i na širini zemalskoj³⁰ od jezika našega, ne može se veći ni sveći naći. Dakle je on sunce i svitlost od crkve svete i od vire katoličanske, kako Isukrst govori od svoji sluga i naučitelja: *Vi ste svitlost svijeta* [usp. Mt 5, 13]. Sunce samo među zvizdam i drugoga sebi prilična nema, tako Jerolim sveti među naučitelji sebi prilična nema. I ovo rekav da je najveći među naučitelji ne činim krivo nijednomu naučitelju, zašto Mojsije, virni pisalac Boga svemogućega, upisa zakon njegov i čudesa Boga svemogućega u jezik žudinski, ono Jerolim stavi u jezik dijački³¹. Ono što Mojsije upisa u oni jezik samo onomu jeziku i onomu puku služi, ali što upisa i iztomači Jerolim sveti služi se vas svijet i korist velika svim pukom i narodom i jezikom. Dakle je on svitlost i sunce od crkve sv[e]t[e] i vire katoličanske. Mnoge su zvizde, ali jedno sunce, tako mnogi su naučitelji, ali je jedan Jerolim sveti, prilična sebi nema. Iz latinskoga jezika tomačeći sunce reći će: *samo, sebi prilike nema*,³² tako ovi sveti sam je u tomačenju od Pisma svetoga, zašto sam veće učini, nego Auguštini sveti, Grgur, Ambrožijo, Toma od Akvina, Bonaventura i ostali. Da isti Žudije i neprijatelji od vire drže da je prvo iztomačio. Dakle je on viru našu i crkvu svetu kano sunce prosvitlio.

Kada kralj Tolomeo od Eđipta posla poklisara u Jeruzolim Eliazaru i ostalim popovom da mu pošalju ljude naučne da mu pripišu u iztomače Pismo sveto. I tako poslaše mu od dvanajest kolina sinova izraelski, od svakoga kolina po šest ljudi naučni, i biva i[h] sedamdeset i dva. I iztumačiše mu Pismo sveto. Crkva sveta otijući iztomačiti Pismo sveto u jezik dijački, Bog svemoguć ne šalje sedamdeset i dva, nego samo Jerolima svetoga. Dakle, je veći od ostali naučitelja, ne velim ja, nego Auguštini sveti. Da se svi jezici priplave kano zlato i da od svihu jedan toliko s[a]vršen izajde kano andeoski ali apoštolski, ne bi mogao ni umio fale ni slave Jerolimove skazati. Samo promisliv kako Mojsije goleme stvari upisa u jeziku žudinski samo za oni puk i za oni jezik, ono sve Jerolim u jezik latinski i prosvitli crkvu svetu, viru katličansku i sve puke i jezike. Dakle je on sunce i svitlost, zašto Auguštini sveti od njega reče da je on drugi Ilija, a grčki Ilija će reći *sunce*. Dakle je Jerolim sunce koje prosvitljuje ovi svijet. Dostojno je da ga sveti Auguštini zove drugim Ilijom, zašto u Zakonu staromu nije se našao prorok ni sveti da se tako [h]rvao za poštenje Božje, da

30 zemalkoih

31 Jezik dijački, tj. đaćki, a đaci su učili latinski.

32 *Sol, solis, m.* sunce : *solus, 3* sam, sama, samo.

je toliko grišnike karao zatvarajući³³ nebesa da rose ni kiše ne dadu, čineći sniči oganj s neba, činiti sažgati vojnike, činiti doći lave da pokolju dicu, poklati svojom rukom krive proroke, izkor[i]nit idolatre. Po isti način naš Jerolim sveti koji trud i muku podnese braneći poštenje Božije, crkvu i viru svetu, putujući po tuji kraljestva, učeći razlike jezike, tomačeći Pisma i tolike knjige pišući, svitlos svijetu dajući, eretike izkorinjuj[u]ći, pripovidajući i plod golem čineći od veliki postova, od glada umirajući, od goleme pokore³⁴ sebe kamenujući, na molitvi brez pristanka stojeći, prognostva podnoseći. Dakle je drugi Ilija.

Još govori Auguštín sveti da je on drugi³⁵ Šamuel prorok. I dostojno je doistine, zašto svi znamo kako Pismo govori da Bog svemogući osobitim načinom dade puku onomu Šamuela proroka da i[h] vlada i uči paziti od idolatrije koji z' Bogom govoraše i kako Pismo govori: *Da nijedna riječ od usta njegoví ne pade na zemlju* [1 Sam 3,19], to jest nijedna nekorisna, nego svaka prava i istinita. Tako Jerolim sveti, drugi Šamuel, bi osobitim načinom³⁶ poslan od Boga svemogućega da vlada crkvom i virom svetom, da je pazi od erežija, da ju prosvitli kano sunce svojim naukom koji je vas božanstven, zašto je s Isukrstom govori kano Šamuel, zašto koliko reče, koliko upisa i svijetu ostavi, i ništo na zemlju ne pade, to jest ne ima riječi koja nije korisna i kako božanstvena kano anđeoska. Dakle, drugi Šamuel.

Još govori sveti Auguštín ne samo da je Jerolim sveti drugi Ilija, drugi Šamuel, ali još da je drugi Ivan Krstitelj. I ovo je najveće čudo da ga prilikuje Krstitelju, zašto govore naučitelji od Ivana svetoga da nijedan sveti nije se našao koji je mogao naslidovati život Ivana svetoga niti se može naslidovati, nego se čuditi, i sa svim tim naš sveti Jerolim bi mu priličan. I tko mu dobro život promisli naći će da je jedno čudo golemo da veći dio od dneva i od noći staj[a]še na molitvi, toliko nemilosrdan protiva tijelu svomu da ga čini odrti z' dišiplinam, kamenjem se u prse udarajući, od veliki postova, vode mu studene zadosti ne dadijaše ni u bolesti na meku leći mu ne dadijaše, brez pristanka trudeći i Pisma tomačeći. Dakle je drugi Ivan Krstitelj. I bi mu priličan u pokori i u svetinji, što ni od jednoga svetoga ne štijemo. Sveti Ivan za trieset i jednu godinu, što živi vina, ništa [što] opojit može, ne okusi se, ali sveti Jerolim za pedeset godin ne³⁷ okusi se ništa, što opojit može. Sv[e]t[i] Ivan bi velik kod Gospodina radi svetinje, a mi zovemo veliki Jerolim, zašto radi goleme svetinje i velika nauka, velik je u kraljestvu nebeskomu. Kada Bog svemogući posla Ižaju proroka da pripovida narodom, veli mu: *Evo ja dado tebe za svitlost*

33 zatvorajući

34 pokoie

35 druri

36 bačinom

37 meokusise

narodom [usp. Iz 6, 8-9]. To mi možemo reći od Jerolima svetoga da ga je Bog dao za svitlost crkvi, viri našoj i svemu svijetu kano drugo sunce. Ovo bi dosta od njega reći, što mu daje sveti Auguštín da je imao mudrost neizmírnu, što se samo mudrosti Božijoj daje da je neizmírna. Kada Bog stvori prvoga čovika Adama, i za ukazati nam koliko[m] ga je mudrosti nadilio, dovede sve živine prid njega da im on imena nadiva. I toliko Adam mudro poznade naravi od živina i svaku zazva svojim imenom. Tako Bog svemogućí u zakonu od milosti otijući dati imena svim otajstvom, što bijaše Mojsije upisao, donese i[h] prid Jerolima svetoga i tako virno i mudro istomači ne samo svaku riječ, ali još otajstva što zlamenuju da možemo reći da je onako, kako je Bog rekao, i bijaše upisao u jezik žudin[s]ki, on upisa u latin[s]ki. Dakle, je u njemu mudrost neizmírna, zašto nadojde³⁸ sve naučitelje od svijú jezika i da svi naučitelji i najholiji pokloniše mu se i izpovidiše da nije nijedan toliko mogao dosegnuti mudrostju. Ovo je velika dika od jezika našega, od Dalmacije, od Bosne i Ercegovine, zašto reče sveti Auguštín: *Nije se njemu priličan rodio u nauku*. I kakono nad svetoga Ivana Krstitelja ne bi svećega u životu, tako od Jerolima ne bi većega u nauku.

On je među naučitelji kano sunce među zvizdam, kano orao među pticama, kano lav među živinam, kano balena među ri[ba]m, kano zlato među rudam. On ne samo da pozna³⁹ otajstva Božja ali još sve jezike od svijeta, ne samo ilirički, u komu se rodio, ali još žudin[s]ki, grčki, kaldejski, peršijanski, medijanski, ermenski, turski, arapski, italijanski, franceški, alemanski, i svim jezici govoraše, pisaše kano da se u svakomu rodio. Govoraše svakim jezikom kano apoštoli kada primiše Duha Svetoga, zašto bijaše pun Duha Svetoga. On bi kakono ona kula od B[ab]ilonije na kojoj se čuše razlici jezici i svaki se razumijaše, tako ovoga svetoga svi narodi pod nebom razumijao, a on svakoga. On je jedno nebo od crkve svete.

Vidi sveti Ivan u *Očitovanju*⁴⁰ četiri živine⁴¹. Govore mnogi da ono bijaše prilika od četiriju naučitelja poglaviti među kojim jedna bivše puna očiju i straga i s prijeda. Ali što je to pri svetomu Jerolimu? Ne samo da bijaše pun očiju, ali pun jezika. Da drugo ne bijaše, nego velika svetkovina od duova, na koju se ukazaše razlici i jezici. Tako ne bijaše naroda koji ne ídao slišati ga i razumiti ga, i skazivao čudesa njegová što i[h] je Bog dilovao po ovomu svetomu. Ne najde se pismo koga ne iztomači. Ne najde se otajna koje ne pozna. Ne najde se duboka ni visoka koja svojom mudrostju ne doseže. Možemo reći kako je

38 nadaide

39 posna

40 Posljednja novozavjetna knjiga, *Otkrivenje* sv. Ivana evandeliste.

41 živžne

nebo puno zvizda,⁴² onako on pun svetinje; kakono more puno pijeska, onako on pun⁴³ nauka i mudrosti. On je živo nebo. On je bogato more. Što on nije znao i razumio, ono nije čovik umrli znao ni razumio. On je, koji se velik zove u kraljestvu nebeskomu. On je prilika od pustinjaka, poglavica od redovnika, ogledalo od biskupa, prilika od naučitelja, svitlost od pripovidalaca, dika od kraljestvi ilirički. On je velik u kraljestvu nebeskomu, zašto kakono kralj od svijeta svojim virnim slugam i kapetanom koje su virno služili i viteški vojevali braneći kraljestva njiova golemu plaću daju i mista golema, koliko scinimo da je učinio Bog svemogućí ovomu svomu sluzi virnomu, svomu kapetanu jakomu i slobodnomu, koji brani kuću njegovu, crkvu svetu i prosvitli ju kano sunce naukom i svetinjom.

Zašto Bog svemogućí za trude njegove, za pokore njegove, za virnu službu njegovu, učini mu milost golemu još na svijetu ovomu, dovodi ga na smrt⁴⁴ u Betlemu, daje mu za grobnicu postelju svoju. Ovo je ljubav osobita, kako govori Arištotil da u prijatelja svaka su općena. Da prijatelj prijatelju kaže stvari otajne, recimo, nije čudo. Ali da ga učini dionika od svoji dobara, to je čudo, ali da mu dâ svoju kuću i svoju postelju, ne može više. Što ćemo reći od ljubavi Boga svemogućega što je učini Jerolimu svetomu? Ne samo da mu je očitovao stvari otajne i nebeske, dade mu aznu svoju i mudrost svoju, dade mu za grobnicu svoju postelju na kojoj se rodio, a on ne mari umrti na drvu križa viseći u aeru. Ovo su milosti i ljubavi goleme. Dakle, moj dragi Isukrste, dao si našem velikom svetom naučitelju i slugi tvomu virnomu i prijatelju dragomu ono misto za grobnicu, gdi kralji od svijeta imadijao do[h]oditi i klečeći⁴⁵ zemlju ljubiti, cesari krune skidati, biskupi mitre, gdi imadijao do[h]oditi patrijarke, redovnici i gospoda najveća od svijeta poklanjati se i zemlju ljubiti. Da su ondi kosti njegove, gdi⁴⁶ si se ti rodio! Da ondi Jerolim umira, na taku ljubav ja ne umijem ništa više reći, nego samo ovo, kako govori Auguštín sveti da Jerolim ne umiraše, nego se rađaše na nebesi. I kakono na rođen'ju Isusovu snidoše anđeli kanajući⁴⁷ i tance od veselja vodeći, onako na smrti njegovoj, to jest na porođen'ju⁴⁸ u vičnjoj slavi, snidoše velika mnoštva od anđela veseleći se š njim i faleći Boga. I bi prilika, i kako ponovljen'je od porođen'ja Isusova.

42 zvizna

43 puna

44 smarst

45 klenući

46 đdi

47 kantajući

48 porođnenu

Bi golema stvar od svetoga Martina koji, sritavši na zimi gola siromaška⁴⁹, i ne imadući drugoga odriza mu pô kabanice aliti plašta svoga. Ali veća ljubov bi Isukrstova svrhu svega Jerolima, zašto mu dade svu svoju postelju za grobnicu njegovu.

Štijemo u *Knjiga od poroda* kako Jakov patrijarka naodeći se u tujoj zemlji, u Ediptu, i poznajući da imaše brzo umrti, zove svoga sina Jozipa i veoma ga moli i zaklina da ga ne ukopa u Ediptu, nego⁵⁰ da ga nosi u zemlju Kananeovu, to jest u zemlju od obećan'ja. I nitko se ne čudi zašto oni sveti toliko svoje kosti priporučuje, kako govori Zlatousti, zašto Isukrst imadijaše po onoj zemlji ođiti. Znadijaše da za života ne mogaše viditi Isukrsta, a željaše ne bi li svojim nogam božanstvenim stao gđi je prah od tijela njegova. Što ću, dakle, reći od slavnoga patrijarke našega Jerolima svetoga? Koliko mu milost učini Bog svemogućega? Ono što imade za postelju sebi, dade njemu za grobnicu! Ondi oti Isukrst napri živiti, gđi se Jerolim imadijaše ukopati. Imade dio grob njegov od onoga mirisa i tavnjana što kralji donesoše rođenu Gospodinu. Bi oškropljen grob njegov suzami koje kapaše iz očiju Isusovi. Posvećen je grob njegov od istoga Isukrsta. Evo kako Bog svemogućí učini poštenje sluzi svomu virnomu i našem velikomu naučitelju.

Drugo reći ne umijem, nego se k tebi okrećem, o Jerolime sveti, koji si toliko golem u svetinji da te držimo da si drugi Ilija od ev[a]nđel'ja, drugi Šamuel, drugi Ivan Krstitelj! Obrati tvoje oči milosrdne svrhu Bosne, Dalmacije i Ercegovine, i svrhu sviju kraljestva od jezika našega, izbavi nas od neprijatelja naši! O patriarka sveti, koji si imao jezik nebeski, nauk i mudrost božanstvenu, i svakim si jezikom govorio, prosvitli pamet našu da poznamo put od spasenja i stvari nebeske! O Jerolime sveti, koji pribivaš u slavi vičnjoj blizu Oca od svitlosti primivši krunu za trude tvoje, moli se za nas kod Oca od svitlosti da te vidimo kadgodí u slavi! Što nam dopustio koji žive i kraljuje s Ocem i z' Duhom Svetim u vike vikova. Amen.

49 siromaska

50 nero

8.

NA SVETOGA JURJA MUČENIKA

zaštititelja i pomoćniga od svega Kraljestva bosanskoga

Pribivajte u ljubavi mojoj.

Sveti Ivan na poglavju 15.

Vojske mnogi pogrdjuju⁵¹ i tko se naudio u vojsci i živ bio u vrime od vojske, ja ne znam tko ju može pofaliti? I što se zgodilo u vrime naše, tko se spomene, ne može suza održati, zašto se sve veselje digne, kada se pomisli kolika su dobra odnesena i ognjem popaljena, koliki bogati ostali ubogi, toliki srićni ostali nesrićni. Poštene kuće i obitili od vojska udunute. Kojim bijaše ovi svijet od zlata u gvozdje se okrenu. Kolikim imena zlatna i slavna u pogrdi poginuše? Kolike bolesti i pomori vojske slidiše? Koliki su gradovi opaljeni i opustili? Koliki zakoni Božiji pod noge udareni? Koliki umrše ne imajući rasgovora ni božanstvenoga ni ljudskoga? Koliko crkvi i otara bi razoreni i opaljeni? Koliki redovnici biše umoreni i pogiboše? Koliki starci u sužanstvo odvedeni? Koliki izgiboše mladići? Kolike odcvrnjene divice? Koliki plač od udovica? I svi narodi koju su nevolju vidili, neka promisle po koliko se načina uvriduje Bog svemogući! Nestaje svetinje, a umnožaju se opačine. Tko može faliti vojsku ali vojnike? Ali valja promisliti boj pravedni i vojnike Isukrstove, vojnike od vire katoličanske, a osobito danas Jurja svetoga koji je bio vojnik od poštenja Božjega i vire svete. Kako govori Auguštini sveti: *Nije grijeh vojevati zaradi poštenja Božjega, nego je grijeh vojevati zaradi dobitka.*⁵² Sveti Juraj nauči zajedno vojevati i Boga ljubiti, i za ljubav njegovu svoj život dati. Zato su ruke čoviku dane da njima nikomu ne naudi, nego u potrebi pomože. Vojnici Isukrstovi valja da su mudri kano zmijske [usp. Mt 10, 16], koja se sva pusti na pogibio da obrani glavu. Tako vojnici Isukrstovi da obrane viru katoličansku, što je glava od spasenja našega, dali su svoj život, kako Juraj sveti koji dobro poznajući da je vojska život ljudski svrhu zemlje [usp. Fil 1, 27-30]. Znadijaše da neće nitko krune ni poš[t]enje primiti tko ne bude za poštenje Božije boja biti. Koji bivši roda plemenita od malana u zakonu Božijemu odranjen, lijep⁵³ u kipu u najlipšoj mladosti i sve taštine od svijeta ne navidaše premda bijaše pod barjakom Dioklecijana cesara, velikog neprijatelja od vire Isukrstove, nikada se nikakovim grihom ne opogani. I kada se svi kapetani i vojvode podpisaše pod

51 pagardjuu

52 Usp. Augustini, *Sermones ad fratres in eremo commorantes et quosdam alios*, sermo 36.

53 liet

nepravednu naredbu cesarovu da se imadijao svi krstjani smaknuti, on sam izide prid cesara i ukaza se da je vojnik Isukrstov, i zavapi govoreći: *Svi bogovi od naroda, djavli su, a Gospodin je učinio nebesa*. Poče kano pastir dobri braniti stado Isukrstovo. Obuče se oružjem od svi[t]losti kako sveti Pavao bijaše naučio [usp. Ef 6, 11-17]. Izajde na boj prema⁵⁴ golemim neprijateljnom: protiva tijelu, svijetu i djavlu, kano drugi Mijo[v]io arkandeo koji boj bi z' drakunom, kako štijemo u *Očitovanju* svetoga Ivana [usp. Otk 12, 7-10]. Sveti Juraj naš ubi drakuna čudnovitoga koji mnoge ubijaše, koji ajer trujaše, koji u jezeru pribivaše; prilika od duha nečistoga, od onoga u *Očitovanju* svetoga Ivana. Ubi ga dva kopja imadući: jedno od vire, a drugo od molitve i ufanja. I tizim dobi ovi svijet koji mu s jednu stranu pričaše mukam teškim, a z druge obećavaše darove i poštenje, što mu cesar govoraše. Ali sveti Juraj niti se boja muka ni na blago i darove polakomi, i tako na muka teški ču glas Isukrstov govoreći mu: *Jurju, nemoj se bojati! Ja sam s tobom!* - da čuše svi uokolo stojeći. A sveti zavapi: *Neću se bojati od djavla, Gospodine, jere ti sa mnom jesi*. I da ga upitamo kako tijelo ljudsko može podnijeti tolike muke teške, odgovorio bi i rekao: *Bivši mi se Isukrst ukazao nijedne se muke ne bojim*. I ovo će isto reći sveti Stipan, sveti Lovrinac i ostali neizmorni. Stipan veli: *Vidim nebesa otvorena i ne bojim se muka* [Dj 7, 55-56]. Lovrinac veli: *Imam Isukrsta sa mnom, ne bojim se muka*. Imadijaše Juraj sveti Isukrsta protiva ognju koji je protiva njemu užežen i protiva maču, koji je protiva njemu izvađen i protiva svim mukama, koje ga čekao i veljaše sveti: *Isukrst koji je likar ozdraviće me, neka ustanu protiva meni*⁵⁵ *nevirnici kano drakuni i kano djavli da me privare kano Adama i Evu, ali da mi vira omrzne, ali da se mukâ pristrašim, ništa mi ne mogu*. *Ukazanje Isukrstovo utvrdilo me, pokripilo me*. I kako Isukrst reče razbojniku: *Danas bi' ćeš sa mnom u raju* [Lk 23, 42-43]. Kako da mu reče: *Kada si sa mnom ne boj se da ćeš u koji grijeh upasti!* Utem[e]lji Isukrst ovoga mučenika svojim ukazanjem i svojim riječma: *Ostavi straha, ja sam s tobom!* Kako prvo bijaše utemeljio apoštole govoreći im: *Neka se ne smućuje srce vaše ni straši* [Iv 14, 1]. Znadijući koja progonstva imadao podniti govori im: *Evo ja s vami jesam tja do svrhe svijeta* [Mt 28, 20.]. Tako oti biti s vojnikom svojim virnim Jurjom svetim. Dakle, ništa se ne imamo bojati dočim je s nami Isukrst. Zašto pokara svoje učenike na moru pristrašene, on bijaše š' njim[i], govoreć im: *Ljudi od male vire, šta se bojite?* [Mt 8, 26; Mk 4, 40]. Zato, dakle, sveti mučenik naš niti se boja smrti ni drakuna ni nevirnika. Ne samo da pridobi drakuna tilesnoga, ali još drakuna paklenoga, Idru od sedam glava, strašnu živinu, koju vidi Ivan u [O]čitovanju iz mora⁵⁶ izlazeći [Otk 12, 3], na moru ovomu strašnomu, na svijetu ovomu,

54 prima

55 me(der)i

56 moga

prva je glava one živine holost, druga je lakomost, treća puteni grijeh, četvrta nenavidost, peta proždrlstvo, šesta srčba, sedma linost. Koje glave otrovane od onoga drakuna nepristrasenom slobodom satri sveti Juraj, kopje, golemom virom u Isukrsta. Holost pridobi poniženstvom, lakomost pogrđenjem svijeta, putena poželjen'ja čistoćom, nenavidost ljubavju, proždrlstvo postom, srčbu kročinom i tijoćom, linost ljubavju Božjom. Dakle, ovi vojnik nedobiti bivši pridobio Dioklecijana cesara prid kojim vas svijet drtaše, koji drugo ne željaše, nego piti krv krstjansku, koji mišljaše sve izkoriniti, udunuti ime Isusovo da se na svijetu ne spomina. Bivši pridobio otrovanoga drakuna tilesnoga koji mnoge koljaše i trujaše parom svojom; bivši pridobio drakuna nevidionoga od sedam glava, duha nečistoga koji ranja[v]še i ubijaše tolike narode; bivši pridobio ovi svijet koje neizmjerne nadjačao i privario, mnogim se krvi napio; bivši pridobio tijelo svoje, neprijatelja, koja svaki dan kod nas i malo od koga nije jači; bivši obranio poštenje Boga živoga i viru katoličansku prid sudci i nevirnici; bivši dao slobodu i priliku tolikim svetim mučenikom. Valja, dakle, da sada izijdeš prid svim svetim u oni grad nebeski Jeruzolim da uzmeš⁵⁷ oni mač kojim si posičen, neka ti bude za štap od kraljestva, ona sulica ali kopje kojim si drakuna ubio neka bude za palmu od slave tvoje, oklopi koje si nosio viru braneći, neka budu za krunu tebi. Smrt koju si podnio za Isukrsta⁵⁸, neka ti bude za život vičnji⁵⁹.

Slava svetog Jurja izreći se ne može, koja je golema po svemu svijetu, a osobito u Kraljestvu bosanskomu, u kraljestvu zlatnomu, koje te davno obralo za svoga zaštititelja i pom[o]ćnika kod Boga svemogućega ne samo katolici, ali jošte nevirnici, Vlasi aliti Grci šizmatici⁶⁰ i odmetnici od crkve svete, i Turci sveti ovi dan na poštenje svetoga Jurja određeni ne samo da ovi dan svete i zovu ga Jurjevdan i ne posluju, ali još provode niko golemo veselje kako na pošt[e] nje njegovo, obuku se lijepo, čine igre, vode kola i tance. I razlog je da je od sviju naroda poštovan Juraj sveti, zašto je imao u sebi priliku naslidovanje i svetinju od mnogi sveti koji su imali milosti⁶¹ i darove osobite. Možemo reći da on sam sve imao u sebi. Bi virni sluga Boži kano Abram, ponizan kano Ižak, dobrostiv kano Jakov, vas na službu Božju kano Melkišedek, pun mudrosti kano Jozip, bi krotak kano Mojsije, brez odcvrnjen'ja kano Šamuel, milosrdan kano David, mudar kano Solomun, jaki vojnik Isukrstov kano Šamšon, prijatelj Boga svemogućega kano sveti Petar ali sveti Ivan. Drugo ne govorim, nego k tebi okrećem oči moje, srce moje i molitve moje, Jurju sveti, sa svim Kraljestvom

57 izneš

58 Isukarsna

59 viknji

60 šizmatici

61 milozti

bos[a]nskimi od koga si ti zaštiti[te]lj, pomoćnik i gospodar, ako smo i nedostojni, daj nam dijo od krune tvoje. Molimo te i darove malakne prikazujemo da po tebi od Boga zavite primimo u [o]voj dolini od suza i sužanstva teškoga; da po tebi oslobođeni imat budemo kraljestvo nebesko, a ti Isuse, dopusti nam po milosti svetoga Jurja. Amen.

24.

NA PRIOBRAŽENJE GOSPODINOVO

Dobro jest nam ovdi pribivati.

Svet Luka na poglavju 17.

Onu slavu od kraljestva nebeskoga koju danas vidiše apoštoli na planini od Tabora, naučitelji otijući skazati, tomače na svaki način aliti po mnogo načina Pismo sveto, i onu slavu nebesku zazivaju razlicim imenim kako koji lipšu stvar naodaše. Sv[e]t[i] Matija evanđelista zove ju veseljem: *Ulizi u veselje Gospodina tvoga*. [usp. Mt. 25, 14-30]. Sv[e]t[i] Pavao zove ju krunom i plaćom od truda našega: *Postavljena mi jest kruna pravde* [2 Tim 4, 8]. Luka sv[e]t[i] zove ju pustinjom⁶²: *Ostavivši devedeset⁶³ i devet u pustinji* [Lk 15, 4]. Od istoga Isukrsta bi zazvana žitnicom aliti ambarom: *Pšenicu skupite u žitnicu moju* [Lk 3, 17]. Od kralja Davida bi zazvana ložnicom od pokoja: *Veseli'će se u ložnica svoji* [Ps 132 (131)]. Još od istoga kralja i proroka zemljom od života: *Neka bude dio moj u zemlji od života* [Ps 27 (26) 13]. Od istog Spasitelja plaćom od truda i dila naši: *Veselite se i radujte se, zašto je plaća vaša velika na nebesi* [Mt 5, 12; sl. Lk 10, 20]. Ostali iljadu imena plemeniti ostavljam, ali za izreći i skazati koji malakan dio od one slave nebeske meni se čini ovo ime najplemenitije i najlipše zvati onu slavu dobrom, zašto ovo ime izide iz ust⁶⁴ Boga svemogućega, i bi tako zazvana od istoga Boga onda, kada Mojsije, sluga njegov, kapetan i vojvoda⁶⁵ od puka izraelskoga željaše veoma viditi onu slavu, poče moliti Boga da bi mu je ukazao i veli istomu Bogu: *Ukaži meni slavu tvoju* [Iv 14, 5]. Odgovara mu Bog svemogućí: *Ukaza'ću ti svako dobro* [Iv

62 pustonjom

63 devetdeset

64 uoto

65 vivoda

14, 8-9]. Uistinu ime plemenito svrhu sviju imena na ozgor⁶⁶ rečeni, zašto je u slavi nebeskoj svako dobro bivši Bog početak od svihu dobara. Sveti Petar na planini od Tabora vidi samo jednu zraku od one slave i zavapi i reče: *Dobro jest nami ovdi pribivati* [Mt 17, 4; Mk 9, 4; Lk 9, 33]. Ono je dobro svrhu svi dobara, gdi se vazda žive brez truda i gleda se obraz Boga svemogućega, kako govori Auguštín sveti: *Koliko će golema i neizbrojena biti ona dobra, o Bože živi, koja si pripravio u onomu dobru nebeskomu onim koji ljube tebe, gdi ćemo te viditi obraz so obrazom*. Dobra uistinu čudnovata koja jezik umrli skazati ne može ni anđeoski, kako svidoči Pavao sveti i govori: *Niti su oči vidile ni uši slušale nit je srce, ni pamet moglo dosegnuti*⁶⁷ *što je Bog pripravio onim koji ga ljube s pravim srcem* [Rim 11, 8-9]. I opet Auguštín sveti govori: *Što je Bog pripravio*⁶⁸ *pravovirnim u onomu dvoru nebeskomu niti se može dosegnuti virom ni ufanjem ni ljubavju. Iziskivati se može, prociniti se ne može*. Toliko je golemo uživanje od sveti u slavi vičnjjoj kako govori Bernardo sveti: *Ne može se izmiriti ni prociniti ni izreći*. Ako dakle sveti ne mogaše, koji su okusili koji dio od one slave nebeske, kako i David govori da ono okušenje u grlu je njiovu, ne može se iz grla diliti, ne umiju izreći, zašto u onomu dvoru nebeskomu sve novi dvorani i sluge nove, u onomu primalitju božanstvenomu sve cvitje novo, miris novi i veselje novo. Ona slava skazati se ne može, a imati se može. Ako isti Isukrst, ne da ne mogaše, ali ne kti da ju kaže, zašto mi ne možemo dosegnuti. Jedan put dva učenika svetoga Ivana Krstitelja upitaše Gospodina, gdi mu je kuća, gdi pribiva? On im odgovori: *Hodite i vidite* [Iv 1, 38] Otijaše reći: moje stanje i moja slava nebeska, ne može se skazati. Ako ju želite viditi, naslidujte mene i činite dobra, tako ćete viditi.

Sveti Božji mnogi su vidili i okusili koji dio, kako sam rekao, ali ne mogaše skazati. Mojsije vidi čudne stvari na planini Šionskoj. Izaija prorok vidi Boga sideći na pristolju. Ivan u *Očitovanju* vidi slavu nebesku na priliku jedne zaručnice narešenu srebrom i⁶⁹ zlatom. Sveti Pavao dojde toliko blizu da ču beside otajne od duhova blaženi. I sa svim tim malo rekoše. Isti Isukrst ne dade apoštolom govoriti dočim ne prime⁷⁰ mudrost Duha Svetoga. Ali posli, kako primiše Duh Sveti, ter počеше od one slave govoriti, svi se narodi začudiše, vas se svijet na viru okrenu, p[ri]obradi radi one slave velike i nebeske.

66 izgor

67 desegnuti

68 pripravio

69 u

70 primu

Kraljica Šaba čuvši mudrost i slavu kralja Solomuna ne virova dočim sama otišav ne vidi, i kada dojde i vidi, osta začuđena i veli: *Nisam virovala onim koji su mi kazivali, dočim došav ne vidi očima mojim, i ni polak nije kazano meni* [usp. 1 Kr 10, 1-13]. Tako jedna duša ne viruje koja se slava kaže, ali kad vidi, kano ona kraljica, onda će reći: *Najmanji dio nije kazan meni, veće je nego što se govori*. Lijepe se stvari kažu, ali su lipše one, koje se ne vide, zašto Duh Sveti zove onu slavu manom sakrivenom govoreći: *Koji pridobije ovi svijet i grihe, da'ću mu manu sakrivenu*, to jest, uživanje od slave vičnije. I zato puk izraelski, kada pojde blagovati onu manu, čuđao se i govorao: *Što je ovo?* Tako sveti uživajući u kraljestvu nebeskomu govore: *Što je ovo?* I niki govore: *Za malu pokoru koju sam slavu dobio*. Niki za malu lemojzinu. Niki za napitak vode studene, što sam dao ubogomu radi ljubavi Božje, sad uživam rike od sladkosti i studence od života. Sveti Franceško govori: *Zašto nosi razdrt abit na svijetu, zato sam velikom slavom obučen*. Sveti Stipan: *Zašto sam bio kamenovan, sada sam narešen kamenjem pridragim*. Sveti Lovrinac⁷¹: *Zašto me na ognju pekoše, evo kako se pomladila mladost moja i u vike ovako će slavna pribivati*. Sveta Katarina od Šiene govori: *Zašto malakan križić⁷² srebar odrišiv od rožarija, dado ubogomu*. Evo sva su im zlatom obučena⁷³. Sada se izreći ne može, ali ćemo onda poznati, kad vidimo onu slavu, kako govori Ižaija prorok: *Vidi 'ćeš i obilova 'ćeš, čudi 'će se i razširi 'će se srce tvoje* [2 Kr 22, 19]. Valja, dakle, prvo želiti ovu slavu i možemo ju imati, ako ju žele osuđeni a ne mogu⁷⁴ imati.

Kaže evanđelista kako oni bogataš⁷⁵ iz muka vapijaše glasom golemim Abrama patrijarku da mu pošalje Lazara siromaška da mu dâ jednu kap vode, nego još manje da stopi samo prst u vodu da mu samo jezik razladi, zašto bijaše u teški muka [usp. Lk 16, 19-31]. Čudna stvar uistinu? Reci mi malo, nevolni osuđeni, što će ti učiniti jedna kap vode? Ti znaš da se sve more spoji⁷⁶ i studenci vodeni i sve rike od svijeta da se svrate u tu jamu paklenu, ne bi ugasili jedne iskre paklene ni tebe razladili? Veli sveti Auguštín: *Nemoj se tomu nitko čuditi. Znadijaše dobro oni osuđeni, što govoraše*. Tolika je slava u kraljestvu nebeskomu i toliko uživanje da samo jedna kap pade u pakao, dosta bi bila vas pakao ugasiti i sve muke od osuđeni razladiti. Ako dakle, toliku sladkost i snagu ima jedna kap od one slave, koliku kripost ima jedan studenac gdi je studenac od života? Koju kripost imaju one rike koje vesele grad nebeski?

71 Lovrinca

72 križić

73 uobučena

74 moru

75 bogatic

76 spalje

Koju kripost imaju oni potoci⁷⁷ lipi nebeski koje će Gospodin svojim svetim otvoriti? Drugo reći ne umijem, nego kada se svrše sve tuge i nevolje naše i pridemo More crljeno i dojdemo u porat, gdi se veće vitra ne bojimo, onda ćemo poznati. Kako štijemo u *Očitovanju* da će Bog rukom svojom otrti suze od očiju naši i neće biti veće smrti ni bolesti ni plača ni truda, zašto su sve stvari svršile [usp. Otk 7, 17]. I upisano je nad vrati⁷⁸ od raja: *I smrti veće neće biti* [Otk 21, 4]. O koja i koje uživanje u onomu gradu nebeskomu! Sveti Auguštín veljaše: *Ja bi dobre volje za niko vrime stajo u muka pakleni, samo da jednput mogu imati onu slavu*. Sveti Pavao željaše koliko prvo umrti da prvo ima onu slavu. Sveti Franceško koliko bi se puta od one slave spomenuo, izvan sebe bi izišao. Blaženi fra Eđidio, drug svetoga oca Franceška, bivši postio mnogo dana, ukaza mu se jedanput Isukrst i posli toga ne ktijaše niodašta govoriti osim od slave nebeske. I kako bi koga čuo da od raja govori, na ti bi čas ostao kako izvan sebe i digao bi se u eštaži od ljubavi Božje. Najposli, kada bi ga dica opazila vikala bi: *F[ra] Eđidio, raj, raj!* Pak bi, stav uokolo, uživali gledajući ga izvan sebe i dignuta u ljubavi Božjoj od slave nebeske. Dakle, valja vrlo dignuti oči od pameti i promišlati i želiti onu slavu. Takođe i omrznuti sva koja su zemalska. Valja se vrlo usilovati dobra dila činiti za dobiti onu slavu.

Kada biše poslani ljudi od Izraelita da vide⁷⁹ zemlju od obećanja, i kada se vratiše vele kapetanu od puka: *Vidili smo zemlju vrlo obilnu i plodnu. Nemojte biti nepomljivi u nju ulisti. Nastojte koliko prvo mogli* [usp. Post 25, 28]. Koliko je veće dobro gdi je Bog svemogućí, anđeli i dvorani nebeski, rodbina i prijatelji naši, svi obučeni svitom od neumrlosti? Dakle, ne budimo nepomljivi ulisti u oni grad nebeski, u onu zemlju od obećanja. Želimo je i nemojmo je pogrditi. I mnogi ne mare, zaradi naslađen'ja svitovnji, ostavljaju onu slavu vičnju. I može se od nji pravo reći: *Za ništo su imali zemlju od obećan'ja i želnu*. Premda ju mnogi žele ustim i riječima, ali ne dili. Recimo ovako: da sritnemo jednog prijatelja i da ga upitamo, kuda ide, i da nam odgovori: *Idem u Jajce*. Pak da okrene u planunu. Što bismo rekli? Ne bismo drugo, nego da malu volju ima poći u Jajce. Tako mnogi krstjani vele da idu u raj, ali okreću putem koji ide u pakao. Kako će jedan čovik doći u Jajce, ako ne ide onim putom koji vodi u Jajce? Pravi je put za ovu slavu postovi, pokore, lemozine, mise, čistoća, dila od milosrdja. I svak zna ovi put. Svu želju imamo staviti za slavom nebeskom, a zle misli i zla dila ostaviti. Spominam se da sam štio od jednoga čovika koji bijaše dobra i sveta života, i posli smrti jedan njegov prijatelj želeći znati je li otišao u slavu vičnju, moljaše Boga veoma da bi mu očitovao. I ukaza mu se oni

77 potopi ilipi

78 vorati

79 ude

dobri vas u ognju tešku. Oni mu se prijatelj pristaši i poče ga pitati: *Zašto si u tomu ognju, bivši vazda živio u strahu Božijemu i činio dobar život?* Odgovara mu: *Bog me osudio za niko vrime da gorim u ovomu ognju, zašto nisam sa svim srcem želio slavu nebesku.* Bog bi dao da se ovako mnogim ne⁸⁰ dogodi koji sa svim srcem ne žele one slave nebeske. Kakono mnogo želimo živiti⁸¹ na ovomu svijetu, koliko većma imamo želiti u vike živiti u onoj slavi nebeskoj, bolesti ni smrti ne bojati se. I da ne bude drugo, nego samo promisliti dobrotu Boga svemogućega, koliko veliku plaću daje za mao trud. Ne veli nam Bog svemoguću da iljadu godina trudimo ali za sto godina pokoru činimo, nego u malo godina. Dočim živemo da pravedno živimo i trudimo i pokoru činimo. I neka bolje razumimo: da otidemo trgovcu i upitamo ga po što će dati svitu? I da reče: *Pošto dajem najdražemu prijatelju.* Bila bi stvar golema. Ali da reče: *Po što dajem mojoj materi.* Još veća ljubav. Ali da reče: *Po što je mene stala.* Ne bi li mogao više učiniti? On je trgovac naš Isukrst Spasitelj. Prijatelji su njegovi mučenici. Izbroj muke razlike koje su podnili radi one slave. Majka njegova pridraga koju muku imade? Isti Gospodin koju muku podnese, pak proli krv svoju pridragu? Ako tko misli brez truda ulisti u onu slavu, vara se. Govori apošto: *Neće krune primiti od dobitka koji ne bude vojevati, prvo u vojsci i u zakonu Isukrstovu* [usp. Jak 1, 12]. Sveti Franceško rekao bi: *Tolika su dobra koja čekam, sve su mi muke sladke.* Zaradi ove slave sveti su život davali i krv prolivali.

Kada bijaše oni đigant pristašio kralja Šaula i vojsku njegovu, ne smijući nitko na boj izići, obeća je kralj bogastva golema i kćeri svoje. I zato izide David na boj, i stavi isti život svoj. Tako mi, ako ćemo imati onu slavu, valja boj biti s ovim svijetom, s tijelom i z djavlom. Učini'će nas kralj nebeski bogate i slavu vičnju dati će. Pridobit valja điganta⁸², duha nečistoga. Još dati isti život, ako bi potriba bila, za dobiti život vičnji i onu vičnju i neizrečenu slavu, koju nam Isukrst dopustio da ju u vike uživamo sa svim svetim njegovim. Amen.

80 ve

81 židiti

82 Golijat, Filistejac, kojeg je ubio David.

54.

U NEDILJU MEĐU OSMINU VODOKRŠTA

Kako imamo poštren'je nositi crkvi.

Uzodeći oni u Jeruzolim po običaju dneva blagdanoga.

Sveti Luka na poglavju 2.

Svaki krstjanin ima veoma nastojati na službu Božiju i veliko poštenje⁸³ nositi crkvi, kući Boga svemogućega, bivši tako držani još od dobre volje, kako nam je dao priliku Jozip i Blažena D. Marija. I tako bijaše običaj od zakona da sve muške glave tri puta na godinu imadio se trikrat prikazati u crkvi prid Gospodinom. Jozip bijaše držan od zapovidi, B. D. Marija od dobre volje, a Gospodina sobom povedoše. Ali krstjani, bratjo poljubljena, izkvario se svijet i narod ljudski, valja ga ponoviti. I čutite da vam kažem istinu i opačinu od naroda. Oni isti Bog svemogućí koji je stvorio zemlju toliko široku urešenu stvorenjím razlikim i svakim milostim, daje svakomu na ob[i]lnost dobra neizmírna, pokrio ju je nebesi koja su suncem i misecom narešena, zvizdam nakićena, pak neima među nami jedan aršin zemlje što se može reći da je njegovo, ako ne odluči činiti općinu z grišnici i s opačinam, koja stvar ni po jedan način njemu se ne pristoji. Valja dakle da se dijeli sasvim s ovoga svijeta da ga ostavi i pojde na nebesa. Iz polja i iz planina iza[g]nali su ga seljani i pastiri zloćam njiovim. Iz primorja i s mora mornari grisi i opačinam razlikim. S pijaca i s trgovišta iz dućana⁸⁴ izagnali su ga trgovci s krivicam. Iz gradova sudci s nepravdom, bolesnici i ubogi s neuztrplen'jem, bogati z blagom i s lakomostju. Iz kuća, gdi je muž i žena ali dva brata izagnali su ga s neskladom⁸⁵. Promislite vas svijet, nećete naći aršina zemlje odakle ga nisu ljudi svojim zloćam izagnali. Samo crkve bijaše učinio za sebe da bude utočište i pokoj njegov i naše. I ovo pogrđuju. Neće ga u mijeru ostaviti. Zove se kuća njegova, mati njegova. I u sadinje vrime scinena kano jedna štala, a osobito od ženski glava. Trgovci sci[n]e ju za trgovište, mladići za skup gdi se kupe činiti budalaštine. Dakle, potreba je priporučivati⁸⁶ s otara Stvoritelja od svijeta kano jednoga siromaška za lemožinu, zašto z govorenjem i ostalim dili uznemirimo ga kano neprijatelji njegovi da ne ima mista gdi bi s mirom glavu podavro. Živine zemalske imaju jame svoje, ptice nebeske gnizda, a Sin Božji ne ima gdi bi glavu podnio. O

83 poštanje

84 duganjia

85 nezkladom

86 pritoručivati

Bože svemogućí, kako možeš podnijeti, svijet si stvorio, a ne imaš kuće za tebe. Valja da odiš po jeriku i moliš jednoga kamataru da te primi u kuću: *Zakeo, potreba je meni danas u kući tvojoj pribivati* [Lk 19, 5].

Pravovirni i poljubljeni, svi koji me slušate, vami je danas ovo govorenje moje. Ne velim da malo na misu idete i u crkvu, ali velim da malo poštenje crkvi nosite⁸⁷. Što vas je veće to je veće govorenja i smijanja kakono na trgovištu. Ulizite u crkvu, gdi je puna puka, koga ćeš naći na kolini da muči, prida se gleda i Boga moli? Četiri pet starica i nikoliko ljudi bogabojući, a ostali svikolici kano da su na sajmu. Niki besidi, niki se smije, niki govori o trgovini, niki gleda malo pošteno na ženske glave, niki sidi kano u krčmi, niki okrenuo leđa k otaru ne spominajući se da je ono kuća Božija; da je ondi Isukrst, toliki sveti i anđeli Božiji. Učinili su jedan [h]anan aliti karvasariju od crkve. Pak vele da ju ne pogrdjuju! Pak hoće da ondi Bog pribiva! A uzeli ste mu misto, izagnali ste ga! Recite mi malo za ljubav vašu da se bude zgodio jedan čovik koji je prošao zemlju krstjansku, pak otišao sa mnom u Carigrad na Crno more, priodio u Ažiju, prošao zemlju Grčku, Bugarsku i Arnautsku, i vidio one narode u njiovi muškeja aliti mečiti koji ne imaju ni križa ni otara ni prilike od sveti, samo okrenuv se k istoku od sunca, čine njiove molitve. I nije potrebe govoriti, znamo tko su i koji su. Nijedan ne diže očiju kano da su slijepi. Nijedan se ne čuje kano da su nijemi. Straom se prokašlje, usta zatiskujući. Koliko puta klekav u zemlju poljubi. Pak da vidi ove žene i ove mladiće kako stoje, kako govore, kako gledaju, kako se smiju, što bi rekao? Ne bi drugo uistinu, nego da su pogrditelji Božiji. Ja ne govorim da narod u sadinje vrime ne viruje, ali velim da se ne boji onoga, koji izagna iz crkve sve one, koji joj malo poštenje nošao. Ne bojite se od anđela koji stoje ondi i pišu sva dila vašá. Govorim od svega naroda krstjanskoga, a osobito od vas N. [tj. *ime mjesta*]. Da ne bude griha neka vide dobru priliku nevirnici. Što bi srića da činite kano krstjani u staro vrime koji ne bi nikada k otaru leđa okrenuli, u crkvi plunuli ali progovorili brez goleme potrebe. Oci i matere [kad bi] našli u crkvi sinove koji nisu vidili mnogo godina, ne bi š njim progovorili dočim iz crkve ne izajdu. Što biste rekli da budete vidili crkvu u Jeruzolimu u vrime ono što poarčiše aliti potrošiše za sedam godin gradeći ju? Gdi bijaše trideset iljada drveni majstora, osam iljada kameniti majstora, sedamdeset iljada momaka aliti sluga koji dodavao, tri iljade i šest stotina neimara aliti veliki meštara? Što se strati srebra i zlata? Dvi iljade i devet stotina i dvadeset miljuna i devet stotina i pedeset i devet iljada dukata. Toliki sudovi koji bijao za službu od crkve? Koji bijo od bromze, ne znam broja. Samo kadionika dvadeset iljada, svijetnjaka deset iljada, trublji dvi stotine iljada, kantura mužika čet[r]est iljada, sudova od su[h]a zlata dvi

87 nesite

stotine i pedeset iljada, od srebra devet stotina i pedeset iljada. Toliki kerubini, tolika ogledala, toliki stupi, toliki otari. Ovo samo iznutra. Pak zdvora tolike du[v]arove da se nitko ne može dotaknuti i ne može puk imati milosti samo kamenje poljubiti, zašto stajao uokolo toliki vojnici oružani. A što drugo pažao, nego jednu arku aliti skrinju u kojoj bijaše malo mane koja bijaše puku s nebesa došla, šipka Mojsijeva, dvi daske od kamena od zapovidi, samo jedna sjen od Boga svemogućega. I sve ove stvari kada biše svršene, Solomun kralj najmudriji od svijeta scini da je ovo sve ništo koliko se poštenje ima nositi crkvi Božjoj.

Recite mi za ljubav, što bi bio učinio oni kralj i oni puk da bude pribivao Bog svemogućći u kipu s tolikim anđeli i svetim njegovim, kako u vrime naše, ako se toliko poštenje nosi jednoj sijeni, a toliko nepoštenje kipu u vrime naše? Idolatri neznabošci kada bi prikazivali posvetilište idolom s velikim poštenjem i mučanjem činjao. A u crkva naši prikazuje se na posvetilište isti Sin Boga živoga, Jaganac neodcvrnjeni, posvetilište Bogu živomu, i govori se i smije se! Filozof Pitagora bivši neznabožac veli da uzmemo drugu misao kad idole iz bliza gledamo, nego kada smo nadvoru. Koliko, dakle, većma mi gdi je prilika Božija i isti Bog svemogućći i sveti njegovi? Spomeni se, dakle, svak da je crkva misto od molitve, kuća Božija. U crkva se duše vade iz purgatorija, grisi se opraštaju, proštenja se dobivaju. U crkvi se dobiva milost i slava Božija. Crkva je lađica u kojoj se saranjujemo na ovomu moru da ne poginemo. Ona će nas dovesti u porat od vičnje slave. Ali Bog bi dao da ne bude istina, što veli sveti Ambrožio da mnogi s malaknim grihom dojdju u crkvu, a s mnogim se i s teški grisi vraćaju. Zašto idemo u crkvu, nego stajati na kolini, promišlati muku Isusovu ni k nebesom ne pogledav, prositi milosrdje, miriti sržbu⁸⁸ Božiju? A mi ga na srčbu probuđujemo. Niti valja da mi rečemo: *Ne može se u tolikomu puku*. Kako mogu ostali narodi nevirnici? Vi isti gledajući jednu igru stojite po dvi ure mučeći, a ne možete dočim se jedna misa reče! U staro vrime gdi bi se ukopao jedan krstjanin, onom bi mistu nosili poštenje. A koliko je mrtvi u ovoj crkvi ukopano? Ja se čudim da jedan put ne ustanu, ter vas ne izrenu nadvor ali koje drugo čudo ne učine. Ali ako ne⁸⁹ oni ja ću učiniti, kano učini kralj Filip drugi u Španji koji vidi dva svoja vičnika da govore na misi, dozva ih i reče im da nigda prid njega ne izajdu govoreći im da on neće ljudi kod sebe koji ne nose poštenje crkvi Božjoj. Tako ja vam velim: *Tko ne nosi poštenja crkvi, ne idi u crkvu, ne smućuj drugi, ne pogrđuj kuće Božije, ne izgoni Isukrsta iz crkve!* Ako Pismo sveto vapije, kako David da se ima nositi poštenje: *Bog svemogućći isti nosi i zapovida* [usp. Ps 29 (28), 1-2]. Djavli isti, kako ste čuli, ne smide Isukrsta u crkvi napastovati, nego izvan crkve [usp. Mt 4, 5]. A ljudi čine u crkvi tolike

88 saribu

89 nene

stvari koje se ne pristojе. Gori su od djavla. Ne ide se za drugo u crkvu, nego da se Bog moli. Isukrst govori: *Kuća je moja od molitve* [Mt 21, 13 Mk 11, 17 Lk 19, 46]. Ondi duovno blago sasipamo od bolesti, od griha ličimo se. U staro vrime vratar bi stajao prid crkvom, ne bi dao ulisti, koga bi znao da će puk smetati. U kuća svoji činjao crkvice, gdi bi Boga molili. A u vrime naše od crkve kuću čine, a ne spominju se da je misto anđeosko, kuća Kralja nebeskoga i nebo isto. Ako anđeli stoje s poštenjem i straom služe Bogu živome, a ljudi stoje kano živine. A nisu za drugo sagrađene nego da se Bog moli i prosi milost njegov, i sluša Riječ Božija i zakon njegov. Kada se vratimo u dom[ov]e naše da donesemo dobitak duovni, a mnogi izgube ono, što su donili u crkvu. Zato se tuži Bog po usta Jeremije proroka da puk koga sam odkupio krvju mojom čini mnoge opačine u kući mojoj [usp Jr 11, 15].

Tko misli dakle, uteći od sr[č]be Boga svemogućega, neka vrlo nosi poštenje kući njegovoj i slugama njegovim. I tako učiniv na ovomu svijetu, na onomu će uživati u crkvi nebeskoj uvik. Što nam dopustio Otac⁹⁰ i Sin i Duh Sveti. Amen.

76.

U NEDILJU TREĆU PO USKRSU

Pravedni u nevolja na ovomu svijetu

Uistinu govorim vam da ćete vi plakat.

Sveti Ivan na poglavju 16.

Svi znamo s kolikim majstorijam i s kolikim načini[m] ištu ljudi kako bi lašnje živili i blago stekli. Idu pod zemlju ištući ruda od zlata moleći tko bi kazao kako je lašnje splaviti. Sijeku drva, čine peći i mnogo puta malo se pomog[n]u. I tko želi znati, ja ću kazati rudu od zlata koja je s malim trudom, i neće nikad pomankati, i neće zaludu biti, nego se veoma pomoći i u vike se veseliti i bogati biti. One nevolje koje trpimo na svijetu ovomu, vadimo zlato vičnje od spasenja našega samo vrgavši se u ruke Boga svemogućega. Sve će se naše nevolje u slatkost okrenuti. Dakle se imaju veseliti svi razcvileni, siromašni i ubogi, lasno će iz nevolja izić ništa ne poarčiv aliti ne potrošiv, zašto je Isukrst rekao da će se naša žalost u veselje okrenuti, samo s malim ustrplenjem, zašto od vika su pravedni⁹¹ progonjeni od eretika i nevirnika. U vrime Gota i Vandala eretika

90 otak

91 pravednu

scinjao krstjani da je sud Božiji blizu, gdi se gublaše život, blago i poštenje. U vrime Valeriana⁹² cesara petnajest godina, pak posli toga dvadeset i pet toliko progonstvo da u Rimu i u Carigradu na dan po deset iljada sicijao i p[o]d mač okretao. U Italiji od deset iljada deseti ne ostanaše. U Greciji ne ostanaše tko bi mrtve kopao. Promislimo, što su vojske učinile u Jerozolimu da osta mrtvi jedan milijun⁹³ i dvista i četrdeset⁹⁴ iljada. Kod Kartadine u sedamnajest godina milijun i po[l] pod mač okrenuše. Ovdj samo spominam nevolje, što je od vika bilo da se na sadinje ne tužimo, što su još idolatri podnili. Kartadineži boj bijući, samo što sa strane najmiše vojnika i pogiboše, milijun i dvisti⁹⁵ i devedeset⁹⁶ iljada. Pod Velikim Aleksandrom pogibe vojnika dva milijuna⁹⁷ i sto i osamdeset i tri iljade, i plakao sva kraljestva. U vrime Teodožija cesara plaćao Rimlani za svaku kupu aliti dasku što imadijao na kući, po sedam jaspri davao. Kaligula⁹⁸ cesar čini izodsicat glave idolom da se samo njemu klanaju narodi. Domicijan cesar pobi sve naučne da je on sam golem i naučan. Neron pobi svu gospodu da je on sam gospodar. Što vam se čini od oviju nevolja? Još koje ostavljam neizmjerne?

Samo spomenite se u vrime naše, ovoga rata i nemijera da se bijaše u Sarajevu rika zajazila od mrtac[a] što dovođao Turci i sicijao. Od kuge i od glada po svoj Bosni i po putu mrci ležao. Koga bi posikli ali obisili⁹⁹ ne dadijao mu umrt, nego bi ga izili. Za dvanajest iljada¹⁰⁰ bosanski jaspri bijaše vrića žita. Rob aliti robinja za groš možaše se uzet. Ostavljam iljadu nevolja. A sada krstjani jauču ako su malo uvriđeni, za malo progonstvo od nevirnika. Ove su nevolje ruda, gdi se vadi zlato od spasenja. Ako i[h] za malo s ljubavju podnesemo, dobivamo vičnje blago. Evo što je ljudem mučno: jedan se vidi siromašan, a mnogi bogati; niki bolestan, a mnogi zdravi.¹⁰¹ Niki u poštenu, a oni pogrđeni. A to je po nas bolje radi slave vičnje. Ne velim ja, nego Isukrst. Ne veli blaženi, bogati ni zdravi, nego: *Blaženi koji plaču, zašto će se utišit, njiovo je kraljestvo nebesko, zašto će Boga viditi* [Mt 5, 3-11, Lk 6, 20-38]. Pravednim je dopušteno na ovom svijetu da trpe progonstva. Promislimo Joba pravednoga od koga isti Bog reče da ne bijaše čovika svećega u ono vrime. I u malo vrimenta izgubi sinove, kćeri i sve blago svoje, i zdravje isto. Podnese tolike nevolje da osim

92 Valuziana

93 milunj

94 čederdeset

95 diisti

96 devtdeset

97 miluna

98 kaligola

99 oibisili

100 iljadada

101 zadravi

duše ništo mu ne osta. Promislimo Tobiju dobroga koji osim očiju ništa ne imadijaše, i one mu biše uzete. Koje teške muke i progonstva podniše apoštoli: žive i[h] deraše, na križ propinaše. Pak posli nji sve svete: koji kamenovan kano Stipan, koji na ognu izpečen kano Lovrinac, koji u more bacen kano Klemento¹⁰². I tako promisli sve mučenike, progonstva čudnovita kano Grgur, sveti Ivan Zlatousti, Atanažio i ostali¹⁰³. Sve[ti] Ludovik kralj franački izgubi vojsku¹⁰⁴ sa Arapi u boju, upade u sužanstvo, pak bi kugom umoren. A što je potriba više govoriti, ako?

Dakle, ono što scinimo da nam je mučno, ono je naše spasenje. Rasličita su dila i puti Božiji od svitovnji. Bog koje ljubi, one kara i kuša nevoljam. Pravedni, ako i podnesu nevolje i progonstva na ovomu svijetu, ali im ništa ne može nauditi, kano potop korabli Nojevoj, kada vas svijet pomori, a korablju pomože. Digoše ju vode k nebesom da se ne razbije. Tako nevolje i progonstva pravedne dižu k nebesom bliže g Bogu. I nigda bolje ne stojimo, nego kada se vrlo tužimo, zašto poznajemo da se Bog od nas spomina. Sveti Aleksijo, kada bijaše pogrđen od sluga oca svoga, onda uživaše. A mnogi vole biti bogati i ukopani u paklu, nego siromašni Lazari i viditi se u krilu Abramovu, to jest u slavi vičnjoj. Mnogi vole bit Neron nemilosrdni, nego Pavao apošto milostivi. Vole biti Irud prokleti, nego Isukrst blagosovleni.

Čini se mučno podniti progonstva, siromaštva, pak primiti vičnju slavu. Davidu mučno bijaše gdi ga Šaul progoni, ali domalo imade kraljestvo izraelsko. Recite mi malo za ljubav, po čemu bismo se poznavali da smo krstjani? Kako veli Tertulijan: *Nevolje nas od svijeta ukazuju*¹⁰⁵ *da smo krstjani na priliku muke i progonstva Isukrstova*. Dakle, ne imamo za drugo plakati ni tužiti se osim na grihe, a ostale nevolje od Boga su izkušanje i one su ruda od zlata kojim ćemo s malim trudom obogatiti. Daje nam Bog naš nevolje na svijetu da nam vičnje muke odpusti. Ja govorim da smo na putu od spasenja, kada smo u nevolja, kano i sveti koji su došli u slavu po veliku trudu i nevolja. Ustrpljenje se dakle hoće koje nas Bogu priporučuje i drage čini. Da se može i da vas izvedem na jedno misto visoko da vam ukažem nevolje, koje su bile, koje su sada i koje će biti, što su učinili muževi svojim ženama, oci sinovom, prijatelji prijateljom, trgovci osiromašenim¹⁰⁶. Kolike su bolesti podnesene? I sada znate šta i[h] gore i mučnije žive nego vi. Ako dakle ne možemo malo nevolje podnijeti na ovomu svijetu dobrovolno, kako će se podniti muke vičnje na onomu? Jedan imadijaše zlu ženu i bi mu rečeno: *Zašto ne odrene?* Odgovori: *Držim je za*

102 kiemento

103 ioatali

104 voiksu

105 ukazuii

106 osiromašli

pokoru. Dakle, kada smo u pokori, u progonstvu i u nevolja plaćemo, a valja da Bogu fale uzdajemo i ime njegovo blagosivamo. Pravedni plaću na ovom svijetu, to jest razlike nevolje podnose. Pravo da trude i slide u dobri dili, kano obrani Božiji; da su posli od njega okruneni.

Štjemo u *Knjiga od poroda*, kako Ežaun od Boga odvržen nikad nikakove nevolje ne imade. Jakov obran od Boga, dvadeset godina u najmu služi Labanu, a toliko godina plaka izgubiv poljubljenoga sina Jozipa. Pak u starost bi mu potribi putovat u Edipat, u tuju zemlju, [h]rane ištući. Vidimo stabla koja plod čine, berući lome¹⁰⁷ se i sataru, ali ih za dugo ne posijeku. U neplodna nitko ne tiče, ali se brzo posijeku i na ogan meću. Bolesnik koji vidimo da će ozdraviti ne damo mu jesti, šta on iš, a koje poznajemo da će umrt, štagodi zaište, dajemo. Tako, koji se imaju osuditi, uživaju dobra od ovoga svijeta i naslađuju se, a pravedni vazda su na trudu od pravde i dobri dila i ne mogu imati na svijetu ovomu što žele, zašto su određeni za život vičnji. Rodbina kad vidi sina dobra i pametna biju ga i karaju, ako je budalast puste ga onako, ali onomu sva dobra ostave, a budalastu ništa. Dakle, se imamo veseliti, kada smo pokarani, zašto ćemo imati vičnju baštinu. Dakle, ne imamo kano dite protiva Bogu Ocu mormorati, ako nas često kara. Likar čini tijelo oslabiti zlu krv izvadivši, ali ozdravi čovik. Tako Bog mnogo puta pravedne obnevolji da im dušu pripravnu učini za nebesa. Ribe goleme u duboku moru naode se, ribe malane u mali voda i u potoci, ali su u vodi slatkoj. Ima nika trava svu zimu je zelena, a liti niti čini cvitja ni ploda, a ostala stabla zimi su kano usanula i svučena od lista i cvijeta, ali u premalitje oživu listom i s cvitjem i voćem nakite se. Ovo je život pravedni kano zima, ali došasti život veseo kano primalitje, zašto su nevolje njiove na ovom svijetu kriposti? Prvo, zašto podnose progonstva radi pravde. Drugo, zašto boj biju protiva opačinam od svijeta. Zašto je napast život ljudski svrhu zemlje protiva komu oružje od milosti uzimamo: viru, ufanje i ljubav, jakost Duha Svetoga, stra¹⁰⁸ Božiji protiva¹⁰⁹ svijetu, djavlu i tijelu i protiva svim poželen'jem. I ako vojujemo i živimo u pokori od tijela, kako i apošto govori: *Ako duhom s[t]vari tilesne umorite, živi'ćete* [Rim 8, 13]. Evo, pokaranje od tijela vičnja je aliti brez pristanka muka od pravedni, zašto nastoje za Isukrstom. Auguštin sv[e]t[i] govori: *Slatko je i ugodno nebesko kraljestvo, ali je mučno do njega putovanje. Svaki dan valja nevolje podnositi*. Još pravedni mnoge nevolje podnose radi griha od ostali. Kano koji stoje na kraj mora videći one, koji se tone u more, veliku tugu na srcu imaju. Tako mnogi sebe obnevolaju i pokoru čine za grihe drugoga videći da će poginut u more pakleno. Ovo čine

107 lone

108 strta

109 prohiva

pravedni i vazda su kano u nevolja, ali imaju razgovor i utišenje Duha Svetoga još na ovomu svijetu, kako i apošto reče od Duha Svetoga koji nas utiša u svi nevolja naši [usp 2 Sol 1, 4]. Kano Jozif svoju družinu razgovara u tamnici: *Zašto¹¹⁰ ste žalosniji nego ostale dneve?* [Post 40, 7; vulgata 39, 7]. Petar sveti govori pravednim: *Bog od milosti, ako vas za malo dopusti u napast, ope'će vas razgovorit i potvrdit* [usp 2 Pt 2, 4]. Ovo su riječi od golema utišenja. Ribe, prvo nego se blaguju¹¹¹, osole se i u vodu meću. Pravedni nevoljam kano solju začinaju se da se grihom ne usmrde. I oprt ih Bog vodi na studenac vode i opra'će sve suze od očiju njiovi. Kada kovač ugrije gvozdje, ope[t] ga vodom razladi. Nevolje i progonstva vodom se od milosti Božije razlađuju.

Još je utištenje prav[e]dni u nevolji mijer koji imaju u duši i ufanje temeljito. Pravednim je korisna nevolja od stvari Božije, zašto je pravedna od truda i nevolje stvara¹¹² nam zapovijed svetim. Petar sveti govori: *Vrime je da od kuće Božije počne sud* [1 Pt 4, 17], to jest da su sad suđeni koji su određeni za kuću Božiju, iako se pravedni brez truda ima saranit. Nepravedni, koji nisu nikakove nevolje na ovomu svijetu podnili, kuda će poginuti? Ovo je velika dobroita Boga svemogućega da je pravednim dao protivština ovomu svijetu i na onomu slavu vičnju. Ima svak znati da nijesu podobni za kraljestvo Božije koji neće da podnesu nevolja na ovomu svijetu.

Dedeeon kapetan po zapovidi Božjo[j] ne daje onim u boj koji na emlu prilegav vodu piše, i sve koji se bojao od boja posla doma, a one povede na boj koji zacrpav rukom vode¹¹³ se napiše. Koji su se dali na ovi svijet nisu podobni za boj protiva grijom i opačinam od svijeta. A koji dobrovolno nevolje podnose, oni su za slavu vičnju podobni. Svaki meštar od koga učenika ima ufanje da će golem čovik izać, često ga pita i kuša i kara. Goleme su one riječi od Tobije koji reče: *Blagosovljen Bog veliki koji, kad se rasrdi, čini milosrdje i u vrime nevolje grihe odpusta* [usp. Tob 13, 23]. Da tko bude u tavnici za dug golem¹¹⁴ i da mu tko kroz oblok baci golemu kesu jaspri i udari ga njima u glavu. Ubio bi ga i mučno bi mu bilo, ali bi se posli obeselio, jer bi imao čim platiti. Kada Bog svoje i udara, ali karajuć i[h] grihe opršta, iz tavnice vadi od griha i slavu vičnju podiljuje koju nam Isukrst dopustio posli truda našega na čas od smrti naše. Amen.

110 zaštsto

111 blgauiu

112 stvala

113 vovode

114 rolem

Tumač

Ahab, izraelski kralj (874-853 pr. Kr.) oženio se Feničankom Jazabelom, kćerkom tirkkog kralja, čime je ojačao veze s Feničanima. Zaveo je kult božanstva Baala i progonio Jahvine štovatelje. Oteo je vinograd Nabatu i ubio ga. Usp 2 Kr 18.

Ahazije, izraelski kralj imao je dvadeset i dvije godine, kad je 853. postao kralj, a vladao je godinu dana u Jerusalemu. Usp. 2. Kr. 8, 25-29 i 9, 27-29.

Akab, krlj v. Ahab

Aleksandar od Fere (*Alexander Phaereus*) bio je despot grada Fere u Tesaliji (vladao 369-358 pr. Kr.) Bio je sin (prema nekim izvorima pranećak) Jasona iz Fere. Kad je Jason bio ubijen naslijedio ga je sin Polifron kojega je Aleksandar otrovao da bi postao vladar. Povijest ga pamti kao najokrutnijeg vladara prema podanicima. Pored toga je bio i veoma ljubomoran. Kad je jednog dana ugledao kako iz ženinih odaja izlazi muškarac odmah ga je ubio iako je to bio brat, koji je iz Tebe došao posjetiti sestru. Njegov leš je dao svezati s nekim mladim barbarinom za kojega se govorilo da se dopada njegovoj supruzi. Bojeći se osvete svoju je palaču napunio stražarima, a pogubila ga je supruga Teba, kojoj su pomogla njezina braća. Plutarh navodi da Teba nije mogla više trpjeti suprugove okrutnosti koje su joj se gadila. Aleksandar je bio okrutan, a uzrok te okrutnost bila je silna ljubomora na svoju ženu. Kao primjer okrutna vladara spominje ga Dante u *Paklu* (XII, 107-108) i mnogi propovjednici među njima i Varazze (poznatiji kao Jacobus de Voragine) u zbirci *Legenda aurea* koju na jedinom mjestu spominje Margitić kao svoj izvor.

Aleksandar Veliki, makedonski kralj (Pela, 356–Babilon, 13. VI. 323 pr. Kr.) sin kralja Filipa II. i Olimpijade (kćeri epirskog kralja), učenik Aristotelov. Kraljem postao nakon očeve pogibije 336. pr. Kr. Brzom akcijom učvrstio vlast u Makedoniji, zatim brzo pokorio Grčku. Povjerio Antipatru 334. pr. Kr. upravu nad Makedonijom i Grčkom pa s 30 000 pješaka i 5000 konjanika krenuo na Perziju, prešao u Malu Aziju, pobijedio perzijsku vojsku kod rijeke Granika, a nakon toga gotovo cijela Mala Azija došla je pod njegovu vlast. Pošto je organizirao upravu u osvojenom području 333. pr. Kr., zauzeo je prijestolnicu Frigije Gordij, pobijedio Darija III. kod Isa, osvojio Feniciju i 332. pr. Kr. Egipat, gdje je osnovao Aleksandriju. God. 331. pr. Kr. ponovno je pobijedio Darija kod Gaugamele u Mezopotamiji, osvojio Babiloniju i organizirao u njoj svoju upravu. Dobivši u Babilonu vojna pojačanja iz Grčke krenuo je na Perziju, razorio kraljevsku rezidenciju u Perzepolu i osvojio Mediju. Nakon Darijeve smrti mijenja politiku i osvetnički pohod protiv Perzije nastavlja kao nasljednik perzijskih vladara. Proglašuje Babilon prijestolnicom svog imperija, a zbog toga se sukobio s Makedoncima. Pošto je osvojio istočne krajeve Perzije, 327. pr. Kr. napao je na Indiju, pobijedio kralja Pora i dopro do Biasa; zbog otpora vojnika morao je odustati od daljnjega prodiranja na istok i vratiti se kroz Beludžistan, dok je njegova flota pod zapovjedništvom admirala Nearha plovila uz obalu da bi našla put od ušća Inda do ušća Tigrisa i Eufrata. Po povratku iz Indije (324 pr. Kr.) spremao se poduzeti pohod na Zapad ne bi li preko sjeverne Afrike, Španjolske i Italije svojemu imperiju pripojio tada poznate zapadne zemlje,

ali ga je u tome omela smrt. – Svojim ratnim pohodima, u kojima je njegova vojska prešla oko 18 000 km, stvorio je imperij kakav po prostranstvu dotad nije postojao. Njegova osvajanja zbližila su grčku i istočnu kulturu, afirmirala načelo univerzalne vlasti i ostavila duboke kulturno-povijesne posljedice u antičkoj povijesti. Nakon Aleksandrove smrti državu su podijelili njegovi nasljednici.

Aleksandar Fero v. Aleksandar od Fere

Alfonšo, kralj v. Alfonz Velikodušni

Alfonz Velikodušni (1396-1458) bio je kralj Aragonije (kao Alfonso V.) od 1416. Sicilije, Sardinije, Korzike, Valencije i Majorke, a 1442. napuljska kraljica Ivana II. imenovala ga je svojim nasljednikom.

Ambrozije, sv. - *Aurelius Ambrosius* (Trier, 339- Milano, 397) jedan od četiri velika zapadna oca. Ambrozije je potjecao iz veoma ugledne rimske obitelji. Otac mu je bio visoki carski činovnik u Galiji. Studirao je u Rimu govorništvo i pravo. Oko god. 370. postao je konzularni legat ili upravitelj u sjevernoj Italiji sa sjedištem u Milanu. Kad je u tom gradu umro arijanski biskup Auksencije 374., kler i narod jednodušno su izabrali Ambrozija za njegova nasljednika, premda je bio tek katekumen. Kao biskup istakao se osobito u poučavanju svoga stada, u obrani Crkve protiv arijanstva i drugih hereza. Bio je vrstan i utjecajan savjetnik i pomoćnik careva: Gracijana (koji se prvi od rimskih careva odrekao naslova vrhovni svećenik), Valentinijana II. i Teodozija Velikog, koji je kršćanstvo proglasio državnom vjerom. Ambrozije je, također, bio velik pobornik neovisnosti Crkve o državnoj vlasti. Kad se radilo o pravdi i zakonu bio je neumoljiv. Tako je prisilio cara Teodozija da čini pokoru zbog strahovit pokolj u Solunu 390. Svoju literarnu djelatnost razvio je sv. Ambrozije ponajviše u propovijedi i katezezi, tumačenju Svetoga pisma, a pisao je dogmatske i polemičke spise o vjeri, o Duhu Svetome, o otajstvima, o pokori, o sakramentima. Kao vrstan govornik oduševljavao je slušatelje, a među njima i sv. Augustina koga je u uskršnom bdijenju 387. i krstio. Ambrozije je ispejvao mnoge crkvene himne i on je otac zapadne himnodije.

Ambrožio v. Ambrozije, sv.

Aristotel (Stagira u Traciji, 384–Halkidika, 322 pr. Kr.) najznačajniji grčki i europski filozof, učenik Platonov, odgojitelj Aleksandra Velikog. Kad je Aleksandar krenuo na Aziju, Aristotel se vraća u Atenu (335 pr. Kr.) gdje u gaju posvećenom Apolonu Lukiju osniva svoju školu Likej koju su nazvali i peripatetičkom, jer se nastava izvodila u šetnji. Nakon Aleksandrove smrti optužen je za bezboštvo i 323. pr. Kr. prognan iz Atene. Njegov misaoni genij enciklopedijskog značaja obuhvaća sveukupno znanje onoga doba, raščlanjujući ga u pojedine discipline, tako da znanosti očituju svoj temelj u filozofiji i bivaju razumljive samo u toj cjelini s pomoću najmanjeg broja temeljnih pojmova i počela (elemenata). Spekulativna sinteza na jednoj strani, na drugoj se dopunjuje majstorskim poznavanjem fenomena prirode i ljudske zajednice, a suptilnost analize i argumentacije kulminira u nepristranu sudu.

Arištotil – Aristotel

Astlej prema *Povijesti kraljestva Henrika VII* (1457-1509) koju je napisao Bacon, nije bio kralj, nego kraljev tajnik.

Ašlaj kralj v. Astlej

Augustin, sv. - *Aurelius Augustinus*, (Tagasta 354-Hipon, 430) filozof, teolog i crkveni otac i naučitelj (*doctor gratiae*). Njegov otac Patricije dekurion bio je poganin, a majka kršćanka (sv. Monika). Nakon svršenih nauka počeo je predavati u Kartagi, Rimu i Milanu, gdje se susreo s Ambrozijem i u 33. godini krstio 387. Iz Milana se vraća u Afriku, rasprodaje imanje, novac dijeli siromasima i započinje redovnički život; zbog mjesnih potreba 391. postaje svećenik, a 396. i hiponski biskup. Umro je za vrijeme vandalskog opsjedanja grada. Njegov opus broji preko 90 djela iz raznih područja: egzegetike, filozofije, teologije, apologetike, homiletike, epistolografije itd, a najpoznatija su: *O državi Božjoj (De civitate Dei)* 22 knjige, *O Trojstvu (De Trinitate)* 15 knjiga, *Poučavanje neupućenih (De catechizandis rudibus)*, *O besmrtnosti duše (De immortalitate animae)*, a najdojmljivije su njegove *Ispovjesti (Confessiones)*. Propovjednička literatura najčešće poseže za njegovim egzegetskim djelima, propovijedima ili govorima pored temeljnih teoloških djela *De civitate Dei* i *De Trinitate*.

Auguštin – Augustin sv.

Aurelijan, Lucije Domicije rođen je 214. u okolici Sirmija, a umro kod Konstantipolja, od 270. do 275. je bio rimski car. Od pretendenata na prijestolje najveću opasnost na Istoku zadavala mu je Zenobija koja pod svojom vlašću imala dijelove u Maloj Aziji i Egiptu. Nakon pobjede 272. nad Gotima, učvrstio je vlast i na Istoku kad je porazio Zenobiju opsjedanjem njene prijestolnice Palmire, koju je potpuno uništio.

Avrelijan v. Aurelijan

Baal (Ba'al) kod prastarih semitskih naroda u Siriji i Palestini (Kanaanaca, Feničana, Armejaca) bog plodnosti, kod nekih i bog neba (Sirija). Štovali su ga na uzvišenim mjestima ili u gajevima, a za žrtvu bili su mu prinošeni i ljudi - taj bog je bio „gladan“ ljudskog mesa. Njegovo je štovanje bilo veoma rašireno kod Kanaanaca, Babilonaca pa čak i u Egiptu, a njegov su kult širili i mnogi izraelski kraljevi. Protiv toga su se borili mnogi proroci, a osobito sv. Ilija. Usp. 1. Kr. 18, 19-40; 2. Kr. 10, 18-27.

Baalam idol v. Baal

Bernard iz Clairvauxa, sv. (Fontaines-les-Dijon, oko 1090–Clairvaux, 1153) francuski teolog i filozof. Počeo se školovati kod korskih kanonika u St. Vorlesu. Prvi životopisac opisuje ga kao dječaka veoma osjetljiva i povučena. Već tada se nazrijevaju znakovi budućega velikoga mistika, zaljubljenika u kontemplaciju. Nakon majčine smrti Bernard se jedno vrijeme osjećao kao izgubljen. Tada je bio izložen i kušnjama protiv čistoće. Kroz tu je kušnju dozrio pa se g. 1111. povukao u Châtillon. U travnju 1112. s još tridesetoricom mladića stupio je u reformirani samostan Cîteaux koji se na latinskom zove Cistercium i otud ime redovnika: cisterciti. Taj samostan bijaše kolijevka cistercitskog reda, a Bernard će ostati njegov najveći sin. Bernard će do svoje smrti osnovati 68 podružnih samostana, koji su se svi smatrali kao “kćerke” opatije u Clairvauxu. Bernard je svojim propovijedima silno utjecao na mnoge redovnike, svećenike i laike svoga vremena, gotovo u svim zemljama Europe. L. Grill kaže da je njegova korespondencija bila veća nego i samih papa i careva onoga vremena. Bernard je sam sebe nazivao *utvarom stoljeća*, jer je bio redovnik koji se stalno bavio vanjskim crkvenim i političkim poslovima. Umro je shrvan pokorom, naporima i bolešću u dobi

od 63 godine. Najznačajnija su mu djela *Epistole – Pisma*, obilje propovijedi: *Sermones – Govori*, te asketsko-mistički traktat *De consideratione – O razmatranju*. Svome je vremenu udario tako snažan pečat da se ono u povijesti naziva “Bernardova epoha”. Pobjegao iz svijeta u samostan da bi onda odatle kao nitko drugi oblikovao svijet. Njegova je kontemplacija i mistika neobično pripomogla rastu Crkve.

Bernardo, sv. v. Bernard iz Clairvauxa

Bonaventura, sv. ili *Giovanni di Fidanza*, (Bagnoreggio 1221-Lyon, 1274) kardinal i crkveni naučitelj (*doctor seraphicus*). Sam svetac piše da je kao dječčić od teške bolesti čudesno ozdravio po zagovoru sv. Franje. Školovati se započeo vjerojatno u franjevačkom samostanu u rodnom gradu, odakle je oko 1236. otišao na Sveučilište u Pariz gdje je postigao doktorat iz filozofije. Nakon toga u 25. godini života ulazi u franjevački red i dobiva ime Bonaventura. Teologiju je učio pet godina kod Aleksandra Haleškoga. Postigavši sve akademske stupnjeve, predaje teologiju i Sv. pisma u Parizu. General franjevačkog reda bio je od 1257. do 1274., a 1273. imenovan je biskupom Albana (kod Rima) i kardinalom. Organizator je ekumenskog koncila u Lyonu (1274.) koji je želio sjediniti Katoličku i Pravoslavnu crkvu i za kratko vrijeme je uklonio raskol između Grčke i Rimske crkve. Kao general reda razvio je utemeljiteljevu misao unutaršnjom organizacijom reda i njegovim znanstveno-teološkim usmjerenjem i zato se naziva drugim osnivačem reda. Kao filozof i teolog najistaknutiji je predstavnik tzv. zlatnog doba skolastike. Nastavljač je augustinskog smjera u teologiji (franjevačka škola). Najvažnije mu je teološko djelo *Breviloquium* (1254-57.) u kojem donosi sažet pregled teoloških učenja. Njegovim se remek-djelom smatra *Itinerarium mentis in Deum – Put duše k Bogu*, filozofska, teološka i mistička rasprava kako se čovjek preko šest stepenica uzdiže do Boga, sve do mira prave kontemplacije. Njegov životopis sv. Franje *Legenda maior seu Vita* općenito se smatra uzorom srednjovjekovne hagiografije. Od ostalih 45 teoloških djela važnija su: *Commentarius in IV libros Sententiarum – Komentar četiriju knjiga Sentencija*, tj. na djelo Petra Lombarda; *Quaestiones disputatae de perfectione evangelica – Raspravljena pitanja o evanđeoskoj savršenosti* (1254/75.), *Apologia pauperum – Apologija siromašnih* (1269.). Kao general reda proputovao je gotovo cijelu Europu i na tim putovanjima održao je mnoštvo propovijedi puku, redovnicima i svećenicima. Zbog velikih zasluga za Crkvu papa Grgura X. imenovao ga je kardinalom. 28. svibnja 1273.

Ciceron, Marko Tulije - *Marcus Tullius Cicero* (Arpin, 106-43 pr. Kr.) najveći i najpoznatiji rimski govornik, odvjetnik, političar, državnik i filozof.

Cvžon potok – Kišon. Kada Baal na poziv svećenika nije poslao vatru s neba da zapali žrtvenik, sv. Ilija je zazvao Jahvu i Gospod je poslao oganj i spalio postavljenu žrtvu, a potom pobio sve krivovjerne svećenike i bacio ih u potok Kišon.

Dagon bog zemljoradnje, plodnosti i navodnjavanja, u starini štovan oko srednjeg Eufrata. Njegovo se štovanje proširilo u Siriju i Palestinu. Posvojili su ga Filistejci koji su, čini se, vrlo rano posve zaboravili svoju izvornu religiju.

Dalida v. Samson

Dioklecijan, Gaj Aurelije Valerije (*Gaius Aurelius Valerius Diocletianus*, rimski car 285-305) vjerojatno se rodio u Saloni oko 240., a vojska kojom je zapovijedao u Meziji,

nakon Numerijanove smrti proglasila ga je carem. Zbog nagle propasti stare rimske kulture i vjere Dioklecijan se obrušio na kršćane i izdao je četiri edikta (najvažniji je onaj iz 303.) na osnovu kojih je izvršen posljednji veliki progon kršćana. Zbog vrlo strašnih mučenja povijest mu je dodijelila naslov *scaelerum inovator - izumitelj mučenja*. Upravo za tih progona mučeničku je smrt podnio najveći broj kršćana. Plastičan opis Dioklecijanovih progona nalazi se u djelu *De mortibus persecutorum – O smrtima progonitelja* koje je napisao Laktancije dotadašnji učitelj na carevom dvoru.

Domicijan, (*Titus Flavius Caesar Domitianus Augustus*, rimski car 81-18. 9. 96) posljednji iz flavijevske dinastije, Vespazijanov mlađi sin. Na početku svoje vladavine bio je uspješan vladar: unaprijedio je gospodarstvo, gradio ceste i trošio velike svote za građevine (dao je obnoviti i uljepšati Rim opustošen požarima 64. i 80.), osnivao knjižnice, utemeljio posebna natjecanja u pjesništvu i glazbi i pomagao književnike. Njegov vojskovođa Agrikola pokorio je Britaniju. Ratovao je protiv Germana (89.–92.), Dačana i Geta. Između Dunava i Rajne izgradio je sustav pograničnih utvrda (*limes*). U provincijama je uglavnom vladao mir, osim što je 88.–89. u Germaniji Antonije Saturnin organizirao ustanak koji je bio ugušen. Zavladaвши Senatom, nastojao je dobiti apsolutnu vlast pa se počeo nemilosrdno obračunavati s aristokracijom, uvoditi okrutnu represiju i progoniti kršćane; proglasio se gospodarom (*dominus*) i bogom (*deus*). Ubili su ga urotnici, među kojima je bila i njegova žena Domicija Longina. Senat je nad njim izrekao *damnatio memoriae*, tj. odredio da se njegovo ime izbriše sa svih spomenika i unište svi njegovi kipovi.

Drakun / drakon prema lat. *draco,-onis, m.* zmija, zmaj; đavao, vrag.

Edidio, fra. v. Egidije iz Asiza

Egidije iz Asiza (blaženik) bio je među prvim koji se pridružio sv. Franje Asiškog 1209. i pratio ga je vjerno na svim putovanjima, a preminuo je nekoliko godina poslije sv. Franje u samostanu u Monteripido u Perugiji. Margitić ovo donosi iz poznate zgrade s blaženim Egidijem koja se nalazi u *Cvjetićima sv. Franje*.

Enok v. Henok

Filip II. španjolski kralj (Valladolid, 1527–El Escorial, 1598) sin Karla V. Napuljski kralj (1554.), gospodar Nizozemske (1555.), a nakon povlačenja Karla V. (1556.) kralj španjolske, Sicilije, Sardinije i golemoga kolonijalnog carstva (Austriju i carsku krunu dobio je Karlov brat Ferdinand I.; tako su se Habsburgovci podijelili na španjolsku i austrijsku granu). Drugi se put oženio 1554. engleskom kraljicom Marijom Tudor, želeći personalnom unijom spojiti obje države, ali je Marija umrla 1558. Sukob s Francuskom okončao je mirom 1559. i oženio Elizabetu Valois, kćer Henrika II., francuskog kralja. Apsolutist i fanatičan katolik svojom je politikom izazvao ustanak u Nizozemskoj, koji je doveo do neovisnosti sjeverne nizozemske pokrajine 1581. Njegovo brodovlje pobijedilo je osmansko kraj Lepanta 1571. God. 1580. zavladao je Portugalom, ali pohod njegove „nepobjedive armade“ 1588. na Englesku završio je katastrofalno. U daljnjoj borbi s Engleskom Španjolska je izgubila pomorsku prevlast. Potkraj života, nepomirljiv prema drugima, povukao se u Escorial.

Filip v. Visconti Filippo Maria,

Filistejci, ime plemena, podrijetlom vjerojatno s egejskog područja ili s južnih obala Male Azije, koje se oko 1200. pr. Kr. naselilo na istočnom području između Jaffe i egipatske pustinje južno od Gaze. Imali su pet većih gradova, a bili su i jači od Izraelaca i nastojali su ih podjarmiti. Za vrijeme Šaula i Davida oslobodili su se Izraelci njihova pritiska i prisilili ih da mirno žive u svojim granicama. Također v. Samson.

Filišteji v. Filistejci

Fineš v. Pinhas

Franceško, sv. v. Franjo Asiški, sv.

Franjo Asiški, sv. (pravo ime Giovanni Bernardone), osnivač franjevačkih redova, (Assisi, 1181 ili 1182– 4. 10. 1226) sin bogata trgovca u Assisiju i majke Francuskinje (po kojoj ga je otac zvao Francesco). Nakon bolesti i obraćenja napustio je obiteljsku kuću i od 1208. živio kao prosjak (*il Poverello – Siromašak*) i putujući propovjednik, brinuo se za gubavce i popravljao ruševne crkve. Iz dana u dan pridruživalo mu se sve više pristaša zato ih je Franjo okupio u Red manje braće (franjevci) i sastavio jednostavna pravila koja su se zasnivala na tekstovima Novoga Zavjeta; braća su se obvezivala na življenje u siromaštvu i pokori te služenju ljudima i Crkvi. Pravila je usmeno odobrio papa Inocent III. (1209.), dok ih je Honorije III. konačno potvrdio papinskom bulom (1223.). God. 1212. priključila se Franji i asiška plemkinja Klara pa tako nastaje i ženska grana franjevačkoga reda (klarise). U samoću se povukao na Monte Alverno, gdje je doživio mistično iskustvo stigmatizacije (1224), što je prvi zabilježeni slučaj te pojave uopće. Ponovno je krenuo propovijedati, ali se zbog bolesti vratio u Assisi. Tjelesne patnje shvaćao je kao nasljedovanje muke Kristove, o čemu govori i poznata *Pjesma stvorenja (Cantico delle creature)* ili *Pjesma bratu suncu (Cantico di frate Sole, 1224.)*, prvi značajan pjesnički tekst na pučkom jeziku u talijanskoj književnosti, pisan na umbrijskom dijalektu. Umro je u crkvi sv. Marije od Porcijunkule u kojoj je doživio svoje obraćenje. Dvije godine nakon smrti (1228.) papa Grgur IX. proglasio ga je svetim.

Grgur I. Veliki, sv. - *Gregorius Magnus* (Rim oko 540-12. 3. 604, papa od 590) bio je rimski gradski prefekt (572- 573), a 575. stupa u benediktinski red pretvorivši vlastitu palaču u samostan. Rimski puk i svećenstvo izabrali su ga za papu. Reorganizirao je upravu crkvenih i papinskih posjeda, pokrenuo misionarsku djelatnost. Prvi je upotrijebio izraz *servus servorum Dei – sluga slugu Božijih* kao papinu titulu. Njegova su djela, osobito pisma, vrlo podataka za kulturnu povijest ranog srednjeg vijeka. Glavna su mu djela: *Regula pastoralis – Pastoralno pravilo, Homiliae – Propovijedi, Dialogorum libri IV – Četiri knjige dijaloga* i komentari nekih biblijskih knjiga. Prema predaji organizirano je prikupljao postojeće pjesme u liturgiji i zajedno sa svojima uvrstio ih u *Antifonarij*. Tako je nastao službeni repertoar zapadne crkve kasnije nazvan gregorijanskim pjevanjem. Također njemu predaja pripisuje osnivanje rimske pjevačke škole (*schola cantorum*) koja je postavila norme za izvođenje gregorijanskog pjevanja.

Henok prema tradiciji bio je sedmi patrijarha sin Jeredov, a otac Metuzalemov. Za njega u Sv. pismu piše da je bio pravedan, tj. da je „hodio s Bogom“ i zbog toga ga je Jahve uzeo sebi. O njegovom uznesenju na nebo ili smještavanju nekamo drugdje postoje mnoge legende. Usp. Post. 5, 18-24.

Hidra (*Hydra*) prema mitologiji bila je kćer stoglavog diva Tifona i polužene-poluzmije Ehidne; neman sa zmijskim tijelom i devet zmijskih glava ili kako neki mitolozi navode čak pedeset. Hidru je prema predaji ubio Heraklo.

Idra v. Hidra

Ivan Zlatousti ili **Krizostom, sv.** (Antiohija, oko 344– Komana u Kapadociji, 407) crkveni naučitelj. U mladosti je stekao klasičnu izobrazbu, a potom je postao redovnik (monah). Zbog slaba zdravlja vraća se iz pustinje u Antiohiju gdje sa 23 godine postaje đakon i potom svećenik. Tu je revno 12 godina obavljao propovjedničku službu i otvoreno se borio protiv poroka. Grmio je protiv poganskih običaja, stare strasti za cirkuske igre i kazalište, slavljenja poganskih praznika. Nije štedio ni kler ni redovnice, ukoliko ne bijahu na moralnoj visini. Zalažući se za siromahe, žigosao je socijalne nepravde. Njegove su, dakle, propovijedi bile vezane uz stvarne probleme tadašnjega života, zato su i bile tako žive i prodorne. Glas o vrsnom propovjedniku došao je do carskog dvora koji ga 397. imenuje carigradskim patrijarhom. Međutim biskup Ivan s istim žarom nastavlja šibati poroke u prijestolnici i one na dvoru, staje u obranu siromaha i obespravljenih. Carskom dvoru se to nije dopadalo pa ga pomoću drugih biskupa optužuju za krivovjerje. Zbog toga biva 404. svrgnut s biskupske stolice i protjeran iz Carigrada. Ali pod pritiskom puka carica Eudoksija ubrzo povlači dekret o izgonu. Ni protivnici nisu posustali nego 407. na tzv. sinodi pod hrastovima svrgavaju Ivana s biskupske stolice i prognan na obala Crnog mora, ali je na putu preminuo. Pored brojnih propovijedi koje su već u kasnoj antici bile prevedene na latinski, biserom se otačke literature smatra njegov spis *O svećeništvu*. U njemu raspravlja o uzvišenosti svećeničkog dostojanstva, o strašnom udesu koji čeka nedostojne svećenike, o kvalitetama propovjednika, o kontemplativnom životu svećenika. Ivana se često naziva kršćanskim Demostenom.

Izabela, kraljica v. Jezebela

Jerolim, sv. v. Jeronim, sv.

Jeronim, sv. (*Sophronius Eusebius Hieronymus*), crkveni otac i naučitelj (Stridon u Dalmaciji, oko 340–Betlehem, 30. IX. 420) studirao u Rimu, Trieru i Akvileji. God. 373. putovao na Istok i proveo je pet godina u pustinji Halkidi kraj Antiohije. Od 379. bio tajnik pape Damasa I. u Rimu; od 386. do smrti upravljao samostanom u Betlehemu, živio pustinjačkim životom, bavio se pisanjem i prevođenjem. Preveo je na latinski Bibliju (ili revidirao prijašnje prijevode), prozvanu Vulgata, te djela grčkih crkvenih pisaca (Origena, Euzebija iz Cezareje, Pahomija i dr.). Napisao više komentara Biblije (uglavnom starozavjetnih knjiga), dogmatsko-polemičkih djela (protiv Luciferijanaca, pelagijevaca i dr.), biografija i povijesna djela (*De viris illustribus* - *O znamenitim muževima*) oko sto homilija i mnoštvo pisama. Pripisivalo mu se i izum glagoljice *scriptura hieronymitana*.

Jezebela, Feničanka, kćer tirkog kralja, a žena židovskog kralja Ahaba. v. Ahab.

Kartadina je Kartagina

Katarina od Šiene, sv. v. Katarina Sienska, sv.

Katarina Sienska, sv. (lat. *Catharina Siennensis*, tal. Caterina da Siena, pravo ime *Caterina Benincasa*), katolička svetica i talijanska književnica (Siena, 1347– Rim,

1380). Potekla je iz trgovačke obitelji, protiv čije je volje stupila u samostan 1363. Dominikanska trećoredica, crkvena naučiteljica i velika mistikinja: pročula se po stigmama, viđenjima, ekstazama i objavama. Kanonizirana je 1461. (spomendan 29. IV). Živa duha i posebno nadarena, posredovala je u sukobima papa, nekih svjetovnih vladara i država. Dopisivala se s poznatim osobama svojega doba. Izvršila je velik utjecaj na crkvenu politiku: pridonijela je povratku papa iz Avignona u Rim, ublažavanju posljedica Velikoga zapadnoga raskola i dr. Njezinu snažnu osobnost pokazuju *Pisma (Lettere, ukupno 381, 1378–80., obj. 1492.)*, ekstatična stila, neobične slikovitosti i vjerskoga zanosa. Istom su predanošću, žarom i potresnim metaforama prožeti njezini ostali duhovni i mistični spisi, posebno traktat *Dijalog božanske providnosti (Dialogo della Divina provvidenza, 1378.)* ili *Knjiga o božanskom nauku (Libro della Divina dottrina)*, kojim je postala veliko ime talijanske srednjovjekovne književnosti. Suzaštitnica je Europe.

Križoštom v. Ivan Zlatousti, sv.

Lovrinac, sv. v. Lovro, sv.

Lovro, sv. (*S. Laurentius*) bio je đakon u Rimu, a mučeništvo je podnio za Valerijanova progona u 3. st., četiri dana nakon pape Siksta II. Prema legendi, rođen je u rimskoj provinciji Hispania Tarraconensis u gradu Osca. U vjeri ga je poučio arhidakon Siksto, koji je 257. postao papa, a Lovro je postao đakon i dobio je službu upravljanja nad crkvenim blagom te skrbi nad siromašnima. Bio je jedan od prvih arhivista u Crkvi pa je zaštitnik knjižničara. Za vrijeme rimskog cara Valerijana 258. ubijeni su mnogi svećenici i đakoni, a bogatijim kršćanima oduzeta je imovina te su protjerani. Papa Siksto II. bio je među prvim žrtvama toga progona; odsječena mu je glava 6. 8. 258., a tri dana kasnije rimski je prefekt uhitio i Lovru dajući mu tri dana da preda crkveno blago, koje je čuvao, a on je kroz to vrijeme podijelio sve siromasima. Kada su prošla tri dana, izručen je prefektu. Lovro je pred prefekta doveo slijepce, bolesne i siromašne i rekao mu da su oni crkveno blago. Osuđen je na smrt. Lovru su mučili pržeći ga na svojevrsnom roštilju. Pri tome je zavapio: "Ova strana je gotova, okrenite me i zagrizite!" - *Assum est, inquit, versa et manduca*. Zbog toga je sv. Lovro zaštitnik komičara, mesara i kuhara.

Majencije v. Maksencije, Marko Aurelije Valerije

Maksencije, Marko Aurelije Valerije (*Marcus Aurelius Valerius Maxentius*) rođen u Siriji 279. Pretorijanci su ga 28. 10. 306. proglasili augustom, a nakon abdikacije oca Maksimijana i Dioklecijana postao je rimski car s Konstantinom I. koji ga je porazio 28. 10. 312. u onoj glasovitoj bitci kod Rima, kad se Maksencije utopio u Tiberu.

Martin, sv. turski biskup (316. ili 317-397) sin je rimskog tribuna u Sabariji. Djetinjstvo je proveo uz oca u vojnom logoru u Paviji, a kad je odrastao protiv njegove volje unovačili su ga u carsku gardu. Usred zime naišao je pred vratima grada Amiens (Galija) na siromašnog prosjaka koji je od njega zatražio milostinju, a Martin ne imajući novaca dao je prosjaku polovicu svog vojničkog plašta. Sljedeće noći je u snu vidio Gospodina Isusa zaogrnutu onom polovicom plašta. Kad je odslužio vojnu službu Martin primio je niže redove. U Milanu se istaknuo u raspravama s arijancima, zbog toga je bio prognan u Liguriju, odatle je ubrzo otišao u Poitiers gdje se posvetio kontemplativnom životu.

Za biskupa grada Toursa izabran je 370. Postoji izreka da je bio „vojnika na silu, biskup po dužnosti, a monah po izboru“. Životopis sv. Martina napisao je sv. Grgur iz Toursa koji ga je naslijedio na biskupskoj stolici. Zaštitnik je Francuske, vinara, vinogradara, vojnika, konjanika, izliječenih alkoholičara, uzgajivača konja i gusaka te švicarske papine garde.

Melkisedek je bio kralj grada Šalema (Post 14) i svećenik Boga Svevišnjeg (Heb 7, 1). Njegovo ime u prijevodu znači *kralj pravednosti*.

Melkišedek, svećrnik v. Melkisedek

Moab je visoravan u Kanaanu, jugoistočno od rijeke Jordan, koju su u 13. st. pr. Kr. nastavala istoimena plemena, srodna Izraelcima (lat. *Moabitae*) *Moabljani*, *Moabićani*, *Moapci*. Prema biblijskom etiološkom kazivanju, ta plemena potječu od Moaba, Lotova sina. Moabljani su imali zajedničkoga vladara prije Izraelaca; pri izraelskom osvajanju zemlje bili su često njihovi neprijatelji i suparnici. Poslije su se odnosi poboljšavali, a od kralja Davida Moabljani su bili izraelski vazali. Moapski kralj Meša uspio se osamostaliti 854. pr. Kr. Nakon asirskih i babilonskih osvajanja Moabljani su (od 6. st. pr. Kr.) uključeni u kraljevstvo Nabatejaca i više se ne spominju.

Moabiti v. Moab

Neron - *Nero Claudius Caesar Drusus Augustus*, rimski car (Antium, 37–Rim, 9. 4. 68) sin Agripine Mlađe i Gneja Domicija Ahenobarba, posljednji potomak julijevsko-klaudijevske kuće. Kada se Agripina udala za cara Klaudija, privoljela ga je da uz vlastitoga Britanika posvoji i Nerona. Pošto je Klaudije otrovan, Neron se 54. proglasio carem. Isprva je, pod utjecajem svojih savjetnika Seneke filozofa i pretorijanskoga prefekta Bura, vladao umjereno. No već 55. dao je otrovati Britanika, što je bio uvod u niz drugih njegovih zločina – ubijanje majke Agripine (59.), Bura i žene Oktavije (62.) kako bi se oženio svojom konkubinom Popejom Sabinom, koju je natjerao na samoubojstvo. Njegov teror postigao je vrhunac kada je došlo do velikoga požara Rima 64., za koji je javno mišljenje krivilo Nerona, a on je okrivio kršćane i naredio njihove krvave progone. Opće nezadovoljstvo dovelo je do urote protiv cara (Pizonova urota), a kada je ona otkrivena, Neron je dao pogubiti mnoštvo urotnika, ali i mnoge posve nedužne. Seneka, koji se već prije bio povukao s dvora, bio je prisiljen počiniti samoubojstvo 65. God. 66.–67. Neron je posjetio Grčku, gdje je i sâm sudjelovao u različitim javnim natjecanjima. Za njegove odsutnosti izbile su pobune u provincijama (Galija, Hispanija, Germanija). Kada se Neron vratio u Rim, Senat ga je proglasio neprijateljem rimskoga naroda i osudio na smrt, pa je car počinio samoubojstvo.

Okozije, kralj v. Ahazije

Pinhas, sin Eleazara, Usp. Br. 25, 7-13.

Pitagora, grčki filozof i matematičar (Sam, oko 571– Metapont, oko 497 pr. Kr.). Sukobivši se sa samljanskim tiraninom Polikratom, napustio rodni otok i otišao u južnu Italiju, u Kroton, gdje je osnovao vlastitu filozofsko-znanstvenu školu. To njegovo zatvoreno intelektualno-aristokratsko društvo živjelo je kao osebujna vjerska sljedba, koja je, navodno, svojim nazorima izazvala pobunu građana pa je i sam Pitagora bio prisiljen pobjeći u Metapont. Pitagora je začetnik teorijske matematike, egzaktnih istraživanja u fizici (akustika) i sveobuhvatnoga filozofsko-religioznog nazora što se

temeljio na *metafizici broja*. Filozofija i znanost samo su dio nastojanja oko izbavljenja duše, što se postiže spoznajom svemirskoga poretka. On je ipak tvorac jednog od najoriginalnijih filozofsko-znanstvenog sustava, kojim su položeni temelji grčkog svjetonazora i zapadne znanosti. Ako je broj, to sredstvo egzaktnog istraživanja, temelj i izvor svih stvari, onda je i znanost prava mjera za ispitivanje svijeta i života. Kod Pitagore se, dakle, normativi egzaktnoga mišljenja shvaćaju kao istinska narav bitka samoga. Nasuprot promjenljivim iskustvenim opažajima, matematički pojmovi konstruiraju izvanvremenska, vječna aksiomatska obilježja zbilje. Takvo je shvaćanje omogućilo da se kod Grka razvije matematika kao teorijska znanost koja apstraktnom, normativnom vrijednošću svojih tvrdnja (npr. *Pitagorin poučak*) nadilazi tek sporadičnu vrijednost inače starije matematike radnih pravila na Istoku.

Plinije Sekundo Stariji, Gaj (*Gaius Plinius Secundus Maior*, 23 ili 24- 79) rimski političar, prirodoslovac, povjesničar i pisac veoma raznolikih interesa, a najpoznatije je njegovo djelo *Historia naturalis - Prirodoslovlje*, pregled cjelokupnog ondašnjeg znanja s težištem na poznavanju prirode, tj. opsežni enciklopedijski priručnik u 37 knjiga.

Ptolomej I Soter (367-283 pr. Kr.), vojskovođa Aleksandra Velikog, a nakon njegove smrti zavladao je 305. pr. Kr. Egiptom i osnovao dinastiju Ptolomejevića koja će vladati Egiptom sve do 30. pr. Kr. Smatra se osnivačem znamenite Aleksandrijske knjižnice.

Roberto, kralj Gota v. Roderik

Roderik (španj. *Rodrigo*) posljednji je vizigotski kralj koji je uz pomoć plemstva južne i zapadne Hispanije 710. naslijedio kralja Vitiza. Tome su se usprotivili Vitizova rodbina i pristaše koji su proglasili protukraljem Vitizina sina Ahila II. Arapi su iskoristili te sukobe i s maurskom vojskom prešli Gibraltar. Na rijeci Gaudalete 711. vodila se odlučujuća bitka u kojoj su Vizigoti bili poraženi, a kralj Roderik je poginuo.

Rudolf I. Habsburški (dvorac Limburg, 1218- Speyer, 1291) rimsko-njemački kralj od 1273., austrijsko-štajerski (1278.- 1282.) i koruški vojvoda (1278.- 1868.). Prvi je Habsburgovac na njemačkom prijestolju. Odlučio je proširiti posjed svoje obitelji i tako podići moć Habsburgovaca. Pobjedivši češkog kralja Otakara, koji ga nije htio priznati za cara, Rudolf se domogao austrijskih zemalja koje će postati obiteljskim posjedom Habsburgovaca i središtem vlasti.

Saba, kraljica - prema biblijskoj tradiciji kraljica Sabe je čula za veliku mudrost izraelskog kralja Solomuna i otputovala u njegovo kraljevstvo s poklonima, biljkama i začinima za kralja. Kraljica je bila zadivljena Solomonovom mudrošću koju je iskušavala raznim zagonetkama i bogatstvom, za koje je blagoslivljala Solomonovog boga. Solomon joj je uzvratio poklone i ona se sa njima vratila u svoju zemlju. Usp. 1 Kr 10, 1-13.

Samson je bio starozavjetni sudac iz Danova plemena, koji se borio protiv Filistejaca. Samsonovoj se majci, koja je bila nerotkinja, prema Suci (13, 1ss), ukazao anđeo i rekao joj da ne pije nikakvog žestokog pića i ne jede ništa nečisto, jer će roditi sina koji će biti na poseban način posvećen Bogu, te da mu nikada ne brije glavu, jer će Božja snaga prebivati u djetetovoj kosi. On će izbavljati Izraelce iz ruku Filistejaca. Kad je odrastao, Samson se zagledao u jednu filistejsku djevojku iz Timne. Za vrijeme svoje svadbe postavio je Filistejcima zagonetku: "Od onog koji jede izišlo je jelo, od jakoga

izišlo je slatko” (Suci 14,14-15). Ako za šest dana odgonetne on će im dati trideset truba finog platna i trideset svećanih haljina, no ako je ne odgonetnu, to će oni dati njemu. Kako nisu znali prisili su njegovu ženu da od Samsona sazna rješenje što je ona i učinila. Zbog te ženine prevare napustio je svadbu i otišao u Abšalon, a Filistejci su nju dali za ženu njegovu pratiocu. Kad je nakon nekog vremena došao Samson svojoj ženi, tast mu je kazao da ju je dao drugome, misleći kako ju je Samson ostavio. Tada ljutiti Samson ulovi 300 lisica, zapalio im repove i pustio ih u filistejska polja, vinograde i maslinike, te ih tako spalio. Kad su Filistejci saznali da je to Samson učinio, spalili su mu ženu i cijelu njezinu obitelj. Samson se zakleo u sebi da će se osvetiti, pa ode i nastani se u spilju Etamske stijene. Filistejci krenu prema njemu i utabore se u Judi. Judejci odu po Samsona i svežu ga kako bi ga predali Filistejcima, ali ga Božji Duh zahvati i on strgne konopce, spazi sirovu magareću čeljust i njome pobi tisuću ljudi. Poslije se on zaljubi u filistejsku djevojku Dalilu, kojoj filistejski knezovi predlože da za bogatu nagradu otkrije gdje leži Samsonova snaga. Ona je stalno navaljivala na njega da joj otkrije tu tajnu, no on ju je triput slagao. Konačno joj je otkrio da je njegova snaga u kosi. Stoga ga je ona uspavala na svojim koljenima i pustila čovjeka da mu obrije s glave sedam pramenova, a njegova je snaga nestala. Filistejci su ga tako uhvatili, iskopali mu oči i odveli u Gazu, gdje je, okovan dvostrukim mjedenim lancem, okretao mlin u tamnici. No, kosa mu je opet počela rasti. Jednom prilikom, kad su se Filistejci okupili na svečanost posvećenoj njihovom bogu Dagonu, pijani počnu vikati da im izvedu Samsona da ih malo zabavlja, da pred njima pleše. A potom ga svežu između dva stupa. Samson zavapi Bogu da mu samo još jedno pomogne, pa povuče stupove tako da se zdanje sruši na sve koji su tamo bili. Tako umirući pobi mnogo više Filistejaca nego što je to učinio za života. Usp. Suci 16, 4-31.

Samuel posljednji izraelski sudac, prorok (oko 1050-1025 pr. Kr.) začetnik narodnog i političkog jedinstva izraelskih plemena. Njegov utjecaj omogućio je kraljevima Saulu i Davidu pobjede nad susjednim neprijateljskim plemenima. Njegovo je djelovanje i značaj opisan u starozavjetnim knjigama o Samuelu.

Seneka, Lucije Anej (*Lucius Annaeus Seneca*) ili Seneka Filozof, odnosno Seneka Mlđi (Kordoba, 4 pr. Kr.–Rim, 65) jedan od najvećih moralista i senator. Na zahtjev Neronove majke Agripine car Klaudije dopustio mu je 49. povratak iz progonstva s Korzike, kamo ga je protjerao car Kaligula. Bio je odgojitelj cara Nerona, a kad je on postao car i savjetnik. Kako je djelovao u doba okrutnoga samovlađa, svim se silama trudio potaknuti suvremenike na moralan život: moralne su pobude osnovni pokretač njegova filozofskog i književnoga djela. Stoički se značaj njegove misli ogleda u jedinstvenoj zadaći filozofije da odgaja i istražuje vrline. Polazeći od čovjekove moralne slabosti, smatrao je da čovjek poglavito mora održavati ćudorednu strogost prema samomu sebi kako bi mogao steći osjećaj blagosti i sućuti za bližnje. Najviša je krjepost vjernost samomu sebi. Glasovita su njegova 124 sačuvana pisma *Ćudoredna pisma Luciliju – Epistulae morales ad Lucilium*, tj. filozofski eseji iz područja praktične etike. Po Neronovom nalogu Seneka je sam sebi oduzeo život.

Sion je prvotno bilo ime drevne jebusejske utvrde u gradu Jeruzalemu, a s vremenom je dobio preneseno značenje ne samo utvrde nego i grada u kojemu je stajala ta utvrda. Usp. 1 Kr 8, 1 i 11, 5 te 2 Ljet 5, 2. Kad je David osvojio Sionsku tvrđavu, Sion se otada

zvao *Davidov grad*. Kada je Solomon sagradio hram u Jeruzalemu, značenje Siona se proširilo i uključivalo hram i područje oko njega (Ps 2, 6; 48, 2 i 11-12, 132, 13). Sion se na kraju koristio kao ime grada Jeruzalema, Judejske zemlje i naroda Izraela kao cjeline (Iz 40, 9; Jr 31, 12; Zah 9, 13).

Štipan, sv. prvi je kršćanski mučenik zato se naziva *Prvomučenic*, bio je jedan od sedam đakona izabranih u počecima crkve, usp. Dj 6, 5.

Šaba, kraljica v. Saba, kraljica

Šamšon v. Samson

Šamuel v. Samuel

Šaul ili **Saul**, izraelski kralj

Šeneka v. Seneka, Lucije Anej

Šionska planina v. Sion

Tajan v. Tiane

Teodozije I. Veliki – *Flavius Theodosius* (Cauca, 247- Milano, 17. I. 395) za rimskog cara je proglašen 19. I. 379. u Sirmiju da bi upravljao istočnim dijelom Carstva. Vrijeme je to intenzivnog prihvaćanja Germana u rimsku vojsku i oni zauzimaju najvažnije zapovjedne položaje u vojsci. U Carigradu je 381. održan II. ekumenski koncil na kojem su dopunjene odluke Nicejskog sabora i formulirani simboli kršćanske vjere. Teodozije I. je svim silama podržavao kršćanstvo i progonio heretičke kršćanske sekte. Za vrijeme njegove vlade završena je kristijanizacija carstva i kršćanstvo je postalo jedina dopuštena državna vjera.

Teodozije v. Teodozije I. Veliki

Tertulijan - *Quintus Septimius Florens Tertullianus*, ranokršćanski crkveni pisac i apologet (Kartaga, oko 160– oko 225) sin rimskoga centuriona. Odrastao u Kartagi, gdje je stekao i temeljitu klasičnu naobrazbu. Prije obraćenja na kršćanstvo bio je odvjetnik, a poslije i učitelj katekumena. U početku pristao uz montanizam, ali ga je napustio. Napisao je više apologetskih, teoloških i asketskih djela. U djelu *Apologetika* (*Apologeticum*, oko 197.) napada pogansko praznovjerje i tvrdi da kršćani nisu opasnost za državu, nego njezini korisni građani. Teološka su mu djela polemična. U ranom djelu *Sporenje o hereticima* (*De praescriptione haereticorum*) govori o herezi: samo prava Crkva posjeduje autentične predaje i opunomoćena je za tumačenje Svetoga pisma. U raspravama s Marcionom branio je istovjetnost novozavjetnoga i starozavjetnoga Boga te istovjetnost Isusa Krista s Mesijom. U djelu *O duši* (*De anima*) zagovara traducijanizam, a svojim naučavanjem o istočnom grijehu utjecao je na sv. Augustina i poslije na latinske teologe. Pisao je o problemima praktičnoga morala (kazalištu, monogamiji, idolatriji). Zaslužan je za nastanak latinskoga teološkoga nazivlja. Sačuvano je 31 njegovo djelo.

Tiane je grad u Kapadociji. Prema legendi u Tianama je bio liječnik sv. Orest, mučenik, kojeg je dao pogubiti Maksim tadašnji Dioklecijanov prefekt grada.

Tolomeo, kralj v. Ptolomej I Soter

Toma Akvinski, sv. (*Thomas de Aquino*, Roccasecca kod Akvino, 1225- Fossanova

kod Rima, 1274) crkveni naučitelj (*doctor angelicus*). Iako je grofovski sin, postao je dominikanac čiji ga je način života privukao za vrijeme školovanja u Napulju. Uvidjevši njegove velike intelektualne sposobnosti poglavari ga šalju Albertu Velikom na školovanje. Već u 23. godini postaje profesor i tada počinje njegova predavačka služba; predavao je na najvažnijim učilištima reda: u Parizu, Rimu i Napulju. Unatoč velikoj učenosti ostao je jednostavan, ponizan i bezazlen redovnik koji je odbijao sve ponuđene mu crkvene časti. Toma je umro mlad, u dobi od 49 godina, 7. ožujka 1274. kada je putovao u Lyon na opći sabor. Najslavnija djela su mu: *Summa theologiae - Teološka suma* gdje je u tri sveska sustavno obradio cijelu teologiju, te djelo: *Summa de veritate catholicae fidei contra gentiles – Suma o istini katoličke vjere protiv nevjernika*. Tu je dao enciklopediju katoličke teologije i skolastičke filozofije sa sveobuhvatnim pregledom srednjovjekovnog nazora crkve o pravu, moralu, državi, ekonomici i socijalnim odnosima. Kao najširi pokušaj prilagođavanja Aristotela učenju katoličke crkve, Tomina filozofija i teologija postaju vrhuncem srednjovjekovne skolastičke misli i temeljem kršćanske dogmatike sve do naših dana.

Tulio v. Ciceron, Marko Tulije

Valerijan (*Publius Lucius Valerianus*, oko 200- Gudišapur poslije 260) rimski car od 253. Nakon što je car Decije 252. upavši u zasjedu gotskog kralja Knive izgubio gotovo svu vojsku, a na istoku su Carstvo sve jače pritiskivali Perzijanci čiji je kralj Šapur I. svom kraljevstvu 253. pripojio Siriju i Antiohiju, za rimskog je cara izabran 253. Valerijan i njegov sin Galijen koji je upravljao zapadnim dijelom Carstva. Valerijan uzima istočni dio i poduzima rat protiv Perzijanaca i vratio je Carstvu Antiohiju, ali 257. upadaju horde Gota u Malu Aziju (s brodovljem stižu čak do Atene koju su opljačkali). Valerijan je izdao 258. edikt protiv kršćana – po kojem su biskupi, svećenici i đakoni ubijani bez suđenja, a senatorima koji su bili kršćani oduzeo je imanja i naredio da ih se pobije. Tada su stekli mučenički vijenac papa Siksto II., sv. Ciprijan i sv. Lovro i mnogi drugi. Pored careva Decija i Dioklecijana Valerijan je poznat kao najveći i najokrutniji progonitelj kršćana.

Visconti, Filippo Maria (Milano, 1392-1447) od 1402. milanski duka, u pomorskoj bitci 1435. kod Sorenta zarobio kralja Alfonsa V. Velikodušnog (1396.-1458.) iskazao je svoju nevjerovatnu dobrotu i velikodušnost tako što ga nije bacio u tamnicu, nego mu je dao novce i pomogao mu da se vrati u svoje kraljevstvo u Napulju. Visconti nije imao nasljednika.

Zlatousti v. Ivan Zlatousti, sv.

Marinko Šišak

Kronika znanstvenog skupa „Fra Stipan Margitić i Bosna srebrna (1650.- 1750.)“

Petnaesti znanstveni skup u okviru niza „Tihi pregaoci“ održan je 22. do 24. svibnja 2014. u Sarajevu kao „Fra Stipan Margitić i Bosna srebrna (1650.- 1750.)“. Organizator skupa kao i svih prethodnih bili su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, a domaćin ovoga i suorganizator bila je Franjevačka teologija u Sarajevu uz koju je također suorganizator bio i Institut za latinitet BiH iz Mostara. Članovi Organizacijskog odbora bili su prof. dr. sc. Pavao Knezović (predsjednik), prof. dr. sc. fra Marko Karamatić, doc. dr. sc. Marinko Šišak i doc. dr. sc. Josip Grubeša.

Uz sudionike skupa, koji su imali referate, na skupu su sudjelovali i akademik Radoslav Katičić, duhovni otac ovoga niza znanstvenih skupova posvećenih znamenitim franjevcima koji su djelovali tijekom dugih stoljeća, najprije u okviru provincije Bosne srebrne, a potom i u provincijama koje su od nje nastajale i slijedile nove državne granice na ovim prostorima. I ovaj se put pridružio sudionicima skupa prof. dr. Georg Holzer s Instituta za slavistiku Sveučilišta u Beču.

Ako bi netko zapitao tko je bio fra Stipan? Lako je odgovoriti i kratko i točno: bio je jedan od najtipičnijih tihih pregalaca čiju je *Stipanušu* ili *Stjepanušu* tijekom 18. i 19. stoljeća poznavalo malo i veliko, muško i žensko ne samo na prostorima tadašnje Bosne srebrne, nego jednako tako i u prekosavkim i u primorskim krajevima. Posvuda su se pripovijedali *Stipanušini* čudni događaji i pjevali mnogi verši i pismice, a da često ni sami pripovjedači kao ni oni koji su pjevali nisu znali da je to sakupio i u verse složio fra Stipan Margitić rođen u Jajcu ili njegovoj okolici sredinom 17. stoljeća. Pored te u puku veoma popularne knjižice za koju ne znamo ni približno koliko je puta tiskana bosanicom i latinicom između 1701. i 1882. fra Stipan je priredio i 1708. tiskao zbirku propovijedi koja sadrži 48 svetačkih, tj. za blagdane pojedinih svetaca i 63 za nedjelje i pomične blagdane ili ukupno sto jedanaest propovijedi sastavljenih „zaradi ubogi[h] od nauka, koji ne umiju razliki jezika, ne umiju štiti knjiga ni slova latinski, da se ne mogu izvitovat da ne imaju knjiga u slova u jezik bosanski“. I u drugim svojim djelima fra Stjepan se želi približiti običnom puku i to mu polazi za rukom. U svojoj „*Fali od svetih*“ on veli da je ta njegova

knjiga «nauk za uboge od nauka» tj. za neobrazovane. Te propovijedi, različito od ostalih, nisu «kićene» a nisu ni duge («da počne puk spavat»). Doduše, i on se u tim propovijedima za svetačke blagdane i za nedjelje služio stranim predlošcima, ali je u njih nerijetko unosio i vlastito iskustvo. U propovijedi na treću nedjelju poslije Uskrsa on podsjeća svoje slušatelje na teško stanje kakvo je bilo u Sarajevu pod kraj 17. st. pa veli: «Samo spomenite se: u vrime naše, ovoga rata i nemijera, da se bijaše u Sarajevu rijeka zajazila od mrtac/a/...; od kuge i od glada po svoj Bosni po putu mr/tva/ci ležahu. Koga bi posikli ali obisili, ne dadijahu mu umrt, nego bi ga izili. Za 12.000 bosanskih jaspri bijaše vriča žita; rob aliti robinja za groš možaše se uzet». (*Fala od sveti/h/*, Mleci 1708, str. 204). (Fra Ignacije Gavran, *Putovi i putokazi II*, Livno, str. 30-34).

Doba u kojem je djelovao fra Stipan, bilo je neposredno nakon Bečkih ratova kada je franjevcima i katoličkom puku u Bosni bilo iznimno teško, nikad teže. Primjerice, 1683. Osmanlije su „odsjekli handžarom glavu gvardijanu iz Gradovrha fra Bernardinu. Fra Luku, župnika u istom mjestu, živa su ispekli. Godine 1684. odsjekli su glavu vikaru u Sarajevu, a dvojicu drugih fratara na smrt istabanali. Provincijal fra Mihovil Radnić, u pismu Propagandi 1686. god., opisao je bosansku provinciju kao da je već na izdisaju jer su mnoga braća protekle tri godine na komade sasječena, mnoga su umrla u tamnicama, mnogi i sada čame u zatvorima. Crkve i samostani su opustošeni, crkveno posuđe bilo je založeno ili prodano, u nekim mjestima pokradeno i razgrabljeno, svi su samostani preko svojih mogućnosti zaduženi. Završavajući svoj izvještaj provincijal Radnić kaže: „životarimo samo na časove, držeć smrt u ustima, ter se sakrivamo danju i noću po špiljama i šumama.“ (A. Barun, *Svjedoci i učitelji*, Sarajevo-Zagreb 2003, str. 167).

Iz pouzdanih se izvora zna da je fra Stipan, kad je 1730. preminuo u Fojnici, ostavio u rukopisu još jednu ili više zbirki propovijedi koje su se nekoć čuvala u fojničkom samostanu. Bavio se fra Stipan i poviješću, zapravo vodio je svojevrсни ljetopis fojničkog samostana čiji je bio gvardijan u više navrata. Tim se njegovim radom poslužio fra Nikola Lašvanin i vješto ga „uklopio u svoj *Ljetopis*“ (Gavran, 1995). Neki Margitiću pripisuju i sastavljanje neke ljekaruše, ali se taj podatak u novijoj i ozbiljnijoj literaturi i ne spominje. „*Ispovid* je prva hrvatska knjiga koja je osvojila mase i doživjela masovne naklade. Bjelodano je, da je to bilo moguće zato, što je Margitić postigao jednu tako reći općehrvatsku *koinè*, jedan jezični i naobrazbeni standard prihvatljiv na jednom tako širokom [u granicama Drava, Dunav, Drina i Jadran] području, kakvo dotadašnji hrvatski pisci nisu mogli ni sanjati. *Ispovid* je prvi veliki i značajni pokret standardizacije hrvatskog jezika velikih i općih razmjera“ (Pederin, 1971).

Odabir Sarajeva za mjesto održavanja znanstvenog skupa bio je već ranije dogovoren i planiran. Nažalost, kad je trebalo krenuti u Sarajevo, dogodile su se katastrofalne poplave u Slavoniji, Bosni i Srbiji i zbog toga se moralo putovati manje uobičajenim putem kroz Hrvatsku do Bihaća, a potom preko Petrovca, Ključa, Travnika prema Sarajevu. Istim putem zbog neprohodnih pravaca, sudionici skupa su se vratili u Zagreb. Prema daljinarima i auto-kartama to nije veća udaljenost između glavnih gradova Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ali je zbog lošijih putova putovanje znatno vremenski duže. Da u svakom zlu ima i nešto dobro može potvrditi i ovaj nepredvideni itinerarij. Taj putni pravac pružio je mogućnost akademiku Katičiću da nam pokaže mnoge lokalitete na kojima su se dogodili važni, neki su bili i presudni, događaji u našoj povijesti od ranog srednjeg vijeka pa gotovo do naših dana. Bez poznavanja tih terena planinskih strmina i tjesnaca, polja i manjih ravnica i silovitih i neobuzdanih rijeka nije moguće ni približno ispravno shvatiti dramatiku i zbiljnost tih povijesnih događaja. Poplavljeni i na nekim mjestima sasvim uništeni putovi u pravcu sjever jug i pojave klizišta na nekim dionicama, a iznad svega nepouzdana glasina koje su se zbog informacijskog rašomona, poput kuge brzinom orkana širile i širenjem po običaju uveličavale, stvarajući svojevrsni strah od putovanja. Skup je, dakle bitnom bio obilježen tom činjenicom, pa su neki od prijavljenih referenata odustali od puta. Nažalost, nije bilo niti sarajevskih referata na skupu iako su postojala čvršća obećanja o sudjelovanju nekolicine s plauzibilnim temama.

Oduženo putovanje je zabrinulo i domaćine koji su se svako malo zanimali dokle smo stigli, a osobito kada se već noć spustila a mi smo tek prolazili Lašvanskom dolinom. Ipak domaćini su nas strpljivo čekali i napokon dočekali s puninom franjevačke dobrodošlice, onom dobro znanom stvarnom radošću, jednostavnošću i pravom roditeljskom otvorenošću. I dok je fra Marko Karamatić svakom sudioniku otvorio i pokazao njegov smještaj ostali su postavili stolove na kojima nas je, iako su bili već poprilično kasni sati, čekala topla večera s domaćim specijalitetima. Doista trenutci su to koje se ne može nikada zaboraviti a ni dovoljno zahvaliti domaćinima. Nakon večere nastavio se ugodni razgovor u tzv. razgovornici gdje su neki s gvardijanom dočekali sitne sate.

Skup je pozdravio provincijal Franjevačke provincije Bosne srebrene fra Lovro Gavran. Osim njega, sudionicima se obratio i dekan Franjevačke teologije u Sarajevu fra Vili Radman, te gvardijan samostana prof. dr. fra Mile Babić i član Organizacijskog odbora prof. dr. fra Marko Karamatić. Franjevačka bogoslovija je bila uzoran domaćin sudionicima tijekom cijelog trajanja skupa koji je bio obilježen i neformalnim ali sadržajnim druženjima i razgovorima vezanim uz znanstveno bavljenje istaknutim franjevcima iz prošlosti.

Prije početka prve sjednice skupa, akademik Radoslav Katičić je istaknuo Margitićevu ulogu kao prethodnika pismarica – fra Tome Babića i Andrije Kačića Miošića. On stoji na početku tog značajnog niza kao njihov začetnik i njegova „Stipanuša“ je imala velik utjecaj među vjerničkim pukom.

Prvom sjednicom skupa predsjedali su Marinko Šišak i Jelena Ostojić. Prvo izlaganje imao je prof. dr. sc. Miroslav Palameta s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. On je u izlaganju naslovljenom „Margitićeva pripovjedna radionica“ govorio o intertekstualnoj rasčlambi Margitićevih tekstova i pronalaženju referentnih izvora koji su poslužili Margitiću u stvaranju njegovih djela i pokušao je identificirati te elemente i izvore. Drugi referat izlagao je prof. dr. sc. Stipe Kutleša s Instituta za filozofiju u Zagrebu koji je govorio o uskršnjim propovijedima fra Stipana Margitića u njegovu djelu „Fala od sveti“, nalazeći da se u djelu ne radi samo o teološkim temama, nego i moralnim, filozofijskim, te socijalnim i političkim Margitićeva doba. O elementima franjevačke kristologije u propovijedima fra Stipana Margitića govorio je prof. dr. sc. Ivan Karlić s Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. On je najprije problematizirao i analizirao sintagmu „franjevačka kristologija“, a potom pokušao pronaći tragove te kristologije u propovijedima fra Stipana Margitića. Doc. dr. sc. Marija Pehar s Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu naslovila je svoje izlaganje „Neocvrnjeno začetje – teološki sadržaj i štovanje u propovijedima fra Stipana Margitića“. Baveći se pitanjem Blažene Djevice Marije u Margitićevim propovijedima autorica je zaključila kako je u njima nazočna iskrena i duboka pobožnost, te snažan propovjednički žar iskazan u zadivljujućim epitetima, slikama, primjerima i usporedbama, pa nerijetko i pretjerivanjima o BDM. Doc. dr. sc. Josip Grubeša s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru govorio je o etičkim ciljevima u korizmenim propovijedima fra Stipana. Analizirajući pet korizmenih propovjedi, autor je nastojao pokazati Margitićev utjecaj na promjene i formiranje socijalne, političke, ćudoredne i druge slike društva. Prof. dr. sc. Pavao Knezović s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu istražio je utjecaj antike u Margitića. Tako je utvrdio da se u više od 500 informacija o antičkim osobama, događajima i mjestima, prenosi slika o antici, najčešće u egzemplima, razvijenim usporedbama ili opisima mjesta i događaja. Prof. Ivan Bekavac Basić sa Srednje škole za medicinske sestre iz Zagreba je referirao o moralnom nauku o spolnosti u fra Stipanovu djelu „Izpovid karstjanska“. Margitićeve stavove o spolnosti nastojao je povezati i s aktualnim raspravama o spolnom odgoju u školama.

Drugom sjednicom znanstvenoga skupa predsjedali su Pavao Knezović i Marija Pehar. U drugoj sjednici dr. sc. Alojzija Tvorić iz Vrbovca referirala je o strukturi propovjedi, biblijskim likovima, svecima i sveticama u propovijedima

četiriju nedjelja došašća. Analizirajući kompoziciju i stil propovijedi, te njene odnose spram klasične strukture, autorica je zaključila kako su Margitićeve propovijedi značajan doprinos pismenosti hrvatskog naroda te kontinuitetu tiskanja i čitanja propovijedne proze. Doc. dr. sc. Luciana Boban i Jelena Ostojić s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru referirale su o djelu „Ljekaruša“ fra Franje Gracića, objavljenoj u Padovi 1795. Iako je djelo posvećeno medicinskim temama, autorice nalaze da je važno i zbog činjenice što u drugom dijelu govori i o prirodnim ljepotama i povijesti Bosne. Dr. sc. Marijana Borić iz HAZU održala je referat o franjevačkom pučkom školstvu do konca 18. stoljeća, analiziraju udžbenike i priručnike kojima su se franjevci služili. Posebno je analizirala udžbenik nepoznatog franjevca „Blago otkriveno maloj dicitzi i potrebnim“. Rudolf Barišić s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu izlagao je temu „Epistologrfska tradicija Bosne srebrene“, istražujući je iz više aspekata: historiografskog (okružnice provincijala, apostolskih vizitatora i apostolskih vikara), te jezičnog aspekta, uključujući u razmatranje i privatnu epistolografiju. Pri tome osobito naglašava značaj Bonaventure Perišića „bosanskog Plinija“. Prof. dr. sc. Sanja Vulić s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu iznijela je temu o jeziku fra Stjepana Badrića, redovnika franjevačke provincije Bosne srebrene iz Drniša. Autorica je analizirala odnose između Badrićeva djela „Ukazanje istine među crkvom Istočnom i Zapadnom“ s djelom Krste Pejkića „Zrcalo istine med crkve istočne i zapadne“, nalazeći da se radi o gotovo identičnom prijepisu s manjim jezičnim razlikama. Izlaganje se upravo i bavilo jezičnom usporedbom Badrićevih i Pejkićevih jezičnih rješenja. Dijelom skupa bila je i plodna i široka rasprava koja se pavela o Margitićevim publikacijama i ulozi tih djela na franjevačku povijest i bosansko katoličanstvo. Nakon skupa glavni urednik Pavao Knezović promovirao je upravo tiskani zbornik o fra Emeriku Paviću kojemu je bio posvećen prethodni, 14. skup „Tihi pregaoci“ u Osijeku.

Popodne su sudionici skupa krenuli u obilazak Sarajeva krenuvši od Vijećnice preko Latinske ćuprije. Prvo su u Latinskoj četvrti posjetili franjevački samostan i crkvu sv. Ante na Bistriku gdje ih je, iako nenajavljene, pozdravio fra Luka Markešić i detaljno upoznao s umjetninama kako u samoj crkvi tako i s blagom samostanske pinakoteke, zatim ostalim zbirkama (sakralnom, povijesnom) i nekim drugim interesantnim eksponatima. Nakon toga krenuli smo prema kompleksu Seminarij gdje je sudionike dočekao dr. sc. Drago Župarić koji je sudionike upoznao s poviješću i radom Katoličkog bogoslovnog fakulteta ekskluzivno pokazavši im glasovitu kapelu svetih Ćirila i Metoda koja je jedno od danas najtraženijih mjesta za vjenčanja. Pogled na Sarajevo s prostrane gornje terase je doista veličanstven, a kako se moglo čuti rijetki su i Sarajlije imali priliku u tome uživati.

Nakon toga su sudionici u laganjoj šetnji pored stare sefardske sinagoge i prostora templa krenuli u ono čuveno srce starog Sarajeva poznatog kao Bašćaršija kojom se posvuda širio zamamni miris pečenih ćevapčića. Laganom su šetnjom razgledali stari trgovački centar Gazi Husrev-begov bezistan, zatim kompleks Gazi Husrev-begove džamije sa šedrvanom i sahat-kulom te kompleks stare begovske kuće tzv. Morića han i niz neobičnih dućana oformljenih u orijentalnom stilu u kojima se najčešće nudi zapadnjačka roba. Šetnja je okončana u najfamoznijem bašćaršijskom sokaku okupljanjem oko malih okruglastih sofa na koje su konobari uglavnom donosili porcije ćevapčića koje su se samo razlikovale po broju, odnosno da li je naručena velika ili mala, a taj prekrasni ugođaj pokvarila je mnogima činjenica da nije dopuštena konzumacija piva na određenoj udaljenosti od minareta.

U subotu nakon doručka pozdravili smo se s našim dobrim i dragim domaćinima i uputili se prema Kraljevoj Sutjesci kako bi posjetili tamošnji franjevački samostan. Kraljeva Sutjeska nalazi se 56 km sjeveroistočno od Sarajevo podno drevnog nekoć kraljevskog grada Bobovca.

Sudionici su obišli franjevački samostan u Kraljevoj Sutjesci. Tamo je sudionike dočekao fra Stjepan Duvnjak, proveo kroz samostan, pokazao i detaljno objasnio njegove prebogate zbirke: etnografsku, sakralnih predmeta i ruha, pinakoteku i tzv. staru knjižnicu u kojoj se čuva više inkunabula nego ih imaju zajedno sve ostale bosanskohercegovačke knjižnice. Pored toga tu je i doista prebogata zbirka knjiga tiskanih od početka 16. stoljeća pa do sredine 19. koje tvore zbirku rara u kojoj su svojim djelima zastupljeni ne samo franjevci Bosne srebrene (M. Divković, S. Margitić, L. Šitović, M. Dobretić, F. Laštrić, S. Marijanović, T. Babić, P. Knežević itd.) nego i mnogih naših pisaca iz 17. i 18. stoljeća (A. Kačić Miošić, F. Glavinić, R. Levaković, P. Ritter Vitezović, S. Razzia, B. Kašića, M. Orbinija, E. Pavić, M. P. Katančić itd). Samostan, građen u XIV. stoljeću izgorio je 1658. sa svim dragocjenostima (arhiv, knjižnica). Novi je podignut 1664. U vrijeme Bečkoga rata, pod konac 17. stoljeća, franjevci su ga morali, zbog velikih nameta napustiti i živjeti po seoskim kolibama. Bečki ratovi su prouzročili i veliki egzodus kršćana. Računa se da je do 1699. Bosnu napustilo više od 200.000 stanovnika. Ostalo je svega 17.000 katolika, 26 fratara i tri brata laika. Od tridesetak postojećih samostana, nesrušena su ostala samo tri: sutjeski, fojnički i kreševski. Nakon smirivanja političkih prilika fratri su se ponovo vratili 1704. Samostan je obnovljen 1821. god., a 1833. nadograđen za još jedan trakt. U takvome stanju ostao je do 1889, kada je, izuzevši spomenuti trakt, u cijelosti porušen radi gradnje novoga. Izgradnja novoga samostana započela je 19. travnja, a svečani blagoslov kamena temeljca obavljen je 13. svibnja 1890. god. Izvođač radova bio je građevinski poduzetnik Ivan Holz.

Samostan je blagoslovljen 20. srpnja 1892., premda su radovi na njemu potrajali sve do 1897. godine. Samostanska zgrada temeljito je obnovljena 1982.-88. Do početka 20. stoljeća u sutješkom samostanu bio je za dio franjevačkih kandidata organiziran studij filozofije i bogoslovije. Tamo je kasnije smješten novicijat gdje je ostao sve do 1973. godine.

Sličnu povijest kao i samostan imala je i sutješka crkva. Prvotna crkva podignuta je vjerojatno kada i samostan, u prvoj polovici 14. stoljeća. Porušena je u vrijeme progona 1521-24. god. Uskoro je obnovljena, budući da se već 1530. spominje u jednom dokumentu. Renovirana je 1596. U 18. stoljeću dvaput je obnavljana: 1728. i 1784-85. god. Ipak je zbog dotrajalosti porušena 1821. i nanovo izgrađena, da bi opet na njezinu mjestu 1858. bila podignuta nova.

Nakon kratke okrijepe pićem i voćem trebalo je krenuti dalje. Bilo je planirano da se nakon Kraljeve Sutjeske posjeti i franjevački samostan u Fojnici u kojem je fra Stipan u više navrata bio gvardijan i u kojem je ovozemaljski zamijenio boljim životom na nebesima. Međutim problemi s putovima zbog spomenutih okolnosti prisilili su organizatore da se odustane od odlaska u Fojnicu i zbog toga što se to vozaču nije nikako dopadalo.

U povratku sudionici su se poduže zadržali u Bihaću koji je nekoć bio „caput Regni Croatiae“, gdje je neke od sudionika akademik Katičić upoznao s osobnim sjećanjima na taj grad (jer je tamo živio njegov djed i on je često provodio praznike upravo ovdje), te memorirao svoje dječjačke dane koje je provodio na praznicima u Bihaću i povezao s povijesnom ulogom i sudbinom ovog lijepog i iznimno važnog grada.

Radni dio skupa. Za govornicom Lucijana Boban. Radno predsjedništvo (s lijeva): Jelena Ostojić, Marija Pehar i Pavao Knezović

Sudionici skupa o fra Stipanu Margitiću. S lijeva na desno: S. Kutleša, J. Grubeša, R. Katičić, I. Bekavac Basić (čuči), G. Holzer, M. Borić, P. Knezović, S. Vulić, A. Tvorčić Kučko, R. Barišić, J. Ostojić, M. Pehar i M. Šišak.

Kazalo imena i mjesta

- Abel 93, 95, 196, 201
Abraham (Abram) 61, 88, 94, 96, 264, 267, 275
Abšalon 288
Abulenše 200
Acquasparta, Matteo d' 53
Adam 71, 93, 95, 259, 263
Afrika 28, 278, 280
Agripina Mlađa 286, 288
Ahab, izraelski kralj (Akab) 250, 252, 254, 278
Ahazije (Okozije), izraelski kralj, 278, 286
Ahil II, sin gotskog kralja Vitizina 287
Ahileuš 36
Akvileja 284
Albano 281
Albert Veliki 58, 290
Albrecht, C. 33
Albriccus, Hieronymus 140
Aleksandar Haleški 53, 281
Aleksandar od Fere (Alesandro Ferea; *Alexander Phaereus*) 249, 278, 279
Aleksandar Veliki 27, 90, 96, 274, 278, 279, 287
Aleksandar VI., papa 52
Aleksandrija 278, 287
Aleksije, sv. 275
Alfonz Velikodušni (Alfonšo, *Alfonso V*), kralj 249, 279, 290
Alićija, sv. 96
Alilović, Ivan 13
Alione, Joseph 19
Ambrozije, sv. (Ambrožio, *Aurelius Ambrosius*) 68, 89, 94, 96, 97, 107, 250, 257, 272, 279, 280
Amiens 285
Amon 96
Ana, sv. 56, 66, 76, 93, 95, 96
Ananije 93, 95
Anastazije, sv. 275
Ancona (Ankona) 33, 168, 174
Ančić, Ivan 18, 115, 119, 121, 124, 125, 126, 127, 130
Antioh (Antiok) 95
Antiohija 284, 290
Antium 286
Antonije, Marko, rimski car 68
Antonin, sv. 40, 41, 47
Antun Padovanski, sv. 53, 185
Anzelmo Canterburyjski, sv. 58, 69
Aosta 58
Apolon Lukije 279
Aragonija 279
Aristotel (Arištotel) 90, 96, 260, 278, 279, 290
Arnautska 12, 27, 271
Arpino 281
Asiz (Ašič, Assisi) 94, 234, 283
Astlejš, kralj (Ašlaj) 249, 279
Atena 279, 290
Augustae Vindelicorum 41

- Augustin (Auguštin, *Aurelius Augustinus*) 26, 57, 68, 72, 86, 90, 91, 93, 95, 96, 97, 99, 105, 197, 257, 258, 259, 260, 262, 266, 267, 268, 276, 279, 280, 289
- Auksencije, biskup 279
- Aurelijan, Lucije Domicije (Avrelije, Aurelijan), rimski car 249, 280
- Austrija 11,
- Azija (Ažija) 12, 27, 28, 271, 279
- Baal (Balam), idol 250, 252, 278, 280, 281
- Babić, Mile 293
- Babić, Tomo 17, 20, 24, 120, 122, 123, 294, 296
- Babilon 259, 278
- Babukić, Vjekoslav 131
- Badrić, Stjepan 295
- Bagnoreggio 53, 281
- Bakar 139
- Bakula, Petar 177, 178
- Bandulavić, Ivan 115, 124, 125, 126, 128, 129
- Baotić, Zvonimir 27, 32
- Barac, Antun 18
- Barišić, Rudolf 295
- Barnaba 96
- Barun, Anđelko 292
- Bassano 19
- Bašćaršija 296
- Batinić, Mijo 11, 12, 14, 15, 16, 17, 32, 137, 144
- Bäuerlein, Stjepan 135, 137, 144
- Bazilije 105
- Beč 82, 118, 132, 135, 138, 152, 291
- Bekavac Basić, Ivan 294
- Bellarmini, R. 140
- Belostenac, Ivan 126, 130
- Benčić. Ž. 25
- Benedikt VIII, papa 86, 90, 93, 95, 96
- Ben-Had 96
- Benić, Bono 147
- Benincasa, Caterina v. Katarina Sienska
- Beograd 32, 113., 132
- Bernard iz Clairvauxa, (Bernhard, Philibertus) sv. 20, 21, 43, 45, 48, 69, 90, 93, 96, 97, 266, 280, 281
- Bernardin Sienski (Bernardin od Šiene), sv. 54, 57, 61, 72,
- Bernardin, gvardijan u Gradovrhu 292
- Bernardone, Giovanni v. Franjo Asiški, sv.
- Betlehem (Betlem) 207, 260, 284
- Bezina, Petar 169, 178
- Biasa 278
- Bihać 293, 297
- Biondić, I. 166
- Boban, Lucijana 8, 147, 295
- Bobovac 296
- Boccaccio, Giovanni 18
- Bogdanović, David 13
- Bogić, Nikola 12
- Bogišić, Rafo 13, 32
- Boleyn (Bolen), Ana 90, 96
- Bolšić Šilobad, Mijo 174, 175
- Bonaventura (*Giovani di Fidanca*), sv. 53, 60, 62, 69, 74, 257, 281
- Bonaventura, Leonardo 41
- Borić, Marijana 8, 165, 169, 177, 178, 295
- Bosanska biskupija 136
- Bosansko kraljevstvo 28, 74, 151, 154, 249, 264, 265
- Bosna 12, 14, 15, 17, 22, 28, 29, 31, 32, 36, 55-57, 76, 79, 106-109, 115, 122, 123, 129, 137-139, 148, 150-154, 156, 157, 160, 162, 168, 176, 220, 221, 222, 223, 254, 255, 256, 259, 261, 274, 292, 293, 295, 296, Bosna, Donja 151, Bosna Gornja 151
- Bosna i Hercegovina 15, 32, 33, 64, 110, 115, 132, 144, 148, 293

- Bosna srebrna (Bosna argentina) 7,
 17, 25, 32, 135, 137, 149, 150, 153,
 158, 159, 162, 168, 177, 179, 291, 295,
 296
 Bosna, rijeka 150, 151, 160
 Bozzolo, Damiano da 41
 Božtković, Juraj 12, 32
 Bratulić, Josip 87, 88, 89, 97, 98
 Brigita Švedska, sv. 36, 40
 Britanija 282
 Britanik, Tiberije Klaudije Cezar 286
 Brnjaković, Filip 12
 Brotnjo 12, 13
 Brozović, Dalibor 113, 114, 116, 131
 Budim 177
 Bugarska 12, 27, 271
 Buljan-Klaić, Marijana v. Borić,
 Marijana
 Bur, prefekt 286
 Busti, Bernardino (Bernardin Bušte;
 Bernardinus de Busto) 18, 19, 41, 47,
 198
 Butorac, Josip 135, 136, 137, 144
 Calibus, Giovanni de 60
 Carigrad 12, 17, 27, 36, 108, 127, 271,
 274, 284, 289
 Casale, Umberto di 53, 60
 Cassianus, Ioannes 197
 Catharina Siennensis v. Katarina
 Sienska
 Cauca 289
 Cavalli, Domenico di 41
 Cavalli, Francesco di 41
 Châtillon 280
 Chieri 19
 Ciceron, Marko Tuliije (*Marcus Tullio
 Cicero*) 249, 250, 281, 290
 Ciprijan, sv. 290
 Cîteaux 280
 Coleti, Sebastiano (Kolet) 21, 22, 33,
 144
 Colonia Agripina 41
 Constantinopolis v. Konstantinopolj
 Courth, Franz 69, 82
 Crnković, Petar Stanislav 139
 Crno more 12, 27, 271, 284
 Crveno more (More crljeno) 268
 Cuneus 19
 Curtius, Ernest Robert 158, 162
 Cuvaj, Antun 177, 178
 Cvžon v. Kišon
 Čaleta, Mijo 175, 178
 Ćiril, sv. 155, 157, 295
 Dabić, Goran 86, 98
 Dadić, Žarko 166, 169, 176, 177, 179
 Dagon 252, 281, 288
 Dalila (Dalida) 96, 200, 202, 251, 288
 Dalmacija 13, 21, 33, 122, 123, 149,
 153, 156, 167, 168, 169, 176, 177, 178,
 179, 259, 261, 264, 284
 Damas I, papa 284
 Damjanović, Stjepan 132
 Daniel, prorok 93, 95, 96
 Dante Alighieri 278
 Dardanija 153
 Darije III, kralj 278
 David, kralj 90, 93, 95, 96, 196, 265,
 266, 269, 272, 275, 283, 286, 288, 289
 Decije, rimski car 290
 Demosten 90, 284
 Denzinger, Heinrich 82
 Deutz, Rupert von 72, 82
 Dijon 280
 Dioklecijan, Gaj Aurelije Valerije
 (*Gaius Aurelius Valerius Diocletianus*)
 262, 282, 285, 289, 290
 Divković, Matija 17, 20, 24, 30, 36,
 115, 116, 122-129, 131, 296
 Dobretić Dragišić, Juraj 115
 Dobretić, Marko 129, 147, 296
 Dobretići 162

- Doljani 108
Domicija Longina 282
Domicijan (*Titus Flavius Caesar Domitianus Augustus*), rimski car 274, 281, 282
Domicije Ahenobarba, Gnej, Neronov otac 286
Dominik, sv. 90, 93, 95
Donji Vakuf 108
Draganović, Krunoslav Stjepan 107, 108, 110
Dragišić J. v. Dobretić Dragišić, Juraj
Drava 24, 25, 292
Drina 25, 150, 151, 160, 292
Drinopolje 36, 108
Drniš 295
Dubrovnik 41, 47, 123, 129, 132, 165, 167
Duda, Dean 13, 23, 32
Dulcken, Antonio 41
Duličenko, A. D. 116, 131
Dunav (Danubium) 153, 282, 292
Duns Scot, Ivan (Iohannes Duns Scotus) 53, 54, 55, 58, 60, 62, 69, 73, 75, 82
Duvno 108
Duvnjak, Stjepan 296
Džaja, Srećko Mato 107, 108, 110
Đakovačka biskupija 137, 138
Đakovačko Selce 137, 139
Đakovo 82, 135, 136, 140
Eadmer, benediktinac 69, 73
Efraim 93, 95, 99
Egidije iz Asiza (Edidio), bl. 268, 282
Egipat (Edipat) 62, 94, 212, 257, 261, 276, 278, 280, 287
El Escorial, dvorac 282
Eleazar (Eliazar) 257, 286
Eli 96
Elizabeta, sv. 78
Engleska (Inglitera, Anglija, Inghilterra) 90, 118, 192, 282
Esser, Kajetan 52, 64
Etamske stijene, špilja 288
Etzi, Priamo 52, 64
Eudoksija, carica 284
Eufrat 278
Eugen Savojski, princ 109, 152
Europa 12, 28, 35, 88, 129, 148, 149, 151, 152, 154, 158, 160, 161, 166, 167, 280, 281, 285
Euzebije iz Cezareje 284
Eva 94, 263
Exner, Balthasar 29
Ezav (Ežav) 276
Ezekijel, prorok 93, 96
Fališevac, Dunja 25, 86, 87, 98
Fancev, Franjo 18, 19, 20, 21, 25, 32, 42, 43, 44, 45, 48, 115, 131
Farlati, Daniele 135, 136, 144
Fatis, Antonio de 41
Faustina, kći cara Marka Antonija Anija 68, 96
Fazi, P. 19
Fenicija 278
Fera, grad 278
Ferdinand I. Habsburgovac, car 282
Fermedžin, Euzebije 136, 137, 138, 144
Fermo 140
Ferri, Pietro (Ferrus, Petrus Paulus) 33, 168
Figatelli, Giuseppe Maria 174, 175
Filip II., makedonski kralj 278
Filip II, španjolski kralj 282
Fojnica 12, 13, 55, 176, 177
Fontaines-les Dijon 280
Fossanova 289
Francuska (Francia) 28, 282, 286
Frankopan, obitelj 116

- Franjo Asiški (*Giovanni Bernardone*), sv. 20, 23, 40, 43, 52, 53, 56, 57, 59, 60, 86, 89, 90, 93-97, 99, 190, 221, 231, 233-238, 267, 268, 269, 281, 282, 283
 Freiburg im Brisgau 82
 Frigija 278
 Gabrić-Bagarić, Darija 124, 127, 128, 131
 Gadišapur 290
 Gaj, Ljudevit 118
 Galija 279, 285, 286
 Galijen 290
 Galot, Jean 69, 82
 Garčin 137
 Gašić, Emerik 141, 144
 Gašparotti, Hilarion 92
 Gaudaleta 287
 Gaugamela 278
 Gavran, Ignacije 12, 13, 14, 15, 17, 24, 32, 33, 43, 45, 162, 292
 Gavran, Lovro 293
 Gaza 283, 288
 Gedeon (Đedeon) 277
 Gelo, Milan 8, 51
 Georgijević, Krešimir 13, 32
 Germania 25, 282, 285
 Gibraltar 287
 Giovanni di Fidanca v. Bonaventura, sv.
 Glamoč 108
 Glavinić, Franjo 126, 296
 Gobije, Jean (Iohannes Gobius Junior Alestensis, Goby, Grabius) 18, 41, 42, 47
 Golijat (Goliot) 93, 96
 Gordij 278
 Grabić, Petar 69, 82
 Gracić, Franjo 8, 147-163, 294
 Gracijan, rimski car 279
 Gradišće 167
 Gradovrh 292
 Granik 278
 Graz 82
 Grčka 12, 106, 271, 274, 278, 286
 Greschake, Gisbert 69, 82
 Grgur I Veliki (*Gregorius Magnus*), papa, sv. 257, 275, 283
 Grgur iz Toursa, sv. 286
 Grignanus, Ludovicus 36
 Grill, L. 280
 Grlčić, Ivan (Garliczich a Plumbo) 8, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145
 Grubeša, Josip 291, 294
 Gundulić, Ivan 25, 33, 126
 Gvandal, rijeka 205
 Habelić, Juraj 122, 126
 Habsburška Monarhija 176, 177
 Halkida, pustinja 284
 Halkidika 279
 Hanova 29
 Henok (Enok) 282, 283
 Henrik II., francuski kralj 282
 Henrik VII, kralj 279
 Henrik VIII (Enrik), kralj 90, 96
 Heraklo 284
 Heraldo di Lorenzo, Antonio v. Alione, Joseph
 Hercegovina (Ercegovina) 76, 123, 151, 160, 259, 261
 Herod (Irud), kralj 93, 95, 96, 228, 263, 275
 Hertfelder, Bernhard 41
 Hidra (Idra, *Hydra*), čudovište 284
 Hipon 280
 Hispania 286, 287
 Hispania Tarraconensis 285
 Holoferno (Olofern) 96
 Holz, Ivan 296
 Holzer, Georg 291
 Honorije III, papa 283

- Hoše (Jože) 96
Hoško, Emanuel Franjo 8, 135, 136, 140, 179
Hrvatska 32, 64, 109, 148, 150, 151, 153, 156, 167, 174, 177, 178, 292
Humac (Ljubuški) 23
Hünermann, Peter 82
Hvar 147
Ibrišimović, Luka 136, 144
Ilić, Grgo (Gregorius a Varesh) 148
Ilija, biskup 96
Ilija, prorok, sv. 96, 249, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 261, 280, 281
Ilirik (Illirik, Ilirija) 36, 118, 154, 157
Inchio, Gabriele 41
Indija 160, 161, 278
Inocent III, papa 52, 283
Istanbul 118
Italija 12, 130, 139, 147, 149, 274, 278
Ivan Krstitelj, sv. 20, 43, 93, 95, 96, 224, 226, 227, 258, 259, 261
Ivan Zlatousti ili Krizostom (Križoštom), sv. 57, 68, 91, 94, 96, 105, 249, 251, 261, 275, 284, 285, 290
Ivan, apostol i evanđelist, sv. 159, 259, 262, 263, 264, 266, 273
Ivana II, kraljica 279
Izabela, kraljica 93, 94, 95, 254, 278, 284
Izaija (Izaia), prorok 90, 93, 258
Izak 96
Jacobus de Voragine 278
Jadransko more (Jadran) 24, 25, 152, 292
Jagić, Vatroslav 117, 122, 129, 131
Jajce (Jajcze) 11, 12, 47, 55, 151, 154, 268, 291
Jakov, patrijarh 93, 95, 96, 264, 276
Japundžić, Marko 36
Jason iz Fere 278
Jastrebarsko 144
Jazabela v. Izabela
Jelčić, Dubravko 31, 32
Jelenić, Julijan 12, 13, 15, 32, 107, 110, 135, 144, 148, 176, 179
Jered, otac Henokov 283
Jeremija, prorok 88, 90, 93, 96
Jerković, Marko 9, 144
Jeronim, sv. (Jerolim, *Sophronius Eusebius Hieronymus*) 250, 256, 257, 258, 259, 260, 284
Jerusalem (Jeruzolim, Šalem) 155, 157, 257, 271, 278, 286, 288, 289
Ježabela v. Izabela
Ježić, Slavko 13
Job 93, 95, 99, 274
Jona, prorok 101
Jordan, rijeka 251, 286
Josip (Jozip), sv. 56, 61, 93, 95, 96, 99, 270
Josip Egipatski 101, 261, 276, 277
Juda 93, 95, 201
Judita 94
Jukić, Ivan Frano 13, 14, 32, 135, 136, 144
Juraj, sv. 262, 263, 264
Jurić Kappel, Jagoda 115, 131
Jurin, Josip 120, 126, 128
Kačić Miošić, Andrija 33, 123, 294, 296
Kajin (Kain) 93, 95, 196, 201
Kaločka nadbiskupija 138
Kalvin 107
Kana Galilejska 67
Kanaan 286
Kapadocija 284, 289
Kapitanović, Vicko 166, 179
Karamatić, Marko 13, 23, 24, 32, 56, 64, 131, 148, 149, 150, 162, 291, 293
Karlić, Ivan 8, 51, 52, 53, 54, 56, 59, 60, 61, 64
Karlo V. Napuljski 282

- Karmel 252
Kartagina (Kartađina) 274, 280, 284, 289
Kasapović, Kasum 13
Kašić, Bartol 116, 122, 126, 127, 129, 296
Katančić, M. P. 296
Katarina Aragonska 90, 96
Katarina Sienska (od Šiene, *Catharina Siennensis*, *Caterina da Siena*, *Caterina Benincasa*), sv. 267, 284, 285
Katičić, Radoslav 98, 124, 132, 291, 293, 294
Katnić-Bakaršić, Marina 159, 162
Kišon (Cvžon) potok 253, 281
Klara, sv. 20, 43
Klaudije, rimski car 286, 288
Klement X, papa 136
Klement XI, papa 70
Klement, sv. 275
Klimah, Ivan 41
Ključ 293
Knezović, Pavao 7, 9, 11, 17, 32, 36, 56, 85, 98, 123, 124, 132, 136, 144, 149, 160, 162, 191, 294, 295
Knežević, Petar 24, 296
Knin 24
Kniva, gotski kralj 290
Köln 82, 118
Kolonić, Leopold 139
Komana u Kapadociji 284
Kombol, Mihovil 13
Komulović, Aleksandar 35
Konstantin I, rimski car 285
Konstantinopolj 109, 152, 155, 280
Kordoba 288
Korzika 279, 288
Kostka, Stanislav, sv. 87, 96, 97
Košutar, Petra 115, 119, 125, 132
Kovačević, Arslan-beg 29, 30
Kovačić, Anto Slavko 13, 23, 32, 55, 64, 147
Kraljeva Sutjeska v. Sutjeska
Krašić, Stjepan 129, 132
Kravar, Zoran 98
Kreševljaković, Hamdija 13, 15, 16, 32
Kreševo 13, 136, 147, 176, 177
Kristićević, Mato 14
Krstić (Krstich), Toma 154
Kujundžić, Nikola 150, 162, 166
Kukuljević, Ivan 15
Kuna, Herta 13, 30, 31, 33, 113, 115, 123, 129, 132
Kupa 151
Kurupedija 90
Kutleša, Stipe 8, 101, 294
Laban 276
Lachmann, Renate 91, 98
Lamek 93, 95
Lanosović, Marijan 120, 132
Latrić, Filip 14, 33, 115, 148, 149, 154, 155, 162, 296
Lašvanin, Nikola 12, 13, 14, 16, 17, 32, 33, 292
Lašvanska dolina 293
Latinska ćuprija 295
Lazar 93, 95, 102, 267, 275
Lehfeldt, Werner 118
Leon X, papa 90
Leopold I, car 137, 138
Lepant 282
Levaković, Rafael 126, 296
Ligurija 285
Likej, gaj i škola 279
Limburg 287
Lipa 130
Lipovčić, Jeronim 143, 144
Livno 32, 108, 292
Lizimah (Lizimak), kralj 90, 96
Lopašić, Radoslav 136, 138, 144

- Loreto 138, 143
 Lot 286
 Lovrenović, Ivan 13
 Lovro (Lovrinac, *S. Laurentius*), sv. 263, 266, 275, 285, 290
 Lovro iz Brindisija, sv. 54
 Lucifer 101, 102
 Ludovik, kralj franački, sv. 275
 Luka, evanđelista, sv. 56, 240, 265, 270
 Luka, župnik u Gradovrhu 292
 Lullo, Raimondo 53
 Luther, Martin 90, 107, 202
 Lyon 281, 290
 Ljubić, Šime 15
 Ljubljana 135, 136
 Ljubuški 23
 Mađarska 156, 168, 176, 177, 179
 Majorka 279
 Makarska 175
 Makedonija 90, 278
 Maksencije, Marko Aurelije Valerije (*Majencije, Marcus Aurelius valerius Maxentius*), rimski car 285
 Maksim, prefekt 289
 Maksimijan, rimski car 285
 Mala Azija 90, 278, 280, 283, 290
 Manaseo 93
 Mandić, Dominik 11, 12,
 Marcaria 17
 Marchi, Steffano 36
 Mardokaj 96
 Marešević, Petar 148, 150
 Margitić Markovac, Stipan (Stjepan), Jajčanin 7,-9, 11-37, 40-45, 47-49, 51, 52, 55-68, 70-75, 77-83, 85, 87-94, 96-99, 101-111, 113, 114, 117, 118, 122-125, 127, 129, 132, 282, 291, 294
 Marija, bl. Djevica, 56, 57, 61, 62, 67-83, 896, 90, 93-97, 99, 100, 187, 188, 195, 215-217, 220-223, 269, 270, 283, 294
 Marija Magdalena, sv. 90, 93, 95, 96, 187
 Marija Terezija, carica 147, 166, 169, 177,
 Marijanović, Kristofor 135
 Marijanović, Stjepan 296
 Markešić, Luka 33, 295
 Marko, evanđelista, sv. 89
 Marković, Svetozar 125, 132
 Markuš, Stjepan 162
 Martić, Grgo 115, 131
 Martin, sv. 90, 93, 95, 96, 261, 285, 286
 Martinović, Ivica 167
 Marulić, Marko 45, 48
 Masleša, Veselin 33, 162
 Matić, Ambroz 177, 178
 Matić, Tomo 139, 144
 Matija Korvin 154
 Matija, evanđelist, sv. 96, 265
 Matković, Jako 15, 21, 22, 30, 33
 Mažuranić, Antun 131
 Medija 278
 Mehmed-paša 13
 Melegnano 18
 Melkisedek (Melkišedek) 264, 286
 Meša, moabski kralj 286
 Metapont 286
 Metodije, sv. 155, 157, 295
 Metuzalem 283
 Mezija (Gornja Mezija) 153, 281
 Mezopotamija 278
 Mihanović-Salopek, Hrvojka 86, 89, 98
 Mihovil (Mihael, Mijovio), arkandel 93, 263
 Mikalja, Jakov 126, 129
 Mikej (Mikea), prorok 95
 Mikulić, Aleksandar 138
 Milano 18, 64, 379, 280, 285, 289, 290

- Mletačka Republika 11
Moab, visoravan 286
Modena 174, 175
Mojsije 90, 93, 99, 257, 259, 264, 266
Monreale 19
Monte Alverno 283
Monteripido 282
More, Thomas 90, 279
Mostar 7, 32, 162, 291, 294, 295
Mulih, Juraj 167, 170, 171, 174
Muratori, Ludovico 159
Nabat 278
Nabukodonozor 96
Napotak, M. 15
Napulj 249, 290
Našice 12, 13, 135
Nazaret 61, 63
Nearh, vojskovođa 278
Neretva 151
Neron (*Nero Claudius Caesar Drusus Augustus*) rimski car 86, 93, 95, 274, 275, 286, 288
Nikola, sv. 96
Nin (Ninus) 96
Nizozemska 282
Noa, patrijarh 71, 93, 95, 103
Novak, knez 25
Ogramić (Olovčić, Plumbensis), Nikola 8, 135, 136, 137, 138, 139, 144, 145
Ogramić, Erazmo 135
Okazija, kralj 250
Oktavija, Neronova žena 286
Olimpia, majka Aleksandra Velikog 278
Olivet, (izdavač u Splitu) 22
Olovo 135, 139, 220
Omiš 165
Oraić-Tolić, Dubravka 159, 162
Orbini, Mavro 153, 154, 296
Oreb, 52
Orest, sv. 289
Origen 284
Oršolić, Tade 179
Oruč, sultan 250
Osca, grad 285
Osijek (Mursa) 132, 139, 144, 165, 295
Osmansko Carstvo 12
Ostojić, Jelena 8, 147, 294, 295
Otakar, češki kralj 287
Ovidije Nazon, Publije 159
Ozije (Uzije), kralj 86, 93, 95
Padova 295
Palameta, Miroslav 7, 35, 294
Palermo 41
Palestina 280, 281
Palmira 280
Paravacini, Ivan Pavao 138
Parete, Matteo di 169
Pariš 36
Pariz (Parigi) 94, 198, 199, 281, 290
Patačić, Đuro 139, 141
Patricije, otac sv. Augustina 280
Pavao, apostol, sv. 81, 88, 93, 95, 96, 155, 206, 265, 266, 268, 275
Pavao, pustinjak, sv. 95
Pavia 285
Pavić, Emerik 144, 295, 296
Peccano (Pecano, Pezzano), Nicola 14, 15, 17, 22, 30, 101, 110
Peckham, John 53
Pederin, Ivo 23, 24, 25, 31, 33, 292
Pehar, Marija 8, 67, 166, 179, 294
Pejkić, Krsto 295
Pela, grad 278
Perišić, Bonaventura 295
Perugia 282
Perzopolis 278
Perzija 278

- Petar, apostol, sv. 93, 96, 200, 206, 242, 253, 254, 264, 266, 277
- Petrović Njegoš, Petar 117
- Petrović, Bernardina 121, 132
- Pilat, Poncije 86, 93, 95
- Pineda 201
- Pinhas (Fineš) 253, 254, 283, 286
- Pio (Pijo) IX, papa 62, 68, 86
- Pitagora 272, 286, 287
- Plačko, Ljudevit 82
- Plehan 144
- Plinije Sekundo Stariji, Gaj (*Gaius Plinius Secundus Maior*) 86, 90, 287
- Plutarh 278
- Podmilačje 16
- Podunavlje 138
- Poitjers 285
- Polikrat, tiranin 286
- Popeja Sabina 286
- Popović, Dragutin 32
- Portugal 282
- Posilović, Pavao 35, 36, 40, 47, 123, 125, 128, 132,
- Potrebica, Filip 144
- Pounje 137
- Požega 135, 137
- Pranjić, Krunoslav 113, 132, 157, 162
- Pranjić, Marko 166
- Pranjković, Ivo 13, 33, 92, 98, 113, 126, 129, 132
- Priamuš 36
- Priko 165, 166
- Primorje 36
- Prohaska, Dragutin 13, 15
- Prosperov Novak, Slobodan 13, 30, 31, 33
- Provincia od Alkale 190
- Provincija (sv. Kaja) Presv. Otkupitelja 21, 33, 168, 178
- Provincija Bosna Hrvatska 136
- Ptolomej I Soter (Tolomeo) 257, 287, 289
- Ptolomejevići 287
- Pulja 249
- Putanec, Valentin 118, 132
- Radman, Franjo (Radmanović, Radošević) 21, 22, 24, 33, 36, 40,
- Radman, Vili 293
- Radmanović v. Radman, Franjo
- Radnić, Mijo 11, 115, 124, 292
- Radošević v. Radman, Franjo
- Rajna 282
- Rakov Potok 137
- Rama 13, 130
- Rama, rijeka 151
- Rascia 153
- Razzi, Serafino 41, 42, 48, 296
- Reba (Rab) 96
- Remigije (Remidio), sv. 90, 96
- Rešetar, Milan 124, 132
- Ricoeur, Paul 51
- Rim (Roma) 11, 12, 13, 19, 36, 69, 90, 106, 136, 140, 192, 274, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 290
- Rimsko Carstvo 157
- Rizvić, Muhzin 12, 13, 17, 25, 29, 30, 31, 33
- Roberto, kralj od Gota v. Roderik
- Roboam, kralj 96
- Roccasecca 289
- Roderik, gotski kralj (Roberto, *Roderigo*) 250, 287
- Roderiko, kralj Španje, 205
- Ruben 96
- Rudolf I Habsburški 249, 287
- Runje, Petar 179
- Saba (Šaba), kraljica 287, 289
- Sabarija 295
- Safira (Šafira, Ananijina žena) 93, 94, 95

- Salamon (Solomon), kralj 95,
Salona 281
Sam, otok 286
Samson (Šamšon) 96, 200, 201, 202,
251, 252, 264, 287, 288, 289
Samuel (Šamuel), prorok 102, 258,
261, 264, 288
Sara (Šara) 94, 96
Sarajevo 7, 13, 28, 32, 33, 64, 102,
107, 109, 110, 153, 162, 176, 274, 291,
292, 293, 295, 296
Sardinija 279, 282
Saturnin, Antonije 282
Saul (Šaul) prorok 269, 275, 283, 288,
289
Sava 36, 109, 151, 152
Schottus, Gaspar 174
Seleuk I. Nikator 90
Semiramida (Šemiramida) 96
Seneka, Lucije Anej (Šeneka, *Lucius
Annaeus Seneca*) 90, 249, 286, 288,
289
Sibirija 153
Sicilija 279, 282
Siena 284
Sikst II, papa 285, 290
Siksto IV, papa 69
Sion (Šionska planina) 288, 289
Sirija 280, 281, 285, 290
Sirmij 280, 289
Skandinavija 153
Skoplje 36
Skradin 122, 166, 178
Slade (Dolci), Sebastijan 153, 161
Slavonija 8, 120, 130, 135, 136, 137,
138, 141, 143, 145, 156, 167, 168, 176,
177, 178, 293
Sofija 36
Solar, Milivoj 162
Solomon 264, 267, 272, 287, 289
Sommervogel, C. 19
Soregotti, Iv. Krst. 23
Sorento 290
Speyer 287
Split (Spljet) 14, 22, 23, 33, 47, 64, 98,
102, 110, 169, 178, 294
Srbija 293
Sršen, Stjepan 135, 144
St. Vorles 280
Stagira 279
Stamać, Ante 163
Stančev, Krasimir 36
Stepanić, Gorana 158, 163
Stjepan (Stipan) prvomučenik, sv. 43,
55, 93, 96, 239, 240, 241, 243-247,
263, 266, 275, 289
Stojačković, G. 14
Strabella, Bartolomeo 19
Stridon u Dalmaciji 284
Strohal, R. 15
Stross, Joakim 136
Sutjeska (Sutiska) 14, 23, 176, 177,
296, 297
Suzana (Žužana) 96
Šanjek, Franjo 51, 64
Šapur I, perzijski kralj 290
Šarić, Ivan Evandelista 102, 110
Šešonik (Šiken), faraon 96
Šibenik 123, 132, 165
Šimić, Šimun 162
Šišak, Marinko 170, 191, 294
Šitović, Lovro 123, 128
Škarica, Branko 16
Škegro, Ante 107, 108, 109, 110
Škreb, Zdenko 158, 163
Škrobonja, Ante 150, 162
Španjolska (Špania) 28, 189, 205, 278,
282
Šuljak, Andrija 135, 144
Šurmin, Đuro 13, 15,
Tabor, gora 254, 266

- Tafra, Branka 8, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 125, 126, 127, 128, 132
- Tagasta 280
- Teba 278
- Teodozije I. Veliki (Teodožije, *Flavius Theodosius*) 249, 274, 279, 289
- Tertulijan (*Quintus Septimius Florens Tertullianus*) 68, 275, 289
- Tesalija 278
- Thessalonica 152
- Tiane (Tajan) 249, 289
- Tiber, rijeka 285
- Tifon 284
- Tigris 278
- Tima 287
- Tissot, J. L. V. 147, 158, 159
- Tobija 275, 277
- Toma Akvinski (*Thomas de Aquino*), sv. 57, 69, 72, 96, 105, 257, 289
- Tomašević, Stjepan 154, 166
- Tomčić, Tomislav 150, 162
- Toskana (Thuscia) 160, 161
- Tours 286
- Trakija (Tracija) 90, 153, 279
- Travnik 293
- Trier 279, 284
- Tudor, Marija, kraljica 282
- Tuzla 151
- Tvorić Kučko, Alojzija 8, 85, 86, 89, 92, 294
- Ugarska 137, 149, 178
- Uguberto, kralj 192, 193
- Ujević, Mate 13
- Una (Hunna) 150, 151
- Urija 196
- Uskoplje 110
- Uzren Begh 152
- Valencia 18
- Valentinijan II., rimski car 279
- Valerijan (*P. Lucius Valerianus*), car 274, 285, 290
- Valladolid 282
- Valois, Elizabeta 282
- Varazze, Giacomo v. Jacobus de Voragine
- Veber, Adolf 131
- Vega, Cristobal de (Kristofor Vega) 18, 19, 36, 40, 41, 42, 42, 47, 186, 203
- Venecija (Mleci, Mletcih) 13-16, 19, 21-23, 30, 41, 67, 101, 110, 140, 152, 292
- Vespazijan, rimski car 282
- Vetranović, Mavro 21, 43, 44, 45, 47
- Videk, Nevenka 85, 88, 89, 93, 98
- Viković, Ivan 135
- Vis 64
- Visconti Filippo Maria (Filip) 249, 282, 290
- Visovac 168, 170
- Viterbo 19
- Vitezović, Pavao Ritter 126, 154, 296
- Vitizin, gotski kralj 287
- Vodnik, Branko 13, 18, 25
- Vojnić, Auguštin 135
- Vojvodstvo sv. Sabe 151
- Vrbas 150, 160
- Vukomanović, Slavko 113
- Vulić, Sanja 295
- Wien (Vienna) v. Beč
- Zagreb 7, 25, 32, 33, 64, 98, 102, 113, 123, 131, 132, 136, 138, 144, 162, 163, 166, 167, 174, 176, 177, 178, 291, 294, 295
- Zagrebačka nadbiskupija 135, 138
- Zenobija, kraljica 280
- Zirdum, Andrija 11, 13, 33, 135, 144, 147, 148, 149, 150, 162, 163
- Zlatović, Stipan 11, 13, 33
- Zlokov, Jure 147
- Zoričić, Mate 166, 174, 175, 176, 178

Zrinski, obitelj 116

Zvizdović (Zvizdich; Anđeo iz
Vrhbosne), Anđeo 155, 161

Žepče 147

Župarić, Drago 295

Zbornik o Stipanu Margitiću

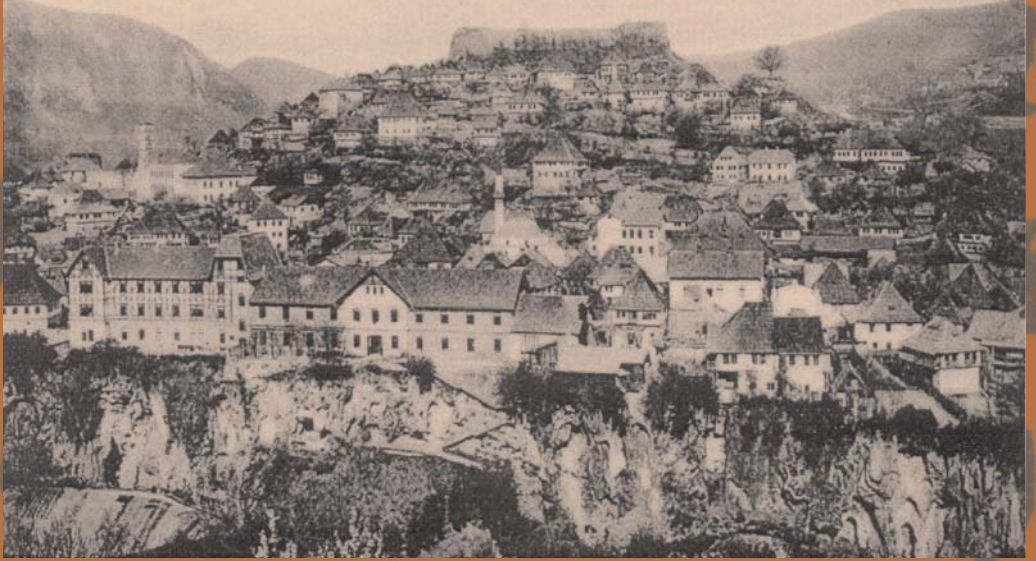
<i>Nakladnik:</i>	Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
<i>Za nakladnika:</i>	Josip Talanga
<i>Sunakladnik:</i>	Institut za latinitet Bosne i Hercegovine
<i>Za sunakladnika:</i>	Josip Grubeša
<i>Korektura:</i>	Pavao Knezović i Marinko Šišak
<i>Prijevod sažetaka na engleski:</i>	Tomislav Patarčić
<i>Kazalo:</i>	Pavao Knezović
<i>UDK:</i>	Ružica Grbešić
<i>Grafičko i likovno oblikovanje:</i>	Tomislav Burec
<i>Tisak:</i>	Parvus d.o.o.

Tiskano u rujnu 2015.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000913221.

ISBN 978-953-7823-44-3

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske.

Cijena: 120 kn

ISBN 978-953-7823-44-3

9 789537 823443